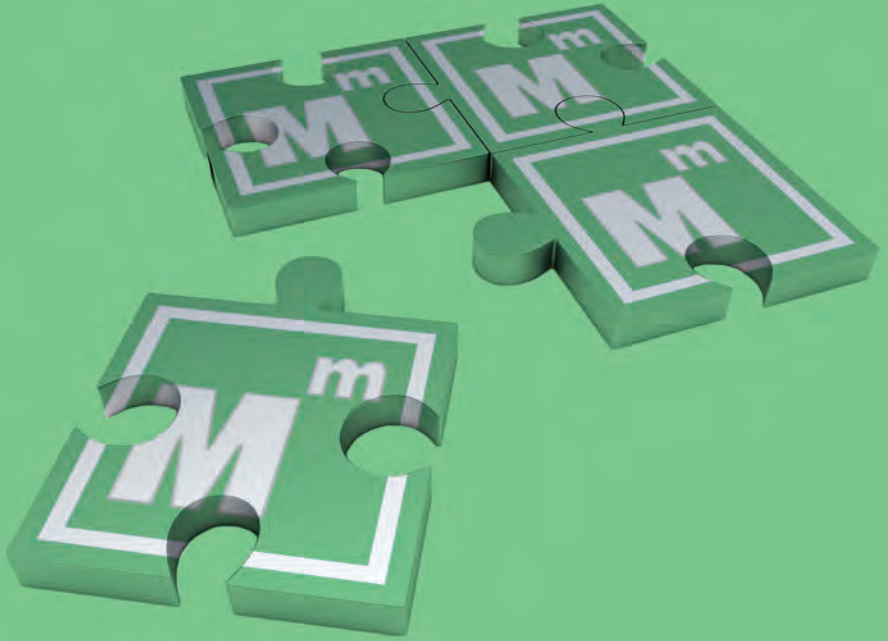

T Ü R M O B

TÜRKİYE SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLER
VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLER ODALARI BİRLİĞİ
(UNION OF CHAMBERS OF CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANTS OF TURKEY)

EKONOMİK RAPOR

TÜRMOB YAYINLARI - 387
ANKARA - 2010

EKONOMİK RAPOR

**TÜRMOB YAYINLARI - 387
ANKARA - 2010**

Dizgi - Düzenleme

Tuncay TEKYILDIZ

Baskı

Fersa Matbaacılık Paz.San.Tic.Ltd.Şti.
Ostim 36. Sk. No:5/C-D Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0.312) 386 17 00 (pbx)

SUNUŞ

2010 Sonbaharında Ekonomiye Bakış

Küresel ekonomik faaliyet hacminde ve uluslararası ticarete II. Dünya Savaşından buyana tanık olunan en şiddetli küçülmenin yaşanmasına yol açan derin küresel ekonomik krizin ardından, geniş kapsamlı ve etkili kamusal müdahalelerin efektif talebi canlandırması ve finansal piyasalarda hüküm süren belirsizlik ve sistemik riskleri hafifletmesi ile, 2009 yılı üçüncü çeyreğinin sonlarına doğru yeniden ekonomik büyüme sürecine girilmiştir. Özellikle Asya ülkelerinin, kriz sürecinde yaşanan hafif bir yavaşlama döneminin ardından tekrar güçlü bir toparlanma sergilemiş olmaları ve diğer ülkelerde alınmış olan istikrar önlemleri ile yavaşta olsa tekrar mutedil bir büyüme sürecinin içine girilmiş olması, küresel ekonominin yeniden genişleme süreci içersine girmesini sağlayan en önemli etkenler olmuştur. Ancak ekonomik görünüm ülkeden ülkeye önemli farklılıklar göstermiştir. 2009 yılında Dünya hasılası önceki yıla göre yüzde 0.6 oranında küçülürken gelişmiş ekonomiler genelinde ekonomik daralma yüzde 3.2 olmuştur. Buna karşılık başta Asya ülkeleri olmak üzere krizden daha az etkilenen yeni yükselen piyasa ekonomilerinde, biraz yavaşlamakla beraber ekonomik büyüme güçlü bir şekilde sürmüştür. 2009 yılında gelişmekte olan ve yeni yükselen piyasa ekonomileri ortalama yüzde 2.5 oranında bir büyüme kaydederken, Asya'nın yeni yükselen ekonomilerinde yüzde 6.9 oranında yüksek bir büyüme hızı gerçekleşmiştir.

Başta önemli dış ticaret ortaklarımızda olmak üzere, küresel kriz sürecinde yaşanan ekonomik küçülme, artan işsizlik düzeyleri, keskin bir düşüş sergileyen varlık fiyatlarının servet etkisi ve hane halkları ile iş aleminin beklentilerindeki bozulmalar tüm ülkelerin tüketim ve yatırım taleplerinde ciddi boyutta bir daralmayı beraberinde getirmiştir. Daralan dış talebe bağlı olarak ülkemiz ihracatında yaşanan keskin düşüş, dış finansman olanaklarında meydana gelen daralma, bankalar ve şirketlerin net dış borç ödeyicisi durumuna gelmeleri ve geleceğe ilişkin beklentilerdeki bozulma nedeniyle tüketim ve yatırım talebinde gözlemlenen ciddi

di boyuttaki daralma, ülkemiz ekonomik faaliyet hacminde 2008 yılının son çeyreği ile başlayan keskin bir ekonomik küçülmeyi beraberinde getirmiştir. 2008 yılının son çeyreğinde yüzde 6.5 oranındaki bir daralmanın ardından 2009 yılı ilk çeyreğinde yüzde 14.7 ile rekor bir düzeye ulaşan ekonomi, daha sonra hafiflemeye yüz tutmuş ancak küçülme geçen yılın son çeyrek dönemine kadar devam etmiştir.

Özel ve kamu tüketim harcamalarında meydana gelen genişleme ile ihracat ve ithalat taleplerindeki toparlanmanın etkisiyle, genelde efektif talepte gerçekleşen büyüme, ekonominin, yılın dördüncü çeyreğinde dört dönemdir devam etmekte olan küçülme sürecinden çıkmasını sağlamıştır. Tüketim talebinde ve ihracat talebi ile ithalat talebinde meydana gelen kıpırdama, imalat sanayi ile ticaret sektörü katma değerlerinin önceki yıla göre 2009 yılının son çeyrek döneminde tekrar büyüme süreci içersine girmesinde başta gelen etkenler olmuştur. Ekonomik büyüme süreci 2010 yılı ilk yarısında da devam etmiştir. Son üç dönemdir gerçekleşen ekonomik büyümede baz etkisi önemli bir rol oynamıştır. Sabit fiyatlar üzerinden yüzde 6.0 oranında büyümenin gerçekleştiği 2009 yılı IV. Dönem GSYH düzeyi, 2007 yılının aynı dönemine ilişkin seviyenin altında kalmıştır. Yine yüzde 11.1 oranında hızlı bir büyümenin gerçekleştiği bu yılın ilk yarısında elde edilen GSYH, sabit fiyatlar üzerinden 2008 yılının ilk yarısına ilişkin GSYH tutarının altında kalmıştır. Görüldüğü gibi son üç çeyrek dönemdir sağlanan büyüme, ekonominin daha 2008 yılında gelinmiş olan noktaya ulaşmasını sağlayamamıştır. Diğer taraftan sağlanmış olan ekonomik büyümenin niteliği de iç açıcı değildir.

Ekonomik büyüme, iç tasarruf oranının yetersizliği nedeniyle, ihmal edilemeyecek ve sürdürülemeyecek boyutta dış borçlanmayla ve yabancılara varlık satışıyla sağlanan özel ve kamu tüketim harcamaları artışıyla gerçekleştirilmektedir. Zira ekonomik büyümeye, ihracattan daha hızlı artan ithalat ve süratli biçimde genişleyen ‘cari işlemler hesabı’ açığı eşlik etmektedir. 2010 yılı ilk yarısında ihracat hacmi yüzde 14.9 oranında artarken, ithalat hacmi yüzde 33.6 oranında büyümüş, bu dönemde ticaret açığı önceki yıla ilişkin 14.5 milyar dolardan 28.5 milyar dolara çıkmıştır. Aynı döneme ilişkin cari işlemler hesabı açığında da aynı doğrultu-

da bir süreç yaşanmıştır. Cari açık bu yılın ilk yarısında, önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 181.0 oranında çarpıcı bir genişlemeyle 20 milyar 743 milyon dolara ulaşmıştır. “Net hata noksan” kalemi ile 21.5 milyar dolara ulaşan 2010 yılı ilk yarıyıl dış finansman açığının finansman şekli de, uzun vadeli ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi açısından olumsuz bir görünüm arz etmektedir. Bu dönemde sadece 2.3 milyar dolar tutarında ‘doğrudan yatırım’ gerçekleşmiştir. Bu tutarın 1.4 milyar dolarlık kısmını gayrimenkul yatırımı, diğer bir ifade ile varlık satışı oluşturmaktadır. Hisse senetlerine yabancılarca yapılan 751 milyon dolar tutarındaki tutar dışında kalan 18.5 milyar dolar borçlanma ile karşılanmıştır. Bu kapsamda yabancılara brüt 5.0 milyar dolar tutarında tahvil satışı da yer almaktadır.

Görüldüğü gibi ekonomik büyüme yüksek boyutlu cari açık ile yabancıların tasarruflarına dayalı olarak gerçekleşiyor. Bu durum ülke ekonomisinin yabancı sermayenin dolayısıyla başka ülkelerin etkisi altında gelişmesine yol açmaktadır. Bu da tam bağımsızlığın önünü kesmektedir. Bu nedenle ekonomik büyümenin kaynaklarını dikkate alarak muhasebesinin yapılması büyük önem taşımaktadır.

2009 yılında ve 2010 yılının ilk yarısında Türkiye ekonomisinde tanık olunan gelişmelere göz atıldığında başlıcaları aşağıda sıralanan hususlar dikkat çekmektedir.

- GSYH 2009 yılında yüzde 4.7 oranında daralmıştır. Küresel krizin yansımasıyla 2008 yılı son çeyreğinde yüzde 7.0 oranında küçülen ekonomideki daralma süreci 2009 yılı ilk çeyreğinde yüzde 14.5 ile rekor bir derinliğe ulaşmıştır. Resesyon daha sonra hafiflemeye yüz tutmuş ve ekonomi yılın ikinci çeyreğinde yüzde 7.7 ve üçüncü çeyrek döneminde de yüzde 2.9 oranında küçülmesini sürdürmüştür. Küresel ekonomideki toparlanma belirtilerinin ortaya çıkması ile birlikte beklentilerdeki iyileşme ve iç ve dış talep artışları ekonominin 2009 yılı son çeyreğinde tekrar büyüme süreci içersine girmesinde etkili olan unsurlar olmuştur. Ekonomi esas itibarıyla özel tüketim ve yatırım harcamalarındaki canlanmanın etkisiyle bu yılın ilk ve ikinci üç aylık dönemlerinde de büyümesini sürdürmüştür. Birinci ve ikinci çeyrek dönemlerde sı-

rasıyla yüzde 11.7 ve yüzde 10.3 oranında büyüme sergileyen GSYH, 2010 yılının ilk yarısında ise, önceki yılın aynı dönemine göre, yüzde 11.1 oranında büyüme kaydetmiştir. İlk yarı yılda kaydedilen yüksek büyüme hızında baz etkisi önemli bir rol oynamıştır.

- 2008 yılının son çeyreğinde enflasyon haddinde gözlemlenen düşme eğilimi 2009 yılı boyunca da etkisini sürdürmüştür. 2009 yılı Aralık ayı sonu itibariyle Tüketici Fiyatları Endeksi'nde önceki yılın Aralık ayına göre yüzde 6.53 ve on iki aylık ortalamalara göre yüzde 6.25 oranında artış meydana gelmiştir. 2008 yılı başlarında küresel piyasalarda tavan noktasında seyreden emtia ve enerji fiyatlarında kriz süreci boyunca gözlemlenen dramatik düşme, artan işsizlik ve düşen reel ücret düzeyleri ile beklentilerdeki bozulmanın tüketim talebini olumsuz etkilemesi, enflasyon haddinin 2009 yılında düşmesinde etkili olan başlıca faktörler olmuştur.
- Kamu maliyesi dört dönem boyunca yaşanan ekonomik daralma sürecinden ciddi biçimde olumsuz yönde etkilenmiştir. Daralan ekonomik faaliyet hacminin, başta dolaylı vergiler olmak üzere vergi gelirlerini azaltması, krizin derinliğinin azaltılması ile toparlanma sürecinin öne alınmasına yönelik olarak uygulamaya konulan mali teşvik önlemleri ve kamu harcamalarındaki artış bütçe açığında artışa ve borçlanma gereksiniminin büyümesine yol açmıştır. Kamu harcamalarındaki artış ta, cari transferlerde bir önceki yıla göre gerçekleşen yüzde 34.4 oranındaki genişleme de etkili olmuştur. 2009 yılında bütçe açığı önceki yıla ilişkin 17.4 milyar düzeyinden 52.2 milyar TL. düzeyine çıkarken, faiz dışı denge 33.2 milyar TL.'dan 1 milyar TL.'na gerilemiştir. Bu gelişmeler sonucu 2008 yılı itibariyle yüzde 1.65 olan kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ya olan oranı 2009 yılında yüzde 6.6'ya yükselmiştir.
- Bu yılın Ocak – Haziran döneminde kamu maliyesi alanında elde edilen sonuçlar önceki yılın aynı dönemine göre belirgin biçimde bir iyileşme ortaya koymuştur. Önceki yılın aynı dönemine göre, ekonomik faaliyet hacmindeki

toparlanma ve bu çerçevede özellikle ithalat ve tüketim hacminde gerçekleşen hızlı genişleme nedeniyle dahilde ve ithalde alınan KDV ve ÖTV tahsilatında gerçekleşen artışlar sonucu, vergi gelirlerinde yüzde 24.7 ve Bütçe gelirlerinde de yüzde 19.1 oranında artışlar gerçekleşmiştir. Aynı dönemler itibariyle Bütçe giderleri yüzde 9.1 oranında artmış ve geçen yıla göre Bütçe açığı yüzde 33.5 oranında azalarak 15.4 milyar TL., 'faiz dışı denge' yüzde 200.4 oranında artarak 12.1 milyar TL. olarak gerçekleşmiştir.

- Kamu maliyesi alanında olumlu bir gelişme borçlanma maliyetleri alanında yaşanmış ve iskontolu iç borçlanmanın 2008 yılı Aralık ayı itibariyle yüzde 18.6 olan maliyeti Aralık 2009 ayı itibariyle yüzde 9.0'a gerilemiştir. Faiz hadlerindeki keskin düşüşe rağmen artan borçlanma gereksinimi nedeniyle faiz harcamalarının GSYH'ya olan oranı 2008 yılına ilişkin yüzde 5.3'ten yüzde 5.6'ya yükselmiştir. Diğer taraftan 2009 yılında bütçe açığında meydana gelen önemli artış beraberinde borç stokunda bir yükselmeyi beraberinde getirmiş ve 2008 yılı sonu itibariyle 274.8 milyar düzeyinde bulunan iç borç stoku, 2009 yılı sonu itibariyle 330 milyar TL.'na yükselmiştir. Aynı tarihler itibariyle kamu kesimi net borç stoku ise 267 milyar TL. düzeyinden 309.7 milyar TL. düzeyine tırmanmıştır.
- Ekonomide rekor düzeyde daralmanın yaşandığı 2009 yılı ilk çeyrek dönemi itibariyle yüzde 16.1'e kadar yükselmiş olan işsizlik haddi, daha sonraki dönemlerde resesyonun hafiflemesi ve tekrar büyüme sürecine girilmesi ile giderek gerilemiştir. Geçen yılın son çeyrek döneminden itibaren gözlenmekte olan ekonomik toparlanmaya bağlı olarak, 2009 yılı Mayıs ayı itibariyle yüzde 14.5 olan mevsim etkilerinden arındırılmış işsizlik oranı, Mayıs 2010 ayı itibariyle yüzde 12.0'ye gerilemiş bulunmaktadır.
- 2009 yılında küresel krizden ve onun ülkemiz ekonomisine olan yansımalarından en olumsuz biçimde etkilenen alanlardan birisi de dış ticaret olmuştur. Bir önceki yıla göre 2009 yılında ihracat hacmi yüzde 22.6 oranında düşerek 102.1 milyar olarak gerçekleşirken, ithalat hacmi yüzde 30.2 oranında bir da-

ralmayla 140.9 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, dış ticaret açığı ise yüzde 44.5 oranında bir gerilemeyle önceki yıla ilişkin 69.9 milyar dolardan, 38.8 milyar dolara düşmüştür.

- 2009 yılında ithalat hacminin ihracat hacminden daha keskin biçimde daralması cari işlemler hesabı açığında dikkat çekici bir daralmayı beraberinde getirmiştir. 2008 yılına göre dış ticaret dengesinde meydana gelen 28.2 milyar dolar tutarındaki daralmanın doğrudan yansımasıyla, 2009 yılında cari açık bir önceki yıla ilişkin 41.9 milyar dolar tutarından, 13.9 milyar dolar düzeyine gerilemiştir.
- Türkiye'nin net dış yükümlülüklerinde 2009 yılında yine hızlı bir genişleme gözlemlenmiş ve 2008 yılı sonu itibariyle 198.3 milyar dolar olan net yükümlülükler yüzde 41.1 oranında bir önemli artışla 279.8 milyar dolara tırmanmıştır. 2009 yılı sonu itibariyle Türkiye'nin dış dünyaya olan net yükümlülükleri toplamını gösteren "uluslar arası net yatırım pozisyonu" (-) 279.8 milyar dolarla, GSYH'nın yüzde 45.3'üne ulaşmış bulunmaktadır.
- 2009 yılında gerçekleştirilen 2 milyar 275 milyon dolar tutarındaki özelleştirme faaliyeti ile 1986 -2009 döneminde gerçekleştirilen toplam özelleştirme faaliyetinin parasal tutarı 38 milyar 613 milyon dolara yükselmiştir.

Yukarıda ana çizgileri irdelenen makroekonomik veriler, özellikle ekonomik büyüme ile cari açık arasında görülen yüksek korelasyon göz önüne alındığında, güdülmekte olan ekonomi politikasında bazı önemli eksiklikler ve yanlış değerlendirmeler olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Öncelikle dikkat çeken nokta büyümenin, iç tasarruf artışına, ihracata ve yatırım hacmi genişlemesine bağlı olmaktan ziyade, yabancıların tasarrufuna, dış borçlanmaya ve yabancılara varlık satışına dayalı tüketim hacmi genişlemesinden kaynaklandığı hususudur. Türkiye'nin net dış yükümlülüklerini veren uluslar arası net yatırım pozisyonunda son beş yıllık dönemde meydana gelen (-) 106 milyar dolarlık artış dış borçlanmanın ve varlık satışının boyutları konusunda açık bir fikir vermektedir. Türkiye'nin net borç

stokunun, yabancılara satılan veya işletme hakkı devredilen liman, tesis ve bankalara rağmen 2002 yılındaki 129.7 milyar dolar tutarından 2009 yılı sonunda 271.1 milyar dolara çıkmış olması, 2009 yılında net yatırım pozisyonunda meydana gelen 81.5 milyar dolar tutarındaki ilave yük ve 2010 yılının ilk altı aylık dönemine ilişkin 20.8 milyar dolar tutarındaki cari açık tutarı yukarıda makroekonomik politika ile ilgili olarak ifade edilen olumsuz görüşü desteklemektedir.

Uygulanan makroekonomik politika, faiz hadlerinde gerçekleştirilen keskin düşüşün kamu maliyesi, yerli ve yabancı kreditorlere yapılan hesapsız fon ve servet aktarımı ve gelir dağılımı açısından ifade ettiği çok ciddi boyuttaki olumsuz sonuçları bir tarafa bırakıldığında, izlenen düşük kur politikası ile bir taraftan üretim faaliyetinin ve istihdamın yurtdışına kaydırılmasını özendirmekte, öte yanda borçlanmayla finanse edilmekte olan bir tüketim iştahını beslemektedir. Tasarruflara ve yatırımlara yönlendirilmesi gereken kaynaklar özel ve kamu kesimi tüketimine aktarılmaktadır. Uzun vadeli ve sürdürülebilir hızlı ekonomik büyüme için vazgeçilmez nitelik taşıyan sermaye ve teknoloji terakümü göz ardı edilmekte, gelecek nesillerin refahı pahasına bu gün kıt kaynaklar, yabancı sermayenin hakim olduğu alış veriş merkezlerinin de katkısıyla, gelişmiş ülkelerle yarışan tüketim alışkanlıkları için heba edilmektedir.

Çözüm orta vadeli bir program çerçevesinde dış talebi ve ulusal tasarrufları arttırıp, kamu ve özel kesim tasarruf açıklarından oluşan cari açığın, ekonomik büyüme hızını makul düzeyde devam ettirerek, yumuşak bir biçimde düşürülmesinde aranmalıdır. Ancak hedeflenen enflasyon oranlarıyla, öngörülen gelir ve büyüme politikalarıyla cari dengenin sürdürülebilir hale getirilmesini, diğer bir ifade ile Türk Lirasının yeniden fiyatlandırılmasını sağlamak büyük güçlük arz etmektedir.

Ekonomik alanda vurgulanması gereken bir önemli husus, 2001 yılı krizini izleyen dönemde, içerdiği mali, parasal ve kurumsal politika önlemleriyle ve uygulamaya konulan kapsamlı yapısal düzenlemelerle, özellikle bankacılık ve sermaye piyasası alanında yapılan düzenlemeler Merkez Bankası'nın bağımsız bir yapıya kavuşturulması dalgalı kur sistemi ve reel ekonomiye yönelik önlemler doğrultu-

sunda yürütülen ekonomik programın, ülkemizin ekonomik açıdan daha güçlü konuma gelmesinde ve iç ve dış şoklara, krizlere karşı dayanıklılık kazanmasında yeri doldurulamaz bir katkı sağlamış olmasıdır. 2008 yılı son çeyrek döneminde yaşanan ciddi boyuttaki fon çıkışına ve devam eden dönemde reel kesimin karşılaştığı ödeme güçlüklerine rağmen, özellikle finans kesiminin sarsıntıya uğramamış olması, istikrar ve bütünlüğünü korumuş olması yukarıda işaret edilen yapısal düzenlemelerin önemini ve isabet derecesini açıklıkla ortaya koymuştur.

Ekonomi alanında 2001 krizini izleyen yakın geçmiş dönemde tanık olunan olayların akışının geniş bir perspektifle ortaya konulması ile elde edilen sonuçlar, halen içinde bulunulan durumun ve gelişmelerin daha sağlıklı bir biçimde değerlendirilmesine katkıda bulunacaktır. Bu görüşle Ekonomik raporda, 2009 yılı ile bu yılın ilk yarısında cereyan eden gelişmeler yansıtılırken, geride kalan ve iki derin kriz ile ardından gelen kesintisiz yedi yıllık büyüme dönemini barındırmış olan yakın geçmiş dönemdeki gelişmelere de ana çizgileri ile yer verilmiştir.

Ekonomik raporumuzun; Odalarımıza, üyelerimize ve ekonominin gıdaşatı ile ilgilenen herkese faydalı olması umuduyla, bağımsız, özgür ve güçlü Türkiye özlemiyle saygılarımızı sunuyoruz.

Dr. Masum TÜRKER
TÜRMOB Genel Başkanı

İÇİNDEKİLER

I.	DÜNYA EKONOMİSİ	3
I.1.	Genel	3
I.2.	2009 Yılında Dünya Ekonomisi	5
I.3.	2010 Yılında Dünya Ekonomisinin Görünümü	11
I.4.	Enerji ve Emtia Piyasaları	15
I.5.	Avrupa Birliği - Türkiye İlişkileri	19
II.	TÜRKİYE'DE GENEL EKONOMİK VE SOSYAL DURUM	29
II.1.	Genel Ekonomik Durum	29
II.1.1.	Orta Vadeli Mali Çerçeve	44
II.1.2.	Orta Vadeli Program	45
II.2.	Sosyo-Ekonomik Yapı	49
II.2.1.	Nüfus	49
II.2.2.	İstihdam	
II.2.3.	Çalışma Hayatı ve Sosyal Güvenlik	57
II.2.4.	Gelir Dağılımı	65
II.3.	Yurtiçi Hasıla ve Ekonomik Büyüme	70
II.3.1.	Yakın Geçmiş Dönemde Yurtiçi Hasıla Gelişmeleri ve Ekonomik Büyüme	70
II.3.2.	2009 Yılı Yurtiçi Hasıla Gelişmeleri	80
II.3.3.	2010 Yılı I. Üç Aylık Döneminde GSYH Büyümesi	93

II.3.4.	2010 Yılı II. Üç Aylık Dönemi ve İlk Yarı Yılında GSYH Büyümesi	96
II.4.	Sektörel Gelişmeler	99
II.4.1.	Tarım	99
II.4.2.	Sanayi	102
II.4.2.1.	Sanayi Sektöründe 2010 Yılı Gelişmeleri	109
II.4.2.2.	Madencilik	112
II.4.2.3.	İmalat Sanayii	113
II.4.2.4.	Enerji	118
II.4.3.	Hizmetler	121
II.4.3.1.	Ticaret	121
II.4.3.2.	Turizm	125
II.4.3.3.	Ulaştırma	127
II.5.	Kamu Maliyesi	129
II.5.1.	Yakın Geçmiş Dönemde Kamu Kesimi Finansmanı	129
II.5.2.	Yakın Geçmiş Dönemde Maliye Politikası	135
II.5.3.	Merkezi Yönetim Bütçesi 2009 Yılı Gerçekleşmesi	142
II.5.4.	2010 Yılı Bütçesi	149
II.5.5.	Kamu Maliyesi Alanında 2010 Yılı Gelişmeleri	150
II.5.6.	Kamu Borçlanması	155
II.5.6.1.	İç Borçlanma	155
II.5.6.2.	Dış Borçlanma	173
II.5.6.3.	Uluslararası Yatırım Pozisyonu - Dış Varlık ve Yükümlülükler	179
II.6.	Özelleştirme Faaliyetleri	182
II.7.	Yatırımlar	187

II.8. Dış Ticaret	199
II.8.1. 2009 Yılı Dış Ticareti	209
II.8.1.1. 2009 Yılı İhracatı	210
II.8.2. 2009 Yılı İthalatı	215
II.9. Ödemeler Dengesi	227
II.9.1. Ödemeler Dengesi 2009 Yılı Gelişmeleri	242
II.9.1.1. Cari İşlemler Hesabı	242
II.9.1.2. Sermaye Hareketleri	244
II.9.2. Ödemeler Dengesi Alanında 2010 Yılı Gelişmeleri	251
II.9.2.1. Cari İşlemler Hesabı	251
II.9.2.2. Sermaye ve Finans Hesapları	252
III. PARA VE SERMAYE PİYASALARI	261
III.1. Para Politikası	261
III.2. Kur Politikası ve Döviz Piyasasındaki Gelişmeler	275
III.3. Para Piyasasındaki Gelişmeler	283
III.3.1. Para Arzı	283
III.4. Bankacılık Sektörü Gelişmeleri	285
III.4.1. Mevduatlar	285
III.4.2. Mevduat ve Yatırım Bankaları Kredileri	288
III.5. Uluslararası Rezervler	290
III.6. Sermaye Piyasası	292
III.7. Fiyat Hareketleri	296

DÜNYA EKONOMİSİ

I. DÜNYA EKONOMİSİ

I.1. GENEL

2007 yılının Temmuz ayında ABD emlak piyasasında belirginlik kazanan ve giderek şiddetlenen krizin etkileri, 2008 yılının yaz aylarında ikinci el konut kredisi piyasasında faaliyet gösteren ve hükümetçe desteklenen FannieMae ve FreddieMac kurumlarının finansal yapılarına ilişkin endişelerin artmasıyla dikkat çekici boyuta ulaşmıştır. Eylül ayına gelindiğinde ise, bu ülkedeki bazı büyük finans kuruluşlarının iflas etmesiyle, finansal kriz daha da derinleşmiştir. Krizin erken aşamalarında finansal kuruluşlar arasındaki borçlanma piyasalarında likidite sorunu olarak ortaya çıkan olumsuz görünüm, giderek finansal kuruluşlara olan güvenin sarsıldığı bir aşamaya gelmiştir. Piyasalarda baş gösteren güven bunalımı ABD’nde bankalar arası para piyasasını ortadan kaldırmış, bu piyasadan finansman sağlayamayan Lehman Brothers yatırım bankası ile Washington Mutual Bank iflas etmiş, diğer önde gelen yatırım bankası Merrill Lynch’in ise Bank of America’ya devri cihetine gidilmiştir. Aynı dönemde Dünyanın en büyük sigorta şirketlerinden AIG’nin, Lehman Brothers için vermiş olduğu garantiler ve sigorta ettiği ‘subprime mortgage’ menkul kıymetleri nedeniyle batma noktasına geldiği gözlemlenmiş, ancak Amerikan Hazinesi dünya çapında bankacılık sistemini sigorta eden bu büyük sigorta şirketini kurtarmak zorunda kalmış ve 2009 yılı başlarına kadar olan süreç içinde bu şirkete 150 milyar Doların üzerinde kaynak aktarmıştır.

Yine subprime mortgage kredi geri ödemelerinin rehin edilmesiyle ihraç edilmiş menkul kıymetlerin (mortgage backed securities – collateralised debt obligations – CDO’s) ikinci el piyasasının güven bunalımı sonucu ortadan kalkmasıyla finansman kaynakları kuruyan Northern Rock bankasının iflası ile finansal kriz İngiltere’yi etkisi altına almış ve böylece küresel bir nitelik kazanmaya başlamıştır. İngiliz Hazine Bakanlığı Ekim 2008 ayında krize karşı açıkladığı ilk önlem paketi kapsamında sermaye tabanı eriyen ve krize karşı korumasız hale gelen İngiliz bankalarına nakit sermaye sağlama cihetine gitmiştir.

2008 yılı ortalarından itibaren giderek derinlik kazanan bu süreç çerçevesinde, bankacılık sistemine olan güvenin sarsılması ile birlikte yatırımcıların daha güvenli yatırım araçlarına yönelmeleri, bankalarca sahip olunan menkul ve gayrimenkul kıymetlerin değerinde meydana gelen büyük kayıplar, başta ABD olmak üzere İngiltere, İsviçre, Fransa, Rusya ve bazı Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde bir çok bankayı iflas durumu ile karşı karşıya getirmiş ve bu ülkelerde hükümetler bankacılık sistemini işler durumda koruyabilmek amacıyla yüz milyarlarca Dolar tutarında kaynak aktarmak ve bazı bankaları millileştirmek durumunda kalmışlardır. Küresel bir nite-

lik kazanan finansal krizin, kamu otoritelerinin ve merkez bankalarının koordineli ve büyük boyutlu müdahaleleri sonucu 2009 yılı başları itibariyle büyük ölçüde durulduğu gözlemlenmiştir.

Alınan tüm bu önlemlere rağmen küresel finans krizinin yarattığı güven kaybı, menkul ve gayrimenkul varlık fiyatlarındaki düşüş ve bu sürecin yol açtığı servet kaybı reel sektör üzerinde giderek şiddetlenen biçimde etkili olmuş ve küresel ekonominin 1930'lu yıllardan buyana görülmemiş biçimde durgunluğa girmesine ve hatta gelişmiş ülkelerde ekonomik küçülme yaşanmasına neden olmuştur. Bu krizin geçmişte yaşanan krizlerden en önemli farkı karmaşık ve yüksek hacimli finansal türev ürünleri kapsamıdır. Söz konusu türev ürünlerin yüksek hacmi, krizi hafifletmek amacıyla sağlanan mali destek paketlerinin daha önce görülmemiş boyutlarda yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır. ABD, Avrupa ve gelişmekte olan ülkelere çok sayıda banka ve finans kurumunun iflas etmesiyle finansal koşullar giderek ağırlaşmış, gelişmekte olan ülkelere akmakta olan uluslar arası sermaye hemen tümüyle kurumuş ve menkul ve gayrimenkul varlıkların piyasa değerlerinde devasa kayıplar meydana gelmiştir. Bu olumsuz gelişme tasarruf sahiplerini ve diğer yatırımcıları, başta ABD devlet tahvilleri olmak üzere, daha güvenilir yatırım araçlarına yönlendirmiştir.

Risk algılamalarındaki bozulma ve güven kaybı nedeniyle ortaya çıkan likidite sıkışıklığı alınan ciddi önlemler sayesinde 2008 yılı sonuna kadar olan dönemde önemli ölçüde giderilmiştir. Ancak menkul ve gayrimenkul varlık fiyatlarında yaşanan hızlı düşüş mali kuruluşların sermayelerini eriterek bilançolarında çok önemli boyutta hasar meydana getirmiş ve birçok bankanın, sigorta ve yatırım kuruluşunun iflas etmesine veya ancak devlet desteği ile ayakta kalabilmesine neden olmuştur. Ayakta kalmayı başaran kuruluşlar ise karşı karşıya kaldıkları yüksek tutardaki zararlar ve bilançolarında taşımaya devam ettikleri fiyatlanamayan türev ürünleri (toksik) nedeniyle reel sektöre kredi kullandırma hususunda acze düşmüşler ve isteksiz davranmaya başlamışlardır. Bu durum, yol açtığı kredi sıkışıklığı nedeniyle, esasen efektif talepteki gerileme nedeniyle daralan ekonomik faaliyet hacmi üzerinde ilave bir baskı oluşturmuştur.

Kriz sürecinde ciddi boyutta iflas riski ile karşılaşan dev firmaların arasına gün geçtikçe yenilerinin eklenmesi ABD Hükümetini harekete geçirmiştir. Bu kapsamda ABD Hükümeti AIG sigorta şirketine 150 milyar Dolar tutarında nakit yardım sağlarken, ABD Hazine Bakanlığı bankaların ve finans kuruluşlarının bilançolarını bozan, fiyatı belirlenemeyen toksik varlıklara çözüm getirebilmek amacıyla yaklaşık 1 trilyon Dolarlık bir destek paketini yürürlüğe koymuştur.

2008 yılının son çeyreğinden itibaren küresel finansal krizin gelişmiş ülkelerden başlayarak dünya ekonomilerine yansıyan etkisi çok hızlı ve yıkıcı biçimde ortaya çıkmıştır. Artan belirsizlik ortamı kredi mekanizmalarının çalışmasını engellemiş, bu durum reel kesimin borçlanma olanaklarını sınırlarken, borçlanma maliyetlerinin de önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Bu şekilde finansal kriz bir taraftan yol açtığı likidite sıkışıklığı yoluyla reel ekonomileri olumsuz yönde ciddi biçimde etkilerken, düşen varlık fiyatlarının yarattığı negatif servet etkisi ve azalan tüketici güven duygusu ABD'nden başlayarak tüm dünyada tüketim ve yatırım talebinde önemli daralmaya yol açmıştır. Bu durum azalan üretim düzeyine bağlı olarak gelir düzeyini düşürürken, işsizlik hadlerini ciddi biçimde tırmandırmıştır. Azalan gelir ve istihdam düzeyi ve tüketici ve yatırımcı güven duygusu reel ekonomilerde baş gösteren krizi kendi kendini besleyen bir süreç içine sokmuştur.

ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde tüketim ve yatırım talebinde yaşanan hızlı daralma yıkıcı olumsuz etkisini, yakın geçmiş dönemde gerçekleştirdikleri hızlı büyümede, bu gelişmiş ülkelere yaptıkları yüksek hacimli ihracatın önemli bir destek oluşturduğu Çin, Japonya ve Hindistan gibi ülkeler de dahil, gelişmekte olan ülkeler ile başta Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere aralarında Türkiye'nin de bulunduğu yeni yükselen piyasa ekonomileri üzerinde de göstermiştir. Likidite sıkışıklığı ve artan risk algılamaları sonucu gelişmekte olan ülkelere hızlı bir sermaye çıkışı gözlemlenmiş, düşen dış talep bu ülkelerin ihracat hacimlerini ve üretim düzeylerini ciddi biçimde olumsuz yönde etkilemiştir.

I.2. 2009 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ

Küresel ekonomik faaliyet hacminde ve uluslararası ticarete II. Dünya Savaşından buyana tanık olunan en şiddetli küçülmenin yaşanmasına yol açan derin ekonomik krizin ardından, geniş kapsamlı ve etkili kamusal müdahalelerin efektif talebi canlandırması ve finansal piyasalarda hüküm süren belirsizlik ve sistemik risklerin hafiflemesi ile, 2009 yılı üçüncü çeyreğinin sonlarına doğru yeniden ekonomik büyüme sürecine girilmiştir. Ancak küresel finansal sistemdeki sorunların hafiflemiş olmakla beraber sürüyor olması, krize karşı hükümetlerce alınan mali ve parasal önlemlerin tedrici bir şekilde devreden çıkarılması zorunluluğunun bulunması ve varlık fiyatlarında keskin düşüş yaşanmış olan ülkelere servet kaybına uğrayan hane halklarının tasarruf amacıyla taleplerini düşük düzeyde tutma ihtiyacını hissetmeleri gibi nedenlerle, 2009 yılı son çeyreğinden itibaren belirginlik kazanan ekonomik toparlanma yavaş seyretmiştir.

Özellikle Asya ülkelerinin kriz sürecinde yaşanan hafif bir yavaşlama döneminin ardından tekrar güçlü bir büyüme süreci içine girmiş olmaları ve diğer ülkelerde

alınmış olan istikrar önlemleri ile, yavaş ta olsa, tekrar mutedil bir büyüme sürecinin içine girilmiş olması, küresel ekonominin yeniden genişleme süreci içersine girmesinde başta gelen etkenler olmuştur. Bununla beraber toparlanma halen oldukça zayıftır ve küresel ekonomik faaliyet hacmi kriz öncesi düzeyinin çok altında seyretmektedir. Ekonomik toparlanma imalat sanayi üretimindeki canlanma ve stok yenileme sürecine girilmesi ile kendini göstermiş olup, tüketici güven duygusunun iyileşmesiyle birlikte perakende satışların tekrar istikrar kazanmaya ve konut piyasalarının tekrar canlanmaya başladığı yolunda güçlü işaretler gözlemlenmektedir.

Küresel düzeyde tekrar büyüme sürecine girilmesiyle, enerji ve temel emtia fiyatları kıpırdamaya başlamış ve 2009 yılı başlarında geriledikleri dip noktaları geride bırakmışlar ve dünya ticaret hacmi keskin bir daralma döneminin ardından genişlemeye başlamıştır..

Şiddetli daralmanın ardından küresel hasıla 2009 yılının ikinci çeyrek döneminde yüzde 3 1/4 oranında, yılın ikinci yarısında ise yüzde 4 1/2 oranında büyüme kaydetmiştir⁽¹⁾. Firmalarca stok yenileme faaliyetine tekrar başlanması, işgücü piyasasında süregelen kötüleşme sürecinin yavaşlaması ABD’nde ekonominin toparlanmasına katkı sağlayan unsurlar oldu. Diğer taraftan artan siparişler ve bona piyasasındaki canlanma da yatırım talebinin toparlanmasında etkili oldu. Yine stok yenileme sürecine tekrar girilmesinin ve küresel ticaret hacminin genişlemeye başlamasıyla birlikte yükselen dış talebin katkısıyla yeni yükselen ve gelişmekte olan ülkelerdeki nihai tüketici talebi çok güçlü bir seyir izledi.

Ekonomik toparlanma ülkeler arasında dikkat çekici farklılıklar sergilemiştir. Ekonomik faaliyet hacminin güçlenmesi ABD’nde daha geç başladığı halde Euro Bölgesine ve Japonya ‘ya öre daha güçlü seyretmiştir. Hükümetçe sağlanan mali teşvik önlemlerinin daha kapsamlı ve geniş olması, ayrıca finans kesimi dışındaki şirketlerin banka kredilerine daha az ihtiyaç duymaları ABD’nin daha güçlü bir toparlanma sürecine girmesinde etkili olan başlıca faktörler olmuştur. Bunun yanı sıra Amerikan Merkez Bankası FED’in kriz sürecinde politika faiz oranlarını reel anlamda daha hızlı ve güçlü biçimde indirmesi de bu ülkede ekonominin yeniden belirgin biçimde büyüme sürecine girmesinde etkili olan bir diğer unsuru oluşturdu.

Buna mukabil küresel ticaret hacminin daralması sürecinde ülkenin hızla gerileyen ihracat hacmi üzerinde Japon Yeninin değer kazanması olumsuz etkide bulunurken,

(1) IMF, Dünya Ekonomik Görünümü, Nisan 2010.

tekrar karşı karşıya kalınan deflasyon sürecinin reel borçlanma faiz hadlerini ve ücret düzeylerini yükseltmesi de Japonya’da ekonomik büyüme sürecinin geç ve zayıf başlamasında etkili oldu.

Euro Bölgesinde ise, Bölgenin gelişmiş ülkelerinin, kriz sürecinde zorlukla karşılaşılan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle yoğun ticari ilişkilerinin bulunması ayrıca Euro’nun değer kazanması ve daha sonraları bazı üye ülkelerde bankacılık kesiminde, gayrimenkul piyasasında ve kamu finansmanında yaşanan sorunlar, Bölge genelinde ekonomik toparlanmayı olumsuz etkileyen başlıca faktörler oldular.

Gelişmekte olan ve yeni yükselen piyasa ekonomilerinde ekonomik faaliyet hacminde gerçekleşen hızlı büyüme küresel ekonomideki toparlanmaya yön veren bir görünüm ortaya koymuştur. Asya’nın önde gelen ekonomilerinde 2009 yılının II. Çeyrek – IV. Çeyrek dönemlerinde hasıla düzeyi kriz öncesi hacminin çok üstüne çıkarken, ortalama büyüme hızı yüzde 11.0’i bulmuştur. Bu dönemde hasıla düzeyi tam kapasite (potansiyel) üretim hacminin üzerine çıkmıştır.

2009 yılının üçüncü çeyreğiyle beraber bir çok Latin Amerika ülkesinde ekonomik faaliyet hacmi tahmin edilen potansiyel üretim düzeyinin üzerinde gerçekleşmeye başlamıştır. Bununla beraber bu ülkelerin bazılarında halen ekonomik durgunluk devam etmekte olup, üretim düzeyi kriz öncesi hacmine pek ulaşamamıştır. Avrupa’nın yeni yükselen ekonomileri ile Bağımsız Devletler Topluluğu’nda halen ekonomik durgunluk etkisini sürdürmektedir, ancak bunlardan bir kısmı ekonomilerinde yaşamış oldukları dip noktalardan tekrar düzlüğe çıkmaya başlamışlardır.

Orta – Doğu ülkeleri ise petrol talebi ve fiyatında gözlemlenen artıştan istifade etmişlerdir. Sahra altı Afrika’ında görünüm ülkeden ülkeye değişmektedir. 2009 yılında hasıla hacimlerinde keskin daralmalar yaşayan orta gelir grubundaki ülkelerle, petrol ihracatçısı ülkeler dünya ticaret hacminde gerçekleşen büyümenin ve emtia fiyatlarındaki yükselişin katkısıyla ekonomik alanda toparlanmaya başlamışlardır. Bölgede düşük gelir grubundaki ülkelerde ise kriz sürecinde yavaşlayan hasıla büyüme oranı artık eski düzeylerini yakalamaya başlamıştır.

Finansal Koşullar Tüm Sektörleri Kapsamamakla Beraber İyileşmektedir.

Hükümetlerce piyasalara daha önceleri misli görülmemiş ölçüde başvurulan müdahaleler finansal koşulların ve reel ekonomilerin tekrar sağlıklı bir yapıya kavuşmasında önemli rol oynamıştır. Para piyasaları istikrara kavuşmuş, menkul kıymet piyasaları toparlanmış ve kredi çarkı dönmeye başlamıştır. Gelişmiş ülkelerde bankaların kriz sürecinde kredi vermekte esas aldıkları standartlarda benimsedikleri katı

tutum oldukça yumuşamış ve kredi hacmi dip noktasını geride bırakarak büyümeye başlamıştır. Bu ülkelerde daha evvelce 2.8 trilyon Dolar olarak tahmin edilen bankacılık kesiminin gerçekleşmiş ve gelecekte maruz kalınması beklenen zararları ile geri dönmeyen alacakları tutarı 2.3 trilyon Dolar olarak revize edilmiştir ki bu tutarın üçte ikisi esasen 2009 yılı sonu itibariyle hesaplara geçirilmiştir.⁽²⁾

Çin’de ise kredi ve bazı menkul, gayrimenkul varlık piyasaları öyle hızlı bir tırmanma göstermiştir ki, Çin Merkez Bankası, finansal kurumlar için Renminbi cinsinden mevduat munzam karşılık oranlarının arttırılması dahil, kredi hacmindeki hızlı büyümeyi yavaşlatmak için kararlı önlemlere başvurmuştur.

Kredi hacmindeki büyüme Asya’nın diğer yeni yükselen ekonomilerinde hızlı genişlemesini sürdürürken, Latin Amerika’da istikrar kazanmış bir görünüm sergiliyor. Avrupa’nın yeni yükselen piyasa ekonomilerinde ise kredi hacmi yavaşlamış olmakla beraber daralmasını sürdürmektedir.

Buna mukabil özellikle bazı gelişmiş ekonomilerde olmak üzere finansal koşullar kriz öncesine göre daha zorlu bir durumdadır. Bazı gelişmiş ülkelerde büyüyen kamu açıkları ve kamu borç yükü risk primlerinde yükselmelere neden olmuş, bu gelişme diğer bazı ülkeler üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır. Aynı zamanda banka sermayelerinin kısıtlı ve finans dışı kesimlerdeki kredi hacmi büyümesinin yavaş oluşu kredi hacmi arzını azaltmakta, şirketlerce başvurulmuş bono ihraçları ise kredilerdeki bu sıkışıklığı giderememektedir. Bankalar borç/öz sermaye oranlarını düşürme çabası içerisinde olduklarından özellikle Avrupa’da bankacılık kesimi sermaye yetersizliğinin sürmesi beklenmektedir. ABD’nde ise bankacılık sektöründe borçluluk oranlarının düşürülmesi ihtiyacı daha az olmakla beraber, bu zorunluluk bölgesel bankalar için önemini korumaktadır. Genelde sermaye piyasalarına ulaşmakta ve kredi temin etmekte sınırlı imkanlara sahip inşaat şirketleri ve KOBİler gibi kuruluşlar borçlanma konusunda sıkı tahditlerle karşılaşma durumundadırlar.

Yeni Yükselen Piyasa Ekonomilerine Sermaye Akışı Yeniden Başlamıştır.

2008 yılındaki keskin daralmanın ardından reel sektörde ve finans kesiminde faaliyet hacminin güçlenmesiyle gelişmiş ülkelerden yeni yükselen piyasa ekonomilerine sermaye akımı tekrar başlamıştır. Bankaların genelde bilançolarını düzeltme ihtiyacını hissetmekte olmaları nedeniyle sınır ötesi sermaye akımlarındaki büyüme esas itibariyle bankacılık kesimi dışından kaynaklandı. Sermaye akımlarındaki artışın ar-

(2) IMF, Finansal, İstikrar Raporu, Nisan 2010.

dında esas olarak yeni yükselen piyasa ekonomilerinde gözlemlenen hızlı ekonomik büyüme, getiri düzeyi farkının bu ülkeler lehine yüksek olması ve artan risk alma iştahı bulunmaktadır.

Yeni yükselen piyasa ekonomilerinin bir kısmında artan yabancı sermaye girişleri finansal koşulların gevşemesine yol açtı ve yetkilileri, başta emlak fiyatları olmak üzere bazı piyasaları yakın gözetim altına almaya, hatta bazılarında iç piyasadaki kredi arzı genişlemesini sınırlayıcı önlemler almaya yöneltti.

Sınır ötesi sermaye akımları hacmindeki artış beraberinde, ABD Dolarının değer kaybı ve bazı gelişmiş ülkelerle bazı yeni yükselen piyasa ekonomilerinin dalgalı kur rejimine tabi para birimlerinin değer kazanması gibi, döviz kuru değişimlerini de getirdi. Ancak bu döviz kuru hareketleri kriz öncesi yaşananlara göre daha sınırlı kaldı. Bu durumun istisnaları da gözlemlendi. Bazı Orta – Doğu ülkelerinin paraları önemli ölçüde değer kazanımı kaydederken, yeni yükselen bazı Avrupa Ülkelerinin paraları da önemli değer kayıpları yaşadı. Japon Yeni de önemli değer kazanımı kaydeden bir para birimi oldu.

Küresel düzeyde ülkeler arası cari açık düzeylerinde mevcut derin denge eksikliğinde gözlemlenen belirgin daralma kriz süreci ve sonrasında yaşanan gelişmelerin bir diğer önemli bileşeni oldu. Küresel düzeyde imalat sanayi ürünleri üretimindeki ve ticaret hacmindeki keskin daralmanın ve kamu harcamalarındaki genişlemenin bir yansıması olarak Çin'in cari işlemler hesabı fazlası, 2008 yılındaki, GSYH'ya oranı olarak, yüzde 9 1/2 seviyesinden 2009 yılında yüzde 5 3/4'e düştü. Aynı dönem itibariyle, hanehalklarının bilançolarını düzeltmek için daha fazla tasarrufa yönelmeleri ve yatırım talebindeki düşme nedeniyle ABD'nin cari işlemler hesabı açığı GSYH'nın oranı olarak yüzde 5.0'ten yüzde 3.0'e geriledi. Adı geçen her iki ülke de petrol fiyatlarındaki düşüşten istifade sağlarken, Orta - Doğu ülkelerinin yüksek boyutlu cari işlem fazlalıklarında daralma gözlemlendi.

Ancak küresel ticaret hacminin toparlanmasını sürdürmesiyle, finansal piyasaların düzeliş ve tekrar düzgün çalışmaya başlamasıyla ve emtia fiyatlarının daha yukarı düzeylerde istikrar kazanmasıyla beraber küresel düzeyde cari işlemler hesabı dengesizliğinin tekrar büyümesi beklenmektedir.

Küresel Düzeyde Ekonomik Toparlanma Sürecine Geçilmesinde Hükümetlerce Uygulamaya Konulan Önlemler Hayati Bir Rol Oynamıştır.

Hükümetlerce olağanüstü boyutta başvuru müdahaleler finansal sistemle, ekonomilerin diğer kesimleri arasında karşılıklı olumsuz etkileşim zinciri yaratabilecek

ve ekonomiyi daraltacak borç – deflasyon döngüsünü kırmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde güdülen maliye politikası ekonomilerdeki daralma sürecini yavaşlatmıştır. Ekonomideki yavaşlamayla faaliyet hacminin daralması ve kısmen mali teşvik tedbirleri, bazı gelişmiş ülkelerde kamu açığının GSYH'ya olan oranının yüzde 9.0'a kadar yükselmesine yol açmıştır.

Uygulanan para politikası ileri ölçüde genişletici olmuş ve geleneksel olarak görülmemiş boyutta likidite temini ile güçlendirilmiştir. Politika faiz oranları, bazı gelişmiş ülkelerde 0'a yakın olacak şekilde çok düşük seviyelere indirilmiştir. Bu çerçevede alınan önlemler, faiz hadlerinin uzun süreler düşük tutulacağına taahhüt edilmesi, uzun vadeli getiri düzeylerinin düşürülmesi için hükümet bonolarının toplu alımı, varlıkların veya gelecekteki gelirlerinin rehin edilmesiyle ihraç edilmiş menkul kıymetlerin işlem gördüğü ancak işlevselliğini yitirmiş piyasaların desteklenmesi gibi önlemleri içermiştir.

Diğer taraftan sıkıntıya düşmüş finans kurumlarının yaşayabilirliklerinin hükümetlerce garanti edilmesi ve bunlara parasal kaynak sağlanması, finansal kesimin ve reel ekonomilerin toparlanma sürecine tekrar girebilmesinde yeri doldurulamayacak bir destek sağlamıştır.

Enflasyonist Baskılar Genelde Zayıflamış Durumda Ancak Ülkeden Ülkeye Değişiklik Gösteriyor

Kapasite kullanım oranlarının düşük düzeylerini halen koruyor olması ve enflasyon beklentilerinin olumlu seyretmekte olmasının, enflasyonun aşağı seviyelerde seyretmesine olanak sağlaması beklenmektedir. Birçok gelişmiş ülkede üretim hacminde istisnai ölçüde daralma meydana gelmiş olmasına rağmen enflasyon haddinin ancak cüzi oranda düşüş göstermiş olması düşündürücüdür. Genelde 2008 yılında doruk seviyelerde seyretmiş olan temel enflasyon düzeyindeki düşüşle işsizlik haddi arasındaki korelasyon, 2001 yılında yaşanmış olan resesyon sırasında tanık olunandan düşük bulunmuştur. Finansal krizin değişik ülkelerin potansiyel üretimlerini değişik derecede etkilemiş olmasının ötesinde bazı faktörler bu durumu açıklayabilir.

- Finansal sektörün hükümetlerce desteklenmiş olması kadar alınan parasal ve mali düzeltici önlemlerin kredibilitésinin yüksek olması enflasyon beklentilerinde bir değişikliği önlemiştir.
- Enflasyon düzeyinin çok düşük düzeylerde seyrediyor olması enflasyonun daha da gerilere düşmesini caydırıcı bir rol oynamıştır.

- Üretim düzeyindeki keskin düşüğe rağmen işletmelerin işgününde bir kısıntıya başvurmamış olmaları ve düşen satış gelirleri ile sıkılaştan finansal koşullar nedeniyle satış fiyatı indirimlerine gitmemişlerdir.

Birçok yeni yükselen piyasa ekonomisinde enflasyon haddinde geçmişte yıldan yıla salınımlar gözlenmiştir ve bu ülkelerdeki enflasyon haddi gelişmiş ülkelere göre daha yukarılarda seyretmiştir. Bu durum devam etmektedir, Bazı Latin Amerika, Orta – Doğu ve Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi ülkelerde kriz sürecinde veertesinde enflasyon haddi yüksek seyretmiştir, Hindistan’da ise yükselmiştir. Enflasyon düzeyi Rusya’da belirgin biçimde, Brezilya’da ılımlı şekilde düşmüştür, Çin’de ise önceleri düşmüş ancak halen yükselme eğilimi göstermektedir.

1.3. 2010 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ

Dünya ekonomisi 2010 yılının ilk çeyrek döneminde yıllık bazda yüzde 5.0’in üzerinde bir büyüme göstermiştir. Bu oran daha önceki bölümlerin kaleme alınmasında temel kaynak olarak istifade edilen Uluslar arası Para Fonu’nun (IMF) Nisan ayında yayınlamış olduğu ‘Dünya Ekonomik Görünümü’ raporunda belirtilen tahminin daha üzerindedir.⁽³⁾ Bu durum büyük ölçüde Asya’da gerçekleşen güçlü ekonomik büyümenin bir sonucudur. Bu dönemde özel tüketim talebinde cesaret verici gelişmeler gözlenmiştir. Reel sektördeki ekonomik faaliyet hacmine ilişkin küresel göstergeler Nisan 2010 ayında güçlü bir görünüm ortaya koymuşlar ve Mayıs ayında yüksek bir seviyede istikrar kazanmışlardır. Bu dönemde sınai üretim ve ticaret hacmi iki haneli büyüme hızları sergilerken, tüketici güven endeksindeki iyileşme eğilimi devam etmiş ve gelişmiş ülkelerde istihdam hacmi yeniden büyümeye başlamıştır. Genelde yılın ilk yarısının önemli bir bölümü itibariyle gözlemlenen gelişmeler, gelişmiş ülkelerde ılımlı ancak istikrarlı bir büyüme gözleneceği, yeni yükselen piyasa ekonomileri ile gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunun ise güçlü bir şekilde büyüyecekleri yolundaki beklentileri teyit etmiştir.

Ancak geçtiğimiz aylarda Euro Bölgesinde finansal piyasalarda patlak veren ve mali sistemin sürdürülebilirliği, alınan makroekonomik politika kararlarının etkinliği ve ekonomik büyüme alanında oluşan kaygıları, güven kaybını yansıtan sarsıntı küresel ekonomik görünüm üzerine gölge düşürmüştür.

Esas itibariyle Yunanistan ve Euro Bölgesinin zor durumdaki diğer üyelerinin mali yapılarının sürdürülebilirliği ve rekabet güçleri konusundaki kaygıların belirginlik

(3) IMF, Dünya Ekonomisi Güncelleştirilmiş Görünümü, Temmuz 2010.

kazanmasıyla önem kazanan mevcut mali yapının idame ettirilip, ettirilemeyeceği sorunu Mayıs 2010 ayında gündemin ilk sırasına oturmuştur.

Avrupa’da kamu borçlarının ödenebilirliğine ilişkin risk, bankacılık kesimine sıçramıştır. Makroekonomik politika önlemlerinin elverişliliği ve gücü konusunda belirsizliğin de etkisiyle fonlama baskıları yeniden ortaya çıkmış ve bankalar arası piyasaya yayılmıştır

Risk alma iştahı ve piyasaların ekonomik büyümenin geleceği konusundaki beklentileri zayıflarken, yeni yükselen piyasa ekonomileri dahil Dünyanın diğer bölgelerinde varlık fiyatları gerilemiş, satış baskısı altında kalmışlardır. Bu olumsuz gelişmeler para, menkul kıymet ve emtia piyasalarına yayılmış, keskin iniş, çıkışlara yol açmıştır.

Euro Bölgesi finans kesiminde ortaya çıkan sarsıntı sürecinde risk primlerinde meydana gelecek bir yükselmeye Euronun değer kaybının eşlik etmesi ölçüsünde, Euronun değer kaybı, Bölgenin ihracatında önemli ölçüde bir artışa neden olabilir ve bu şekilde finans kesimindeki sarsıntının Bölgenin genel ekonomik büyüme hızı üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi azaltabilir. Ancak Bölgenin Dünyanın geri kalan bölgeleriyle olan sıkı ilişkileri nedeniyle, kamu borçları ödenebilirliği ve finansal sektörle ilgili olarak ortaya çıkan bu gelişmelerin, diğer ülkelerin ekonomik büyümesi üzerindeki olumsuz etkileri şiddetli olabilir.

Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından Temmuz 2010’da yayınlanmış olan Güncelleştirilmiş Dünya Ekonomik Görünümü Raporu’nda yer verilen ve ekonomik büyüme, Dünya ticaret hacmi, emtia fiyatları, enflasyon ve Londra bankalar arası Önerilen Hadler (LIBOR) alanlarında 2008 ve 2009 yılları için gerçekleşen ve 2010 ve 2011 yılları için de gerçekleşmesi beklenen gelişmeleri veren Tablo aşağıda verilmektedir.

IMF Güncelleştirilmiş Dünya Ekonomik Görünümü Projeksiyonları
(Temmuz 2010)
(Yıldan Yıla % Değişim)

	2008	2009	Projeksiyon	
			2010	2011
Dünya hasılası¹	3.0	-0.6	4.6	4.3
Gelişmiş Ekonomiler	0.5	-3.2	2.6	2.4
ABD	0.4	2.4	3.3	2.9
Euro Bölgesi	0.6	-4.1	1.0	1.3
Almanya	1.2	-4.9	1.4	1.6
Fransa	0.1	-2.5	1.4	1.6
İtalya	-1.3	-5.0	0.9	1.1
İspanya	0.9	-3.8	-0.4	0.6
Japonya	-1.2	-5.2	2.4	1.8
İngiltere	0.5	-4.9	1.2	2.1
Kanada	0.5	-2.5	3.6	2.8
Diğer Gelişmiş Ekonomiler	1.7	-1.2	4.6	3.7
Yeni San. Asya Ül.	1.8	-0.9	6.7	4.7
Yeni yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomiler	6.1	2.5	6.8	6.4
Merkezi ve Doğu Avrupa	3.1	-3.6	3.2	3.4
Bağımsız Devletler Topl.	5.5	-6.6	4.3	4.3
Rusya	5.6	-7.9	4.3	4.1
Rusya Hariç	5.3	-3.4	4.4	4.7
Gelişmekte olan Asya ülkeleri	7.7	6.9	9.2	8.5
Çin	9.6	9.1	10.5	9.6
Hindistan	6.4	5.7	9.4	8.4
ASEAN 5	4.7	1.7	6.4	5.5
Orta-Doğu ve Kuzey Afrika	5.3	2.4	4.5	4.9

	2008	2009	Projeksiyon	
			2010	2011
Sahra-altı Afrika	5.3	2.4	4.5	4.9
Batı Yarımküresi	4.2	-1.8	4.8	4.0
Brezilya	5.1	-0.2	7.1	4.2
Meksika	1.5	-6.5	4.5	4.4
Avrupa Birliği	0.9	-4.1	1.9	1.6
Dünya hasılası ²	1.8	-2.0	3.6	3.4
Dünya Ticaret Hacmi (mal ve hizmetler)	2.8	-11.3	9.0	6.3
İthalat				
Gelişmiş Ülkeler	0.5	-12.9	7.2	4.6
Yeni Yüks. ve Gel. Olanlar	8.6	-8.3	125	9.3
İhracat				
Gelişmiş Ülkeler	1.8	-12.6	8.2	5.0
Yeni Yüks. ve Gel. Olanlar	4.5	-8.5	10.5	9.0
Emtia Fiyatları (ABD Doları)				
Petrol	36.4	-36.3	21.8	3.0
Yakıt Dışı	7.5	-18.7	15.5	-1.4
Tüketici Fiyatları				
Gelişmiş Ekonomiler	3.4	0.1	1.4	1.3
Yeni Yüks. ve Gel. Olanlar	9.3	5.2	6.3	5.0
LIBOR(3)				
ABD Doları Cinsi Mevduat	3.0	1.1	0.6	0.9
Euro Cinsi Mevduat	4.6	1.2	0.8	1.2
Yen Cinsi Mevduat	10	0.7	0.5	0.6

1 Satınalma gücü paritesine göre

2 Piyasa döviz kurları bazında

3 Dolar ve Yen için 6 ay vadeli mevduat Euro için 3 ay vadeli mevduat

Kaynak: IMF Dünya Ekonomisi Güncelleştirilmiş Görünümü, Temmuz 2010.

I.4. ENERJİ VE EMTİA PİYASALARI

Küresel krizin ardından keskin bir çöküş sergileyerek Şubat 2009 ayında dip noktasına düşen emtia fiyatları daha sonraları hızlı bir yükseliş eğilimi içine girmiştir. IMF emtia fiyat endeksi esas itibariyle petrol fiyatında meydana gelen yüzde 70 oranındaki ve metal fiyatlarında gözlenen yüzde 60 oranındaki yükselmelerin etkisiyle dip noktasında buldukları düzeye göre 2009 yılı sonunda yüzde 40 oranında artış kaydetmiştir. Bu önemli yükselişe rağmen 2009 yılı sonu itibariyle IMF emtia fiyat endeksi fiyatların tavan yaptığı Temmuz 2008'deki düzeyinin yüzde 25 altında bulunuyordu. Küresel finans piyasalarında ve reel ekonomilerde 2009 yılı boyunca gözlemlenen toparlanmayla birlikte emtia fiyatlarında resesyon sürecinde keskin biçimde tırmanmış olan oynaklık tedrici biçimde tekrar normal düzeyine geri döndü.

Önceki küresel durgunluk ve resesyon dönemlerine göre bu son küresel kriz ertesinde emtia fiyatlarında daha hızlı bir toparlanma gerçekleşti. Fiyatlardaki bu hızlı toparlanmada küresel ekonomideki iyileşmenin beklenenden daha süratli seyretmesi ve yeni yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin daha önceki dönemlere göre dünya ekonomisi içinde daha büyük bir ağırlığa sahip olmaları etkili oldu. Özellikle Asya'nın yeni yükselen ekonomilerinde ekonomik toparlanma beklenenden çok daha hızlı seyretti ve bu ülkelerde emtia tüketimi son yıllardaki en hızlı yükselişini sergiledi. Emtia fiyatlarında önceki küresel kriz dönemlerine göre gözlenen farklılıkta rol oynayan bir diğer faktör ise toparlanma sürecinde Doların değer yitirmesi ile ABD'nde reel faiz hadlerinin kesintisiz biçimde düşük düzeylerde seyretmesi oldu.

Küresel kriz sürecinde fiyatların hızlı bir toparlanma göstermiş olmasına rağmen bazı emtia piyasalarında fiyat düzeyleri henüz baskı altında bulunuyor ve bugünkü piyasa fiyatları, 'futures' –gelecekte belirli bir tarihte teslimat için taahhüt edilen fiyatlar – fiyatlarının altında seyrediyor. Bu durum krizin ardından daha evvelce yapılmış olan aşırı stoklamanın çözülmekte olduğu kanaatini uyandırıyor.

Emtia piyasaları ile ilgili olarak finansal açıdan not edilmesi gereken bir diğer husus ta, bu tür varlıkların çekiciliğini yansıtacak biçimde 2009 yılında emtialarla ilgili menkul ve gayrimenkul varlıklara yapılan yatırımların hızla yükselmiş olmasıdır. Yapılan tahminlere göre 2009 yılı sonu itibariyle hisse senetleri işlem gören bu kapsamdaki varlıkların piyasa değeri 357 milyar Dolara ulaşmış durumdadır ki, bu rakam 2008 yılında erişilen tavan rakamın hemen altında bir büyüklüğe sahip.

Emtia Fiyat Gelişmeleri

(Emtia reel fiyat endeksi, aylık ortalama 1990 – 1999 = 100)

	Aralık 2009	Tavan Mart 2008	Dip Şubat 2009	Ortalama 2000-09
Emtia Fiyat Endeksi	172.1	230.6	123.2	133.6
Yakıt Dışı	106.2	131.4	85.2	89.0
Gıda	97.4	122.7	88.9	82.6
İçecek	120.1	110.7	99.6	77.6
Sınai Girdiler	114.2	143.7	79.4	97.6
Tarımsal hammadde	73.8	77.7	58.9	75.2
Metal	162.3	222.3	103.9	124.3
Yakıt	271.9	380.9	180.7	201.1
Ham petrol	283.5	392.6	161.5	203.3

Kaynak: IMF. Dünya ekonomik Görünümü, Nisan 2010, S.30.

Bu alanda geçmişte yaşanan gelişmeler dikkate alındığında emtia fiyatlarının yüksek düzeyini ileride de koruması beklenmektedir. Küresel ekonomi toparlandıkça ve zaman içerisinde mevcut aşırı stoklar eridikçe, atıl kapasiteler küçüldükçe emtialara olan talebin yükselmesi beklenmektedir.

Petrol ve diğer enerji kaynakları piyasaları

Krizle birlikte 2009 yılının ikinci çeyreğinde en düşük düzeyine geriledikten sonra toparlanan petrol fiyatları 2009 yılı ortalarından buyana 70 – 80 Dolar/varil aralığında seyrini sürdürmektedir. Fiyat aralığının alt sınırını küresel ekonomik toparlanmayla artan tüketim düzeyi desteklemektedir. Uluslar arası Enerji Ajansı verilerine göre kriz sürecinde küresel petrol tüketimi günlük 1.3 milyon varil (yüzde 1.5) düşmüştür. Fiyat elastikiyetinin düşük olmasına rağmen (1/2'nin biraz altında) bu önemli düşüş daha ziyade OECD üyesi ülkelerdeki tüketim daralmasından kaynaklanmıştır. Buna karşılık yeni yükselen ve gelişmekte olan ülkelerde talep yüzde 1.8 oranında yükselmiştir. Fiyat aralığının üst sınırını ise petrol üretimindeki artışlar baskı altında tutmuştur. Hem OPEC üyesi hem OPEC üyesi olmayan ülkelerde üretim düzeyleri yükselmiştir.

Yakın gelecekte petrol fiyatlarının göstereceği seyri küresel ekonomideki gelişmelere bağlı olacak talep gelişmeleri ile üretim alanındaki gelişmeler belirleyecektir.

Metal piyasaları

Krizin hafifleyip toparlanmanın başlamasıyla en hızlı fiyat artışları, petrolden sonra emtialar arasında metallerde gözlemlendi. Krizle birlikte değerinin yarısını kaybeden IMF günlük metal fiyatları endeksi, Şubat 2009’da dip noktasını gördükten sonra yılın sonuna doğru tekrar dip noktasındaki seviyesini ikiye katladı. Bu süreçte en yüksek fiyat artışları bakır, kurşun ve çinkoda gerçekleşti. Metal fiyatlarındaki hızlı tırmanmaya esas itibariyle yeni yükselen piyasa ekonomilerinde yaşanan beklenden daha hızlı toparlanma yol açtı. Arz cephesinde yaşanan bazı gelişmeler de fiyatlardaki tırmanışa destek oldu. Birçok ülkede talep düşerken, uygulamaya konulan teşvik paketleri ve alt yapı yatırımları nedeniyle Çin’in metal grubuna olan talebi yüzde 24 artış gösterdi. Arz cephesinde ise grevler, kurşunla ilgili olarak devreye sokulan çevre koruma standartları ve yine Çin’in alüminyum üretiminde kullanılan elektrik enerjisi üzerine ek yük getirmesi etkili olan faktörlerin başında yer aldılar. Güçlü talebine karşın sınırlı üretim düzeyiyle Çin’in metallere olan talebi hızla yükseldi. Kriz sonrası gerilediği en düşük düzeye göre Çin’in metal ithalatı nikel, kalay ve kurşun ithalatındaki sıçramalarla beş katı birden yükseldi.

Küresel Petrol Talebi ve Üretimi (Milyon Varil/Gün)

Talep						
	Mil. varil/Gün			Yıllık Değişim %'si		
	2008	2009	2010*	2008	2009	2010*
OECD	47.6	45.5	45.4	-3.3	-4.4	-0.2
Kuzey Amerika	24.2	23.3	23.4	-5.1	-3.6	0.5
ABD	19.8	19.1	19.1	-5.9	-3.7	0.1
Avrupa	15.3	14.5	14.4	0.0	-5.4	-0.7
Pasifik	8.1	7.7	7.6	-3.6	-4.8	-1.5
OECD Dışı	38.6	39.5	41.2	3.5	2.1	4.5
Çin	7.0	8.5	9.1	4.3	7.8	7.2

Talep						
	Mil. varil/Gün			Yıllık Değişim %'si		
	2008	2009	2010*	2008	2009	2010*
Diğer Asya Ülkeleri	9.7	10.0	10.3	1.2	3.0	3.0
Eski Sovyetler Birliği	4.2	3.9	4.1	0.1	-5.9	5.0
Orta-Doğu	7.1	7.2	7.6	8.6	2.0	4.9
Afrika	3.2	3.2	3.3	3.8	-0.3	3.1
Latin Amerika	5.9	6.0	6.2	3.8	0.9	3.5
Dünya	86.2	84.9	86.6	-0.3	-1.5	2.0
Üretim						
OPEC	35.6	33.3	34.6	2.9	-6.4	...
Suudi Arabistan	10.4	9.3	...	4.2	-10.5	...
Nijerya	2.1	2.1	...	-8.2	-0.4	...
Venezüella	2.6	2.4	...	-2.0	-7.4	...
Irak	2.4	2.5	...	14.0	2.3	...
OPEC Dışı	50.7	51.5	52.0	-0.3	1.5	1.1
Kuzey Amerika	13.9	14.3	14.2	-5.1	-3.6	0.5
Kuzey Denizi	4.3	4.1	3.9	-5.1	-4.6	-6.6
Rusya	10.0	10.2	10.4	-0.7	2.0	2.0
Eski Sovyetler Birliği	2.8	3.1	3.2	2.9	9.2	3.3
Diğer OPEC Dışı	19.6	19.8	20.4	2.2	0.8	2.9
Dünya	86.4	84.8	...	1.0	1.8	...
Net Talep ¹	-0.2	0.1	...	-0.2	0.1	...

* Tahmin edilen

1 Talep ve üretim arasındaki fark. Yüzde değişim olarak verilen değerler, önceki yılın net talebinin yüzdesi olarak net talebi yansıtır.

Kaynak: Uluslar arası Enerji Ajansı, Petrol Piyasası Raporu, Nisan 2010 ile IMF tahminleri.

Gelecekte metal fiyatlarını halen en büyük metal ithalatçısı olan Çin'in talep düzeyi belirleyecektir.

Gıdalar

Hernekadar kriz sürecinde fiyatları diğer emtialara göre daha az gerilemişse de gıda maddeleri fiyatları Aralık 2008'de düştükleri dip noktasından sonra ancak ılımlı bir toparlanma sergileyebildiler. Yılın başından buyana da gıda fiyatlarında hafif te olsa bir gerileme gözlemlendi. IMF fiyat endeksi yıl başına göre yüzde 5 oranında geriledi.(Dünya Ekonomik Görünümü Raporunun yayınlanmış olduğu Nisan 2010 ayına kadar) Gıda maddelerinde arz elverişliliği fiyatların dip noktasına vurduğu gündən buyana fiyatları belirleyen temel etken niteliğinde. Mısır, pirinç, soya fasulyesi ve buğday dahil bir çok temel gıda ürünü için yapılan tahminlere ve projeksiyonlara göre, bu sene ve gelecek hasat yılında arzın talep düzeyinin üzerinde seyredeceği şeklinde. – Son bir iki ayda Rusya'da yaşanan kuraklık ve yangınların yukarıda buğday için IMF tarafından ifade edilen tahmini geçersiz kıldığı gözleniyor. – Arz cephesindeki ferahlıkta istisna teşkil eden ürünler de bulunuyor. –şeker ve kakao gibi – Yakın geçmiş dönemde bir çok önde gelen tarım ürününün arzında gözlemlenen artış eğilimi 2005 yılından buyana sürüyor. Bu artışların temelinde yükselen tüketim talebi ve reel fiyatlar yatıyor. Kişi başına gelir düzeyi yükselen gelişmekte olan ülkelerde gıda maddeleri tüketiminin artması ile biyoyakıt üretiminde kullanılan tarımsal ürünlere olan talebin genişlemesi genel talep düzeyinin yükselmesinde başta gelen etkenler oldular.

I.5. AVRUPA BİRLİĞİ - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Başlangıcından 2005 yılına kadar

Türkiye'nin 31 Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılma yolundaki başvurusundan sonra, taraflar arasında bir gümrük birliğini ve ileride tam üyeliği öngören Ankara Anlaşması 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ortaklık Anlaşmasının amacı 2.Maddede “Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış bir biçimde kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşam şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile gözönünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir” şeklinde ortaya konulmuştur.

Söz konusu Anlaşma ile ortaklık ilişkisinin amaçları, gümrük birliğinin esasları, mal, kişi, sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma, tarım, rekabet politikaları,

mevzuat ile ekonomik ve ticari politikaların uyumlaştırılması, ortaklık organları, Türkiye'nin tam üyelik imkanları, ortaklık ilişkilerinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü gibi konular hükme bağlanmıştır.

Anlaşma uyarınca Türkiye'nin tam üyeliğe hazırlanabilmesi için üç aşama öngörülmüştür;

Hazırlık Dönemi: En az 5 en çok 10 yıl sürmesi öngörülen bu dönemde Türkiye, AET ile ilişkilerin geliştirilmesi açısından bir yükümlülük üstlenmemiştir. Bu dönem boyunca Topluluğun yardımı ile Türkiye ekonomisinin, ileri dönemlerde üstleneceği yükümlülükleri yerine getirebilecek bir yapıya kavuşturulması, güçlendirilmesi öngörülmüştür.

Geçiş Dönemi: Hazırlık dönemi içinde, bir sonraki dönemin koşullarını, süre ve sıralarını belirlemek üzere 23 Kasım 1970 tarihinde "Katma Protokol" imzalanmış ve geçiş dönemi 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren bu protokol ile başlamıştır. Geçiş döneminin amacı Gümrük Birliği'nin aşamalı olarak gerçekleştirilmesini sağlamak ve ortaklığın iyi işlenmesini teminen tarafların ekonomik politikalarını uyumlaştırmaktır. Bu dönemin en fazla 12 yıl sürmesi öngörülmüştür.

Katma protokol hükümlerine göre Topluluk bazı istisnalar dışında Türkiye'den yapılan ithalatta uyguladığı gümrük vergileri ile miktar kısıtlamalarını tamamen kaldırmıştır. Türkiye de kendi yükümlülükleri çerçevesinde 1 Ocak 1973 ve 1 Ocak 1976 tarihlerinde, gümrük vergileri 10 yıllık sürede kaldırılacak ürünlerde % 10'arlık ve 22 yıllık listede yer alan ürünlerde % 5'erlik gümrük vergisi indirimlerini uygulamaya koymuş, ancak daha sonra Avrupa Topluluğu ile olan ilişkilerin askıya alınması nedeniyle, 1978 yılında yapması gereken indirimleri yapmaktan kaçınmıştır. Türkiye ancak 1988 yılından itibaren, ertelemiş olduğu gümrük vergisi indirimlerini yeniden uygulamaya başlamıştır.

12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'de demokratik rejimin işlenmesine ara verilmesi sonucunu getiren yönetime elkoyma olayı üzerine Topluluk, Türkiye ile ilişkilerini dondurma kararı almış, mali işbirliğine son verilmiş ve Türkiye ile AET arasında, o güne kadar esas itibarıyla ekonomik nitelikli olan sorunlar, Yunanistan'ın 1980 yılında Topluluğa üye olmasıyla siyasi boyut kazanmaya da başlamıştır. İlişkilerin dondurulmuş olduğu bu durum, 16 Eylül 1986 tarihinde Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'nin tekrar toplanmasına kadar sürmüştür.

Türkiye, - Yunanistan'ın ardından 11 yıllık bir gecikme ile - 14 Nisan 1987 tarihinde, Ankara Anlaşmasından bağımsız olarak ve sözü edilen Anlaşmada öngörülen

dönemlerin tamamlanmasını beklemeden, AKÇT'na, AET'na ve EURATOM'a tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

Komisyunun, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım başvurusu konusundaki olumsuz görüşünün 5 Aralık 1990 tarihinde Konsey tarafından da benimsenmesi ile, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun değerlendirilmesi, belirsiz ileri bir tarihe ertelenmiştir.

Türkiye – AB ilişkilerinde önemli bir aşama; Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihinde yaptığı 36'ncı Dönem toplantısında kabul edilen 1/95 ve 2/95 Sayılı Kararların, 13 Aralık 1995 tarihinde Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanması suretiyle Türkiye-AB arasında tesis edilen "Gümrük Birliği"nin oluşturulması ile gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde Türkiye, AB ile entegrasyonunda 22 yıl süren "Geçiş Dönemi"ni 31 Aralık 1995 tarihinde tamamlayarak, 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla "Son Dönem"e, sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerinde sağlanan gümrük birliği ile girmiştir.

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde gerçekleştirilen AB Helsinki Zirvesi, Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Avrupa Birliği, Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin AB'ne, diğer tüm adaylarla aynı statüde ve eşit temelde aday olduğu hususunu teyit etmiştir.

Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirisi ayrıca, önceki AB Konseyi kararları çerçevesinde bir katılım ortaklığı belgesi hazırlanmasını da öngörmüştür.

Ortaklık Konseyi toplantısı 3 yıllık bir aradan sonra 11 Nisan 2000 tarihinde Lüksemburg'da yapılmış ve gelecek dönemle ilgili, hizmetlerin ve kamu alımlarının serbestleştirilmesi yolunda müzakerelere başlanmasını da içeren önemli kararlar alınmıştır.

2000 yılı Haziran ayında, AB işlerinden sorumlu Başbakan Yardımcısına bağlı olarak görev yapacak olan AB Genel Sekreterliği kurulmuştur.

AB Komisyonu tarafından ülkemiz için hazırlanan "Katılım Ortaklığı Belgesi" 4 Aralık 2000 tarihinde Brüksel'de toplanan AB Genel İşler Konseyinde ele alınmıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi ile bu Belgenin hukuki zeminini oluşturacak Yönetmelik 8 Mart 2001 tarihinde AB Konseyince onaylanarak yayınlanmıştır.

Türkiye, Katılım Ortaklığı Belgesinde belirtilen hususları dikkate alarak, AB müktesebatına uyum için bir Ulusal Program hazırlamıştır. Ulusal Program Bakanlar Kurulu'nda 19 Mart 2001 tarihinde onaylanmış ve 26 Mart tarihinde AB Komisyonu'na sunulmuştur.

Birlik üyeliği kriterlerinin yerine getirilmesi için, 2000 ve 2001 yıllarındaki hazırlık ve gelişme safhalarından sonra 2002 yılı ile birlikte özellikle siyasi kriterlerle ilgili olarak yoğun bir çalışma dönemi başlatılmıştır.

AB'ne üyelik sürecinin hızlandırılması alanında 2003 yılı da yoğun çabalarla dolu olarak geçmiştir. Uyum Yasalarının, Yıl içinde 4 Uyum Paketi TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe konulmuştur.

Türkiye için Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi 12 Haziran 2003 tarihinde AB Resmi Gazetesinde yayınlanmıştır,

Türkiye 2004 yılında da AB ile müzakerelere başlanabilmesi için sağlanması gereken siyasi kriterler konusunda da önemli adımlar atmış ve bunların tümünü yerine getirmiştir.

AB – Türkiye İlişkilerinde 2005 Yılı Gelişmeleri

- 1 Ocak 2005'te Lüksemburg dönem başkanı olmuştur.
- Türk ceza sisteminde köklü değişiklikler getiren Yeni Türk Ceza kanunu 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiş ve bu şekilde AB uyum sürecine ilişkin bir önemli adım daha atılmıştır.
- 12 Haziran 2005 tarihinde Lüksemburg'da toplanan AB Dışişleri bakanları, Ankara Anlaşması'nı, G.Kıbrıs'ı da kapsayacak şekilde genişleten Protokolü onaylamıştır.
- 1 Temmuz'da İngiltere dönem başkanı olmuştur.
- 30 Temmuz tarihinde Türkiye, AB ile ilişkilerinin hukuki temelini oluşturan 1963 tarihli Ankara Anlaşması'nı, 1 Mayıs 2004 tarihinde AB üyesi olan 10 ülkeyi kapsayacak şekilde genişleten "Ek Protokol"ü imzalamıştır. Türkiye bu imzayı takiben, "Ek Protokol"ü imzalamasının, Protokol'de "Kıbrıs Cumhuriyeti" adıyla ifade edilen Rum kesimini tanıdığı anlamına gelmeyeceğine yönelik deklarasyon yayınlamıştır.
- AB 21 Eylül tarihinde yayınladığı karşı deklarasyon ile Kıbrıs'ta sadece tek bir yasal hükümetin tanındığını, Türkiye'nin, Kıbrıs'ı üye olmadan değil müzakere sürecinde tanınması, liman ve havaalanlarını Rumlara açması gerektiğini vurgulamıştır.

- 3 Ekim tarihinde Lüksemburg'ta toplanan AB Genel İşler ve Dışilişkiler Konseyi, Aralık 2004 tarihinde AB Devlet ve Hükümet başkanları Toplantısı Sonuç Bildirgesinden aldığı yetki ile Türkiye ile AB'ye üyelik müzakereleri çerçeve belgesini onaylamıştır.
- Tarama süreci, Bilim ve Araştırma konusunda, 20 Ekim 2005 tarihinde Brüksel'de yapılan toplantı ile başlamıştır.

AB – Türkiye İlişkilerinde 2006 yılı Gelişmeleri

- 1 Ocak 2006'da Avusturya dönem başkanı olmuştur.
- Tarama Toplantıları 2006 yılında da devam etmiştir.
- Türkiye-AT Ortaklık Komitesinin 114. toplantısı Brüksel'de yapılmıştır. Toplantıda siyasi ve ekonomik kriterler ile Gümrük Birliği ele alınmıştır.
- 9.Reform Paketi 12 Nisan 2006 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na açıklanmıştır.
- Türkiye –AB Karma Parlamento Komisyonu 56. Toplantısı 3-4 Mayıs tarihinde yapılmıştır.
- 15-16 Haziran tarihlerinde AB Konseyi Zirve Toplantısı Brüksel'de gerçekleştirilmiştir.
- Türkiye'nin katılım sürecinde kaydettiği ilerlemeye ilişkin Avrupa Parlamentosu Kararı için Raportör Camiel Eurlings tarafından hazırlanan "Taslak Rapor" 6 Haziran tarihinde yayınlanmıştır.
- Daniel Eurlings'in Raporu 4 Eylül tarihinde AP Dışişleri Komitesince kabul edilmiştir.
- 27 Eylül tarihinde Türkiye Raporu Avrupa Parlamentosunda kabul edilmiştir.
- Türkiye İlerleme Raporu ile 2006-2007 AB Genişleme Stratejisi ve temel Güçlükler Belgesi 4 Kasım tarihinde yayınlanmıştır.
- AB Dışişleri Bakanları Türkiye ile yaşanması muhtemel krizin çözülmesi için bir dizi öneriyi 12 Kasım tarihinde yaptıkları toplantıda görüşmüşlerdir.
- 29 Kasım 2006 tarihinde Avrupa Komisyonu bazı fasıllarda müzakerelerin açılmaması tavsiyesinde bulunmuştur.

- Angela Merkel 5 Aralık tarihinde yaptığı açıklamada Türkiye ile üyelik müzakerelerinde 35 başlıktan sekizinde müzakerelerin askıya alınmasına ilişkin Komisyon önerisini desteklediklerini beyan etmiştir.
- 11 Aralık tarihinde AB üye ülkeleri Dışişleri Bakanları sekiz başlıkta müzakere açılmamasına ilişkin Komisyon önerisini kabul etmişlerdir.
- Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı 17 Nisan 2007 tarihinde açıklanmıştır.

AB – Türkiye İlişkilerinde 2007 Yılı Gelişmeleri

- 1 Ocak 2007'de Almanya dönem başkanlığını üstlenmiştir.
- 1 Ocak 2007'de Romanya ve Bulgaristan AB üyesi olmuşlardır.
- 8 Ocak 2007'de AİHM gayrimüslim Türk azınlıkları ile ilgili vakıfların mülk edinmelerine ilişkin mevzuatla vakıfların mülkiyet hakkının ihlal edildiği kararına varmıştır.
- 18 Ocak 2007 tarihinde AB Daimi Temsilciler Komitesi (COREPER) tarafından "İstatistik" başlığında Türkiye'ye Müzakere Pozisyon Belgesi hazırlama çağrısı yapılmıştır.
- 6 Şubat 2007 tarihinde AB Komisyonu tarafından IPARD kapsamında Türkiye'ye 2007-2008 döneminde 159 milyon Euro hibe yardımı yapılacağı açıklandı.
- 18 Şubat 2007 tarihinde AB Komisyonu Türkiye arasında imzalanan Katılım Öncesi Mali yardımın 2008 Yılı Programına İlişkin "Finansman Anlaşması" bakanlar Kuruluna sunulmuştur.
- AB Konseyi Bahar Zirvesi 7-9 Mart tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.
- 22 Mart 2007 tarihinde Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Komitesi 115. Toplantısı gerçekleştirilmiştir.
- 29 Mart 2007 tarihinde İşletme ve Sanayi Politikası faslında müzakereler başlamıştır.
- 9 Nisan 2007'de Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı Bakanlar Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

- 17 Nisan 2007’de Türkiye’nin AB Müktesebatına Uyum Programı basın toplantısıyla açıklanmıştır.
- 1 Haziran 2007 tarihinde Türkiye’nin 7. Çerçeve Programına katılımını düzenleyen Mutabakat Zaptı imzalanmıştır.
- Avrupa Konseyi zirve toplantısı 21-22 Haziran tarihlerinde yapılmıştır.
- 1 Temmuz 2007’de Portekiz AB Dönem başkanlığını üstlenmiştir.
- 3 Ekim 2007 tarihinde Avrupa Parlamentosu Türkiye Raportörü Ria Oomen Ruyter tarafından hazırlanan Türkiye karar taslağı AP Dış İlişkiler Komitesi’nde onaylanmıştır.
- 24 Ekim 2007 tarihinde, Ruyter tarafından hazırlanmış olan Rapor “AB Türkiye İlişkilerine İlişkin Parlamento Kararı” olarak Parlamento genel Kurulunda onaylanmıştır.
- Avrupa Komisyonu, AB’nin genişleme alanındaki politikasını belirleyen yıllık strateji belgesi ile Türkiye’ye ve AB’ne aday diğer ülkelere ilişkin yıllık İlerleme Raporlarını 6 Kasım 2007 tarihinde yayınlamıştır.
- AB – Türkiye Karma İstişari komitesi 23. Toplantısı 9 Kasım 2007 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

AB – Türkiye İlişkilerinde 2008 Yılı Gelişmeleri

- Slovenya 1 Ocak 2008 tarihinde dönem başkanlığını üstlenmiştir.
- 1 Ocak 2008 tarihinde Malta ve GKRY Euro sistemine geçmiştir.
- Türkiye’ye ilişkin Katılım Ortaklığı (İlerleme) Belgesi 18 Şubat 2008 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından onaylanmıştır.
- AB – Türkiye Karma İstişari komitesi 24. Toplantısı gerçekleştirilmiştir.
- 21 Nisan 2008 tarihinde Türkiye taslak raporu AP Dışişleri Komitesi’nde kabul edilmiştir.
- 12 Haziran 2008 tarihinde Şirketler Hukuku ve Fikri Mülkiyet Hukuku fasıllarında fiili müzakereler başladı.
- 5 Kasım 2008 tarihinde “2008 Yılı İlerleme Raporu” yayınlandı.

- 18 Aralık'ta Sermayenin Serbest Dolaşımı ile Bilgi Toplumu ve Medya faslında fiili müzakereler başladı.
- 31 Aralık, Ulusal Program: "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı ile Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair 10 Kasım 2008 tarih ve 2008/14481 sayılı Karar" Resmi gazetede yayınlandı.

AB – Türkiye İlişkilerinde 2009 Yılı Gelişmeleri

- 10 Ocak 2009 tarihinde Devlet bakanı Egemen Bağış Avrupa Birliği makamları ile yapılacak tam üyelik müzakerelerinde "Başmüzakereci" görevini yürütmekle görevlendirildi.
- 30 Haziran 2009 tarihinde Vergilendirme faslında fiili müzakereler başladı.
- 14 Ekim 2009 tarihinde "2009 Yılı İlerleme Raporu" yayınlandı.
- 21 Aralık 2009 tarihinde Çevre faslında fiili müzakereler açıldı.

TÜRKİYE EKONOMİSİ

II. TÜRKİYE’DE GENEL EKONOMİK VE SOSYAL DURUM

II.1. GENEL EKONOMİK DURUM

Türkiye ekonomisi son beş – altı yıllık döneme kadar, 20 yılı aşkın bir süre boyunca, dalgalanmalar göstermekle beraber ısrarla süren kronik yüksek enflasyon ortamında bulunmuş ve bu uzun dönemde ekonomik büyüme 2009 yılında yaşanan dı-şında, üç kez şiddetli daralmayı da içerecek şekilde yüksek salınımlı iniş - çıkışlar sergilemiştir. Enflasyonla mücadeleye yönelik olarak çok sayıda istikrar programla-rı devreye konulmuş, ancak bu istikrar programlarının uygulanma safhasında, genel- de siyasi nedenlerle, sonuç alınma aşamasına kadar yeterli sebat, kararlılık gösteri- lememiş, programlardan birkaçı, bu programların öngördüğü talep ve hasıla daraltıcı önlemlerin yarattığı sosyal gerilimlerin siyasi otorite üzerinde oluşturduğu baskı yüzünden gereken titizlikle yürütülememiş, hedeflerden sapılmış ve sonuçta yüksek ve ısrarlı enflasyon Türkiye ekonomisinin kalıcı niteliklerinden birisi haline gelmiş- tir.

Diğer taraftan yine bu söz konusu dönemde Türkiye, uluslararası sermaye hareket- lerinin liberalize edildiği ve önemli ölçüde uluslar arası rekabete açık bir ekonomik büyüme stratejisi benimsemiştir. Bu büyüme stratejisi küresel sermaye, teknoloji ve piyasa olanaklarını çok daha etkin bir biçimde kullanmaya başlayan dinamik ve canlı bir özel sektörün büyüüp, gelişmesine destek sağlamıştır. Ancak benimsenen bu yeni büyüme stratejisi zaman zaman derin ve birbiri ardına gelen makroekonomik şoklara karşı zafiyet göstermiştir.⁽¹⁾

Onyıllar boyunca süren ve devletin öncülük ettiği ithal ikamesine dayalı büyüme stratejisinden sonra 80’li yılların ikinci yarısından başlayarak kararlı ancak hazırlık- sız biçimde benimsenen liberalizasyon hareketi, özel sektörün öncülüğünde gerçek- leşmesi öngörülen ve günümüze kadar uzanan bir büyüme stratejisinin temelini oluşturmuştur. 1989 yılında sermaye hareketlerine tam liberalizasyon getirilmesinin ardından gecikmeyle de olsa yabancı sermaye akışı giderek güç kazanmış ve ekono- mik büyümenin finansmanına katkı sağlamıştır.

Ancak liberalizasyon yolunda atılan bu aceleci adımlar makroekonomik politikala- rın uygulanması alanında yeteri kadar kurumsal ve yasal yeniden yapılandırmalarla desteklenmediği cihetle hem beklenen büyüme hızının sağlanmasında hem ekono- mik istikrarın korunmasında başlangıçta umulan başarı elde edilememiştir. Özel ya-

(1) OECD, Economic Surveys, Turkey, Ekim 2008, S.19.

tırım ve tüketim harcamaları kamu kesiminde yeterli tasarruf önlemleri alınmaksızın, borçlanmaya ve açık finansmana dayalı kamu finansman açıklarıyla birlikte gerçekleştirilmiş ve giderek yükselen reel faizler özel sektör üzerinde yatırımları caydırıcı etki doğurmuş ve ekonomik büyüme ve istihdam derin iniş-çıkışlara maruz kalmıştır. Bu süreç doğal olarak etkisini enflasyon üzerinde de göstermiştir.

Yüksek enflasyon ve istikrarsız ekonomik konjonktör orta ve uzun vadeli ortalama ekonomik büyüme hızının da belirgin şekilde yavaşlaması sonucunu doğurmuştur. II. Dünya Savaşı izleyen dönemde, kişi başına GSYİH düzeyi düşük OECD üyesi ülkelerdeki büyüme hızının, genelde kişi başına gelir düzeyi yüksek olan üye ülkelerin ortalama büyüme hızından daha yüksek gerçekleşmiş olmasına karşılık, 80'li ve 90'lı yıllar boyunca Türkiye bu genel kuralın dışında kalmış ve ekonomik büyüme performansı düşük düzeyde ve gelişmiş OECD üyesi ülkelerin altında seyretmiştir. Hatta bu nedenle 90'lı yıllar Türkiye ekonomisi için "kayıp yıllar" olarak mütalaa edilmiştir.⁽²⁾ Bu dönemde işgücü katılım oranı gerilemiş ve işgücü verimliliği artış oranı düşmüştür. Türkiye'deki kişi başına gelir düzeyi OECD ülkelerindeki kişi başına gelir düzeylerine yaklaşacak yerde aradaki fark bu iki on yıllık dönem boyunca büyümüştür.

Temelinde yüksek boyutlu kamu finansman açığının yattığı ısrarlı, dalgalanma gösteren yüksek enflasyon yatırımcıların ve tasarruf sahiplerinin ileriye dönük planlamalar yapabilmesi olanağını ortadan kaldırmış, ekonomi ve toplum üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur. Söz konusu bu uzun dönem boyunca ülke ekonomisi sürekli olarak istikrar eksikliği ile yüz yüze olmuş, belirsizlik ortamının ve yüksek enflasyon düzeyinin neden olduğu aşırı yüksek reel faizler yerli ve yabancı sabit sermaye yatırımlarını ürkütmüş, sermaye birikim hızı önemli ölçüde yavaşlamış, yüksek reel faizler ve bu faizlerin özendirmediği kısa vadeli ve oynak yabancı portföy yatırımları nedeniyle ekonomi kan kaybederken, ani ve yüksek boyutlu sermaye hareketleri ekonomik krizlere yol açmıştır.

İstikrar programlarının uygulamasında gösterilen kararlılık derecesine ve dışsal koşullardaki değişimlere bağlı olarak salınımlar göstermiş olsa da, yüksek düzeyde ısrarlı bir kalıcılık kazanan enflasyon sürecinin altında yatan temel neden büyük boyutlu kamu açıkları olmuştur. Bu açıkların finansmanı parasal tabanın büyüme hızını yükseltmiş ve kamunun finansman piyasalarının hemen, hemen tek müşterisi haline gelmesiyle reel faiz hadlerinin çok yüksek düzeylere tırmanması sonucunu ya-

(2) OECD, Economic Surveys, Turkey, Ekim 2004, S. 20.

ratmıştır. Ağır hükümet borçlanması, tırmandırdığı enflasyon beklentisi yoluyla sürekli olarak faiz düzeylerini yukarı iten bir etki doğurmuştur. Kamu kesiminde maaş ve ücret düzeyleri ile tarımsal destekleme fiyatlarının geçmiş enflasyona endekslenmesi uygulaması enflasyonun tırmanmasına katkıda bulunan bir diğer önemli etken olmuştur.

TABLO. II.1.1.
İMF İLE TÜRKİYE ARASINDA YAPILAN STAND-BY
ANLAŞMALARİ⁽¹⁾

Tarih	Özel Çekme Hakkı (Milyon)	Tarih	Özel Çekme Hakkı (Milyon)
1 Ocak 1961	37.5	17 Ağustos 1970	90.0
30 Mart 1962	31.0	24 Nisan 1978	300.0
15 Şubat 1963	21.5	19 Temmuz 1979	250.0
15 Şubat 1964	21.5	18 Haziran 1980	1 250.0
1 Şubat 1965	21.5	24 Haziran 1983	225.0
1 Şubat 1966	21.5	4 Nisan 1984	225.0
1 Şubat 1967	27.0	8 Temmuz 1994	610.5
1 Nisan 1968	27.0	22 Aralık 1999	15 038.4
1 Temmuz 1969	27.0	4 Şubat 2002	12 821.2
		5 Mayıs 2005	6.662.0
Toplam			37.707.6

(1) OECD Ekonomik Gözlemleri, Türkiye, Ekim 2002, S.137 ve 5 Mayıs 2005 tarihli 19. stand-by Anlaşması.

Not: 1958 yılında yapılan ve 25 milyon SDR kredi sağlanmasını öngören IMF anlaşması gösterilmemiştir.

Sözkonusu edilen bu iki onyıllı aşkın sürede ekonominin istikrara kavuşturulması amacıyla Uluslar arası Para Fonu ile dört Stand-by anlaşması yapılmıştır. Yukarıda verilen ve Uluslar arası Para Fonu (IMF) ile Türkiye arasında, ekonominin düzlüğe çıkarılmasına yönelik olarak yapılan Stand-by anlaşmalarının uzun tarihi ve kap-

samı, Türkiye'nin yakın geçmiş döneme kadar sonu gelmeyen ekonomik istikrar arayışlarını ve bu alandaki çabalarını veya başarısızlıklarını açık şekilde göstermektedir.

Türkiye 90'lı yıllarda ilk ciddi krizle 1994 yılında karşı karşıya kalmıştır. Yüzde 8.1 oranında yüksek oranlı bir ekonomik büyümenin gerçekleşmiş olduğu 1993 yılı sonlarında hükümetin, yüksek monetizasyon sağlayarak faiz hadlerini düşürme ve borç stoku büyümesini bu şekilde yavaşlatma politikası izlemeye başlaması, yüksek bütçe açığının azaltılması yönünde etkin bir çabanın ortaya konulmadığı ve Türk Lirasının aşırı değerlenmiş olduğu bir ortamda, varolan likiditenin dövize yönlendirilmesi sonucunu doğurmuş, bu durum 1994 başından itibaren mali ve döviz piyasalarında krize yol açmıştır.

Ocak 1994'te TL.'nin döviz kurunda meydana gelen erimenin sadece yüzde 13'te kalmasına rağmen, bu gelişme bankaların bilançolarını bozmuş, bazı bankaların iflasına yol açmıştır. Nisan 1994 ayında Hükümet IMF ile bir istikrar anlaşması imzalamış, Türk Lirasını ek yüzde 65 oranında devalüe etmiş ve bankacılık kesiminin açık pozisyonlarını kapattıktan sonra (ilerde yaşanacak bankacılık kesimi krizlerinin önemli nedenlerinden birisi olacak olan) mevduatlara yüzde 100 güvence getirmiştir. Aşırı değerli TL. ve devalüasyon beklentisi yüzünden yabancı sermayenin kaçması reel faiz hadlerinin aşırı tırmanması sonucunu getirmiş, -yıl ortalaması olarak yüzde 140- bunu şiddetli bir ekonomik daralma süreci izlemiş ve bankacılık kesimi büyük boyutlu zararlarla, geri dönüşsüz kredilerle ve likidite sorunlarıyla karşılaşmıştır. Kamu bankaları net varlıklarının yaklaşık yüzde 90'ını yitirmişler ve bu tarihten itibaren sürekli bir zayıflama dönemi içine girmişlerdir.

Enflasyon oranında artışa yol açacağı bilinmekle beraber 1994 yılı sonbaharından itibaren alınan genişletici ekonomik politikalar - accommodation - ekonomik durgunluğun sona ermesini çabuklaştırmış ve ekonomi 1995 yılının ikinci yarısından itibaren, esas itibarıyla iç talepteki canlanmadan kaynaklanan istikrarlı ve hızlı bir büyüme dönemi içine girmiştir. Devalüasyonun etkisiyle canlanan dışsattım ekonomik toparlanmaya katkıda bulunan bir diğer önemli etken olmuş ve istikrar programı gevşetilmiştir..

Türkiye ekonomisi 1994 yılında karşı karşıya kaldığı şiddetli daralmanın ertesinde 1995 yılında kazandığı canlılığı 1996 ve 1997 yıllarında da sürdürmüştür.

1997 yılında gerçekleşen yüksek oranlı GSYİH büyümesi esas itibarıyla özel tüketim harcamalarındaki canlılık ile genişletici maliye ve para politikaları ile arttırılan kamu cari ve yatırım harcamalarından kaynaklanmıştır. Yüksek reel faizlerin oluşu-

muna yol açan yüksek hacimli kamu borçlanması, arttırılan kamu cari ve yatırım harcamaları ile yüksek reel faizlerin gelir arttırıcı etkisi, 1997 yılında iç talepteki canlılığı yaratan başlıca etkenler olmuşlardır.

1997 yılında kamu cari ve yatırım harcamalarındaki artış oranı, 1994-96 döneminden farklı olarak, faiz ödemelerindeki artıştan yüksek olmuş ve daha önceleri yavaşlamakla beraber artış gösteren faiz dışı bütçe dengesi, nominal bazda dahi anılan yıl içinde daralma göstermiştir.

Türkiye, varolan makro ekonomik sorunlara doğrudan yönelik, kararlı bir ekonomik politika demetinin oluşturulduğu bir ortamda 1998 yılına girmiş ve enflasyonda kalıcı bir düşüşün sağlanması temel makroekonomik hedef olarak alınmıştır. Bu çerçevede; Konsolide Bütçe faiz dışı fazlasının arttırılması, kamu kesimi maaş ve ücretleri ile tarımsal destekleme fiyatlarının belirlenmesinde “Hedeflenen Enflasyon”un dikkate alınması, para politikasının, enflasyonda öngörülen düşmeyi destekleyici bir biçimde ve koordineli olarak uygulanması, kamu finansmanını güçlendirecek yapısal reformların gerçekleştirilmesi ile iç borçlanma ihtiyacının düşürülmesi ve ekonomide etkinliğin arttırılması amacıyla özelleştirmenin hızlandırılması, temel politikalar olarak alınmıştır.

1998 yılı Haziran ayı sonunda IMF ile bir “İzleme Anlaşması” - Staff Monitored Program - yapılarak, hükümetin IMF’ye karşı taahhütlerini ortaya koyan bir Ekonomik Politikalar Bildirgesi - Memorandum of Economic Policies - verilmiştir.

1998 yılının ilk yarısında belirlenen ve daha sonra üzerinde IMF ile mutabakata varılan ekonomik politikanın uygulamaya konulmasında gösterilen kararlı tutum ve alınan sonuçlar ekonominin geleceğine yönelik beklentileri olumlu biçimde etkilemiştir. Ne var ki, 1997 yılı ortalarında Tayland’da başlayıp sermaye ve mal hareketleri yoluyla dalga, dalga Güneydoğu Asya’yı etkisi altına alan ve 1998 yılında Rusya’nın moratoryum ilan etmesiyle hemen tüm dünya ekonomilerini sarsma boyutuna ulaşan kriz, gecikme ile de olsa Türkiye’yi de etkilemiş ve piyasalarda oluşmuş olan iyimser havanın kaybolmasına, belirsizlik ortamının derinleşmesine, sermaye çıkışlarına ve faiz hadlerinde sıçramalara neden olmuştur.

Türkiye ekonomisinde 1995-97 döneminde gerçekleşen ve büyük ölçüde hızlı iç talep genişlemesine dayalı yüksek büyüme hızı; 1998 yılı başında enflasyonu yüzde 50’ye düşürme hedefi çerçevesinde alınan, daraltıcı olmasa da genişletici olmayan para ve maliye politikasının iç talepte ortaya çıkardığı daralma ve buna ek olarak dünyada yaşanan ekonomik krizin dış talepte meydana getirdiği azalma nedeniyle, 1998 yılının ikinci üç aylık döneminden itibaren yavaşlama süreci içine girmiştir.

Türkiye 1999 yılına, hafiflemeye başlamakla beraber Uzak-Doğu Asya krizinin etkilerinin sürmekte olduğu, Rusya'daki krizin derinleştiği, global krizin özellikle Latin Amerika'dan kaynaklanan kaygılar nedeniyle yaygınlık kazanması beklentisinin bulunduğu ve erken seçim kararının getirdiği belirsizliğin hakim olduğu bir ortamda girmiştir.

Bu olumsuz iç ve dış konjonktürde, 1998 yılının ikinci yarısından itibaren yavaşlama eğilimi içersine giren ekonomik büyüme 1998 yılının son çeyreğinde sadece yüzde 0.7 (yılın tümü için GSYİH büyüme oranı yüzde 3.1) olarak gerçekleştiğinden sonra, 1999 yılının ilk çeyreği ile birlikte daralmaya dönüşmüş ve ekonomi, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin o güne kadar ki en şiddetli daralmasını yaşamış ve GSYİH bu dönemde, bir önceki yılın aynı dönemine göre, yüzde 9.1 oranında daralmıştır.

Yüksek reel faizlerin ve yılın ilk çeyreğindeki belirsizliğin olumsuz etkilerine yılın ikinci yarısında yaşanan iki şiddetli depremin maddi ve manevi yıkıntıları eklenmiştir. Yurtiçi talep yılın tamamı itibariyle yüzde 4.0 oranında düşmüş, 1999 yılında yurtdışı talep de benzer bir seyir izlemiş, mal ve hizmet ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 1.4 oranında bir gerileme göstermiştir. İç ve dış koşullardaki bu olumsuz gelişmeler 1999 yılında, sabit fiyatlar üzerinden GSYİH'nın yüzde 5.0, Gayrisafi Milli Hasılanın ise yüzde 6.4 oranında daralması sonucunu doğurmuştur.

Nisan ayında yapılan Genel seçimlerin ertesinde kurulan Hükümetçe Haziran 1999 ayında IMF ile yapılan görüşmelerde, daha önce, 26 Haziran 1998 tarihinde yine IMF ile yapılmış olan "Yakın İzleme Anlaşması"nın, süreli programlara bağlı ve mali destek içeren bir "Stand-by" anlaşması yolunda köprü görevi görmesi yolunda mutabakata varılmıştır.

Türkiye temel amacı enflasyonun indirilmesi olan bir yeni ekonomik istikrar programına, 1999 yılı sonunda IMF ile yapılan üç yıl süreli Stand-by Anlaşmasının yürürlüğe konulmasıyla başlamıştır. Yeni istikrar programı esas itibariyle döviz çapası sistemine dayalı bir dezenflasyon ve Merkez Bankası bilançosunun Net Varlıklar kalemine tavan getiren bir parasal kontrol sürecine dayanmıştır. İstikrar programı ayrıntılı bir mali önlemler paketi içermekte ayrıca faiz dışı bütçe dengesi ile ilgili olarak performans kriterleri saptamakta idi. Ayrıca istikrar programı kapsamında önemli yapısal reform düzenlemelerinin uygulamaya konulması da Hükümetçe taahhüt edilmiştir.

Öngörülen mali hedeflere ulaşılabilmesi için 2000 yılı programı, üçte ikisinden fazlası gelir arttırıcı ve kalanı harcama kısıtlamalarından oluşan ve toplam tutarı GSYİH'nın yüzde 7.5'i kadar tutan mali önlemler paketi öngörmüştür.

Para ve kur politikası çerçevesinde; kur politikasının, istikrar programı boyunca yalnızca enflasyon hedefine göre belirlenmesi, döviz kurları tespitinin, 2000 Ocak-2001 Haziran döneminde “enflasyon hedefine yönelik kur sepeti”, izleyen dönemde ise “kademeli olarak genişleyen band” sistemine göre yapılması kararlaştırılmıştır. Para politikası ise, Merkez Bankası bilançosunun temel büyüklüklerinden olan “Net İç Varlıklar” kalemine getirilen “tavan” ve “Net Uluslar arası Rezervler” kalemine getirilen minimum seviye ile şekillendirilmiştir. Bu kapsamda kısa dönemli dalgalanmalar hariç, para tabanının genişlemesinin ödemeler dengesi hareketleriyle sağlanması, ulusal faiz hadlerinin serbest piyasa tarafından oluşturulması öngörülmüştür.

Gelirler politikası kapsamında program süresince maaş ve ücret artışlarının hedeflenen enflasyon oranına göre belirlenmesi öngörülmüş ve istikrar programı geniş kapsamlı bir dizi yapısal reformla desteklenmiştir.

2000 yılında enflasyon düzeyinin düşürülmesi alanında başarılı olunmuş, yurt içi talepteki canlanma hernekadar ithal talebinin hızla yükselmesi sonucunu doğurmuşsa da üretim artışına yol açmış, istihdam seviyesi yükselmiştir. Gelirler ve maliye politikası kapsamında belirlenmiş olan hedeflere ulaşılmış, kamu açıklarının azaltılması ve yapısal reformların gerçekleştirilmesi alanlarında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Öngörülen para ve kur politikası çerçevesinde kur hadlerinin hedeflenen enflasyona göre belirlenmesi, gerçekleşen enflasyonun, hedeflenen enflasyonun üzerinde tahakkuk etmesi sonucu, Türk Lirası yıl içinde giderek reel değer kazanmaya başlamıştır.

IMF ile yapılan 17 nci Stand-by anlaşması ile omurgası şekillendirilen enflasyonu düşürme programının uygulanması sürecinde kamu açıklarının azaltılması ve yapısal reformlar alanında önemli adımlar atılmış, faiz oranları hızla düşmüş ve enflasyon haddinde, petrol fiyatlarındaki artışın olumsuz etkisine rağmen, 10 puanlık bir düşme gerçekleştirilmiştir.

Faiz hadlerindeki hızlı ve çarpıcı gerileme ile TL.’nin aşırı değerli hale gelmiş olması nedenleriyle 2000 yılında gerçekleştirilen GSMH büyümesi esas itibariyle iç talep genişlemesinden kaynaklanmıştır. Sonuçta 2000 yılında reel anlamda yüzde 6.3 oranında genişleme gösteren Gayrisafi Milli Hasıla, yine de sabit fiyatlar üzerinden 1998 yılı seviyesinin altında kalmıştır.

2000 yılında ekonomik büyümeyi destekleyen tüketim harcamaları genişlemesi kısa vadeli dış borçlanmaya dayalı olurken, dış satım yaklaşık bir önceki yıl düzeyini korumuş, ithalat tutarında ise yüzde 37.0 oranında önemli bir yükselme meydana gel-

miştir. TL'nin giderek değer kazanması ile genişleyen ve doğrudan yatırımlarla değil de portföy yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketleri ile finanse edilen cari işlemler açığı, istikrar politikasının sürdürülebilirliği önündeki en önemli engel konumuna gelmiştir. Diğer taraftan, bankacılık kesiminin henüz algılayamamış olduğu, “döviz kuru çapası”nın yeniden özendirildiği döviz açık pozisyonu riski ile vade uyumsuzluğu nedeniyle artan faiz riski - uzun vadeli plasmanların kısa vadeli fonlarla finanse edilmesi – istikrar programının başarısı üzerindeki iki önemli tehdidi oluşturmuştur.

2000 yılında Türk Lirasının beklenenin üzerinde reel değer kazanması, yılın ilk yarısında faiz oranlarının beklentilerin üzerinde düşmesiyle ve aşırı değerli TL'nin ithal talebini arttırmasıyla birlikte iç talebin hızla artması, uluslar arası petrol ve buna bağlı olarak enerji fiyatlarındaki artış ve Euro/Dolar paritesindeki gelişmeler cari işlemler açığının giderek yükselmesine ve sonbaharda söz konusu açığın GSMH'ya olan oranının yüzde 5 mertebesine kadar çıkmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler iç ve dış piyasalarda, uygulanmakta olan kur politikasının sürdürülebilirliği ve cari açığın dış finansmanı konusundaki endişeleri arttırmıştır. Uluslar arası piyasalarda istikrar programına olan güven azalmış, Ağustos ayından sonra faiz oranlarının artış eğilimine girmiş olmasına rağmen yeterli sermaye girişi olmamış, ve ciddi bir likidite sorunu ile karşı, karşıya kalınmıştır. Giderek etkisi derinleşen bu süreç Kasım ayının ikinci yarısında, bir şok halinde, kısa vadeli faizlerde hızlı bir yükselmeye ve menkul kıymet fiyatlarında düşmeye yol açmıştır. Yurt dışına önemli miktarda sermaye çıkışı olurken, döviz rezervleri azalmış, bu gelişmeler döviz kuru üzerinde baskı oluşturmuştur.

Ancak bankacılık kesiminin yapısının zayıflığı ve Kasım 2000 krizinin bankaların özvarlığında meydana getirdiği erime, kur çapası politikasının korunması ile TL'nin aşırı değerli konumunu sürdürme konusundaki ısrar ve yıllar boyu kamu bankalarının bilançolarına gizlenmiş olan yüksek hacimli kamu finansman açığı, Şubat 2001 krizini kaçınılmaz kılan başlıca nedenler olmuşlardır.

Her iki krizin çıkmasında bankacılık kesiminin güçsüzlüğü ve taşıdığı döviz kuru, faiz ve geri dönmeyen kredi riski birinci derecede rol oynarken, birincisinde yabancıları, ikincisinde yerli bankaları dövize yönlendiren olgu, aşırı değerli duruma gelmiş TL'nin zihinlere yerleştirdiği devalüasyon olasılığı olmuştur.

Yine önemli boyuttaki bir sermaye kaçışının ardından Hükümet “döviz çapası” sisteminden vazgeçilerek dalgalı kur sistemine geçilmiş olduğunu deklare etmiş ve hızlı bir süreç çerçesinde, makroekonomik dengelerin tekrar tesis edilmesi amacıyla

yeni bir istikrar programının uygulamasına geçilmiş ve 15 Mart 2001 tarihinde Hükümet tarafından “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” (GEGP) yayınlanmıştır.

Programın (GEGP) genel stratejisi üç aşamadan oluşturulmuştur. Birinci aşamada, bankacılık sektörüne ilişkin tedbirlerin süratle alınması, mali piyasalardaki belirsizliklerin azaltılması ve kriz ortamından süratle çıkılması, ikinci aşamada, faiz ve döviz kurunun belirli bir istikrar kazanmasının sağlanması, üçüncü aşamada ise makroekonomik dengelerin tesisi ile yılın ikinci yarısından itibaren istikrarlı bir büyüme ortamının sağlanması amaçlanmıştır. .

IMF ile yapılan ayrıntılı görüşme ve değerlendirmelerin ardından hazırlanarak 3 Mayıs 2001 tarihinde sunulan Niyet Mektubunun IMF tarafından onaylandığı 15 Mayıs 2001 tarihinde, Merkez Bankası'nca 2001 Yılı Para Programı yayınlanmıştır.

Çok geniş kapsamlı ve ayrıntılı bir Yapısal Politikalar Listesini de içeren Niyet Mektubunda “Dalgalı Döviz Kuru” esas alınmıştır.

Yeni Stand-by düzenlemesi çerçevesinde IMF, Türkiye’ye ilave yaklaşık 8 milyar Dolar kredi sağlamış ve öncelik, daha önce uygulanan programın aksine, enflasyonla mücadele değil, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına ve iç borç stokunun çevrilebilmesine verilmiştir.

Hazine Müsteşarlığı Haziran 2001 ayı ortasında iç borçlanmanın vadesini uygun maliyetlerle uzatmak ve bankacılık kesiminin döviz riskini azaltmak amacıyla bir borç takası operasyonu gerçekleştirmiştir.

Finansal piyasalarda olduğu gibi reel ekonomide de 2001 yılı, ülkemizde o yıla kadar yaşanmamış derinlikte bir kriz dönemi olmuştur.

Faiz hadlerindeki hızlı yükselme, kredi olanaklarındaki daralma, piyasalara hakim olan güvensizlik nedeniyle tüketim ve yatırım kararlarının ertelenmesi, üretim, istihdam ve reel ücretlerde meydana gelen küçülme, toplam yurtiçi talepte önemli bir daralmaya neden olmuş ve GSMH’deki daralma tahminlerin üzerine çıkarak yüzde (-) 9.4 olarak gerçekleşmiş ve Türkiye, 2001 yılında, II. Dünya Savaşından sonraki en büyük ekonomik küçülmeyi yaşamıştır.

2000 yılında belirgin bir gerileme süreci içine giren enflasyon 2001 yılında tekrar önemli bir şekilde yükselmiştir.

2002 yılında güçlendirilmiş orta vadeli bir programı uygulamaya koymak amacıyla IMF’ye 18 Ocak 2002 tarihinde yeni bir Niyet mektubu sunulmuş ve IMF İcra Di-

rektörleri Kurulu'nun 4 şubat 2002 tarihinde Niyet Mektubunu onaylaması ile 3 yıllık bir dönemi kapsayan Stand-by düzenlemesi yürürlüğe girmiştir.

Ancak yaşanan siyasi belirsizlik nedeniyle ve erken seçim sürecinde enflasyonla mücadelenin güçlendirilmesi amacıyla 30 Temmuz 2002 tarihinde IMF'ye verilmiş olan yaahhütleri teyit eden Ek Niyet Mektubu verilmiştir.

Stand-by düzenlemesi doğrultusunda hazırlanmış olan 2002 yılı Bütçesi borçların döndürülebilirliğinin sağlanmasını temel hedef olarak almış ve bu nedenle yüksek boyutta bir faiz dışı fazlanın sağlanmasını öngörmüş, bu amaçla sıkı bir maliye politikası uygulaması gözetilerek hazırlanmıştır. Bütçe hedefine ulaşılabilmesini sağlamak amacıyla yıl içinde bazı önemli gelir artırıcı önlemler alınmıştır. 2002 yılı Para Politikası parasal hedefleme çerçevesine dayandırılırken, Kur politikası 'Dalgalı Kur Rejimi'nin sürdürülmesi esasına dayalı olmuştur.

Seçim öncesi ve sonrası dönemde meydana gelen harcama artışlarının kamu mali dengesini olumsuz yönde etkilemiş olmasına rağmen, 2002 yılında ekonomik programın kararlılıkla uygulanması sonucu makroekonomik göstergelerde iyileşme süreci başlamıştır. Ekonominin büyüme sürecine girmesinde, uygulanmakta olan ekonomik politikalara duyulan güvenin artması ve iç talep canlanmasına ilişkin iyimser beklentiler etkili olmuştur. Ayrıca 2001 yılında iç pazar daralması ve TL'nin reel değerinde meydana gelen erime nedeniyle canlanma eğilimi içine giren ihracatın 2002 yılında artışını daha da hızlanarak sürdürmesi, sanayi üretimini olumlu etkilemiş ve ekonominin büyümesine katkıda bulunmuştur.

Uygulanan ekonomik program mali piyasalarda istikrarın yeniden sağlanmasını olanaklı kılarken, iç borcun sürdürülebilirliğine ilişkin endişelerin azalması ekonomide duyulan güvenin büyük ölçüde tesisine yardımcı olmuş, faiz hadleri bir önceki yıla göre düşmüş, ayrıca özel firmalar yurt dışı mali kaynaklardan daha uzun vadeli ve daha uygun koşullarla yararlanmaya başlamışlardır.

Diğer taraftan 2002 yılında ekonomik alanda meydana gelen hızlı büyümede, bir önceki yıl yaşanmış olan şiddetli daralmanın yarattığı ve GSMH'nin sabit fiyatlar üzerinden yaklaşık 1996 yılı düzeyine gerilemiş olduğu düşük baz değerinin de etkisi olmuştur. 2001 yılının son çeyreğinde yaşanan yüzde 12.3 oranındaki daralmadan sonra tekrar büyümeye başlayan GSMH, yılın tümü itibarıyla, 1987 yılı sabit fiyatları üzerinden, öngörülen başlangıç ve revize hedefleri aşarak yüzde 7.9 oranında büyüme sergilemiştir. GSYH ise 1998 yılı sabit fiyatları üzerinden 2003 yılında yüzde 5.3 oranında büyüme sergilemiştir. Diğer taraftan gerçekleşen enflasyon da hedeflenen değerlerin altında kalmıştır. Yıl sonuna göre 12 aylık yüzde değişme TÜFE'de yüzde 29.7, TEFE'de ise yüzde 30.8 olmuştur.

Uygulanagelmekte olan istikrar programı doğrultusunda 2003 ılı Bütçesi de mali disiplinin sağlanmasını ve kamu borçlarının döndürülebilirliğini temel hedef olarak almış ve sıkı bir disiplin ile alınan uygulama sonuçları bu temel hedefler ile uyum içerisinde olmuştur.

Gerek izlenen sıkı maliye politikası ve gerek faiz hadlerindeki belirgin düşüş sonucu 2003 yılında konsolide bütçe dengesindeki açık, cüzi bir azalışla, yaklaşık bir önceki yıl düzeyini korumuş ve reel anlamda yüzde 18.4 oranında önemli bir daralma göstermiştir.

2003 yılında faiz oranlarındaki gerilemenin etkisiyle faiz harcamalarının konsolide bütçe harcamalarına oranı bir önceki yıla ilişkin yüzde 44.8 düzeyinden yüzde 41.6'ya gerilemiştir.

T.C. Merkez Bankası'nca 2003 yılında para politikası fiyat istikrarı sağlanması çerçevesinde oluşturulmuş, temel para politikası aracı olan kısa vadeli faiz hadleri enflasyon hedefine ulaşılabilmesi için etkin şekilde kullanılmış ve örtük enflasyon hedeflemesi stratejisine devam edilmiştir.

Fiyat artışlarındaki yavaşlama eğilimi 2003 yılında da sürmüştür. 2003 yılında toptan eşya fiyatları endeksi bir önceki yıla göre 16.9 puan düşerek yüzde 13.9'a gerilerken, öngörülen hedefin 2.6 puan altında gerçekleşmiştir. 2003 yılında tüketici fiyatlarındaki artış oranı ise bir önceki yıldaki yüzde 29.7 oranından yüzde 18.4'e gerilemiştir. Yıllık ortalama yüzde değişme ise 2003 yılında bir önceki yıla göre TEFE'de yüzde 50.1'den yüzde 25.6'ya, TÜFE'de ise yüzde 45.0'ten yüzde 25.3'e düşmüştür.

2001 yılında yaşanan derin ekonomik krizin ve daralmanın ardından 2002 yılının başından itibaren gözlemlenen ve giderek hızlanan ekonomik toparlanma ve büyüme eğilimi etkisini biraz yavaşlamış olmakla beraber 2003 yılı boyunca da kesintisiz bir biçimde sürdürmüştür. 2002 yılı sonbaharında başlayarak 2003 yılı ilk yarısında doruk noktasına ulaşan Irak krizi ekonomik büyümenin 2003 yılının birinci ve ikinci üç aylık dönemlerinde biraz düşük düzeyde gerçekleşmesinde etkili olmuştur.

2003 yılında GSMH büyüme hızının bir önceki yıla göre 1987 yılı sabit fiyatları üzerinden 2 puan düşüşle yüzde 5.9 olarak gerçekleşmesinde yılın geneli itibarıyla tarım sektörü katma değerinin yüzde 2.5 oranında daralması, inşaat sektöründeki daralmanın hızlanarak yüzde 9.0 düzeyinde gerçekleşmesi ve mali kuruluşlar sektöründeki daralmanın yavaşlamış olmakla beraber (yüzde 6.3) 2003 yılında da devam etmesi başta gelen unsurlar olmuştur. Buna karşılık 2003 yılında, sanayi sektöründe yüzde 7.8, ticaret sektöründe yüzde 8.1, ulaştırma ve haberleşme

sektöründe ise yüzde 8.4 oranında dikkate değer büyümeler gerçekleştirilmiştir. 2003 yılında GSYH 1998 yılı sabit fiyatları üzerinden yüzde 5.3 oranında büyümüş-tür.

2004 yılı Bütçesi makroekonomik değişkenlerde bir değişiklik yapılmaksızın IMF ile yapılmış olan Stand – by Anlaşmasında öngörülen ekonomik programa uyumlu şekilde hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuştur.

2004 yılında konsolide bütçe kapsamındaki kuruluşların tamamında, “Analitik Bütçe Sınıflandırması” (ABS) olarak adlandırılan yeni bütçe sınıflandırmasına geçilmiştir.

Diğer taraftan Stand-by düzenlemesi kapsamında yürütülen 7. gözden geçirme çalışmaları çerçevesinde IMF’ye 2 Nisan 2004 tarihinde sunulan Niyet Mektubunda, kamu maliyesi alanında, GSMH’nin yüzde 6.5’i tutarındaki kamu sektörü faiz dışı fazla hedefinin programın temel taşı olmaya devam edeceği vurgulanmıştır.

2004 yılında faiz oranlarındaki gerilemenin etkisiyle faiz harcamalarının konsolide bütçe harcamalarına oranı bir önceki yıla ilişkin yüzde 41.6 düzeyinden yüzde 40.6’ya gerilemiştir.

IMF ile imzalanmış olan Stand-by Anlaşması çerçevesinde yürütülen istikrar programında önemli bir performans kriteri olarak değerlendirilen Konsolide Bütçe faiz dışı fazlası, 2004 yılında bir önceki yıla göre yüzde 42.2 oranında önemli bir artış göstermiştir.

IMF ile imzalanmış olan Stand-by Anlaşması çerçevesinde yürütülen istikrar programında önemli bir performans kriteri olarak değerlendirilen Konsolide Bütçe faiz dışı fazlasının GSMH’ya olan oranı 2004 yılında yüzde 6.1 olmuş ve Bütçe ile öngörülmüş olan yüzde 5.0 hedefinin belirgin ölçüde üstünde gerçekleşmiştir.

T.C. Merkez Bankası’nca 2004 yılında para politikası fiyat istikrarı sağlanması çerçevesinde oluşturulmuş, temel para politikası aracı olan kısa vadeli faiz hadleri enflasyon hedefine ulaşılabilmesi için etkin şekilde kullanılmış ve örtük enflasyon hedeflemesi stratejisine devam edilmiştir.

Fiyat artışlarındaki yavaşlama eğilimi 2004 yılında da sürmüştür. 2004 yılında toptan eşya fiyatları endeksi yüzde 13.8’e gerilerken, tüketici fiyatlarındaki artış oranı ise bir önceki yıldaki yüzde 18.4 oranından yüzde 9.3’e gerilemiştir.

Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) 2004 yılında bir önceki yıla göre, 1987 yılı sabit fi-

yatları üzerinden yüzde 9.9 oranında, cari fiyatlar üzerinden yüzde 20.3 oranında büyümüştür.

Gerçekleşen bu büyüme hızı, 1990 yılında gerçekleşen yüzde 9.3 oranındaki büyüme hızından sonra, 1988-2004 döneminde tanık olunmuş olan ikinci en büyük büyüme hızı olmuştur. GSYH 1998 sabit fiyatları üzerinden 2004 yılında yüzde 9.4 oranında reel bir büyüme göstermiştir.

Hafif şekilde yavaşlamış olsa da ekonomi 2005 yılında da hızlı büyümesini sürdürmüştür. 2005 Yılında, 1987 yılı sabit fiyatları üzerinden, GSMH yüzde 7.6, GSYİH ise yüzde 7.4 oranında dikkat çekici bir hızla büyümüştür. 1998 yılı sabit fiyatları üzerinden ise GSYH 2005 yılında yüzde 8.4 oranında büyümüştür.

Ekonomik büyüme hızında 2005 yılında gözlemlenen düşme eğilimi 2006 yılında da devam etmiştir. 2006 yılında sabit fiyatlar üzerinden (1987 yılı fiyatları) GSMH yüzde 6.0 oranında, GSYİH ise yüzde 6.1 oranında büyüme kaydetmiştir. Bir önceki yıla göre hızlanarak 2006 yılının birinci ve ikinci üç aylık dönemlerinde sırasıyla yüzde 6.7 ve yüzde 8.3 oranında büyüyen GSYİH, mayıs haziran aylarında finansal piyasalarda yaşanan dalgalanmanın olumsuz etkisiyle belirgin bir yavaşlama süreci içersine girmiş ve sonraki iki dönemde büyüme hızı yüzde 4.8 ve yüzde 5.2'ye gerilemiştir.

2006 yılında bir önceki yıla göre, özel kesim tüketim ve özel kesim yatırım talebi artış hızlarının biraz yavaşladığı, buna karşılık kamu kesimi tüketim talebi artış hızında belirgin bir sıçrama meydana geldiği gözlemlenmektedir. Yine 2006 yılında mal ve hizmet ihracat talebi büyüme hızı yüzde 8.5 ile bir önceki yıl düzeyini korurken, mal ve hizmet ithalatı talebi artışı 2005 yılındaki yüzde 11.5 düzeyinden 2006 yılında yüzde 7.1'e gerilemiştir.

2006 yılında GSYH 1998 yılı sabit fiyatları üzerinden yüzde 6.9 oranında büyüme göstermiştir.

2006 yılı Merkezi Yönetim bütçe uygulama sonuçlarına bakıldığında izlenmekte olan istikrar programı çerçevesinde yakın geçmiş dönemde kamu maliyesi alanında gözlemlenmiş olan olumlu gelişmenin 2006 yılında da devam ettiği görülmektedir. Faiz dışı bütçe fazlasının GSYH'ya (1998 bazlı) oranı bir önceki yıla göre yüzde 6.0'dan 5.4'e düşerken, Bütçe dengesinin GSYH'ya olan oranı yüzde (-) 1.1'den yüzde (-) 0.6'ya gerilemiştir.

T.C. Merkez Bankası'nca 2006 yılında para politikası fiyat istikrarı sağlanması çerçevesinde oluşturulmuş, temel para politikası aracı olan kısa vadeli faiz hadleri enf-

lasyon hedefine ulaşılabilmesi için etkin şekilde kullanılmış ve enflasyon hedeflemesi rejimi uygulamasına geçilmiştir. 2006 yılında bir dizi arz şokuyla karşılaşılmasının etkisiyle gerçekleşen enflasyon, enflasyon hedefi patikasının üzerinde gerçekleşmiştir.

2004 yılı sonrasında ekonomik büyüme hızında gözlemlenen yavaşlama eğilimi daha da belirgin hale gelerek 2007 yılında da devam etmiştir.

2007 yılında GSYH sabit fiyatlar üzerinden yüzde 4.7 oranında büyümüştür. Yılın ilk çeyrek döneminde yüzde 8.1 oranında güçlü bir büyüme sergileyen gayrisafi yurtiçi hasıladaki büyüme daha sonraki dönemlerde yavaşlamaya yüz tutmuş ve çeyrek dönemler itibariyle GSYH büyümesi sırasıyla yüzde 3.8, yüzde 3.2 ve yüzde 4.2 olarak gerçekleşmiştir.

Merkezi yönetim bütçesi uygulamasında 2006 yılına göre belirgin bir bozulma meydana gelmiştir. 2007 yılında merkezi yönetim bütçe gelirleri bir önceki yıla göre yüzde 9.3 oranında artarken, bütçe giderleri daha yüksek oranda, yüzde 14.25 düzeyinde yükselmiştir. 2007 yılı merkezi bütçe harcamalarında 2007 yılında en hızlı artış, yüzde 26.9 oranında yükselen ve toplam harcama bütçesi içerisinde yüzde 31.0 oranında bir ağırlığa sahip olan ‘cari transferler’de gerçekleşmiştir. Merkezi bütçe harcamalarında gözlemlenen bu hızlı yükselmeye 2007 yılının seçim yılı olmasının da etkis olmuştur. Bununla beraber yine de (-) 13.88 milyar TL. olarak gerçekleşen merkezi bütçe dengesi sonucunun, (-) 16.8 milyar TL. olarak belirlenen hedefin altında tutturulmuş olması önem taşımaktadır.

Bir önceki yıla göre 2007 yılında merkezi yönetim faiz harcamalarının GSYH’ya olan oranının yüzde 6.1’den yüzde 5.7’ye ve kamu kesimi net borç stokunun GSYH’ya olan oranının da yüzde 34.1’den yüzde 29.1’e düşmüş olması (258.2 milyar TL’nden 248.4 milyar TL.’na) not edilmesi gereken olumlu gelişmelerdir.

T.C. Merkez Bankası’nca 2007 yılında para politikası fiyat istikrarı sağlanması çerçevesinde oluşturulmuş, temel para politikası aracı olan kısa vadeli faiz hadleri enflasyon hedefine ulaşılabilmesi için etkin şekilde kullanılmıştır. Enflasyondaki düşme eğilimi 2007 yılında da sürmüş ve 2006 yılına göre ÜFE artışı hızı yüzde 11.58’den yüzde 5.94’e düşerken, TÜFE artış hızı yüzde 9.65’ten yüzde 8.39’a gerilemiştir.

2007 yılı ortalarında A.B.D. konut finansmanı (mortgage) piyasasında başlayıp 2008 yılı ortalarından itibaren küresel finans piyasalarını sarsıcı bir boyut kazanan ve giderek küresel ekonomide derin bir resesyona yol açan gelişmeler, 2008 yılı ortala-

rından itibaren Türkiye ekonomisini de gün geçtikçe şiddetlenen biçimde etkilemiştir.

Ekonomideki yavaşlama, yılın ilk çeyreğinde gerçekleşen yüzde 7.0 oranındaki büyümenin ardından 2008 yılının ikinci üç aylık döneminde dikkat çekici bir hız kazanmış ve ikinci çeyrekte yüzde 2.8'e ve üçüncü çeyrekte de yüzde 0.8'e gerilemiştir. Küresel ekonomik krizin giderek derinlik kazanması, ticaret ortağımız olan ülkelerde tüketim ve yatırım talebinin düşmesi, küresel finansal piyasalarda hüküm süren kredi sıkışıklığının yol açtığı dış finansman sorunları ile tüketici ve özel kesim beklentilerindeki bozulma etkilerini 2008 yılı üçüncü çeyreğinden itibaren Türk ekonomisi üzerinde yıkıcı bir biçimde göstermeye başlamış ve bu süreç, yılın son çeyreğinde ekonominin, önceki yılın aynı dönemine göre, çarpıcı bir biçimde, yüzde 7.0 oranında küçülmesi ile yeni bir fazın başlamasına neden olmuştur. 2008 yılında sabit fiyatlar üzerinden GSYH büyüme oranı yüzde 0.7 olarak gerçekleşmiştir.

Gerçekten düşük düzeyde gerçekleşen 2008 yılı büyümesine talep yönünden göz atıldığında, özellikle not edilmesi gereken bir husus I. çeyrekte yüzde 5.9, II. çeyrekte yüzde 1.0 oranında büyüyen özel tüketim harcamalarının III. Çeyrekte yüzde 1.6 ve yılın son çeyreğinde de yüzde 4.0 oranında bir daralma göstermiş olması ve bu şekilde, toplam harcamalar (talep) içinde yüzde 73.0 oranında bir ağırlığa sahip olan özel tüketim harcamalarının yılın tamamı itibariyle çok düşük düzeyde, yüzde 0.1 oranında bir büyüme ortaya koymuş olmasıdır. Özel tüketim harcamalarındaki daralmayı, kamu nihai tüketim harcamalarındaki artış kısmen telafi etmiştir. Yılın son çeyreği itibariyle yüzde 6.1 oranında büyüyen kamu tüketim harcamalarındaki yıllık artış yüzde 1.8 olarak gerçekleşmiştir.

2008 yılı son çeyreğinde küresel krizin yol açtığı talep daralması sonucu yüzde 8.2 düzeyinde dikkat çekici bir daralma gösteren mal ve hizmet ihracatında yılın tamamı itibariyle yüzde 2.6 oranında bir genişleme olurken, mal ve hizmet ithalatında önemli bir daralma yaşanmıştır. Yılın son çeyreğinde yüzde 23.0 oranında daralan ithalat talebi yılın tamamı itibariyle yüzde 3.1 oranında küçülmüş ve dış ticaretin büyümeyle olan katkısı uzun bir aradan sonra tekrar pozitif bir değer almıştır.

2008 yılında Merkezi Yönetim Bütçe giderleri 227 milyar 031 milyon TL., Bütçe gelirleri ise 209 milyar 598 milyon TL. olarak gerçekleşmiş ve Bütçe açığı, hedeflenen düzeye göre yüzde 5.3 oranında bir daralmayla 17 milyar 432 milyon TL. düzeyinde kalmıştır. 2008 yılında Faiz Dışı Fazla ise 33 milyar 592 milyon TL. olmuştur.

Bir önceki yıla göre 2008 yılında merkezi yönetim faiz harcamalarının GSYH'ya

olan oranının yüzde 5.7'den yüzde 5.3'e ve kamu kesimi net borç stokunun GSYH'ya olan oranının da yüzde 29.1'den yüzde 28.2'ye (248.4 milyar TL.'ndan 258 milyar TL.'na çıkmış olmakla beraber) düşmüş olması önem taşımaktadır.. 2008 yılında kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ya olan oranı tekrar yükselme eğilimi içine girmiş ve bir önceki yıla ilişkin yüzde 0.19 düzeyinden, yüzde 1.65'e çıkmıştır.

T.C. Merkez Bankası'nca 2008 yılında para politikası fiyat istikrarı sağlanması çerçevesinde oluşturulmuş, temel para politikası aracı olan kısa vadeli faiz hadleri enflasyon hedefine ulaşılabilmesi için etkin şekilde kullanılmıştır. Küresel krizin ekonomik faaliyet hacmi üzerindeki ciddi boyuttaki daraltıcı etkiyi ve kredi piyasalarındaki sıkışıklığı dikkate alarak Merkez Bankası Kasım 2008 ayından itibaren politika faiz oranlarında ısrarlı bir indirim sürecini başlatmıştır. Enflasyon haddi dışsal faktörlerin de etkisiyle 2008 yılında tekrar yükselmiştir.

2007 yılına göre ÜFE artışı hızı yüzde 5.94'ten yüzde 8.11'eyükselirken, TÜFE artış hızı yüzde 8.39'dan yüzde 10.06'ya çıkmıştır.

II.1.1. ORTA VADELİ MALİ ÇERÇEVE

IMF ile 5 Mayıs 2005 tarihinde yapılan Stand By Anlaşmasının 11 Mayıs 2008 tarihi itibarıyla sona ermesi dolayısıyla Hükümet önümüzdeki 5 yıllık dönemde uygulanmak üzere Orta vadeli Mali Çerçeve belirlemiş ve 3 Mayıs 2008 tarihinde açıklamıştır. Bu çerçevede 2008 yılı ile ilgili olarak bazı hedeflerde değişiklik yapılmıştır. Bu çerçevede 2007 yılında yüzde 3.5 olarak gerçekleşen ve 2008 yılı için yüzde 4.2 olarak öngörülen faiz dışı fazla hedefi yüzde 3.5 olarak revize edilmiştir. Diğer taraftan yüzde 1.9 olarak öngörülmesi olan merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ya olan oranı yüzde 1.4'e düşürülmüş ve yeni dönemde orta vadeli kamu borç stoku/GSYH hedefi ile tutarlı bir faiz dışı fazla politikası uygulanacağı belirtilmiştir.

Aşağıda Mayıs 2008'de Hükümetçe açıklanan Orta vadeli Mali Çerçeve verilmektedir.

ORTA VADELİ MALİ ÇERÇEVE
(GSYH'ya % Oran Olarak)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam Kamu Faiz Dışı Fazla Oranı	3,5	3,6	3,0	2,7	2,5	2,4
Merkezi Yönetim Bütçesi	2,5	2,7	2,3	2,0	1,7	1,7
Diğer Kamu	1,0	0,58	0,7	0,7	0,8	0,7
Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi	-1,6	-1,4	-1,4	-1,3	-1,7	-1,6
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	20,6	20,4	20,4	20,3	20,2	20,0
Merkezi Yönetim Bütçesi Faiz Dışı Harca.	18,1	17,7	18,1	18,3	18,5	18,3
Özelleştirme Gelirleri	0,8	1,2	1,0	0,7	0,6	0,2
AB Tanımlı Brüt Kamu Borç Stoku	38,8	37,0	35,0	33,0	31,0	30,0

II.1.2. ORTA VADELİ PROGRAM

Diğer taraftan Hükümetçe, Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu doğrultusunda, ilki 2005 yılı içerisinde belirlenen ve 2006 – 2008 dönemini kapsayan “Orta Vadeli Program”ın beşincisi 2009-2012 yıllarını kapsayacak şekilde 18 Ekim 2009 tarihli Resmi gazetede yayınlanmıştır.

Orta Vadeli Programda ekonomik ve mali alanda 2009 yılına ilişkin güncellenmiş tahminler de kamuoyuna duyurulmuştur.

Programda küresel krizin ortaya çıkışı, Türkiye ekonomisi üzerine olan etkileri ve krize karşı alınan önlemler kısaca ortaya konulduktan sonra program dönemi için öngörülen temel amaçlar ve reform alanları sıralanmıştır.. Programda yer verilen temel amaçlar, başlıca:

- Mali kural uygulamasına geçilmesini,
- Kamu cari harcamalarının öncelikli alanlara yönlendirilmesini,
- Sağlık hizmeti ve sosyal yardım harcamalarında etkinlik sağlanmasını,
- Vergi kayıp ve kaçığının azaltılmasını,
- Yerel yönetimlerin öz gelirlerinin artırılmasını,

- Esnek istihdam biçiminin yaygınlaştırılmasını
- Yargı sisteminin hız ve etkinliğinin artırılmasını

kapsamaktadır.

Makroekonomik politikalar kapsamında ekonomik büyüme ve istihdama ağırlık verilmekte ve para ve maliye politikasının, Merkez Bankasının fiyat istikrarı hedefiyle çelişmeyecek şekilde ekonomik büyümeyi ve istikrarı destekleyecek yönde eşgüdüm içerisinde yürütüleceği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede özel sektör yatırımlarını, ihracatı ve istihdam hacmini arttırmaya yönelik politikaların uygulanacağı belirtilmektedir.

Programda 2009 yılı son çeyreğinden itibaren ılımlı bir büyüme sürecine geçileceği ancak 2009 yılı genelinde ekonominin yüzde 6.0 oranında küçüleceği tahmininde bulunmaktadır. Ekonomik büyüme hızının tedricen toparlanması, bu çerçevede büyüme hızının 2010 yılında yüzde 3.5 ve 2011 ve 2012 yıllarında sırasıyla yüzde 4.0 ve yüzde 5.0 oranında gerçekleşmesi öngörülmüştür. Bu senaryo yıllık milli gelirin ancak 2011 yılı sonlarında 2008 yılı ortasındaki değerine ulaşabileceğini ifade etmektedir.

Program döneminde yıllık ortalama reel artış hızının, özel tüketim harcamalarında yüzde 3.5, özel sabit sermaye yatırımlarında yüzde 10.0, kamu tüketim harcamalarında yüzde 2.4 ve kamu sabit sermaye yatırım harcamalarında yüzde 1.3 olması öngörülmüştür.

Program yaşanan ve etkileri orta vadede de sürecek olan ekonomik krizden en çok işlerini kaybeden ve iş bulamayan kesimlerin zarar görmüş olduğu gerçeğini dikkate alarak, işsizlik sorununa ve istihdam olanaklarının genişletilmesine ağırlık veriyor. Ancak bu alanlarda iyileşme sağlamanın güçlüğü dikkate alınarak ihtiyatlı bir hedef ortaya konuluyor. İşsizlik oranının 2009 yılı itibarıyla yüzde 14.8'e tırmanacağı tahmininde bulunulurken, bu oranın zayıf bir şekilde daralma göstererek 2012 yılında yüzde 13.3'e gerilemesi hedef alınıyor. Bu oranlar öngörülen büyüme çerçevesinde program döneminde istihdam edilenlerin sayısında yaklaşık 1 milyon 250 bin kişilik artış olacağı anlamına gelmektedir.

Program döneminde izlenecek maliye politikasının temel hedefi olarak, kamu kesiminin kaynak kullanımındaki artan payının azaltılması amacıyla, ekonomik krizin etkisiyle yükselen kamu açıklarının tedrici olarak makul seviyelere indirilmesi alınmaktadır. Bu alanda, 'Orta Vadeli Program'la 2011 yılından itibaren uygulanacağı açıklanan 'mali kural' hayati bir önem taşımaktadır. Bilindiği gibi mali kural ekono-

mik istikrarın kalıcılığını sağlamak üzere kamu gelir – gider dengesini disipline edecek temel kriterlerin ‘yasal çerçevesini’ nin oluşturulmasını amaçlamaktadır.

Programda iyimser bir yaklaşımla 2009 yılında bütçe açığının milli gelire oranının yüzde 6.6 oranında gerçekleşeceği tahmininde bulunmaktadır. Bütçe açığının ulusal gelire oranının daha sonra tedrici bir azalma sergileyerek, 2012 yılında yüzde 3.2’ye gerilemesi öngörülmektedir. Bu doğrultuda kamu faiz dışı dengesi de benzer bir eğilim ortaya koymakta ve 2009 yılı itibariyle yüzde 2.1 düzeyinde açıklanırken, 2012’de yüzde 1.0 oranında fazla vermesi öngörülmektedir. 2008 yılı itibariyle milli gelire oranı yüzde 39.5’e gerileyen AB tanımlı kamu borç stokunun, Orta Vadeli Program ile 2009 yılında yüzde 47.3’e, 2010 yılında da yüzde 49.0’a tırmanması ve daha sonraki dönemde azalma eğilimi içine girerek 2012 yılında yüzde 47.8’e gerilemesi öngörülmektedir.

Orta vadeli programda kamu harcama politikası kapsamında sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde, yararlanıcıların sistemin maliyetine katılımlarını sağlayıcı düzenlemeleri de içeren önlemler alınması planlanmaktadır. Diğer taraftan mali disiplinin sağlanması ve kamu harcamalarının verimliliğinin artırılması amacıyla, Program ile, Sayıştay’ın uluslararası standartlarda denetim faaliyetlerini kamuda yaygınlaştırması amaçlanmaktadır.

Orta Vadeli Program ile 2010 – 2012 döneminde de para politikası, enflasyon hedeflemesi çerçevesinde yürütülecek ve para politikasının temel amacını fiyat istikrarının sağlanması olacaktır. Para politikası çerçevesinde kısa vadeli faiz oranlarının temel politika aracı olarak kullanımı devam edecek, enflasyon hedefleri Hükümet ve Merkez Bankası tarafından birlikte belirlenecek, dalgalı döviz kuru rejimi sürdürülecektir. Program enflasyondaki düşüş sürecinin devam edeceğini öngörmektedir. 2009 yılında yüzde 5.9 olarak gerçekleşmesi beklenen enflasyon düzeyi programa göre 2012’de yüzde 4.8’e gerileyecektir.

Orta Vadeli Program cari açığın ele alınan dönemde sürdürülebilir bir nitelik kazanmasını ve borç yaratmayan kaynaklarla finanse edilmesini temel bir araç olarak almaktadır. İçinde bulunulan ekonomik kriz nedeniyle daralan ve 2009 yılı itibariyle 11 milyar Dolar düzeyiyle milli gelirin yüzde 1.89’una gerileyen dış açığın 2012 yılında milli gelire oranının yüzde 3.9 düzeyinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2010 - 2012 dönemini kapsayan Orta Vadeli Programla temel makroekonomik parametrelerde gerçekleşmesi öngörülen gelişmeler aşağıda verilmektedir:

Orta Vadeli Program
Temel Ekonomik Büyüklükler

	2009	2010	2011	2012
Büyüme ve İstihdam				
GSYH (Milyar TL. Cari Fiyatlarla)	947	1 029	1 118	1 227
GSYH Büyümesi *	-6.0	3.5	4.0	5.0
Toplam Tüketim *	-2.3	2.5	4.4	4.4
Kamu *	5.2	2.3	2.8	2.2
Özel *	-3.1	2.5	3.4	4.7
Toplam Sabit sermaye Yatırımı *	-17.9	7.5	6.8	10.2
Kamu *	0.6	5.7	-4.6	2.6
Özel *	-22.0	8.0	10.0	12.0
Toplam Nihai Yurtiçi Talep *	-6.1	3.6	4.1	5.7
Toplam Yurtiçi Talep *	-7.6	3.8	4.4	5.8
İstihdam Düzeyi (Milyon Kişi)	20.9	21.3	21.7	22.2
İşsizlik Oranı (%)	14.8	14.6	14.2	13.3
Dış Ticaret				
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	-11.0	-18.0	-22.0	-28.0
Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)	-1.8	-2.8	-3.3	-3.9
Enflasyon				
GSYH Deflatörü	6.0	5.0	4.5	4.5
TÜFE Yıllı % Değişme	5.9	5.3	4.9	4.8
Kamu Finansmanı				
Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi **	-6.6	-4.9	-4.0	-3.2
Toplam Kamu Faiz Dışı Fazlası **	-2.1	-0.3	0.4	1.0
Merkezi Yönetim Bütçesi Faiz Dışı Fazl.**	-2.2	-0.8	-0.2	0.4
AB Tanımlı Gen. Yön. Nom. Borç Stoku **	47.3	49.0	48.8	47.8

* Sabit fiyatlarla yüzde değişim

** GSYH'ya olan oranı

2009 yılında ve 2010 yılı ilk yarısında ekonomik alanda meydana gelen gelişmelere Ekonomik Raporun ileriki bölümlerinde ayrıntılı olarak yer verilmektedir.

II.2 SOSYO – EKONOMİK YAPI

II.2.1. NÜFUS

Ülkemizde sonuncusu 22 Ekim 2000 tarihinde olmak üzere 14 Genel Nüfus sayımı yapılmıştır. Sokağa çıkma yasağı uygulanarak bir gün içerisinde yapılan bu sayımlarda kişiler sayım günü buldukları yerde, daha açık anlatımla ‘de facto’ yöntemine göre sayılmışlardır.

25 Nisan 2006 tarihinde çıkarılmış olan 5490 Sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu ile, ülke genelindeki tüm adres bilgilerinin tutulacağı bir Ulusal Adres Veri Tabanı (UAVT) oluşturulması, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile ülkemizde ikamet eden yabancıların ikamet adreslerinin belirlenmesi ve bu bilgilerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için T.C kimlik no:su kullanılarak MERNİS veri tabanındaki nüfus kütükleri ile eşleştirilmesi, yabancılar için ise pasaport no:ları kullanılarak ayrı bir kütükte tutulması suretiyle oluşan “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi” (ADNKS) kurulması öngörülmüştür.

Nüfus Hizmetleri Kanunu ile ADNKS’nin kurulması görevi Türkiye İstatistik Kurumu’na, sistemin güncelliğinin ve devamlılığının sağlanması görevi ise İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’ne verilmiştir. Sistemin kurulması çalışmalarına Mayıs 2006 ayında başlanılmış ve elde edilen nüfus bilgileri 21 Ocak 2008 tarihinde açıklanmıştır.

ADNKS’nin kurulup, işler hale getirilmesiyle ülke nüfusuna ilişkin bilgilerin, sadece on yılda bir yapılan nüfus sayımları suretiyle değil de, ‘de jure’ yöntemi olarak bilinen ikamet adresine dayalı olarak her yıl TÜİK tarafından yayınlanmasına başlanmıştır.

Bu çerçevede 25 Ocak 2010 tarihinde TÜİK tarafından yayınlanmış olan ‘Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus Sayımı Sonuçları’ aşağıda özetlenmektedir.

- **31 Aralık 2009 tarihi itibarıyla Türkiye nüfusu 72 561 312 kişidir**

Nüfusun 36 462 470’ini erkek (yüzde 50.3), 38 098 842’sini ise kadınlar (yüzde 48’7) oluşturmaktadır.

- **2009 yılında Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızı binde 14.5 olarak gerçekleşmiştir.**

2009 yılında 81 ilden 67'sinin nüfusu bir önceki yıla göre artarken, 14 ilin nüfusu azalmıştır. Nüfus artış hızı en düşük olan üç il Tunceli, Ardahan ve Kars olurken, nüfus artış hızı en yüksek olan ilk üç il ise sırasıyla Çankırı, Bilecik ve Isparta'dır.

- **Ülkemizde ikamet eden nüfusun yüzde 75.5'i il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır..**

İl ve ilçe merkezlerinde ikamet eden şehir nüfusu 54 807 218, belde ve köylerde ikamet eden nüfus ise 17 754 093 (yüzde 24.5). Şehirlerde yaşayan nüfus oranının en yüksek olduğu il, yüzde 99.0 ile İstanbul, en düşük olduğu il yüzde 31.9 ile Ardahan'dır.

- **Ülkemiz nüfusunun yüzde 17.8'i İstanbul'da ikamet etmektedir.**

İstanbul ilinde 12 915 158 kişi ikamet etmektedir. Nüfus sayısı itibarıyla İstanbul'u, yüzde 6.4 ile Ankara, yüzde 5.3 ile İzmir, yüzde 3.5 ile Bursa ve yüzde 2.8 ile Adana izlemektedir.

Bayburt 74 710 kişi ile en az nüfusa sahip ildir.

- **Türkiye nüfusunun yarısı 28.8 yaşından küçüktür.**

Ülkemizde ortanca (median) yaş 28.8'dir. Ortanca yaş erkeklerde 28.2 iken, kadınlarda 29.3 tür. Şehirlerde ikamet eden nüfusta ortanca yaş 28.7 iken, belde ve köylerde 29.1'dir

- **Nüfusun yüzde 67.0'si 25 ile 64 yaşları arasındadır.**

15 – 64 yaş grubunda bulunan çalışma çağındaki nüfus, toplam nüfusun yüzde 67.0'sini oluşturmaktadır. Ülkemiz nüfusunun yüzde 26.0'sı, 0-14 yaş grubunda, yüzde 7.0'si ise 65 ve daha yukarısı yaş grubunda bulunmaktadır.

- **Türkiye'de kilometrekareye düşen ortalama kişi sayısı 94 olup, illere göre 11 ile 2 486 kişi arasında değişmektedir.**

İstanbul 2 486 kişi ile nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu, buna karşılık 11 kişi ile Tunceli nüfus yoğunluğunun en düşük olduğu ildir.

1968 yılından buyana her beş yılda bir yapılmakta olan “Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması”nın (TNSA) 2008 yılı çalışma sonuçları, ülke genelinde demografik ve üreme sağlığı göstergelerinde olumlu gelişmeler meydana geldiğini ortaya koymaktadır. 1998 TNSA ile Türkiye geneli için 2.61 olarak belirlenen toplam doğurganlık hızının 2.22’ye düştüğü 2003 TNSA’da tespit edilmiştir. 2008 yılı TNSA sonuçlarına göre son yirmi yılda doğurganlık hızında belirgin bir yavaşlama görülmekte olup, bölgeler arası dağılımda belirgin farklılıklar bulunmaktadır. 2008 yılı TNSA sonuçlarına göre doğurganlık hızı 2.16’ya düşmüş olup, yenilenme düzeyi doğurganlık oranı olan 2.15 düzeyine çok yaklaşmıştır. Kırsal alanda doğurganlık hızının kentsel alana göre daha yüksek olduğu ancak zaman geçtikçe aradaki farkın azaldığı gözlemlenmektedir.

Aşağıda yakın geçmiş dönemde demografik göstergelerde meydana gelen gelişmelere ilişkin göstergeler verilmektedir:

TABLO II.2.1.
DEMOGRAFİK GÖSTERGELERDEKİ GELİŞMELER
(Yıl Ortası Değerleri Olarak)

	2005	2006	2007	2008	OECD ⁽³⁾	AB-27 ⁽³⁾
Nüfus Artış hızı (Binde) ⁽¹⁾⁽²⁾	12,6	12,4	12,1	11,8	2,8	4,8
Bebek Ölüm Hızı(Binde) ⁽¹⁾⁽²⁾	23,6	22,6	21,7	17,6	5,1	4,7
Toplam Doğurganlık Oranı ⁽¹⁾⁽²⁾	2,19	2,18	2,17	2,15	1,65	1,5
Doğuşta hayatta Kalma Ümidi (Yıl) ⁽¹⁾	71,3	71,5	71,7	71,8	78,9	78,4
Anne ölüm oranı (100.000 canlı doğum)	28,5				8,5	5,9

1) 2005-2007 arası veriler Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) verilerine göre yapılmış DTP tahminidir.

2) 2008 vergisi TNSA (2008) çalışmasından alınmıştır.

3) 2006 yılı verileridir.

Kaynak: 2010 Yılı Programı, S.198

2005 yılında yapılan ulusal Anne Ölümleri çalışmasına göre ülkemizde anne ölüm oranı, 100 000 canlı doğumda 28.5'tir. Bu oran kent merkezlerinde 20.7 iken, kırsal kesimde 40.3'tür.

2008 yılı itibariyle Ülkemizde 10 000 kişiye düşen aktif çalışan hekim sayısı 14.3, hemşire sayısı 13 'tür. On bin kişiye düşen yatak sayısı en gelişmiş olan bölgede 24.9 iken, en az gelişmiş olan bölgede 15.4'tür. Hekimlerin bölgeler arası dağılımı, bölge nüfusları oranlarıyla birlikte incelendiğinde, 2006 yılı itibariyle, hekimlerin yüzde 28.6'sının, toplam nüfusun yüzde 25'inin yaşamakta olduğu Marmara Bölgesinde, hekimlerin yüzde 11.3'ünün ise toplam nüfusun yüzde 18.8'inin ikamet etmekte olduğu Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde çalışmakta olduğu görülmektedir.

1990 yılında ülkemizde yüzde 3.6, 2001 yılında yüzde 3.2 olan toplam sağlık harcamalarının GSYH'ya olan oranı 2008 yılında yüzde 4.5 olarak gerçekleşmiştir.

Sağlık Göstergelerindeki Gelişmeler Yıllar İtibariyle Hasta Yatağı Sayısı ve Doluluk Oranları

	2006	2007	2008	2009 ⁽²⁾	OECD	AB-27 ⁽³⁾
Yatak Sayısı (1)(Bin)	196,6	200,8	204,1	208,9	-	-
10.000 Kişiye Düşen Yatak Sayısı	28,3	28,6	28,7	29,1	57	57
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	64,2	61,7	63	-	74,5	76,3

1) Yoğun bakım yatakları dahildir.

2) DPT tahminidir.

3) 2006 yılı verisidir.

Kaynak: 2010 Yılı Programı, S.208

II.2.2. İSTİHDAM

Türkiye’de sivil işgücü arzı ve istihdam konularındaki verilerin elde edildiği “Hanehalkı İşgücü Araştırması” 1988 yılından bu yana düzenli olarak uygulanmakta olup, bu tarihten itibaren,

Uluslar arası Çalışma Örgütü’nce (ILO) benimsenen temel tanım ve kavramların kullanıldığı araştırma, 1988 – 1999 yılları arasında yılda iki kez, her yılın Nisan ve Ekim aylarının son haftaları itibariyle yapılagelmiştir. 2000 yılında hanehalkı işgücü araştırmasının uygulama sıklığı, örnek büyüklüğü, tahmin boyutu ve soru kağıdı kapsamı gibi özelliklerinde değişikliğe gidilmiştir. 2000 yılında itibaren araştırma aylık olarak uygulanmakta olup, dönemsel (üç aylık) örnek büyüklüğü 23 000’e çıkarılmış ve her hanehalkının toplam 18 aylık bir süreçte dört dönem boyunca takip edilmesi esasına dayalı yarı-panel sistemine geçilmiştir.

2004 yılından itibaren Avrupa Birliği İstatistik Ofisi’nin (Eurostat) talep ettiği ve tüm değişkenlerin kapsandığı daha ayrıntılı bir soru kağıdı uygulamaya konulmuş ayrıca Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarından, istatistiksel amaçlı bölge sınıflaması Düzey 1 (12 bölge) için kent ve kırsal ayrımında; Düzey 2 (26 bölge) için ise toplam bazda genel tahminler vermek üzere, anketin yıllık örnek hacmi yaklaşık 148 bin hanehalkına çıkarılmıştır.

2005 yılı başında, Hanehalkı İşgücü Anketi soru kağıdı Avrupa Birliği İstatistik Ofisi’nin 2005 yılından itibaren derlenmesini öngördüğü yeni değişkenleri içerecek şekilde revize edilmiştir. Ayrıca, Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçları 2005 yılı başından itibaren hareketli üçer aylık dönemler esas alınarak her ay açıklanmaktadır.

Belirgin bir düşme eğilimi göstermekte ise de halen ülkemizde tarım sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdam içersindeki payı gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında dikkat çekici oranda yüksektir ve düşük bir işgücü verimliliğine işaret etmektedir. Özellikle tarımsal istihdam açısından mevsimsel dalgalanmalar gösteriyorsa da, değişik sektörlerin toplam istihdam içersindeki paylarında meydana gelen gelişmeler incelendiğinde, genelde tarım sektörü payında sürekli bir azalmanın, buna karşılık sanayi sektörü ve özellikle hizmetler sektörü payında belirgin bir yükselmenin olduğu görülmektedir. 2001 yılı itibariyle yüzde 37.6 olan, toplam sivil istihdam içindeki tarım sektörü payının, önceki yılın aynı ayına göre 0.1 puan artış göstermiş olmakla beraber, 2010 yılı Mayıs ayı itibariyle yüzde 25.3’e kadar gerilediği, buna karşılık yine 2001 yılı itibariyle sırasıyla yüzde 17.5 ve yüzde 44.9 olan sanayi sektörü ve hizmetler sektörü paylarının yine 2010 yılı Mayıs ayı itibariyle 19.4’e ve yüzde 48.7’ye yükseldiği gözlemlenmektedir. Mayıs 2010 itibariyle istihdam edilenlerin yüzde 6.6’sı ise inşaat sektöründe çalışmaktadır.

2000-2009 döneminde Türkiye’de yaratılan istihdam, çalışma çağı nüfusu ve işgücü artışının gerisinde kalmıştır. 2001 yılında yaşanan krizin ardından daralan istihdam hacmi daha sonraki yıllarda artış eğilimi içine girmiştir. Bu çerçevede 2004 yılı itibariyle 19 632 bin olan sivil istihdam hacmi daha sonraki yıllarda sırasıyla 20 067 bin, 20 423 bin 20 738 bin ve 2008 yılı itibariyle de 21 194 bine ulaşmıştır. Ancak yaşanan ekonomik krizin etkisiyle Ocak 2009 ayından itibaren sivil istihdam hacminde belirgin bir daralma eğilimi gözlenmiştir. Krizin en şiddetli biçimde hissedildiği Şubat 2009 ayı itibariyle 19 779 bine gerileyen istihdam hacmi daha sonra tedrici bir toparlanma süreci içersine girmiş ve 2009 yılı itibariyle, önceki yıla göre 83 bin kişilik cüzi bir artışla 21 277 bin kişi olmuştur.

Ülkemizde Mayıs 2010 ayı itibariyle kurumsal olmayan nüfus bir önceki yılın aynı ayına göre 804 bin kişi artışla 71 milyon 239 bin kişiye ulaşırken, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus 856 bin kişi artarak 52 milyon 431 bin kişiye ulaşmıştır. Aşağıdaki tabloda Mayıs 2010 ayı itibariyle ülkemizdeki işgücü piyasasına ilişkin veriler yer almaktadır:

TABLO: II.2.2. İŞGÜCÜ PİYASASI
(Mayıs ayı itibariyle)

	Türkiye		Kent		Kır	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Kurumsal olmayan nüfus (000)	70 435	71 239	48 695	49 121	21 741	22 118
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	51 575	52 431	36 163	36 534	15 412	15 897
İşgücü (000)	24 837	25 901	16 578	17 146	8 259	8 755
İstihdam (000)	21 455	23 055	13 840	14 856	7 615	8 199
İşsiz (000)	3 382	2 846	2 738	2 290	644	557
İşgücüne katılma oranı (%)	48,2	49,4	45,8	46,9	53,6	55,1
İstihdam oranı (%)	41,6	44,0	38,3	40,7	49,4	51,6
İşsizlik oranı (%)	13,6	11,0	16,5	13,4	7,8	6,4
<i>Tarım dışı işsizlik oranı (%)</i>	<i>17,0</i>	<i>13,8</i>	<i>17,0</i>	<i>13,7</i>	<i>17,1</i>	<i>14,3</i>
<i>Genç nüfusta işsizlik oranı⁽¹⁾(%)</i>	<i>24,9</i>	<i>19,8</i>	<i>28,7</i>	<i>23,2</i>	<i>16,6</i>	<i>12,8</i>
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	26 738	26 529	19 586	19 388	7 153	7 142

(1) 15 – 24 yaş grubundaki nüfus

Not: Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

İstihdam artışının sınırlı kalmasının en önemli nedeni, ekonomideki yapısal dönüşüm sürecine bağlı olarak tarım sektöründe yaşanan istihdam azalışıdır. 2000-2010 döneminde tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı yüzde 36.0'dan, yüzde 25.2'ye gerilemiş olup, bu sektördeki istihdam 2 004 2009 döneminde 473 bin kişi azalmıştır. Tarım dışı sektörlerde ise özellikle 2003 yılı sonrasında önemli artışlar sağlanmıştır.

Artan verimlilik, yoğunlaşan dış rekabet ve tarımsal sübvansiyonların azaltılması sonucu bazı endüstriyel tarım ürünlerinin üretiminde meydana gelen düşme, tarım kesiminde işgücüne katılım oranının giderek gerilemesine yol açmaktadır. Bu gelişme kentsel alanda işgücüne katılma oranının yükselmesi ile telafi olmaktadır. Ülke genelinde işgücüne katılım oranı bir önceki yıla ilişkin yüzde 48.2 düzeyinden, Mayıs 2010 itibariyle yüzde 45.8'e düşmüştür.

2010 Mayıs ayı dönemi "Hanehalkı İşgücü Araştırması" ile elde edilen istihdam, işsizlik ve işgücü hareketlerine ilişkin veriler aşağıda ana çizgileri ile verilmektedir.

İstihdam:

İstihdam edilenlerin sayısı, bir önceki yılın aynı dönemine göre 1 milyon 600 bin kişi artarak 23 milyon 65 bin kişiye yükselmiştir. Bu dönemde tarım sektöründe çalışanların sayısı 423 bin kişi, tarım dışı sektörlerde çalışan sayısı 1 milyon 177 bin kişi artmıştır.

İstihdam edilenlerin;

- % 71.0'i erkek, % 29.0'u kadın nüfustur,
- % 59.7'si lise altı eğitimlidir,
- % 60.7'si ücretli, maaşlı ve yevmiyeli, %25.3'ü kendi hesabına ve işveren, % 14.0'ü ücretsiz aile işçisidir,
- Ücretli olarak çalışanların % 87.7'si sürekli bir işte çalışmaktadır.
- % 3.3'ü mevcut işini değiştirmek veya mevcut işine ek olarak bir iş aramaktadır.

İşsizlik:

Türkiye genelinde işsiz sayısı geçen yılın aynı dönemine göre 536 bin kişi azalarak 2 milyon 846 bin kişiye düşmüştür. İşsizlik oranı önceki yılın aynı dönemine göre 2.6 puan azalışla yüzde 11.0 düzeyine gerilemiştir. İşsizlik oranı kentsel yerlerde

yüzde 3.1 puanlık azalışla yüzde 13.4, kırsal yerlerde ise yüzde 1.4 puanlık azalışla yüzde 6.4 olmuştur.

İşsizlerin;

- % 89.5'i daha önce bir işte çalışmıştır.
- İşsizlerin % 29.3'ünü çalıştığı iş geçici olup, işi sona erenler, yüzde 18.4'ünü işten çıkarılanlar, yüzde 16.8'ini kendi isteğiyle işten ayrılanlar, yüzde 8.4'ünü işyerini kapatanlar/iflas edenler, yüzde 8.7'sini ev işleriyle meşgul olanlar, yüzde 8.4'ünü öğrenimine devam edenler oluşturmaktadır, işsiz olma nedenlerinin yüzde 11.0'ni diğer nedenler oluşturmaktadır.

İşgücü dışında yer alanların yüzde 48.4'ünü daha önce bir işte çalışmış olanlar oluşturmaktadır.

2010 yılı Şubat ayından itibaren temel işgücü göstergeleri Türkiye İstatistik Kurumu tarafından mevsim etkilerinden arındırılmış olarak ta yayınlanmaktadır.

Aşağıda 'mevsim etkilerinden arındırılmış' temel işgücü göstergeleri Tablo halinde verilmektedir.

İŞGÜCÜ DURUMU (Mevsim etkilerinden Arındırılmış)

Yıllar	İşgücü	Bir önceki döneme göre değişim oranı	İstihdam	Bir önceki döneme göre değişim oranı	İşsiz	Bir önceki döneme göre değişim oranı	İşgücü katılma oranı (%)	İstihdam oranı (%)	İşsizlik oranı (%)
2009 Mayıs	24 532	0,6	20 943	0,9	3 589	-0,9	47,6	40,6	14,6
Haziran	24 663	0,5	14 171	1,1	3 493	-2,7	47,8	41,0	14,2
Temmuz	24 801	0,6	21 342	0,8	3 459	-1,0	48,0	41,3	13,9
Ağustos	24 919	0,5	21 401	0,3	3 518	1,7	48,1	41,3	14,1
Eylül	24 995	0,3	21 519	0,6	3 476	-1,2	48,2	41,5	13,9
Ekim	25 201	0,8	21 821	1,4	3 380	-2,7	48,5	42,0	13,4
Kasım	25 167	-0,1	21 849	0,1	3 318	-1,8	48,4	42,0	13,2
Aralık	25 286	0,5	22 019	0,8	3 267	-1,5	48,6	42,3	12,9

Yıllar	İşgücü	Bir önceki döneme göre değişim oranı	İstihdam	Bir önceki döneme göre değişim oranı	İşsiz	Bir önceki döneme göre değişim oranı	İşgücü katılma oranı (%)	İstihdam oranı (%)	İşsizlik oranı (%)
2010 Ocak	25 468	0,7	22 170	0,7	3 298	1,0	48,8	42,5	13,0
Şubat	25 609	0,6	22 385	1,0	3 224	-2,3	49,0	42,9	12,6
Mart	25 660	0,2	22 444	0,3	3 216	-0,3	49,1	42,9	12,5
Nisan	25 648	0,0	22 561	0,5	3 087	-0,4	49,0	43,1	12,0
Mayıs	25 610	-0,1	22 543	-0,1	3 067	-0,6	48,8	43,0	12,0

2010 Mayıs döneminde mevsim etkilerinden arındırılmış olarak, istihdam edilenlerin sayısında bir önceki döneme göre 18 bin kişilik, işsiz sayısında ise 20 bin kişilik bir azalış meydana gelmiştir. Aynı çerçevede işgücüne katılma oranı bir önceki döneme göre 0.2 puanlık bir azalış ile yüzde 48.8, istihdam oranı 0.1 puan azalışla yüzde 43.0, işsizlik oranı ise herhangi bir değişim göstermeksizin yüzde 12.0 olarak gerçekleşmiştir.

II.2.3. ÇALIŞMA HAYATI VE SOSYAL GÜVENLİK

Sosyal sigorta sisteminde yaşanan sorunların giderilmesi, herkesi kapsayan adil bir sosyal güvenlik sisteminin kurulması ve tüm nüfusun sağlık güvencesi altına alınması, beş farklı sosyal sigorta rejiminin birleştirilmesi ve sistemde etkin bir bilgi işlem altyapısı kurulması amacıyla yürütülen reform çalışmaları kapsamında 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu 20 Mayıs 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Reform kapsamında 5510 Sayılı ‘Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’ da 16.06 2006 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak, 1 Ocak 2007 tarihinden yürürlüğe girmesi öngörülmüştür. Ancak Anayasa Mahkemesi, Kanunun bazı önemli hükümlerini 15 Aralık 2006 tarihli kararıyla iptal etmiştir.

5510 Sayılı Kanunun bazı önemli maddelerinin Anayasa Mahkemesince iptal edilmesi üzerine, karar doğrultusunda gerekli yasal değişikliklerin yapılması alanında sürdürülen çalışmalar neticesinde hazırlanan ‘‘Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’’ 8 Mayıs 2008 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Diğer taraftan zorunlu istihdam yüklerinin azaltılması, nitelikli işgücü ihtiyacının karşılanması, istihdamın teşvik edilmesi, işgücü maliyetlerinin düşürülmesi, kayıt dışı istihdamın azaltılmasına ilişkin yasal düzenlemeleri içeren 5763 Sayılı “İş kanunu ve Bazı kanunlarda değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” da 15 Mayıs 2008 tarihinde yasalaşmıştır.

2008 yılı ikinci yarısından itibaren hissedilmeye başlanan ve giderek şiddetlenen ekonomik krizin işletmeler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla 2009 yılında yürürlüğe giren 28.02.2010 gün ve 5838 Sayılı Kanun ile kısa çalışma ödeneğinin azami süresi 3 aydan 6 aya yükseltilmiştir.

2008 yılı Nisan dönemi itibariyle ülkemizde istihdam edilenlerin toplam sayısı 21 milyon 650 bin kişi olup bunlardan 11 milyon 321 bin birey ücretli, 1 milyon 436 bin birey yevmiyeli olarak çalışmakta olup, 1 milyon 158 bin işveren bulunmaktadır. Ayrıca 4 milyon 692 bin kişi kendi hesabına çalışmakta, 3 milyon 43 bin kişi ise ücretsiz aile işçisi durumundadır.

TABLO II.2.4.
ÇALIŞAN TOPLAM İŞÇİ SAYISI VE SENDİKALAŞMA DURUMU

Yıl	Toplam İşçi Sayısı	Sendikali İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı (%)	
2003	Ocak	4.686.618	2.717.326	58.0
	Temmuz	4.781.958	2.751.670	57.5
2004	Ocak	4.857.792	2.806.927	57.8
	Temmuz	4.916.421	2.854.059	58.1
2005	Ocak	4.970.784	2.901.943	58.4
	Temmuz	5.022.584	2.945.929	58.7
2006	Ocak	5.088.515	2.987.431	58.7
	Temmuz	5.154.948	3.001.027	58.2
2007	Ocak	5 210 046	3 043 732	58.42
	Temmuz	5 154 948	3 001 027	58.21

Yıl		Toplam İşçi Sayısı	Sendikali İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı (%)
2008	Ocak	5 349 828	3 137 819	58.65
	Temmuz	5 414 423	3 179 510	58.7
2009	Ocak	5 434 433	3 205 662	59.0
	Temmuz	5 398 296	3 232 679	59.9

Kaynak : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

2000 yılında sendikalaşma oranında meydana gelen dikkat çekici daralma daha sonraki yıllarda dalgalanmalar göstermekle beraber kalıcılık kazanmıştır.

2009 yılında 11 544 işyerinde toplam 504 796 işçiyi kapsayan 1 995 toplu iş sözleşmesi yapılmıştır. Toplu iş sözleşmelerinin kapsadığı toplam 504 796 işçinin 288 531'i kamu kesiminde, 216 265'ii özel sektörde çalışmaktadır.

**TABLO II.2.5.
TOPLU İŞ SÖZLEŞMELERİ**

Yıl	Yapılan Sözleşme Sayısı	İşyeri Sayısı	Kapsanılan İşçi Sayısı		
			Kamu	Özel	Toplam
2002	1.773	7.453	131.852	123.207	255.059
2003	1.607	7.806	391.526	237.714	629.240
2004	1.479	7.913	121.828	203.361	325.189
2005	3.977	14.388	382.992	204.464	587.467
2006	1.704	5.456	117 377	187 015	304 392
2007	1.972	9.734	322 064	137 385	459 449
2008	1.704	9.623	107 258	155 528	262 786
2009	1.995	11.544	288 531	216 265	504 296

Kaynak : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Diğer taraftan 2009 yılında tümü özel sektörde olmak üzere 13 grev uygulaması olmuştur. Özel sektörde çalışmakta olan toplam 3 101 işçinin katıldığı bu grevlerde 290 913 iş günü kaybedilmiştir. 2009 yılı içerisinde kamu sektöründe ve özel sektörde herhangi bir lokavt uygulaması olmamıştır. ,

Aşağıdaki Tabloda ülkemizde 1997-2007 döneminde imalat sanayiinde, birim ücret endeksinde meydana gelen gelişmeler verilmektedir.

TABLO.II.2.6.
ÖZEL İMALAT SANAYİNDE BİRİM ÜCRET ENDEKSİ
(1997 = 100)

	İstihdam Endeksi ¹	Üretim Endeksi ²	Üretkenlik Prodük. ³	Nominal Ücret Endeksi ⁴	Nominal Birim Ücr. Endek.TL. ⁵	Dolar Kuru End. ⁶	Birim Ücr. End. (\$) ⁷
2005	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2006	102.6	107.8	105.0	113.3	108.0	109.6	98.6
2007	106.7	115.3	108.0	130.1	120.4	119.2	101.0
2008	106.3	114.2	107.4	143.5	133.8	131.6	101.6
2009	95.9	103.3	107.6	140.4	131.0	139.9	93.8
2009 I. Dönem	96.0	89.7	93.5	133.6	142.9	137.1	104.2
II.Dönem	95.2	102.9	108.1	136.6	126.4	138.7	91.1
III.Dönem	96.3	106.1	110.1	142.5	129.4	139.3	92.9
IV.Dönem	96.3	114.3	118.7	149.0	125.4	144.4	86.9

- (1) TÜİK Özel İmalat Üretiminde Çalışanlar Endeksi (mevsimsel düzeltilmiş)
(2) TÜİK Özel İmalat Sanayi Üç Aylık Sanayi Üretim Endeksi (mevsimsel düzeltilmiş)
(3) (2)/(1)
(4) TÜİK Dönemler İtibariyle Özel İmal.San.Üret.çalış.Saat.Baş.Ücr.End. 1997=100
(5) (4)/(3)
(6) TCMB Alış Kuru (1997=100)
(7) (5)/(6)

Kaynak : DPT Temel Ekonomik Göstergeler, Temmuz 2008

Yukarıdaki Tablodan açık biçimde görüleceği üzere 2008 yılı son çeyrek döneminden itibaren ekonomik faaliyet hacminde yaşanan daralma ve işsizlik haddindeki yükselme çalışan kesimin reel ücret düzeyinde belirgin bir azalmayı beraberinde getirmiştir.

Günlük ve aylık asgari ücretlerde son sekiz yıllık dönemde meydana gelen gelişmeler ise aşağıdaki Tabloda verilmektedir.

TABLO II.2.9.
GÜNLÜK VE AYLIK BRÜT ASGARİ ÜCRETLER
(16 Yaşını Dolduranlar İçin)

Yürürlük tarihi	Günlük (TL)	Aylık (TL)
01.01.2002 – 30.06.2002	7.40	222.00
01.07.2002 – 31.12.2002	8.36	250.87
01.01.2003 – 31.12.2003	10.20	306.00
01.01.2004 – 30.06.2004	14.10	423.00
01.07.2004 – 31.12.2004	14.80	44.150
01.01.2005 - 31.12.2005	16.29	488.70
01.01.2006 – 31.12.2006	17.70	531.00
01.01.2007 – 31.12.2007	18.75	562.50
01.01.2008 - 30.06.2008	20.28	608.40
01.07.2008 – 31.12. 2008	21.29	638.70
01.01.2009 - 30.06.2009	22.20	666.00
01.07.2009 - 31.12.2009	23.10	693.0

Kaynak : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Aşağıdaki Tabloda 2001 – 2009 döneminde memur maaşlarında meydana gelen gelişme verilmektedir.

TABLO.II.2.10.
MEMUR MAAŞLARINDAKİ GELİŞMELER
(TL/Ay)

Yıllar	Net Maaş			Maaş Maaliyeti		
	Ortalama Maaş	Nominal Artış (%)	Reel Artış ⁽¹⁾ (%)	Ortalama Maaş Maliyeti	Naminal Artış (%)	Reel Artış ⁽²⁾ (%)
2001	324,74	48,6	-3,8	447,95	45,9	-9,7
2002	497,85	53,3	5,7	691,16	54,3	2,8
2003	618,32	24,2	-0,9	884,72	28,0	1,9
2004	701,48	13,4	2,6	1.024,72	15,8	4,3
2005	778,86	11,0	2,6	1.141,79	11,4	5,2
2006	906,73	16,4	6,2	1.301,34	14,0	4,2
2007	1.024,37	13,0	3,9	1.464,24	12,5	5,8
2008	1.205,31	17,7	6,5	1.634,98	11,7	-0,9
2009	1.386,02	15,0	8,2	1.853,79	13,4	12,0

(1) Bir önceki yıla göre reel değişimi göstermektedir.Reel artışların hesaplanmasında 2001 – 2004 yılları için TÜİK'in 1994 temel yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi, 2005 yılından itibaren ise 2003 temel yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi kullanılmıştır.

(2) Bir önceki yıla göre reel değişimi göstermektedir.Reel artışların hesaplanmasında 2001 – 2004 yılları için TÜİK'in 1994 temel yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi, 2005 yılından itibaren ise 2003 temel yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi kullanılmıştır.

Kaynak : MB, TÜİK, DPT

Diğer taraftan ülkemizde aktif ve pasif olarak sigorta güvencesi altında bulunan nüfusun ‘kamu çalışanları’, ‘hizmet akti ile çalışanlar’, ‘bağımsız çalışanlar’ ve ‘özel sandıklar’ başlıkları altında 2006 – 2008 yılları itibariyle aşağıda Yablo halinde verilmektedir.verilmektedir.

	2006	2007	2008
I. KAMU ÇALIŞANLARININ SİGORTALI SAYILARI (5510 s. K. md. 4/c)	9 517 053	9 335 500	9 484 111
1. Aktif Sigortalılar	2 420 897	2 444 680	2 464 206
2. Aylık Alanlar ¹	1 649 998	1 698 325	1 756 760
3. Bağımlılar	5 446 158	5 192 495	5 263 145
4. Aktif Sig./Pasif Sig.(1)/(2)	1,47	1,44	1,40
5. Bağımlılık Oranı (3+2)/(1)	2,93	2,82	2,85
II. HİZMET AKDİ İLE ÇALIŞAN SİGORTALI SAYILARI (5510 s. K. md. 4/a)	30 884 857	33 662 667	32 855 431
1. Aktif Sigortalılar	7 874 735	8 555 931	8 834 808
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	271 369	269 075	247 583
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	187 951	215 340	202 000
4. Aylık Alanlar	4 510 701	4 763 434	5 024 696
5. Bağımlılar	18 040 101	19 858 887	18 546 344
6. Aktif Sig./Pasif Sig.(1+2+3)/(4)	0,46	0,46	0,50
7. Bağımlılık Oranı (5+4)/(3+2+1)	2,71	2,72	2,54
III. BAĞIMSIZ ÇALIŞANLARIN SİGORTALI SAYILARI (5510 s. K. md. 4/b)	16 383 589	15 021 197	14 603 926
1. Aktif Sigortalılar	2 082 318	2 052 584	1 897 906
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	244 105	243 931	235 069
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	1 049 206	1 079 785	1 127 744
4. Aylık Alanlar	1 753 025	1 817 685	1 965 247

5. Bağımlılar	11 254 935	9 827 212	9 377 960
6. Aktif Sig./Pasif Sig.(1+2+3)/(4)	1,93	1,86	1,66
7. Bağımlılık Oranı (5+4)/(3+2+1)	3,85	3,45	3,48
IV. ÖZEL SANDIKLAR TOPLAMI (5510 s. K. Geçici md. 20)	298 266	310 850	323 218
1. Aktif Sigortalılar	85 352	95 341	105 707
2. Aylık Alanlar	77 979	79 388	81 042
3. Bağımlılar	134 935	136 121	136 469
4. Aktif Sig./Pasif Sig.(1)/(2)	1,09	1,20	1,30
5. Bağımlılık Oranı (3+2)/(1)	2,49	2,26	2,06
V. GENEL TOPLAM	57 083 765	58 330 214	57 266 686
1. Aktif Sigortalılar	12 463 302	13 148 536	13 302 627
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	515 474	513 006	482 652
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	1 237 157	1 295 125	1 329 744
4. Aylık alanlar	7 991 703	8 358 832	8 827 745
5. Bağımlılar	34 876 129	35 014 715	33 323 918
6. Aktif Sig./Pasif Sig.(1+2+3)/(4)	1,78	1,79	1,71
7. Bağımlılık Oranı (5+4)/(3+2+1)	3,02	2,90	2,79
VI. GENEL NÜFUS TOPLAMI²	69 700 000	70 586 256	71 419 174
VII. SİGORTALI NÜFUS ORANI (Yüzde)	81,9	82,6	80,2

1 Kişi sayısıdır.

2 2007 ve 2008 yılı için ADNKS verileri, 2006 yılı için 2007 yılı ADNKS verileri esas alınarak DPT tarafından yapılan geçici tahmin rakamları esas alınmıştır.

Kaynak : 2010 Yılı Programı, S. 202

II.2.4. GELİR DAĞILIMI

1994 – 2005 Dönemi

Türkiye İstatistik Kurumu 2002 yılında yapmış olduğu Hanehalkı Bütçe Anketi'ni daha sonraki yıllarda yıllık olarak yenileme uygulamasına geçmiş ve 2006 yılında yapılan araştırma metodolojisi değişikliğine kadar olan dönemde ,sonuncusunu 2005 yılı itibariyle gerçekleştirerek, sonuçlarını 2006 yılı Aralık ayında yayınlamıştır. TÜİK tarafından gerçekleştirilen Hane Halkı Bütçe Anketi sonuçlarına göre, Türkiye'de 2002 yılında gözlemlenen gelir dağılımı daha önceki anket yılı olan 1994 yılına göre az da olsa bir iyileşme ortaya koyarken, bu iyileşme süreci 2002-2005 döneminde de etkisini sürdürmüştür. Daha açık bir ifade ile hernekadar ülkemizde gelir dağılımı ABD dışında gelişmiş ülkelere, özellikle Kuzey Avrupa ve İskandinav ülkelerine göre belirgin şekilde bozuk, daha adaletsiz ise de, zaman içerisinde yavaşta olsa bir düzleme eğilimi sergilemektedir. Örneğin hanelerin en fakir yüzde 20'lik diliminin yıllık kullanılabilir gelirinin toplam Türkiye geliri içindeki payı 1994 yılındaki yüzde 4.9 düzeyinden, 2002 yılında yüzde 5.3'e ve 2003 yılında da yüzde 6.0'ya yükselmiş ve 2004 yılında bu düzeyini korumuş, 2005 yılı itibariyle ise yüzde 6.1'e çıkmıştır. Diğer taraftan hanelerin en zengin yüzde 20'lik diliminin yıllık kullanılabilir gelirinin toplam Türkiye geliri içindeki payı 1994 yılında yüzde 54.9 iken, bu oran 2002 yılında yüzde 50.0'ye, 2003 yılında yüzde 48.3'e, 2004 yılında da yüzde 46.2'ye ve 2005 yılında da yüzde 44.4'e gerilemiştir.

Bu şekilde, en fakir yüzde 20'lik nüfus dilimi ile en zengin yüzde 20'lik nüfus dilimlerinin ulusal gelirden aldıkları paylar kıyaslandığında, 1994 yılında beşinci yüzde 20'lik dilimde (en zengin) yer alan hane halkları, birinci yüzde 20'lik dilimde (en fakir) yer alan hanehalklarının yaklaşık 11.2 katı gelir elde ederken, bu oran 2002 yılında 9.4, 2003 yılında 8.05 ve 2004 yılında 7.7 ve 2005 yılında da 7.3 kata gerilemiştir.

Türkiye'de gelir dağılımı alanında, dağılımın daha az adaletsiz hale gelmesi yönünde 1994 – 2005 döneminde gözlemlenen bu olumlu süreç; hane kullanılabilir gelir dağılımına, yüzde 10'luk gelir dilimlerinin toplam ülke gelirinden aldıkları paylar ve en yüksek gelir grubundaki hanelerin kullanılabilir gelirinin en fakir gelir grubundaki hanelerin gelirine olan oranı açısından yaklaşıldığında da tanık olunduğu görülmektedir. Nitekim hanelerin en fakir yüzde 10'luk diliminin yıllık kullanılabilir gelirinin toplam Türkiye geliri içindeki payı 1994 yılındaki yüzde 1.8 düzeyinden, 2002 yılında yüzde 1.9'a ve 2003 yılında da yüzde 2.26'ya yükselmiş, 2004 yılında yüzde 2.25 ile bu düzeyini korumuş ancak 2005 yılında yüzde 2.19'a gerilemiştir. Diğer taraftan hanelerin en zengin yüzde 10'luk diliminin yıllık kullanılabilir geliri-

nin toplam Türkiye geliri içindeki payı 1994 yılında yüzde 40.5 iken bu oran 2002 yılında yüzde 34.6'ya, 2003 yılında yüzde 33.2'ye ve 2004 yılında da yüzde 30.9'a ve 2005 yılında da yüzde 28.6'ya gerilemiştir. Daha açık bir deyişle en fakir yüzde 10'luk nüfus dilimi ile en zengin yüzde 10'luk nüfus dilimlerinin ulusal gelirden aldıkları paylar kıyaslandığında, 1994 yılında onuncu yüzde 10'luk dilimde (en zengin) yeralan hane halkları, birinci yüzde 10'luk dilimde (en fakir) yer alan hanehalklarının yaklaşık 22.5 katı gelir elde ederken, bu oran 2002 yılında 18.2., 2003 yılında 14.4, 2004 yılında da 13.4 ve 2005 yılında da 13.1 kata gerilemiştir.

2006 yılı öncesi kullanılan araştırma metodolojisine göre gerçekleştirilen son Hanehalkı Gelir Anketi sonuçları, aşağıda verilen Tablodan görüleceği üzere, ülkemizde gelir dağılımının, adaletsiz yapısını sürdürmekle beraber, belirgin bir iyileşme süreci içinde olduğunu ve gelir dağılımının giderek daha az adaletsiz hale gelmekte olduğunu ortaya koymaktadır:

**TABLO II.2.11.
GELİR DAĞILIMI**

	1994	2002	2003	2004	2005
Yüzde 20'lik Dilimler					
Birinci % 20 (En Fakir)	4.9	5.3	6.0	6.0	6.1
İkinci % 20 (Fakir)	8.6	9.8	10.3	10.7	11.1
Üçüncü % 20 (Orta Halli)	12.6	14.0	14.5	15.2	15.8
Dördüncü % 20 (Zengin)	19.0	20.8	20.9	21.9	22.6
Beşinci % 20 (En Zengin)	54.9	50.0	48.3	46.2	44.4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Gini Katsayısı		0.44	0.42	0.40	0.38

Gelir dağılımındaki adaletsizliği ölçmekte kullanılan en önemli gösterge olan ‘Gini Katsayısı’ndaki gelişmeler de, Türkiye’de gelir dağılımında zaman içinde gözlemlenen iyileşmeyi yansıtmaktadır. (Gini katsayısı, “Toplam hanehalkı geliri ölçeği”ne göre hesaplanan “Gini Katsayısı”) 2002 yılında 0.44 iken 2003 yılında 0.42’ye, 2004 yılında 0.40’a ve 2005 yılında yapılan son gelir dağılımı araştırmasında da 0.38’e gerilemiştir.

Sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, 1’e yaklaştıkça bozuk bir gelir dağılımını yansıtan ve 2005 yılı “Hanehalkı Bütçe Araştırması” sonuçlarına göre Türkiye geneli için 0.38 olarak belirlenen ‘gini katsayısı’, kentsel yerleşim yerleri için 0.37 ve kırsal yerleşim yerleri için 0.38 olarak hesaplanmıştır.

2006 Yılı Sonrası

Türkiye İstatistik Kurumu’nca yürütülmekte olan ‘Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması’nda 2006 yılında metodoloji değişikliğine gidilmiştir. Kurumca Avrupa Birliği uyum çalışmaları kapsamında, 2006 yılında uygulanmasına başlanan araştırma ile Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırılabilir gelir dağılımı, göreceli yoksulluk, yaşam koşulları ve sosyal dışlanma konularında veri üretilmesi amaçlanmıştır. Alan uygulamasının her yıl düzenli olarak gerçekleştirildiği ve panel anket yönteminin kullanıldığı araştırmada, örnek fertler dört yıl boyunca izlenmektedir. Araştırmadan kesit ve panel olmak üzere her yıl iki veri seti elde edilmesi amaçlanmıştır.

Bu yeni metodolojinin kullanılması suretiyle elde edilen gelir dağılımı araştırmasının ikincisi 2008 yılı için gerçekleştirilmiş ve 29 Temmuz 2010 tarihinde yayınlanmıştır. Söz konusu araştırmanın sonuçları 2007 yılına ilişkin araştırmanın sonuçlarıyla kıyaslamalı olarak aşağıda ana çizgileriyle verilmektedir.

2007 ve 2008 yıllarında yapılan gelir dağılımı araştırmalarında ‘eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri’ne göre belirlenen sıralı yüzde 20’lik gruplar şu şekildedir:

**Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirlere Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar,
2007-2008**

Yüzde 20'lik fert grupları	Türkiye		Kent		Kır	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
İlk yüzde 20*	5.8	5.8	6.2	6.1	6.4	6.5
İkinci yüzde 20	10.6	10.4	11.0	10.7	11.1	10.8
Üçüncü yüzde 20	15.2	15.2	15.3	15.3	16.0	15.6
Dördüncü yüzde 20	21.5	21.9	21.2	21.9	22.3	22.5
Son yüzde 20*	46.9	46.7	46.2	46.0	44.2	44.5
Gini katsayısı	0.41	0.41	0.39	0.40	0.38	0.38
Son yüzde20'lik yüzde 20 (P80/P20)	8.1	8.1	7.5	7.5	6.9	6.8

* Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; "İlk yüz 20'lik grup" geliri en düşük olan grubu, "Son yüzde 20'lik grup" ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Not: Gelir referans dönemleri bir önceki takvim yılıdır.

Gelir dağılımı adaletsizliği alanında önde gelen gösterge olan Gini Katsayısı 2008 yılı araştırma sonuçlarına göre 0.41 olarak belirlenmiş ve 2007 yılı araştırma sonuçlarına göre bir değişim göstermemiştir.

Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre oluşturulan yüzde 20'lik gruplarda, en yüksek gelire sahip son gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay yüzde 46.7 iken, en düşük gelire sahip ilk gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay yüzde 5.8 olarak belirlenmiştir. Bu durumda en zengin son yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, ilk yüzde 20'lik en fakir grubun aldığı payın 8.1 katı olmaktadır ve bu göstergede 2007 yılına göre bir değişiklik gözlenmemiştir.

En zengin yüzde 20'lik grup, en fakir yüzde 20'lik grup oranı 2008 yılı araştırmasında kentsel alanlar için 7.5 kırsal alanlar için 6.8 olarak tespit edilmiştir.

Türkiye'de hanehalkı başına düşen ortalama yıllık kullanılabilir gelir 19 328 TL. olarak belirlenmiştir. Ortalama yıllık eşdeğer hanehalkı geliri ise 8 372 TL'dir.

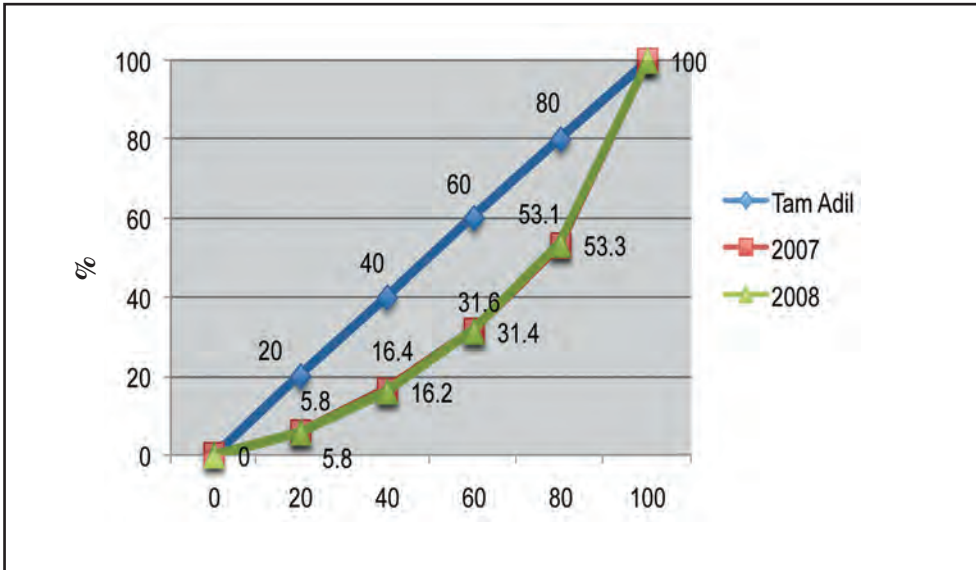
Toplam gelir içinde en fazla pay yüzde 41.9 ile maaş – ücret gelirlerine ait olup, bunu yüzde 22.4 ile müteşebbislik gelirleri izlemektedir.

2007 yılı araştırma sonuçlarıyla karşılaştırıldığında, 2008 yılında maaş – ücret gelirlerinin payında 2.1 puanlık artış gözlenirken, müteşebbislik gelirlerinin payında 0.8 puanlık bir azalma meydana gelmiştir.

Sosyal transferlerin yüzde 94.5'ini emekli ve dul – yetim aylıkları oluşturmaktadır. Emekli ve dul – yetim aylıkları toplam gelir içinde yüzde 18.1 oranında bir paya sahip iken, diğer sosyal transferlerin payı yüzde 1.1'dir.

Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre nüfusun yüzde 16.7'si yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır.

Türkiye Lorenz Eğrisi Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirlerine Göre⁽¹⁾

(1) **Gini Katsayısı** Lorenz eğrisi ile köşegen arasında kalan alanın, köşegen altında kalan alana olan oranıdır. Oranın (Gini Katsayısının) büyümesi artan gelir adaletsizliğini yansıtmaktadır.

II.3. YURTİÇİ HASILA VE EKONOMİK BÜYÜME

II.3.1. YAKIN GEÇMİŞ DÖNEMDE YURTİÇİ HASILA GELİŞMELERİ VE EKONOMİK BÜYÜME

Türkiye'nin izlediği ekonomik politikada 80'li yılların başlamasıyla birlikte köklü değişimler yaşanmıştır. Ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinde özel ektörün daha etkin bir rol alması hedeflenirken, kamu finansmanında orçlanmaya daha büyük bir ağırlık verilmiş, kambiyo rejiminde kısmi liberalizasyona gidilmiş ve finans kesiminde sancılı başlayan bir 'deregulasyon' dönemi başlatılmıştır.

Geçen yüzyılın son 20 yıllık dönemine göz atıldığında; 1980 yılında dış finansman yetersizliği ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle yaşanan küçülmenin ardından ekonominin, dalgalanmalar göstermekle beraber 1994 yılına kadar kesintisiz biçimde büyüme gösterdiği gözlenmiştir. Ancak daha sonra ekonominin, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında finansal kesimde ve reel sektörde sarsıntılar yaratan derin krizlerle karşı, karşıya kaldığı ve 2001 yılında yaşanan son ekonomik kriz ertesinde, 2002 yılı ilk yarısında başlayan ekonomik büyümenin kesintisiz biçimde 2009 yılına kadar sürdüğü görülmektedir. Bu krizler ekonomik alanda o güne kadar sağlanmış olan geçmiş kazanımların büyük ölçüde kaybedilmesine neden olacak şekilde şiddetli seyretmiştir.

İran'daki rejim değişikliğinin tetiklediği yüksek petrol fiyatlarının yol açtığı dışsal şok, döviz darboğazı ve siyasi alandaki istikrarsızlık sonucu milli hasılanın yüzde 2.8 oranında küçülmüş olduğu 1980 yılı gözardı edilirse 80'li yıllar genelde Türk ekonomisinin istikrarlı ve görece olarak hızlı bir büyüme performansı sergilediği bir dönem olmuştur. 1980 yılında göstermiş olduğu yüzde 2.8 oranındaki küçülmenin ardından, dalgalanmalar göstermekle beraber, sürekli bir büyüme ortaya koyan ve 1981-1993 döneminde de yıllık ortalama yüzde 5.2 oranında genişleme göstermiş olan Türkiye Gayrisafi Milli Hasılası bu uzun dönemli ve kesintisiz büyüme döneminin ardından ilk kez 1994 yılında derin bir daralma sergilemiştir. Finansal piyasalarda başlayan dalgalanma, daha sonra yapılan yüksek oranlı devalüasyonun yarattığı arz şoku sonucu, reel sektörü etkisi altına alan derin bir ekonomik krizi tetiklemiş ve ekonomi 1994 yılında yüzde 6.1 oranında küçülmüştür. O yılın sonbaharından itibaren alınan genişletici mali ve parasal politikaların etkisiyle, ekonomi, yılın son çeyreğinden itibaren belirgin bir büyüme dönemi içine girmiş ve esas itibariyle iç talep genişlemesine bağlı bu eğilimini, güçlü bir şekilde 1998 yılının ikinci çeyreğine kadar sürdürmüştür.

GSMH ve GSYİH BÜYÜME HIZLARI
(Sabit Fiyatlarla % Olarak, 1987 Yılı Bazlı)

Yıl	GSMH	GSYİH	Yıl	GSMH	GSYİH	GSYH*
1980	- 2.8	- 2.4	1995	8.0	7.2	
1981	4.8	4.9	1996	7.1	7.0	
1982	3.1	3.6	1997	8.3	7.5	
1983	4.2	5.0	1998	3.9	3.1	
1984	7.1	6.7	1999	-6.1	-4.7	-3.4
1985	4.3	4.2	2000	6.3	7.4	6.8
1986	6.8	7.0	2001	-9.5	-7.5	-5.7
1987	9.8	9.5	2002	7.9	7.8	6.2
1988	1.5	2.1	2003	5.9	5.8	5.3
1989	1.6	0.3	2004	9.9	8.9	9.4
1990	9.4	9.3	2005	7.6	7.4	8.4
1991	0.3	0.9	2006	6.0	6.1	6.9
1992	6.4	6.0	2007			4.5
1993	8.1	8.6	2008			0.7
1994	-0.1	-5.5	2009			-4.7

* 1998 Yılı Bazlı Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Değişim Oranları

1998 yılı başında Hükümet tarafından uygulamaya konulan enflasyonu düşürmeye yönelik para ve maliye politikaları, ayrıca vergi gelirlerinde sağlanan yüksek oranlı artış, özel sektör tüketim

ve yatırım harcamaları üzerinde daraltıcı bir etki doğurmuş, bu durumun yanısıra 1997 yılında başlayarak 1998 yılında daha da derinleşen ve yayılan Güney-Doğu Asya krizi ile Ağustos ayındaki Rusya krizi, neden oldukları yoğun sermaye kaçıışı ve ihraç talebindeki gerilemeyle, bu olumsuz tabloyu daha da kötüleştirmiş ve neticede giderek yavaşlama süreci içine giren ekonomide, GSMH büyümesi, 1998 yılının tamamı itibariyle sadece yüzde 3.9 olarak gerçekleşmiştir.

Olumsuz iç ve dış etkenlerin yanısıra yaşanan deprem felaketleri 1999 yılında özellikle yatırım harcamaları olmak üzere özel kesim talebinde önemli bir daralmaya yol açmış ve kamu tüketim harcamalarındaki genişlemeye rağmen, toplam iç talep yüz-

de 4.0 oranında daralmış ve yılın tamamı itibariyle sabit fiyatlar üzerinden Gayrisafi Yurtiçi Hasıla yüzde 4.7 oranında düşerken, Net Dış Alem Faktör Gelirlerindeki önemli küçülme, GSMH'daki daralmanın yüzde 6.1 oranında gerçekleşmesi sonucunu doğurmuştur.

1999 yılının Aralık ayında IMF ile yapılan 17 nci Stand-by Anlaşması doğrultusunda 2000 yılı başında uygulanmasına geçilen ve kur çapasına dayalı enflasyon hedeflemesi sistemi, faiz hadlerinde çarpıcı bir gerilemenin meydana gelmesine olanak sağlamış, faizlerdeki bu düşme tüketim talebinde dikkat çekici bir sıçramaya neden olmuştur. Diğer taraftan, gerçek enflasyonun, hedeflenenin üstünde seyretmesi sonucu, hedeflenen enflasyona göre belirlenen kurların, TL'nin giderek aşırı değerli duruma gelmesine yol açması, ithal talebinde hızlı bir genişlemeye neden olmuştur. Sonuçta, 2000 yılında gerçekleştirilen GSMH büyümesi esas itibariyle iç talep genişlemesinden kaynaklanmıştır. 2000 yılında Gayrisafi Milli Hasıla cari fiyatlar üzerinden yüzde 60.9 oranında, reel anlamda ise yüzde 6.3 oranında (1998 baz yılına göre GSYH büyümesi = % 6.8) bir büyüme ortaya koymuştur.

Bir likidite krizi şeklinde başlayıp bankacılık kesimini derinden sarsan ve yoğun bir sermaye kaçışına neden olan Kasım 2000 krizi ve ardından dalgalı kur rejimine geçilmesi ile ekonomik politikada önemli bir değişiklik yapılması zorunluluğunu ortaya çıkaran Şubat krizi, 2001 yılında para piyasalarındaki krizin hızla reel ekonomiye yansımaları sonucunu getirmiştir. Faiz hadlerindeki hızlı yükselme, kredi olanaklarındaki daralma, piyasalara hakim olan güvensizlik nedeniyle tüketim ve yatırım kararlarının ertelenmesi, üretim, istihdam ve reel ücretlerde meydana gelen küçülme toplam yurtiçi talepte önemli bir daralmaya neden olmuş ve GSMH'daki daralma tahminlerin üzerine çıkarak yüzde (-) 9.5 olarak (1998 baz yılına göre GSYH daralması = % 5.7) gerçekleşmiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşından sonraki en büyük ekonomik küçülmeyi 2001 yılında yaşamıştır. 2001 yılında en dramatik talep daralması yatırım harcamalarında görülmüş ve kamu sektörü yatırımları yüzde 22.0, özel sektör gayrisafi sabit sermaye oluşumu yüzde 35.1 oranında gerilerken, toplam yatırım harcamalarındaki daralma yüzde 31.7 olmuştur.

Dalgalı kur rejimine geçilmesinin ardından, TL.'nin değerinde, iktisat teorisinde atıfta bulunduğu veçhile, olması gerekenin üstünde bir değer kaybı meydana gelmiştir (over shooting). Bu gelişme sonucu TL.'nin değerinde meydana gelen ciddi reel kayıp, dış rekabet gücünün artmasını sağlamış ve ayrıca iç talebin daralmış olmasının etkisiyle, 2001 yılında mal ve hizmetlere olan dış talep (ihracat) sabit fiyatlar üzerinden yüzde 7.4 oranında bir büyüme göstermiştir.

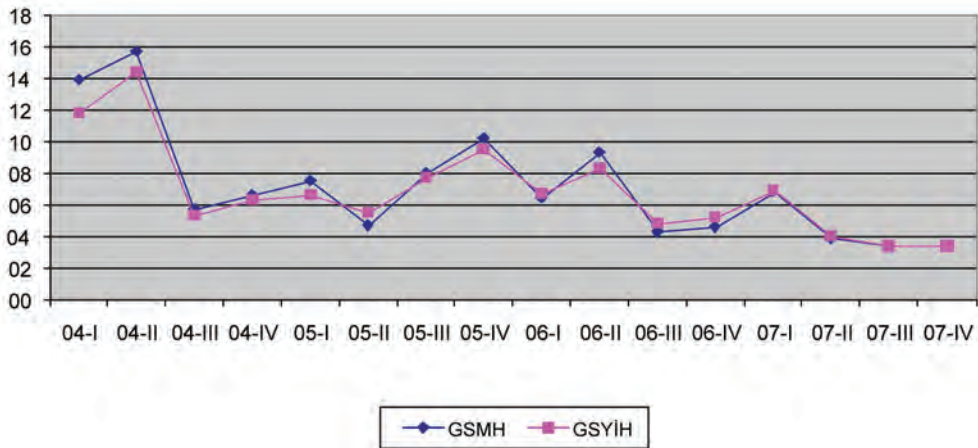
Türkiye ekonomisi, bir önceki yıl yaşanan şiddetli daralmanın ardından 2002 yılın-

da yeniden ekonomik büyüme sürecine girmiştir. Ekonominin büyüme sürecine girilmesinde, uygulanmakta olan ekonomik politikalara duyulan güvenin artması ve iç talep canlanmasına ilişkin iyimser beklentiler etkili olmuştur. Ayrıca 2001 yılında iç pazar daralması ve TL'nin reel değerinde meydana gelen erime nedeniyle canlanma eğilimi içine giren ihracatın 2002 yılında artışını daha da hızlanarak sürdürmesi, sanayi üretimini olumlu etkilemiş ve ekonominin büyümesine katkıda bulunmuştur.

2002 yılında GSMH büyümesi; özellikle tarım ve ticaret sektörlerinde gerçekleşen büyüme hızlarının beklenenin üstünde tutturulmuş olmaları nedeniyle, tahmin edilenden daha hızlı gerçekleşmiş ve yüzde 7.9 oranına (1998 baz yılı GSYİH büyümesi = % 6.2) ulaşmıştır. Şüphesiz 2002 yılında ekonomik alanda meydana gelen bu hızlı büyümede, bir önceki yıl yaşanmış olan şiddetli daralmanın yolaçtığı ve GSMH'nin sabit fiyatlar üzerinden yaklaşık 1996 yılı düzeyine gerilemiş olduğu düşük baz değerinin de etkisi olmuştur

2001 yılında yaşanan derin ekonomik krizin ve daralmanın ardından, 2002 yılının başından itibaren gözlemlenen ve giderek hızlanan ekonomik toparlanma ve büyüme eğilimi etkisini, biraz yavaşlamış olmakla beraber, 2003 yılı boyunca da kesintisiz bir biçimde sürdürmüştür. 2002 yılı sonbaharında başlayarak 2003 yılı ilk yarısında doruk noktasına ulaşan Irak krizi, ekonomik büyümenin 2003 yılının birinci ve ikinci üç aylık dönemlerinde biraz düşük düzeyde gerçekleşmesinde etkili olmuştur.

ŞEKİL II.3.1.
Üçer Aylık Dönemler İtibariyle GSMH ve GSYİH Büyüme Hızları (%)
(1987 Yılı Bazlı)

Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) 2003 yılında bir önceki yıla göre 1987 yılı sabit fiyatları üzerinden yüzde 5.9 oranında reel bir büyüme gösterirken, cari fiyatlar üzerinden yüzde 29.7 oranında yükselmiştir. GSYİH değeri ise bir önceki yıla göre, sabit fiyatlar üzerinden yüzde 5.9 (1998 baz yıllı GSYH büyümesi = % 5.3), cari fiyatlar üzerinden yüzde 29.6 oranında bir büyüme göstermiş, sektörler itibariyle en hızlı büyüme oranları, sırasıyla ithalat vergisinde, ulaştırma ve haberleşme sektöründe, ticaret sektöründe ve sanayi sektöründe gerçekleşmiştir.

Önceki iki yılda olduğu gibi 2003 yılında da “dış alem faktör gelirleri” negatif bakiye vermiş ve GSMH değeri Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değerinin altında gerçekleşmiştir.

Irak savaşının olumsuz etkilerini geride bırakan Türkiye ekonomisi 2004 yılında çok hızlı bir büyüme sergilemiştir. Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) 2004 yılında bir önceki yıla göre, 1987 yılı sabit fiyatları üzerinden yüzde 9.9 oranında reel bir büyüme gösterirken, cari fiyatlar üzerinden yüzde 20.3 oranında büyümüştür.

2004 yılı birinci ve ikinci üç aylık dönemlerinde, sırasıyla 11.8 ve 14.4 oranında büyüyen GSYİH, 2004 yılı mayıs ayından itibaren talebi kısıtlayıcı yönde alınan önlemlerin etkisiyle, üçüncü ve dördüncü üç aylık dönemlerde biraz yavaşlayarak, sırasıyla yüzde 5.3 ve yüzde 6.3 oranında büyümesini sürdürmüştür. Bu gelişmelerin sonucu olarak, yıllık bazda GSYH büyümesi 2004 yılında yüzde 8.9 olarak (1998 baz yıllı GSYH büyümesi = % 9.4) (Harcamalar Yoluyla Yüzde 9.0) gerçekleşmiştir.

Önceki üç yılda olduğu gibi 2004 yılında da “dış alem faktör gelirleri” negatif bakiye vermiş ve GSMH değeri Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) değerinin altında gerçekleşmiştir. 2004 yılında sektörler itibariyle en hızlı büyüme sırasıyla ithalat vergisi, ticaret, sanayi, serbest meslek hizmetleri ile ulaştırma ve haberleşme sektörlerinde gerçekleşmiştir.

2001 yılında yaşanan derin ekonomik krizin ertesinde 2002 yılı ilk çeyreğinde başlamış olan büyüme süreci 2005 yılında da kesintisiz biçimde sürmüştür. 2005 yılında sektörler itibariyle en hızlı büyüme sırasıyla inşaat, ulaştırma ve haberleşme, ticaret, serbest meslek ve hizmetler ile sanayi sektörlerinde gerçekleşmiştir. Gayrisafi milli hasıla (GSMH) 2005 yılında, 1987 yılı sabit fiyatları üzerinden, bir önceki yıla göre yüzde 7.6 oranında reel bir büyüme göstermiştir. GSYİH’de ise yüzde 7.4 oranında bir reel büyüme (1998 baz yıllı GSYH büyümesi = % 8.4) gerçekleşmiştir. Geçmiş yakın dönemde gözlemlendiği gibi, net dış alem faktör gelirleri 2005 yılı genelinde de negatif bakiye vermiş ve GSMH, GSYH’nın altında gerçekleşmiştir.

2005 yılı genelinde yüzde 7.6 oranında (1998 baz yıllık GSYH büyümesi = % 8.4) gerçekleşen GSYİH büyümesine, tarım sektörünün katkısı 0.7 puan, sanayi sektörünün katkısı 1.9 puan ve hizmetler sektörünün katkısı 4.9 puan olmuştur.

Önceki iki yıla göre biraz yavaşlamış olmakla beraber Türkiye ekonomisi hızlı büyümesini, 2006 yılında da sürdürmüş ve GSMH yüzde 6.0 ve GSYH yüzde 6.1 oranında (1998 baz yıllık GSYH büyümesi = % 6.9) büyüme göstermiştir.

Geçmiş yakın dönemde gözlemlenen durumun 2006 yılında da devam etmesiyle, net dış alem faktör gelirleri yine negatif bakiye vermiş ve GSMH, GSYİH'nın altında gerçekleşmiştir.

2006 yılı genelinde yüzde 6.1 oranında (1998 baz yıllık GSYH büyümesi = % 6.9) gerçekleşen GSYİH büyümesine, tarım sektörünün katkısı 0.3 puan, sanayi sektörünün katkısı 2.2 puan ve hizmetler sektörünün katkısı 3.6 puan olmuştur.

2006 yılı geneli itibariyle yüzde 6.1 oranında bir genişleme gösteren GSYİH'nın büyümesinin kaynakları incelendiğinde, bu önemli orandaki büyümede, yüzde 17.4 oranında büyüyen özel kesim sabit sermaye yatırımlarının, yüzde 5.4 oranında artan özel tüketimin ve yüzde 8.5 oranında büyüyen ihracat talebinin belirleyici bir etki de bulunduğu görülmektedir. 2006 yılında mal ve hizmet ihracatı yüzde 8.5 oranında artarken, mal ve hizmet ithalatı daha yavaş bir şekilde yüzde 6.1 oranında artış göstermiştir. 2004 yılında yüzde (-) 4.9 puan ve 2005 yılında da yüzde (-) 1.7 puan olarak gerçekleşen net mal ve hizmet ihracatının GSYH büyümesine olan katkısı, 2006 yılının ikinci yarısından itibaren olumlu bir seyir içine girerek pozitif nitelik kazanmış ve sonuçta 2006 yılı geneli itibariyle net mal ve hizmet ihracatı ekonomik büyümeye, dört yıllık bir dönemin ardından ilk kez pozitif katkıda bulunmuştur. 2006 yılında stok değişimlerinin büyümeye katkısı (-) yüzde 2.1 puan olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında toplan yurtiçi tüketim talebi büyüme hızı, bir önceki yıla göre belirgin bir yavaşlama ile, yüzde 5.6 oranında gerçekleşirken, toplam yurtiçi talebin büyüme hızı ise yüzde 8.0 olmuştur.

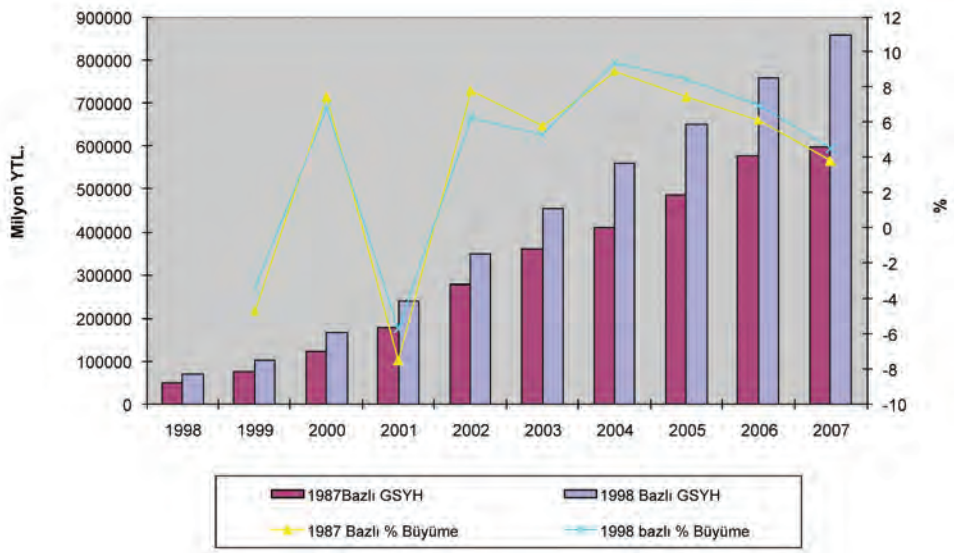
Yakın geçmiş dönemde milli gelir büyüme oranında tanık olunan yavaşlama 2007 yılında daha belirgin bir nitelik kazanmış ve Gayrisafi Yurtiçi Hasıla büyüme oranı yüzde 4.7'ye gerilemiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun, (TUIK) 2007 yılının son çeyreğinden itibaren ulusal gelir hesaplama baz yılında ve yönteminde önemli değişiklikler yapmıştır. Söz konusu yeni düzenleme ile ulusal gelir hesaplamalarında önemli yöntem ve kapsam değişikliklerine gidilmiştir. Ayrıntıları 2007 Yılı Ekonomik Raporunda verilmiş

olan bu 'Türk Milli Hesaplar Güncelleme Çalışması' beklendiği üzere hesaplanan gayri safi yurtiçi hasıla büyüme rakamlarında değişikliğe yol açmıştır.

Baz yılının 1998 yılı olarak değiştirildiği bu yeni ulusal gelir hesaplama yöntemi ile 1987 yılı bazlı hesap yöntemi ile bulunan gayrisafi hasıla tutarları ve GSYH büyüme oranları aşağıda Grafik halinde verilmektedir.

1987 ve 1998 Bazlı Hesap Sistemine Göre GSYH ve Reel Büyüme Oranları

2002 yılının ilk çeyreğinde başlayan ekonomik büyüme süreci 2007 yılının son çeyreğinde de devam etmiş böylelikle, ekonomi 24 dönem boyunca kesintisiz ardarda büyüme sergilemiştir. Ancak 2007 yılının üçüncü çeyreğinde tanık olunan düşük oranlı büyüme dördüncü çeyrekte de devam etmiş ve söz konusu iki dönemdeki büyüme oranları, 2002 yılının ikinci çeyreğinden itibaren kaydedilen en düşük büyüme oranları olmuştur.

2007 yılında GSYH'nın üçer aylık dönemler itibarıyla gelişimine bakıldığında, imalat sanayiindeki gelişmeler paralelinde yılın ilk çeyreğinde belirgin şekilde yüksek seyrettiği ancak ikinci çeyrekle beraber hızlı bir yavaşlama dönemine geçtiği ve bu seyrini yıl sonuna kadar koruduğu gözlemlenmiştir.

Kuraklık ve olumsuz iklim şartları 2007 yılında tarım sektörünü ciddi biçimde olumsuz yönde etkilemiş ve önceki yıl yüzde 1.4 oranında büyüme göstermiş olan tarım sektörü katma değeri 2007 yılında yüzde 6.8 oranında daralmıştır.

Reel ekonomide baş gösteren yavaşlama ve A.B.D.'nde Ağustos ayında patlak veren Mortgage piyasası krizinin de etkisiyle finans sektöründe yaşanan olumsuz görünüm ile emlak piyasasının geleceği konusundaki beklentilerdeki değişim, inşaat sektörünü özellikle yılın ikinci yarısında olumsuz biçimde etkilemiş ve bu sektördeki büyüme, belirgin bir yavaşlamayla, 2007 yılında yüzde 5.0'e gerilemiştir. 2007 yılında sektörel bazda en hızlı katma değer büyümesi mali aracı kuruluşlarda gerçekleşirken onu yüzde 6.9 ile ulaştırma, yüzde 5.8 ile hizmetler, yüzde 5.5 ile sanayi sektörü, yüzde 5.2 ile ticaret sektörü ve yüzde 5.0 ile inşaat sektörü izlemiştir.

2007 yılı ekonomik gelişmelerine talep unsurlarındaki gelişmeler açısından bakıldığında, gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) büyümesinin, kamu sektörü tüketim ve özel sektör yatırım harcamalarında tanık olunan yavaşlama nedeniyle, bir önceki yıla göre belirgin bir yavaşlamayla, yüzde 4.7 olarak gerçekleşmiş olduğu gözlemlenmiştir.

Yatırım harcamaları reel büyüme oranı 2002 yılından sonraki dönemde ilk kez 2007 yılında yüzde 3.3 ile GSYH büyüme oranının altında gerçekleşmiş ve yavaşlama yatırım talebinin büyümeye olan katkısını azaltmıştır.

Harcamalar açısından GSYH'nın en büyük bileşenini oluşturan hanehalkı tüketim harcamaları 2007 yılında da güçlü konumunu sürdürmüş ve yüzde 4.6 oranında büyümüştür. Hanehalkı tüketim harcamalarının 2007 yılı ekonomik büyümesine katkısı, bir önceki yıla göre sadece 0.1 puan azalmayla 3.2 puan olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında yüzde 8.4 oranında büyüyen kamu kesimi tüketim harcamaları artış oranının keskin bir daralmayla 2007 yılında yüzde 2.8'e gerilemesi kamu tüketim harcamalarının büyümeye olan katkısını düşürmüştür.

2007 yılında kamu kesimi tüketim harcamaları büyüme oranı bir önceki yıla göre çarpıcı bir düşüş sergilerken, yurtiçi tüketim artış hızı bir önceki yıla ilişkin yüzde 4.6 düzeyinden, 2007 yılında yüzde 3.8'e gerilemiştir.

Yerleşik hanehalkı tüketim artış hızı yaklaşık aynı düzeyini korurken yurtiçi tüketim artış hızının düşmesinde mal ve hizmet ithalatının, mal ve hizmet ihracatından daha hızlı büyümesi önemli rol oynamıştır. Bu olumsuz gelişme etkisini net ihracatın GSYH büyümesi üzerine olan etkisinde de göstermiş ve net ihracatın büyümeye olan olumsuz katkısı 2006 yılında yüzde (-) 0.3 iken, 2007 yılında yüzde (-) 1.5'e yükselmiştir.

GSYH 2008 Yılı Gelişmeleri

Esas itibariyle dış borçlanmaya dayalı iç tüketim ve yatırım artışından güç alan ve uzun dönemde sürdürülebilirliği olmayan 2001 yılı sonrası büyüme süreci 2007 yılı II. çeyreğinden itibaren (2008 yılı I. çeyreğine ilişkin beklentilerin üzerindeki yüzde 7.3 oranı hariç tutulursa) belirgin bir yavaşlama süreci içersine girmiş, 2008 yılı son çeyreğinde ise ekonomi, 27 dönem süren bir büyüme döneminin ardından keskin bir küçülme sergilemiştir.

2001 yılında yüzde 5.7 oranında küçülmesinin ardından hızlı bir büyüme süreci içersine giren ve 2002-2006 döneminde sırasıyla yıllık yüzde 6.2, yüzde 5.3, yüzde 9.4, yüzde 8.4 ve yüzde 6.9 oranında (1998 yılı bazlı GSYH serisine göre) büyüme gösteren GSYH'da 2007 yılında belirgin bir yavaşlama gözlemlenmiş ve büyüme hızı yüzde 4.7'ye gerilemiştir. Ekonomideki yavaşlama, yılın ilk çeyreğinde gerçekleşen yüzde 7.0 oranındaki büyümenin ardından 2008 yılının ikinci üç aylık döneminde dikkat çekici bir hız kazanmış ve ikinci çeyrekte yüzde 2.6'ya ve üçüncü çeyrekte de yüzde 0.9'a gerilemiştir. Küresel ekonomik krizin giderek derinlik kazanması, ticaret ortağımız olan ülkelerde tüketim ve yatırım talebinin düşmesi, küresel finansal piyasalarda hüküm süren kredi sıkışıklığının yol açtığı dış finansman sorunları ile tüketici ve özel kesim beklentilerindeki bozulma etkilerini 2008 yılı üçüncü çeyreğinden itibaren Türk ekonomisi üzerinde yıkıcı bir biçimde göstermeye başlamış ve bu süreç, yılın son çeyreğinde ekonominin, önceki yılın aynı dönemine göre, çarpıcı bir biçimde, yüzde 7.0 oranında küçülmesi ile yeni bir fazın başlamasına neden olmuştur. 2008 yılının tamamında ise GSYH büyüme oranı yüzde 0.7 olarak gerçekleşmiştir.⁽³⁾

Gerçekten düşük düzeyde gerçekleşen 2008 yılı büyümesine talep yönünden göz atıldığında, özellikle not edilmesi gereken bir husus I. çeyrekte yüzde 5.9, II. çeyrekte yüzde 1.0 oranında büyüyen özel tüketim harcamalarının III. Çeyrekte yüzde 1.6 ve yılın son çeyreğinde de yüzde

4.0 oranında bir daralma göstermiş olması ve bu şekilde, toplam harcamalar (talep) içinde yüzde 73.0 oranında bir ağırlığa sahip olan özel tüketim harcamalarının yılın tamamı itibariyle çok düşük düzeyde, yüzde 0.1 oranında bir büyüme ortaya koymuş olmasıdır. Özel tüketim harcamalarındaki daralmayı, kamu nihai tüketim harcamalarındaki artış kısmen telafi etmiştir. Yılın son çeyreği itibariyle yüzde 6.1 oranında büyüyen kamu tüketim harcamalarındaki yıllık artış yüzde 1.8 olarak gerçekleşmiştir.

(3) 2009 yılı I. Dönem GSYH verilerinin yayınlanması ile revize edilmiş olan değerler.

2008 yılı son çeyreğinde küresel krizin yol açtığı talep daralması sonucu yüzde 8.2 düzeyinde dikkat çekici bir daralma gösteren mal ve hizmet ihracatında yılın tamamı itibariyle yüzde 2.6 oranında bir genişleme olurken, mal ve hizmet ithalatında önemli bir daralma yaşanmıştır. Yılın son çeyreğinde yüzde 23.0 oranında daralan ithalat talebi yılın tamamı itibariyle yüzde 3.1 oranında küçülmüş ve dış ticaretin büyümeye olan katkısı uzun bir aradan sonra tekrar pozitif bir değer almıştır.

Talep açısından aynı olumsuz tablo yatırım harcamaları için de geçerli olmuştur. Yılın ilk çeyreğinde yüzde 9.5 oranında büyüyen özel ve kamu kesimi toplam yatırım harcamaları ikinci

Çeyrek ile beraber, giderek derinleşen biçimde, küçülmeye başlamış ve sırasıyla, yüzde 1.2, yüzde 6.9 ve yüzde 17.5 oranında daralma sergilemiştir. Toplam talep içinde yüzde 20.3 oranında bir paya sahip olan gayrisafi sabit sermaye yatırımlarında 2008 yılında bir önceki yıla göre yüzde 4.6 oranında bir küçülme meydana gelmiştir. Yılın son çeyreğinde önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 23.5 düzeyinde dramatik bir daralma sergileyen özel sektör yatırımlarında yılın tamamı itibariyle küçülme yüzde 7.3 olmuştur. Yine yılın son çeyreğinde 15.9 oranında büyüyen ve toplam yatırım harcamaları içinde yaklaşık beşte bir oranında ağırlığa sahip olan kamu yatırımlarında 2008 yılında yüzde 13.1 oranında genişleme gerçekleşmiştir.

Küresel krizin etkisini giderek daha ağırlaşan biçimde gösterdiği 2008 yılı son çeyreğinde özel tüketimdeki daralma ekonomik büyümeye negatif 3.2 puan, özel yatırımlardaki daralma da negatif 5.4 puan eklemiş, özel harcamalardaki küçülmenin etkisi toplam negatif 8.6 puan olmuştur. Son çeyrekte kamu tüketim ve yatırım harcamalarındaki genişleme büyümeye toplam 1.4 puan pozitif katkıda bulunmuş, bu şekilde nihai iç talebin büyümeye katkısı negatif 7.2 puana inmiştir. Dış talebe gelince, yılın son çeyreğinde mal ve hizmet ihracatında gözlemlenen yüzde 6.2 oranındaki daralma büyümeye negatif 2.1 puan eklerken, mal ve hizmet ithalatında gerçekleşen yüzde 23.0 oranındaki daralma, talepteki daralmanın üretim hacmine olan olumsuz etkisini hafifletmiş ve büyümeye 7.1 puan pozitif katkıda bulunmuştur. Ancak 2008 yılında stoklarda meydana gelen erime üretim faaliyeti hacminin daralmasını arttırıcı bir etkide bulunması nedeniyle büyümeye negatif 4 puan katkıda bulunmuştur. Bu şekilde 2008 yılı son çeyreği itibariyle GSYH, 27 dönem sürmüş uzun bir büyüme döneminin ardından, yüzde 7.0 oranında derin bir küçülme ortaya koymuştur.

2008 yılı ikinci ve özellikle üçüncü çeyreğinden itibaren talep ve harcama alanında gözlemlenmeye başlanan ve giderek keskinleşen olumsuz gelişme doğal olarak etkisini ekonominin üretim sektörleri üzerinde de icra etmiştir. Üretim gelişmelerine

göz atıldığında büyümenin yavaşlamasında en önemli etkenin, bir önceki yıla göre, sanayi, inşaat ve ticaret sektörlerindeki katma değer düşüşlerinin olduğu görülmektedir.

Keskin bir yavaşlama ile yüzde 0.7 oranında gerçekleşen 2008 yılı büyümesine üretim açısından bakıldığında, yavaşlamada, özellikle son çeyrekte yüzde 10.8 oranında küçülen imalat sanayiinin yılın tamamı itibariyle sadece yüzde 0.8 oranında büyüme göstermesi, son çeyrekte yüzde 13.4 oranında daralan inşaat sektörünün yıllık bazda yüzde 7.6 düzeyinde çarpıcı bir küçülme sergilemesi ile yine yılın son çeyreğinde yüzde 15.4 oranında küçülen ticaret sektörü katma değerinin 2008 yılının tamamında yüzde 0.9 oranında azalmasının ön planda etkili olduğu gözlemlenmektedir. Başta otomotiv ürünleri olmak üzere ihrac mallarına olan dış talebin keskin biçimde daralması imalat sanayisini olumsuz yönde etkilerken ihracat ve ithalat hacimlerinde tanık olunan önemli düşüşler ticaret sektörü katma değerinin düşüşünde etkin rol oynamıştır.

2008 yılının tamamı itibariyle toplam GSYH içinde yüzde 7.6 oranında paya sahip olan tarım sektöründe yüzde 4.1, yüzde 14.2 oranında bir paya sahip olan ulaştırma sektöründe yüzde 1.6 ve yüzde 11.2 oranında bir paya sahip olan konut sahipliğinde yüzde 2.3 oranında büyüme gerçekleşmiştir.

2008 yılı dördüncü üç aylık dönemde ekonominin yüzde 7.0 oranında önemli bir daralma sergilemesinde bu dönemde özellikle sanayi ve hizmetler sektörlerinde önceki yılın aynı dönemine göre meydana gelen keskin katma değer azalmaları etkili olmuştur. Yılın son çeyreğinde ekonomik büyümeye sanayi sektörü negatif 2.6 puan, hizmetler sektörü negatif 3.1 puan ve inşaat sektörü de negatif 0.9 puan katkıda bulunmuş, tarım sektörü ise 0.4 puan pozitif katkı ile son üç aya ilişkin küçülme oranının yüzde 7.0'ye gerilemesini sağlamıştır.

Yukarıda sıralanan gelişmeler çerçevesinde, 2008 yılında GSYH büyümesine, - revizyon öncesi değerler üzerinden - özel tüketimin katkısı 0.2 puan, özel yatırımın katkısı - 1.6 puan, kamu tüketiminin katkısı 0.2 puan, kamu yatırımının katkısı 0.4 puan, net mal ve hizmet ihracatının katkısı 1.6 puan olmuştur. Stok değişiminin büyümeye katkısı ise 0.3 puan olarak gerçekleşmiştir.

II.3.2 2009 YILI YURTIÇİ HASILA GELİŞMELERİ

2009 yılında gayri safi yurtiçi hasıla nominal bazda yüzde 0.4 oranında genişleyerek cari fiyatlar üzerinde 952 milyar 974 milyon TL. olarak gerçekleşirken reel anlamda sabit fiyatlar üzerinde önceki yıla göre yüzde 4.7 oranında küçülmüştür.

Küresel krizin derinleşmesiyle birlikte dış talebin daralması, beklentilerdeki bozulmanın yatırım ve tüketim harcamaları üzerinde daraltıcı etkide bulunması 2009 yılının ilk çeyreğinde ekonominin bir önceki yılın aynı dönemine göre, rekor bir düzeyde, yüzde 14.5 oranında küçülmesi sonucunu getirmiştir. Kriz sürecinde belirgin bir artış gösteren işsizlik haddi ve düşen kapasite kullanım oranları beklentileri bozmak suretiyle tüketim ve yatırım talebinin daralmasında başta gelen etkenler olurken, küresel krizin ülkemize olacak yansımalarının yeterince algılanamamış olması da, alınması gereken önlemlerin zamanlama ve hacmini olumsuz yönde etkilemiştir. Yılın ilk çeyreğinde ekonominin şiddetli bir küçülme sergilemesinde imalat sanayinin yüzde 22.3, inşaat faaliyetlerinin yüzde 18.6, ticaret hacminin yüzde 26.2 ve ulaştırma ve haberleşme faaliyetlerinin yüzde 16.3 oranında daralması üretim açısından başta gelen nedenleri oluşturmuştur. Talep açısından bakıldığında ise yılın ilk çeyreğinde önceki yılın aynı dönemine göre, GSYH içinde yüzde 72.3 oranında paya sahip hanehalkları yurtiçi tüketiminin yüzde 10.0, yüzde 17.0 oranında paya sahip yatırım harcamalarının yüzde 27.6 ve yüzde 24.5 oranında paya sahip dış talebin yüzde 11.3 oranında küçülmesi etkili olmuştur.

Ülkemizde 2008 yılı son çeyrek döneminde başlayan ekonomik küçülme süreci giderek hafiflemekle beraber 2009 yılının ikinci ve üçüncü üç aylık dönemlerinde de devam etmiştir.

Gayrisafi yurtiçi hasıla sabit fiyatlar üzerinden yılın ikinci çeyreğinde yine derin bir biçimde, yüzde 7.7 oranında, üçüncü çeyrekte ise biraz ivme kaybederek yüzde 2.9 oranında daralma göstermiştir.

GSYH 'da gözlemlenen ciddi daralmaya üretim faaliyetleri yönünden bakıldığında, ikinci çeyrekte imalat sanayi katma değerinin yüzde 11.7, inşaat sektörünün yüzde 21.1, ticaret sektörünün yüzde 15.2 ve ulaştırma ve haberleşme hizmetleri katma değerinin yüzde 10.3 oranında, önceki yılın aynı dönemine göre küçülme sergilemiş olmasının ikinci çeyrekte tanık olunan yüzde 7.7 oranındaki gerilemede başta gelen etkenleri oluşturduğu sonucuna varılmaktadır. Talep yönünden ise ikinci çeyrekteki bu ekonomik daralmada en önemli unsuru yatırım harcamalarında meydana gelen yüzde 24.4 oranındaki küçülmenin oluşturduğu, onu toplam talep içindeki ağırlığı nedeniyle tüketim talebindeki yüzde 1.2 ve ihraç talebindeki yüzde 11.0 oranındaki daralmaların izlediği görülmektedir.

Ekonomide yaşanan ciddi boyuttaki daralma ve istihdam hacmindeki küçülme hükümeti bir dizi önlem almaya yöneltmiştir. Bu önlemler kapsamında vergi destekleri başta yer almıştır. Bu çerçevede Varlık Barışı uygulamasına geçilerek yurtdışındaki varlıkların ekonomiye kazandırılması amaçlanmıştır. Hisse senedi kazançlarında

stopaj sıfıra indirilmiş, vergi borçlarının taksitlendirilmesi olanağı sağlanmış, KO-Bİ'lere Kurumlar Vergisi muafiyeti getirilmiştir. Sınai üretimin canlandırılması amacıyla otomobil, beyaz eşya, elektronik ve mobilya gibi bazı dayanıklı tüketim mallarında, bu malların ithalatını da özendiren ÖTV ve KDV indirimleri yapılmıştır. Krize karşı alınan önlemlerin bir diğer ayağını sağlayan istihdam destekleri oluşturmuştur. Bu kapsamda kısa çalışma ödeneğinin ve işsizlik ödeneğinin artırılması ve ilave istihdam sağlanması için prim desteği sağlanması önde gelen önlemler olmuştur. Ayrıca yatırım teşviklerinden yararlanma süresi uzatılırken kapsam genişliğine de gidilmiştir.

Gecikerek ve yetersiz de olsa alınan bu önlemlerin cve küresel krizin gelişme süreci konusunda beliren daha iyimser beklentilerin etkisiyle Türkiye ekonomisindeki daralma - resesyon - süreci giderek hafiflemeye yüz tutmuş ve 2009 yılının üçüncü üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ekonomideki küçülme yüzde 2.9 ile sınırlı kalmıştır.

2009 yılının III: çeyreğinde önceki yılın aynı dönemine göre imalat sanayi katma değerinde yüzde 4.5 oranında, ticaret sektörü katma değerinde yüzde 7.2 oranında, inşaat sektörü katma değerinde yüzde 18.3 oranında, ulaştırma ve haberleşme sektörü katma değerinde yüzde 5.0 oranında, önceki iki döneme göre daha düşük oranlarda daralma gözlemlenmiştir.

Yılın üçüncü çeyreğinde harcamalar açısından GSYH gelişmelerine bakıldığında paralel bir süreç gözlemlenmiştir. Hanehalklarının yurtiçi tüketimi yüzde 1.2 oranında daralmasını sürdürürken, kamu tüketimi yüzde 5.2 oranında genişleme kaydetmiş, yatırım talebindeki daralma ise biraz hız kesmekle beraber yine ciddi boyutta yüzde 18.5 oranında gerçekleşmiştir. İhracat ve ithalat taleplerinde gözlemlenen daralma süreci hafifleyerek sürmüştür ve üçüncü çeyrekte ithalat hacmi yüzde 11.7 oranında daralırken, ihracat talebindeki daralma yüzde 5.4 olmuştur.

Yatırım talebinde bir önceki yılın aynı dönemine göre daralmanın yüzde 4.7'de kalması özel ve kamu tüketim harcamalarında meydana gelen genişleme ve ihracat ve ithalat taleplerindeki büyümenin etkisiyle, genelde efektif talepte gerçekleşen büyüme ekonomisinin yılın dördüncü çeyreğinde dört dönemdir devam etmekte olan küçülme sürecinden çıkmasını sağlamıştır.

Tüketim talebinde ve ihracat talebi ile ithalat talebinde meydana gelen kıpırdama imalat sanayi ile ticaret sektörü katma değerlerinin önceki yıla göre son çeyrekte tekrar büyüme süreci içersine girmesinde başta gelen etkenler olmuştur. Şüphesiz 2009 yılı son çeyreğinde gözlemlenen büyüme süreçlerinde baz etkisi de göz ardı edilmemesi gereken bir rol oynamıştır.

2009 yılı son üç aylık döneminde imalat sanayi katma değeri yüzde 12.8 oranında ciddi bir büyüme sergilerken, ticaret sektörü katma değeri yüzde 10.3, ulaştırma haberleşme sektörü yüzde 3.6 oranında büyürken, inşaat sektöründeki daralma hafiflemiş olmakla beraber sürmüştür.

TABLO II.3.1.
DÖNEMLER İTİBARIYLA 2009 YILI GSMH BÜYÜMESİ
Sabit Fiyatlarla (%) Değişim

Sektörler	2008	2009	2009 Yılı			
	Yılı	Yılı	I.Dönem	II.Dönem	III.Dönem	IV.Dönem
Tarım	4.3	3.6	1.4	6.5	3.6	2.2
Sanayi	0.3	-6.9	-21.1	-11.4	-4.5	11.4
Madencilik	5.4	-8.7	-13.0	-15.3	-3.2	3.5
İmalat	-0.1	-7.2	-22.3	-11.7	-4.5	12.8
Enerji	3.7	-3.5	-6.1	-6.0	-4.8	1.5
İnşaat	-8.1	-16.3	-18.6	-21.1	-18.3	-6.6
Ticaret	-0.5	-10.4	-26.2	-15.2	-7.2	10.3
Ulaştırma	1.5	-7.1	-16.3	-10.3	-5.0	3.6
Mali Aracı Kuruluşlar	9.1	8.5	10.8	7.5	7.8	8.1
Konut Sahipliği	2.3	4.1	4.5	4.8	3.8	3.4
(-)Dol. Mali Ara. Hizm.	8.4	9.7	10.7	6.6	9.5	11.5
Hizmetler*	0.3	-5.0	-12.7	-7.6	-3.9	4.5
Kasnu Yön. Sav. Sos.Gü.	0.3	2.9	2.4	1.8	3.5	3.6
Eğitim	1.2	2.0	0.7	1.3	3.3	3.1
Sağlık İşl. Sos. Hiz.	3.3	3.2	0.8	2.9	4.5	4.9
Vergi-Subvansiyon	-0.6	-8.2	-21.9	-7.8	-8.1	6.9
GSYİH	0.7	-4.7	-14.5	-7.7	-2.9	6.0

* DPT

2002 yılının ilk döneminden itibaren büyüme süreci içersine giren ve 27 dönem boyunca büyümesini sürdüren ekonomi küresel krizin giderek derinleşen olumsuz etkilerinin bir sonucu olarak 2008 yılı ikinci üç aylık döneminden itibaren belirgin bir yavaşlama süreci içersine girmiş

Ve yılın son çeyrek döneminde yüzde 7.0 oranında derin bir küçülme sergilemiştir. Ekonomideki küçülme şiddetli bir seyir izlemiş ve 2009 yılı ilk çeyreğinde ekonomi rekor bir düzeyde yüzde 14.5 oranında küçülmüştür. Yılın ilk çeyreğinde 2009 yılı itibariyle GSYH içersinde yüzde 8.2 oranında ağırlığa sahip tarım sektörü katma değeri yüzde 1.4 oranında cüzi bir artış gösterirken yüzde 18.8 oranında ağırlığa sahip olan sanayi sektörü yüzde 22.3 oranında, ve yüzde 69,1 oranında ağırlığa sahip hizmetler sektörü ise yüzde 12.7 oranında keskin düşüş göstermişlerdir.

Derin bir daralma döneminin ardından 2003 yılının son çeyreğinden başlayarak büyüme süreci içine girmiş olan inşaat sektörü giderek ivme kazanan bu canlılığını 2006 yılı ortalarına kadar sürdürmüş ve Mayıs-haziran aylarında finans piyasalarında yaşanan çalkantının ardından yavaşlamaya yüz tutmuştur. Bununla beraber inşaat sektörü 2006 yılında reel anlamda yüzde 18.5 oranında genişleme gerçekleştirmiştir. Ancak reel ekonomide baş gösteren yavaşlama ve A.B.D.'nde Ağustos ayında patlak veren Mortgage piyasası krizinin de etkisiyle finans sektöründe yaşanan olumsuz görünüm ile emlak piyasasının geleceği konusundaki

beklentilerdeki değişim, inşaat sektörünü özellikle yılın ikinci yarısında olumsuz biçimde etkilemiş ve bu sektördeki büyüme, belirgin bir yavaşlamayla, 2007 yılında yüzde 5.0'e gerilemiştir. İnşaat sektöründeki yavaşlama 2008 yılında giderek derinleşen bir küçülme süreci içersine girmiş ve yılın tamamı itibariyle sektör yüzde 8.1 oranında daralmıştır. İnşaat sektörü krizden en olumsuz biçimde etkilenen sektörlerden birisi olmuş ve 2009 yılında bu sektördeki daralma yüzde 16.3 oranında gerçekleşmiştir.

2009 yılında keskin bir daralma sergileyen genel ekonomik faaliyet hacmi ve dış ticaret dış ticaret hacmi ticaret sektörü katma değerinin 2009 yılında önemli bir düzeyde, yüzde 10.4 oranında küçülmesinde rol oynayan temel unsurlar olmuştur.

TABLO.II.3.2.
GSYH İÇİNDE SEKTÖR PAYLARI
(% Olarak)

Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Tarım	9,9	9,5	9,4	8,3	7,6	7,6	8,2
Sanayi	20,9	20,3	20,3	20,1	20,0	19,8	18,8
İnşaat	4,0	4,4	4,4	4,7	4,9	4,7	3,8
Hizmetler(1)	65,1	65,8	65,9	66,9	67,5	67,9	69,1
GSYH	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak : TÜİK

Yüzde 14.5 oranı ile II. Dünya savaşından sonraki dönemselsel en şiddetli küçülmeyi yaşayan Türkiye ekonomisinde ekonomik daralma ikinci çeyrekle beraber hız kesmeye başlamıştır.

Ekonomi önceki yılın aynı dönemlerine göre yılın ikinci çeyreğinde yüzde 7.7 ve üçüncü çeyreğinde de yüzde 2.9 oranında daraldıktan sonra yılın son çeyreğinde tekrar toparlanma sürecine girmiş ve baz etkisinin de katkısıyla, yüzde 6.0 oranında büyümüştür. 2008 yılının son çeyrek dönemi ile başlayan ve dört dönme boyunca devam eden ekonomik resesyon 2009 yılı son çeyrek döneminde tekrar büyüme sürecine girilmesiyle sona ermiştir. Yılın son çeyrek dönemindeki büyümede, talep yönünden özel tüketim harcamalarındaki canlanma ve kamu tüketim harcamalarındaki artış, arz yönünden ise bu talep artışının etkisiyle imalat sanayi üretimindeki canlanma başta gelen etkenler olmuştur.

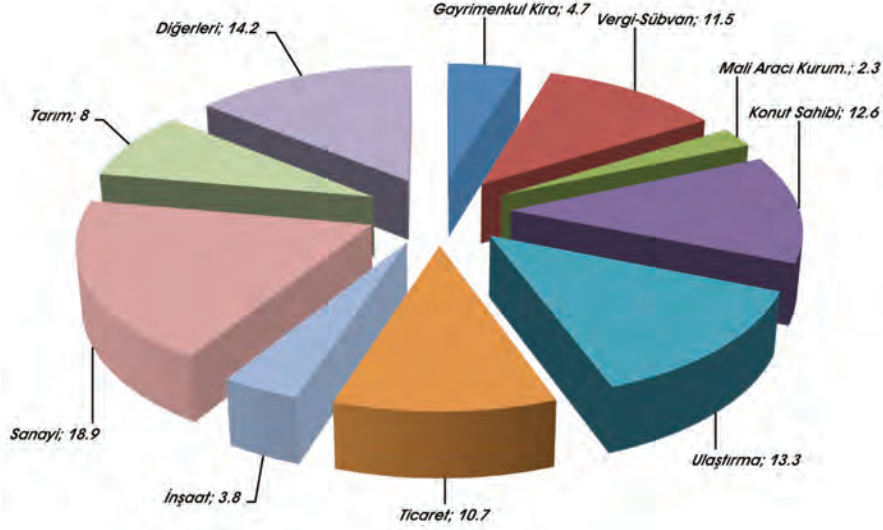
2009 yılında iklim koşullarının elverişli geçmesinin de etkisiyle tarım sektörü ekonomik hasıladaki değişime 0.3 puan pozitif katkıda bulunmuştur. Ancak sanayi, ticaret, ulaştırma ve inşaat sektörlerinde yaşanan daralmalar 2009 yılı ekonomik küçülmesinde en önemli derecede rol oynayan unsurlar olmuştur. Yaşanan ekonomik küçülmeye, sanayi sektörünün temelini oluşturan imalat sanayii negatif 1.7 puan, ticaret sektörü negatif 1.4 puan, ulaştırma sektörü negatif 11 puan ve inşaat sektörü negatif 1.0 puan katkıda bulunmuştur. Mali aracı kuruluşlar ise 0.9 puan ile 2009 yılı ekonomik gelişmelerine en büyük pozitif katkı sağlayan sektör olmuştur..

TABLO.II.3.3.
İKTİSADİ FAALİYET KOLLARINA GÖRE GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA
(Cari Temel Fiyatlarla Bin TL. Olarak)

İktisadi Faaliyet Kolları	Değer (Bin TL)			Pay (%)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Tarım, avcılık ve ormancılık	62.567.776	70.741.993	76.410.051	7,4	7,4	8,0
Balıkçılık	1.763.941	1.532.592	1.987.786	0,2	0,2	0,2
Madencilik ve Taşocakçılığı	10.530.738	13.458.457	14.235.361	1,2	1,4	1,5
İmalat Sanayi	141.853.309	153.721.455	142.704.498	16,8	16,2	15,0
Elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı	16.117.886	20.637.525	22.800.876	1,9	2,2	2,4
İnşaat	41.013.267	44.657.644	36.594.333	4,9	4,7	3,8
Toptan ve perakende ticaret	103.129.169	116.297.110	102.516.193	12,2	12,2	10,7
Oteller ve Lokantalar	19.074.202	21.034.516	23.771.054	2,3	2,2	2,5
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	117.583.068	135.030.193	127.027.822	13,9	14,2	13,3
Mali araç kuruluşların faaliyetleri	27.392.508	33.036.646	44.292.185	3,2	3,5	4,6
Konut Sahipliği	91.070.060	106.137.796	120.329.347	10,8	11,2	12,6
Gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri	34.598.696	40.670.633	45.196.465	4,1	4,3	4,7
Kamu yönetimi ve savunma, zorunlu sosyal güvenlik	32.998.021	36.436.682	41.356.310	3,9	3,8	4,3
Eğitim	24.633.641	27.878.075	31.819.140	2,9	2,9	3,3
Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	13.910.296	15.577.687	16.453.065	1,6	1,6	1,7
Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet faaliyetleri	14.653.776	16.030.765	16.521.928	1,7	1,7	1,7
Eviçi personel çalıştıran hanehalkları	1.494.186	1.705.443	1.848.554	0,2	0,2	0,2
Sektörler Toplamı	754.384.542	854.585.214	865.864.969	89,5	89,9	90,8
Dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetleri	12.928.697	14.927.534	21.70.092	1,5	1,6	2,3
Vergi-Sübvansiyon	101.722.577	110.876.571	109.816.985	12,1	11,7	11,5
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alıcı fiyatlarıyla)	843.178.421	950.534.251	953.973.862	100,0	100,0	100,0

Kaynak : TÜİK

2009 YILI GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA SEKTÖREL DAĞILIMI (Cari Fiyatlar Üzerinden)

Talep Unsurlarındaki gelişmeler

Gayri safi yurtiçi hasılda 2009 yılında karşı karşıya kalınan ciddi boyuttaki daralma harcama bileşenleri açısından bakıldığında bu olumsuz gelişmede en büyük etkenin esasen 2008 yılından itibaren azalmaya yüz tutan yatırım harcamalarının 2009 yılı genelinde yüzde 19.2 oranında küçülmesi olduğu görülmektedir. Kriz ortamının neden olduğu belirsizlik, dış kaynaklı doğrudan yatırımlardaki azalış, kapasite kullanım oranlarındaki ciddi gerileme ve yurt dışından uzun vadeli kaynak bulmakta karşılaşılan zorluklar özel sektör yatırım harcamalarının önemli ölçüde düşmesi sonucunu getirmiştir.

Toplam tüketim harcamalarındaki daralma, kamu sektörünün krizin etkilerini azaltmak amacıyla yaptığı harcamaları 2009 yılı boyunca artırmış olması nedeniyle sınırlı kalmıştır. Bununla beraber toplam harcamalar içerisinde 2009 yılı itibariyle ? oranında temel bir ağırlığa sahip olan özel tüketim harcamalarının (yerleşik ve yerleşik olmayan hanehalklarının yurtiçi tüketimi) yıl genelinde yüzde 2.0 oranında daralması 2009 yılındaki ekonomik küçülmenin bir diğer önemli nedeni olmuştur. GSYH içindeki payının düşüklüğü nedeniyle (% 14,7) kamu sektörü nihai tüketim harcamalarının yıl içinde yüzde 7.8 oranında artmış olması özel tüketim harcamalarındaki daralmayı telafi edememiştir.

2009 yılı genelinde ithalatın, ihracat hacminden daha hızlı daralma göstermiş olması sonucu, net ihracat ekonomideki küçülmenin daha küçük düzeyde gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur, büyümeye pozitif katkı yapmıştır.

2009 yılı genelinde yüzde 4.7 oranında daralan GSYH'ya toplam tüketimin katkısı negatif yüzde 0.8 puan, toplam sabit sermaye yatırımlarının katkısı negatif yüzde 4.5 puan, stok değişiminin katkısı negatif yüzde 2.1 puan olurken, net mal ve hizmet ihracatının katkısı pozitif yüzde 2.7 puan olmuştur. Toplam yurtiçi nihai talepteki daralma (stoklar hariç) yüzde 5.2 olaek gerçekleşmiştir.

TABLO.II.3.4.
YURTIÇİ HASILA HARCAMA BİLEŞENLERİ
DÖNEMSEL VE YILLIK GELİŞME HIZLARI
(Sabit Fiyatlar Üzerinden)

	2008					2009				
	I.Ç.	II.Ç.	III.Ç.	IV.Ç.	Yıllık	I.Ç.	II.Ç.	III.Ç.	IV.Ç.	Yıllık
Toplam Tüketim	5,7	0,1	0,0	-5,3	-0,1	-8,4	-1,5	-1,1	6,8	-1,0
Kamu	5,5	-3,4	2,6	2,8	1,7	5,1	0,5	5,2	17,9	7,8
Özel	5,7	0,6	-0,4	-6,7	-0,3	-0,1	-1,8	-1,9	4,7	-2,,3
Sabit Sermaye Yat.	7,3	-2,0	-8,7	-18,7	-6,2	-27,6	-24,4	-18,5	-4,7	-19,2
Kamu	18,3	14,8	4,9	15,1	12,7	11,8	0,2	-5,7	-8,6	-2,2
Özel	6,2	-4,5	-10,9	-25,0	-9,0	-32,2	-28,7	-21,0	-3,5	-22,3
Stok Değişim ⁽¹⁾	1,5	2,6	0,8	-3,3	0,0	-7,5	-3,8	0,0	2,5	-2,1
Toplam Nihai Y.İçi Talep	6,1	-0,4	-2,1	-8,6	-1,5	-12,9	-7,0	-4,9	4,3	-5,2
Toplam Yurtiçi Talep	7,6	2,1	-1,1	-12,0	-1,2	-20,1	-10,6	-4,6	7,1	-7,2
Net Mal ve Hizmet ihracatı⁽¹⁾	-0,9	0,5	2,0	5,6	1,9	6,7	3,4	1,7	-1,0	2,7
Mal ve Hizmet ihracatı	13,0	4,3	3,8	-8,2	2,7	-11,3	-11,0	-5,4	6,4	-5,4
Mal ve Hizmet İthalatı	14,0	2,0	-3,8	-24,9	-4,1	-30,9	-20,6	-11,7	10,5	-14,4
GSYH	7,0	2,6	0,9	-7,0	0,7	-14,5	-7,7	-2,9	6,0	-4,7

(1) GSYH Büyümesine Katkı.

Kaynak: TÜİK

TABLO.II.3.5.
2007 - 2009 YILLARI GSYH HARCAMA BİLEŞENLERİ
(Cari Fiyatlarla)

Harcama Bileşenleri	Değer (Bin TL)			Pay (%)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	843.178.421	950.534.251	953.973.862	100,0	100,0	100,0
Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	601.238.607	663.944.252	683.298.099	71,3	69,8	71,6
Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüket.	628.733.500	695.69.985	716.758.515	74,6	73,2	75,1
(-) Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	31.742.044	36.241.015	39.899.031	3,8	3,8	4,2
Yerleşik Hanehalklarının Yurtdışı Tüketimi	4.247.151	4.565.282	6.411.615	0,5	0,5	0,7
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	107.815.962	121.681.099	140.178.311	12,8	12,8	14,7
Maaş, Ücret	59.601.255	66.986.764	75.915.112	7,1	7,0	8,0
Mal ve Hizmet Alımları	48.214.707	54.694.335	64.263.198	5,7	5,8	6,7
Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu	180.598.317	189.094.334	160.613.451	21,4	19,9	16,8
Kamu Sektörü	28.674.618	36.725.067	34.781.625	3,4	3,9	3,6
Makine-Teçhizat	4.969.576	6.653.631	5.969.623	0,6	0,7	0,6
İnşaat	23.705.042	30.071.436	28.812.002	2,8	3,2	3,0
Özel Sektör	151.923.699	152.369.267	125.831.826	18,0	16,0	13,2
Makine-Teçhizat	92.966.790	92.147.661	80.617.099	11,0	9,7	8,5
İnşaat	58.956.909	60.221.606	45.214.727	7,0	6,3	4,7
Stok Değişimleri*	-2.961.137	17.949.462	-18.942.423	-0,4	1,9	-2,0
Mal ve Hizmet İhracatı	188.224.755	227.252.949	221.030.700	22,3	23,9	23,2
(-) Mal ve Hizmet İthalatı	231.738.081	269.387.845	232.204.275	27,5	28,3	24,3

(*) Stok değişimleri kalıntı yöntemiyle hesaplanmış olup istatistiki hatayı da içermektedir.

Kaynak : TÜİK

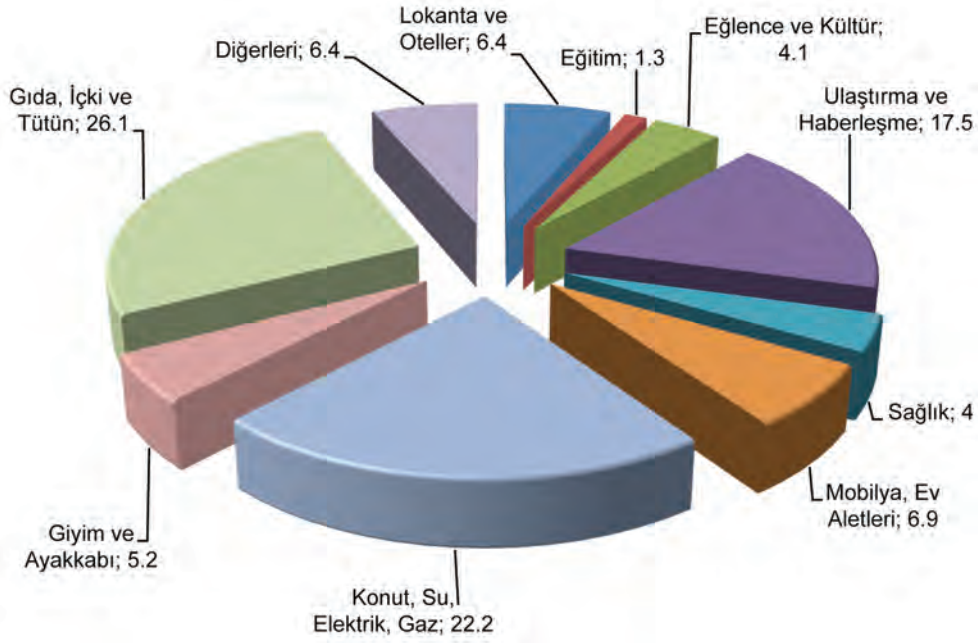
2009 yılında yerleşik olmayan hanehalklarının tüketimi yüzde 8.5 oranında genişlerken, yerleşik hanehalklarının tüketiminde ise yüzde 2.3 oranında azalma meydana gelmiştir. Bu şekilde topşam özel yurtiçi tüketimdeki daralma yüzde 2.0’de kalmıştır.

Yerleşik olan ve yerleşik olmayan hanehalklarının 2009 yılında yapmış oldukları yurtiçi tüketim harcamalarının başlıca tüketim alanları itibariyle dağılımı ile bu tüketim alanlarının toplam tüketim harcamaları içindeki payları aşağıda verilmektedir:

TABLO.II.3.6
YERLEŞİK VE YERLEŞİK OLMAYAN HANEHALKLARININ
2009 YILI YURTIÇİ TÜKETİMİ
(Cari Fiyatlarla Milyon TL.)

	Milyon TL.	Pay
Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalkları Yurtiçi Tüketimi	716 786	100.0
Gıda İçki ve Tütün	187 028	26.1
Giyim ve Ayakkabı	34 976	5.2
Konut, Su, Elektrik, Gaz ve yakıtlar	158 929	22.2
Mobilya, Ev Aletleri ve Ev bakım Hizmetleri	49 452	6.9
Sağlık	25 063.8	4.0
Ulaştırma ve Haberleşme	27 878	3.9
Eğlence ve Kültür	125 535	17.5
Eğitim	9 347	1.3
Lokanta ve Oteller	46 135	6.4
Çeşitli Mal ve Hizmetler	46 233	6.4

Hanehalklarının 2009 Yılı Yurtiçi Tüketiminin Tüketim Alanları İtibariyle Dağılımı

Yukarıdaki Grafikten görüleceği üzere gıda, içki, tütün, ve konuta ilişkin harcamalar ile yakıt, ulaştırma ve haberleşme giderleri yerleşik ve yerleşik olmayan hanehalklarının toplam yurtiçi tüketim harcamaları içerisinde toplam ağırlıkları üçte ikiye yaklaşan üç temel tüketim alanını oluşturmaktadırlar.

1987 yılı bazlı ulusal gelir hesap sistemine göre cari fiyatlar üzerinden 2000 yılında 1 862 YTL. olan kişi başına gelir, yaşanan derin ekonomik kriz nedeniyle 2001 yılında önemli bir azalma sergilemiş, ancak daha sonraki dönemde hızlı bir büyüme ortaya koymuştur. Dolar cinsinden kişi başına gelir 2000 yılındaki 2 965 düzeyinden 2006 yılında 5 477 Dolar düzeyine yükselmiştir. Şüphesiz bu hızlı tırmanmada, sözü edilen dönemde Doların uluslararası piyasada değer yitirmesi ve Türk Lirasının aşırı değerli hale gelmesinin de önemli katkısı olmuştur. Ayrıca bu alanda not edilmesi gereken bir diğer husus ta, Türkiye İstatistik Kurumu'nca (TÜİK) 2007 yılı

içersinde yürütülmüş olan "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi" çalışmaları ile tespit edilmiş olan toplam nüfus sayısının (70 586 256) , daha önce yapılmış olan Nüfus Sayımı sonuçlarının ihmal edilmeyecek ölçüde altında çıkmış olmasıdır. Bu durum şüphesiz kişi başına gelir rakamlarını yukarıda verilen rakamların üzerine taşıyacak olan bir gelişmedir.

TABLO.II.3.7.
KİŞİ BAŞINA GELİR
(1987 Yılı Bazlı Hesap Sistemine Göre)

Yıllar	Cari Fiyatlarla				1987 Fiyatlarıyla		SAGP Göre	
	YTL	Değişim (%)	Dolar	Değişim (%)	YTL	Değişim (%)	Kişi Başın GSYİH Dolar	Değişim (%)
2000	1 862	53.0	2 965	3.0	1.77	1.7	5 810	11.1
2001	2 572	38.1	2 123	-28.4	1.57	-11.3	6 131	-10.0
2002	3 950	53.6	2 596	22.4	1.67	6.4	6 519	6.3
2003	5 044	27.7	3 383	30.2	1.74	4.2	6 762	3.7
2004	5 975	18.5	4 172	23.3	1.88	8.0	7 561	11.8
2005	6 749	13.0	5 008	20.0	2.02	7.4	8 141	7.7
2006	7 890	16.9	5 477	9.4	2.11	4.5	8 600 ⁽¹⁾	5.6

(1) Dünya Bankası tahmini

Kaynak: TÜİK

TÜİK ayrıca ayrıntıları üzerinde daha önce durulduğu gibi 2007 yılı son çeyreğinden itibaren 1998 yılı bazlı ulusal gelir hesap sistemine geçmiştir. 1998 yılı bazlı hesap sistemine göre YÜİK tarafından 2006 yılını izleyen son üç yıllık dönem için belirlenen GSYH değerleri TL. ve kişi başına gelir düzeyleri de TL. ve Dolar cinsinden aşağıda verilmektedir. 2008 yılında büyüme hızının nüfus artış hızından düşük gerçekleşmesi ve 2009 yılında da yaşanan derin ekonomik resesyon nedeniyle son iki yıllık dönemde kişi başına gelir düzeyi gerçekte düşüş sergilemiştir. 2008 yılında büyüme hızının nüfus artış hızından düşük gerçekleşmesine rağmen nüfus projeksiyonu değişikliği ve kur hareketleri nedeniyle kişi başına gelir düzeyi 2007 yılına göre rakansal olarak artmış görüntüsü ortaya koymaktadır.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
(Milyon TL.)

	Cari Fiyatlarla Sabit Fiyatlarla (Milyon TL.)		Kişi Başına Gelir	
			TL.	Dolar
2007	843 178	101 255	12 132	9 333
2008	950 534	101 922	13 367	10 436
2009	953 974	97 088	13 269	8 590

II.3.3. 2010 YILI I. ÜÇ AYLIK DÖNEMİNDE GSYH BÜYÜMESİ

2008 yılı son çeyrek döneminde başlayan derin resesyon 2009 yılı son çeyrek döneminde tekrar ekonomik büyüme sürecine girilmesiyle sona ermiştir. 2009 yılı son çeyreğinde önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 6.0 oranında büyüyen GSYH , önceki dönemlerde yaşanan derin daralmaları bir ölçüde telafi etmiş ancak yılın tamamı itibariyle ekonomi 2009 yılında 4.7 oranında küçülmüştür. Önceki yılın son çeyrek döneminde başlayan büyüme süreci 2010 yılı ilk çeyrek döneminde de devam etmiş ve gayrisafı yurtiçi hasıla yüksek bir hızda, yüzde 11.7 oranında büyümüştür. Söz konusu son iki çeyrek dönemde gerçekleşen ekonomik büyümede, önceki yılın aynı dönemlerinde maruz kalınmış olan , sırasıyla yüzde 7.0 ve yüzde 14.5 oranlarındaki küçülmelerin de baz etkisi önem taşımıştır.

2010 yılının ilk üç aylık döneminde GSYH bir önceki yılın aynı dönemine göre cari fiyatlar üzerinden yüzde 16.0 oranında genişleyerek 243 milyar 258 milyon TL. olarak, 1998 yılı sabit fiyatları üzerinden ise yüzde 11.7 oranında büyüyerek 23 milyar 350 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede yurtiçi talep ve üretim faaliyetindeki canlanma etkili olmuştur. Ancak bu hızlı büyümeye rağmen 2010 yılı I. Çeyrek dönem GSYH tutarı, 1998 yılı sabit fiyatları üzerinden 24 milyar 446 milyon TL. olarak gerçekleşmiş olan 2008 yılı ilk çeyrek dönem hasıla tutarının altında kalmıştır.

Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış GSYH 2010 yılının ilk çeyrek döneminde yüzde 0.1 oranında büyümüştür. Ekonomik faaliyet hacmindeki canlanmada sanayi ve hizmetler sektörlerindeki yüksek oranlı büyümede etkili olmuştur. Toplam sanayi sektörü yüzde 18.8 oranında büyürken hizmetler sektöründe yüzde 10.0 oranında büyüme kaydedilmiştir.

2010 yılı birinci üç aylık döneminde beklentiler doğrultusunda gerçekleşen büyüme oranı üzerinde, imalat sanayi katma değerinde yüzde 20.6 ve ticaret sektörü katma

değerinde yüzde 19.5 oranında gerçekleşen yüksek oranlı artışlar belirleyici olurken, ulaştırma, mali aracılık hizmetleri sektörleri ile vergi-sübvansiyon katma değerlerindeki yüksek oranlı genişlemeler de etkili olmuştur. Önceki yılın aynı döneminde yüzde 1.4 oranında büyüme gerçekleşmiş olan tarım sektörü katma değeri ise bu yılın ilk döneminde yüzde 3.2 oranında küçülmüştür. Yakın geçmiş dönemde hızlı bir büyüme sergilemiş ancak kriz sürecinde derin bir daralmanın gözlemlenmiş olduğu inşaat sektöründe baz etkisi dolayısıyla yüzde 8.0 oranında bir büyüme kaydedilmiştir.

TABLO.II.3.8.
SEKTÖREL BÜYÜME HIZLARI
(Bir Önceki Yılın Aynı Dönemlerine Göre % Değişme)

	2008		2009					2010
	IV.Ç.	Yıllık	I.Ç.	II.Ç.	III.Ç.	IV.Ç.	Yıllık	I.Ç.
Tarım	2,9	4,3	1,4	6,5	3,6	2,2	3,6	-3,2
Sanayi	-10,6	0,3	-21,1	-11,4	-4,5	11,4	-6,9	18,8
İmalat	-12,0	-0,1	-22,3	-11,7	-4,5	12,8	-7,2	20,6
Hizmetler	-6,8	0,3	-12,7	-7,6	-3,9	4,5	-5,0	10,0
İnşaat	-14,1	-8,1	-18,6	-21,1	-18,3	-6,6	-16,3	8,0
Ticaret	-14,6	-1,5	-23,6	-13,8	-5,0	9,7	-8,6	19,5
Ulaştırma	-7,5	1,5	-16,3	-10,3	-5,0	3,6	-7,1	11,3
Mali Aracı Kur.	9,4	9,1	10,8	7,5	7,8	8,1	8,5	4,7
Konut	3,5	2,3	4,5	4,8	3,8	3,4	4,1	2,4
Vergi-Sübvansiyon	-10,8	-0,6	-21,9	-7,8	-8,1	6,3	-8,2	16,9
GSYH	-7,0	0,7	-14,5	-7,7	-2,9	6,0	-4,7	11,7

Kaynak: TÜİK

2010 yılının ilk çeyrek döneminde gerçekleşen yüzde 11.7 oranındaki GSYH büyümesine tarım sektörü (-) 2 puan, sanayi sektörü 4.9 puan ve hizmetler sektörü ise 6.9 puan katkıda bulunmuştur.

Talep Unsurlarındaki Gelişmeler

GSYH'daki canlanmanın temelinde özel tüketim ve yatırımlardaki canlanma yer almıştır. Toplam yurtiçi talep 2010 yılı ilk çeyrek döneminde yüzde 17.2 oranında keskin bir artış sergilemiştir.

GSYH'da talep yönünden en büyük paya sahip olan özel tüketim harcamalarında 2008 yılı son çeyreğinde başlayıp 4 dönem devam eden daralma 2009 yılı son çeyrek döneminde sona ermiş ve bu dönemde yüzde 4.7 oranında büyümüştür. Özel tüketim talebindeki büyüme 2010 yılı ilk çeyrek döneminde hızlanarak devam etmiş ve yüzde 9.9 oranında bir genişleme kaydedilmiştir. 2009 yılı genelinde yüzde 7.8 oranında büyümüş olan kamu kesimi tüketim harcamaları ise yılın ilk çeyreğinde yüzde 1.0 oranında genişlemiştir. Toplam tüketim harcamalarındaki genişleme ise yüzde 8.7 olmuştur.

TABLO.II.3.9.
TALEP UNSURLARINDAKİ GELİŞMELER
(Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre % değişme)

	2008		2009					2010
	IV.Ç.	Yıllık	I.Ç.	II.Ç.	III.Ç.	IV.Ç.	Yıllık	I.Ç.
Toplam Tüketim	-5,3	-0,1	-8,4	-1,5	-1,1	6,8	-1,0	8,7
Kamu	2,8	1,7	5,1	0,5	5,2	17,9	7,8	1,0
Özel	-6,7	-0,3	-10,1	-1,8	-1,9	4,7	-2,3	9,9
Sabit Sermaye Yat.	-18,7	-6,2	-27,6	-24,4	-18,5	-4,7	-19,2	14,4
Kamu	15,1	12,7	11,8	0,2	5,7	-8,6	-2,2	-25,6
Özel	-25,0	-9,0	-32,2	-28,7	-21,0	-3,5	-22,3	22,1
Stok Değişimi ¹	-3,3	0,3	-7,5	-3,8	0,0	2,5	-2,1	6,4
Toplam Nihai Y.İçi Talep	-8,6	-1,5	-12,9	-7,0	-4,9	4,3	-5,2	9,8
Toplam Yurtiçi Talep	-12,0	-1,2	-20,1	-10,6	-4,6	7,1	-7,2	17,2
Net Mal ve Hizm.İhr.¹	5,6	1,9	6,7	3,4	1,7	-1,0	2,7	-5,3
Mal ve Hizmet İhracatı	-8,2	2,7	-1,3	-11,0	-5,4	6,4	-5,4	-0,1
Mal ve Hizmet İthalatı	-24,9	-4,1	-30,9	-20,6	-11,7	10,5	-14,4	21,1
GSYH	-7,0	0,7	-14,5	-7,7	-2,9	6,0	-4,7	11,7

1 GSYH Büyümesine Katkı.

Kaynak: TÜİK

Yerleşik ve yerleşik olmayan hanehalklarının yurtiçi tüketiminin bileşimine bakıldığında, ilk dönemde, giyimde yüzde 8.6, gıda, içki ve tütün tüketiminde yüzde 0.9 , konut, su, elektrik, gaz tüketiminde yüzde 1.8, mobilya ve ev aletlerinde yüzde 33.6, sağlıkta yüzde 12.6, ulaştırma haberleşmede yüzde 18.0 ve eğlence kültür harcamalarında yüzde 15.3 oranında artışlar gözlemlenmiştir.

Toplam GSYH içinde yüzde 15.4 oranında paya sahip olan özel sabit sermaye yatırımlarında 7 çeyrek süren bir küçülme döneminin ardından (esas olarak baz etkisiyle) 2010 yılı ilk üç aylık döneminde yüzde 22.1 oranında bir büyüme kaydedilmiştir. Anılan dönemde bu kapsamda makine-teçhizat yatırımları yüzde 23.9, inşaat yatırımları yüzde 19.4 oranında genişleme göstermiştir.

Kamu kesimi yatırımları bu dönemde yüzde 25.6 oranında bir daralma sergilemiştir. İlk çeyrek dönemde mal ve hizmet ihracatının yüzde 0.1 oranında azlması, mal ve hizmet ithalatının yüzde 21.1 oranında keskin bir genişleme göstermiş olması sonucu 'net mal ve hizmet ihracatı'nın büyümeye olan katkısı (-) yüzde 5.3 puan olarak gerçekleşmiştir.

Talep yönünden yüzde 11.7 oranında gerçekleşen 2010 yılı ilk çeyrek dönem büyümesine, özel tüketim 7.4 puan, özel yatırım 3.9 puan olurken kamu tüketim talebinin katkısı yüzde 0.1 puan ve kamu yatırım talebinin katkısı (-9 0.9 puan olmuştur. Stok değişiminin bu dönemde büyümeye katkısı yüzde 6.4 puan olarak gerçekleşmiştir.

Toplam yurtiçi nihai talepteki büyüme (stok hariç) yılın ilk çeyreğinde yüzde 9.8 olmuştur.

II.3.4. 2010 YILI II. ÜÇ AYLIK DÖNEMİ VE İLK YARI YILINDA GSYH BÜYÜMESİ

2009 yılı son çeyrek döneminde başlayan ekonomik büyüme süreci 2010 yılının ikinci üç aylık döneminde de devam etmiştir. 2010 yılı II. Çeyrek döneminde GSYH önceki yılın aynı dönemine göre cari fiyatlar üzerinden yüzde 17.1 oranında bir genişleme ile 268 milyar 495 milyon TL.olarak, 1998 yılı sabit fiyatları üzerinden ise yüzde 10.3 oranında bir büyüme ile 25 milyar 706 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede özel yatırım ve tüketim talebinde ve dolayısıyla ekonomik faaliyet hacminde gözlenen canlı büyüme başta gelen etken olmuştur.

Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış GSYH 2010 yılının ikinci üç aylık döneminde bir önceki döneme göre yüzde 3.7 oranında büyüme kaydetmiştir. İmalat sanayi sektöründe yüzde 15.4, inşaat sektöründe yüzde 21.9, ticaret sektöründe yüzde 14.0 ve ulaştırma haberleşme sektöründe yüzde 10.3 oranında gerçekleşen yük-

sek büyüme hızları, bu yılın ikinci çeyreğinde GSYH’da gözlemlenen büyüme hızında önemli rol oynayan unsurlar olmuştur. Birinci üç aylık dönemde önceki yılın aynı dönemine göre sadece yüzde 0.1 oranında büyüme sergilemiş olan tarım sektöründe ikinci çeyrek dönemde de yüzde 0.6 oranında yavaş bir büyüme gözlemlenmiştir. Yakın geçmiş dönemde krizden derin biçimde olumsuz etkilenen inşaat sektöründe yılın ilk çeyrek döneminde başlayan büyüme süreci ikinci çeyrek dönemde belirgin bir hızlanma sergileyerek sürmüştür.

Ekonomik Faaliyet Kolları 2010 yılı I. Ve II. Çeyrek Dönem Büyüme Hızları

	I.Dönem	II. Dönem		I. Dönem	II. Dönem
Tarım, Avcılık, Orman.	0.1	0.6	Balıkçılık	4.7	15.7
Madencilik, Taşocakçıl.	6.1	14.2	İmalat Sanayii	21.0	15.4
Elektrik, Gaz, Su	2.4	8.3	İnşaat	8.3	21.9
Topt. Perakende Ticaret	20.7	14.0	Oteller, Lokantalar	-0.7	3.2
Ulaştırma, Haberleşme	11.5	10.2	Konut Sahipliği	2.7	2.6
Mali aracı Kuruluşlar	4.9	8.8	Gayrimenkul Kiralama	9.7	8.2
Kamu Yön. Sav. Sos. Gü.	0.6	0.5	Eğitim	1.4	1.2
Sağlık İşleri, Sos. Hizm.	4.5	2.4	Diğer Hizm.Faaliyetleri	3.0	3.1
Eviçi Personel Hizmet.	8.0	7.1	Dol.Ölç. Mali Arac.Hiz.	11.1	15.2
Vergi, Sübvansiyon	17.2	14.1	GSYH	11.7	10.3

2010 yılı ikinci üç aylık dönemde gerçekleşen GSYH büyümesine talep unsurlarındaki gelişmeler açısından bakıldığında, ekonomik canlanmada başta gelen etkenleri özel kesim tüketim ve yatırım harcamalarındaki hızlı genişlemenin oluşturduğu görülmektedir.

GSYH’da talep yönünden en büyük paya sahip olan (II. Çeyrek dönem itibariyle yüzde 72.4) özel tüketim harcamalarında kriz döneminde yaşanan dört dönemlik bir daralma sürecinin ardından 2009 yılı son çeyreğinde başlayan büyüme 2010 yılı ilk

yarı boyunca da devam etmiştir. İlk çeyrekte yüzde 8.5 oranında büyüyen ‘yerleşik hanehalklarının tüketimi’ harcamaları yılın ikinci çeyrek döneminde ise biraz yavaşlayarak yüzde 6.2 oranında büyüme sergilemiştir. Bu önemli harcama bileşeninde 2010 yılı ilk yarıyıl büyüme hızı, önceki yılın ilk yarısına göre yüzde 7.3 olarak gerçekleşmiştir. İlk çeyrek dönemde yüzde 1.0 oranında büyüme sergileyen kamu kesimi nihai tüketim harcamaları ise ikinci çeyrek dönemde yüzde 3.6 oranında büyümüştür.

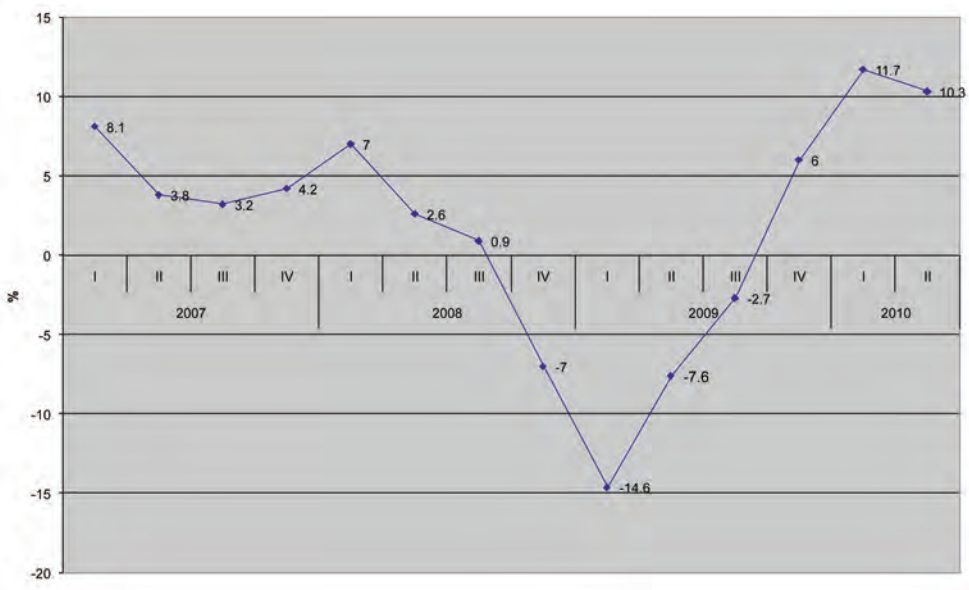
Toplam harcamalar içinde ikinci çeyrek önem itibariyle yüzde 19.3 oranında bir ağırlığa sahip olan ‘gayrisafi sabit sermaye’ yatırımlarında bu çeyrekte gerçekleşen yüzde 26.7 oranındaki büyüme, GSYH büyümesinde önde gelen bir etken olmuştur. 2009 yılının aynı dönemlerine göre 2010 yılı ilk çeyrek döneminde yüzde 25.6 oranında daralan kamu kesimi yatırımları ikinci çeyrek dönemde yüzde 14.6 oranında genişleme göstermiştir.

Birinci üç aylık dönemde yüzde 23.1 oranında yüksek oranlı bir büyümenin gerçekleştiği özel kesim yatırım harcamaları ikinci çeyrek dönemde daha da canlanmış ve yüzde 32.1 oranında artmıştır. İlk yarıyıl itibariyle özel sektör yatırım harcamalarındaki artış, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 27.7 olarak gerçekleşmiştir. Özel kesim yatırım harcamaları kapsamında yılın ikinci üç aylık döneminde ‘makine - teçhizat’ yatırımları yüzde 36.8 oranında büyürken, ‘inşaat’ harcamaları yüzde 22.9 oranında yükselmiştir.

Yılın birinci çeyrek döneminde önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0.3 oranında küçülen ‘mal ve hizmet ihracatı’ ikinci çeyrek dönemde yüzde 12.1 oranında büyürken, ‘mal ve hizmet’ ithalatındaki hızlı büyüme devam etmiştir. İlk çeyrek dönemde yüzde 22.3 oranında büyüyen ithal talebi ikinci çeyrek dönemde biraz yavaşlamış ancak yine de yüzde 17.8 oranında hızlı bir büyüme sergilemiştir. İlk altı aylık dönemde mal ve hizmet ihracatı yüzde 6.0 oranında büyürken, mal ve hizmet ithalatı yüzde 19.9 oranında büyümüştür. İthal talebindeki artış hızının ihraç talebindeki artış hızından yüksek olması nedeniyle ‘net mal ve hizmet ihracatı’nın büyümeye olan etkisi her iki üç aylık dönemde de negatif olmuştur.

2010 yılı ikinci üç aylık döneminde özel tüketim harcamalarının büyümeye olan katkısı 4.5 puan olurken, özel sektör yatırımlarının katkısı 4.9 puan olmuştur.

DÖNEMLER İTİBARIYLA GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA GELİŞMELERİ (% Olarak)

II. 4. SEKTÖREL GELİŞMELER

II.4.1. Tarım

İklim koşullarının elverişli geçmesinin etkisiyle tarım sektörü (tarım, avcılık ve ormancılık) katma değeri 2009 yılında bir önceki yıla göre cari fiyatlar üzerinden yüzde 8.0, 1998 yılı sabit fiyatları üzerinden ise yüzde 3.3 oranında büyüme göstermiştir. Balıkçılık sektörü ise 2009 yılında cari fiyatlar üzerinden yüzde 0.2 sabit fiyatlar üzerinde yüzde 10.0 oranında büyüme sergilemiştir. Bu şekilde tarım sektörü genelinde 2009 yılı katma değer büyüme hızı yüzde 3.6 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO.II.4.1.
TARIM SEKTÖRÜ KATMA DEĞERİ

Cari Fiyatlarla	Değer (Bin YTL)			Değişim (%)	
	2007	2008	2009	2008	2009
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	63 693 945	70 741 993	78 410 051	7.4	8.0
Balıkçılık	2 212 399	1 532 592	1 987 786	0.2	0.2
Toplam	65 906 344	72 274 585	80 397 837	7.3	7.9
1998 Yılı Fiyatlarıyla	2007	2008	2009	2008	2009
Tarım, Avcılık, Ormancılık	8 705 964	9 141 424	9 446 469	4.6	3.3
Balıkçılık	333 328	292 126	321 802	-5.7	10.8
Toplam	9 039 292	9 170 636	9 768271	4.3	3.6

Küresel iklim koşullarının olumsuz seyretmesi sonucu 2007 yılında tarımsal üretimde ciddi boyutta bir düşüş meydana gelirken 2008 yılında tahıl sebze ve meyva üretiminde artışlar gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise esas itibariyle iklim koşullarının elverişli seyretmesinin bir sonucu olarak tahıl ve meyve üretiminde artışlar gerçekleşirken, sebze üretiminde düşüş gözlemlenmiştir. 2009 yılında üretim artışı yıl boyunca etkili olmuş ve sektör katma değeri önceki yılın aynı dönemlerine göre I. üç aylık dönemde yüzde 1.4, II. üç aylık dönemde yüzde 6.5, III. üç aylık dönemde yüzde 3.6 ve yılın son çeyreğinde de yüzde 2.2 oranında büyümüştür.

2009 yılında tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretim miktarı yüzde 12.4 oranında artış göstermiştir. Tahıllarda en büyük artış yüzde 23.2 ile arpada ve yüzde 15.8 ile buğdayda gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre mısır ve çeltik üretiminde kayda değer bir değişiklik gözlenmemiştir.

TABLO II.4.2.
SEÇİLMİŞ BAZI BİTKİLERDE ÜRETİM DURUMU

Üretim (Bin Ton)					
	2005	2006	2007	2008	2009
Buğday	21.500	21 010	17 234	17 782	20 600
Arpa	9.500	9 661	7 307	5 923	7 300
Mısır	4.200	3 811	3 535	4 274	4 250
Çeltik	600	696	648	753	750
Tütün	135	98	75	93	85
Şeker Pancarı	14.723	14 452	12 415	15 488	17 275
Pamuk (kütlü)	2.240	2 550	2 275	1 820	1 725
Ayçiçeği	975	1 118	854	992	1 057
Soya	29	49	31	34	38
Fındık	530	661	530	801	500
Zeytin	1.200	1 767	1 076	1 464	1 291
Portakal	1.445	1 536	1 427	1 427	1 690
İncir	285	290	210	205	244
Üzüm	3.850	4 000	3 613	3 918	4 265
Patates	4.090	4 397	4 246	4 197	4 398

Kaynak : Türkiye İstatistik Kurumu

Tarımsal destek ödemeleri 2009 yılında bir önceki yıla göre yüzde 21.1 oranında bir azalışla 4 582 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir. Bu tutar içerisinde 1 790 milyon TL. ile 'fark ödemesi destekleme hizmetleri'nin payı yüzde 39.1 olurken, 1 227 milyon TL. ile 'alan bazlı tarımsal destekleme ödemeleri'nin payı yüzde 26.8, 1 milyar 3 milyon TL. ile 'hayvancılık destek ödemeleri'nin payı yüzde 21.9 ve 277 milyon TL. ile 'kalkınma amaçlı tarımsal destekleme ödemeleri'nin payı yüzde 6.0 olmuştur.

II.4.2. SANAYİ

Toplam efektif talepteki iç ve dış kaynaklı dalgalanmalar ve yaşanan finansal krizler ulusal gelir içersinde giderek daha fazla pay alan sanayi sektörü katma değerindeki gelişmeleri doğrudan etkilemiştir. Genel ekonomik konjonktörde 90'lı yılların ortalarından 2000'li yılların başına kadar olan dönemde yaşanmış olan dalgalı seyir doğal olarak sanayi sektörü katma değerindeki gelişmelerde de etkisini derinden göstermiştir. 1994 yılındaki ekonomik kriz sürecinde yüzde 5.7 oranında önemli bir daralma gösteren sanayi sektörü katma değeri, 1994'ü izleyen üç yıl boyunca hızlı bir genişleme göstermiş ve sırasıyla yüzde 12.1, yüzde 7.1 ve yüzde 10.4 oranında bir büyüme ortaya koymuştur. Uzak Doğu Asya ve daha sonra Rusya'da meydana gelen ekonomik krizin de etkisiyle 1998 yılı ikinci yarısından başlayarak tekrar yavaşlama süreci içine giren sanayi sektörü katma değer artışı, 1998 yılının tümü itibariyle yüzde 2.0'de kalmıştır. 1998 yılının son çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5.4 oranında küçülme gösteren sanayi sektöründeki daralma, 1999 yılı ilk çeyreğinde de devam etmiş ve yılın ikinci çeyreğinde yaşanan hafif bir toparlanma dışında yıl boyunca etkisini sürdürmüştür. 17 Ağustos depreminin doğrudan ve dolaylı etkileri ve tüketim ve yatırım talebindeki daralmalar ayrıca ihraç talebinin düşmesi sanayi sektöründeki olumsuz gidişi daha da derinleştirmiş ve sanayi sektörü katma değeri yılın tamamı itibariyle yüzde 5.0 oranında düşmüştür.

IMF ile 1999 yılı Aralık ayında girilen Stand-by düzenlemesinin ekonomide yarattığı iyimser beklentiler, faiz hadlerinde meydana gelen, beklenenin ötesinde düşüş ve tüketici kredileri elverişliliğindeki iyileşmeler, 2000 yılı ilk üç aylık döneminden itibaren, tüketim ve yatırım talebinde ve dolayısıyla sanayi üretiminde yeniden büyüme eğilimine girilmesinde temel etkenler olmuşlardır. 2000 yılında oniki aylık ortalamalara göre bir önceki yıla göre toplam sanayi üretimi yüzde 6.1 artış göstermiştir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 aylarında yaşanan ve önce para piyasalarında etkili olan krizler daha sonra reel ekonomiye de yansımıştır. Oniki aylık ortalamalar bazında bir önceki yıla göre, 2001 yılında toplam sanayi üretimi yüzde 8.7 oranında şiddetli bir daralma göstermiştir.

TABLO II.4.3.
SANAYİ SEKTÖRÜ ÜRETİM ENDEKSİ DEĞİŞİM ORANLARI

Yıl	Sanayi Sektörü	Madencilik	İmalat	Enerji
2000	6.1.	-2.8	6.5	7.4
2001	-8.7	-8.0	-9.5	-1.8
2002	9.4	-8.3	10.8	5.4
2003	8.7	-3.4	9.3	8.5
2004	9.9	4.0	10.4	8.5
2005	5.3	13.8	4.8	7.6
2006	5.8	4.3	5.5	9.1
2007	6.9	8.3	6.6	8.7
2008	-0.9	7.5	-1.8	3.8
2009	-9.6	-2.7	-10.9	-2.3

Madencilik sektörü dışında kalan toplam sanayi, imalat ve enerji sektörlerinin 2002 yılı başından itibaren tekrar bir toparlanma dönemine girdiği ve bu sürecin yıl boyunca bu sektörlerde hızlanarak devam ettiği gözlenmiştir. İmalat, enerji ve toplam sanayi sektörlerinde 2002 yılında gerçekleşen bu hızlı üretim genişlemesinde bir önceki yıl yaşanan şiddetli daralmanın baz rakamlarını düşürmüş olmasının yanısıra stok yenileme faaliyetleri ve ihracat artışı da önemli etkenler olmuştur.

Madencilik sektörü dışında alt sektörler olan imalat sanayii ve enerji sektörlerinde 2003 yılında gerçekleşen hızlı büyüme, 2002 yılında sanayi sektörü katma değerinde gerçekleşen genişlemenin sözü edilen yılda da ivme kazanarak devam etmesini sağlamıştır. Canlı iç talebin yanısıra ihracat hacminde sağlanan dikkat çekici artış sanayi sektörü katma değerinin büyümesinde önemli bir rol oynamıştır. Bir önceki yılla göre sanayi sektörü üretim endeksi 2003 yılında yüzde 5.3 oranında artarken, bu sektörün katma değeri yüzde 7.8 oranında yükselmiştir.

1999 – 2003 döneminde kesintisiz biçimde küçülme eğilimi göstermiş olan madencilik sektörü üretimi 2004 yılında tekrar büyümeye başlamıştır. Sanayi sektörü katma değerinde 2002 ve özellikle 2003 yıllarında gerçekleşen hızlı büyüme 2004 yılı

İnada da devam etmiştir. Süregelen ekonomik büyüme, geleceğe yönelik beklentilerdeki iyileşme ve faiz hadlerindeki belirgin düşüş ile canlı bir seyir izleyen iç talep ve ihracat hacminde tanık olunan hızlı genişleme, 2004 yılında sanayi sektörü katma değerinin yüzde 11.3 düzeyinde hızlı bir büyüme göstermesinde başlıca etkenler olmuştur.

TABLO.II.4.4.
SANAYİ SEKTÖRÜ KATMA DEĞERİ
(1998 Yılı Fiyatları İle Bir Önceki Yıla Göre % değişim)

Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Madencilik	-2.2	3.4	9.0	5.2	8.1	5.4	-6.7
İmalat Sanayi	8.4	11.9	8.2	8.4	5.6	-0.1	-7.2
Elektrik, Gaz, Su	4.9	7.1	14.1	8.6	6.8	3.7	-3.5
Toplam Sanayi	7.8	11.3	8.6	8.3	5.8	0.3	-6.9

Kaynak : Türkiye İstatistik Kurumu

Tüketim ve yatırım talebinin canlı olmasına karşılık TL.'nin aşırı değer kazanmış olmasının bir sonucu olarak tüketim talebinin ithal mallarına kayması, ihracat hacmi büyüme hızının yavaşlaması ve ithal ara malı ve girdi ithalatının daha çekici hale gelmesi gibi nedenlerle, sanayi sektörü katma değeri büyüme hızında 2005 yılında, bir önceki yıla göre, belirgin bir yavaşlama meydana gelmiştir.

Sanayi sektörü katma değerindeki büyüme 2006 yılında yaklaşık bir önceki yıl düzeyini korumuş ve cüzi bir azalma ile yüzde 8.3 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede şüphesiz madencilik ve enerji alt sektörlerindeki yavaşlamaya karşılık, toplam sanayi sektörü içinde yüzde 86.92 oranında ağırlığa sahip olan imalat sanayindeki büyümenin, bir önceki yıla ilişkin yüzde 8.2 düzeyinden 2006 yılında yüzde 8.4'e çıkması esas etken olmuştur.

2007 yılının ilk üç aylık döneminde canlı bir seyir izleyen toplam sanayi sektörü ve imalat alt sektörü üretim düzeyleri yılın ikinci üç aylık döneminden itibaren dikkat çekici bir yavaşlama süreci içersine girmiş ve bu durumunu yılın geri kalan bölümünde de sürdürmüştür. Son üç aylık dönem dışında madencilik ve enerji sektörlerinde üretim düzeyi canlı bir seyir izlemiş ve dönemsel katma değer büyüme oranları yılın ilk dokuz aylık döneminde anılan sektörlerde sırasıyla yüzde 9.0 ve yüzde 7.0'nin üzerinde gerçekleşmiştir.

2008 yılında yavaşlama süreci içersine giren toplam sanayi sektörü üretimi 2008 yılı ortalarından itibaren özellikle imalat sanayinde gözlemlenen belirgin bir küçülmenin etkisiyle yıl genelinde önceki yıla göre yüzde 0.9 oranında bir daralma sergilemiştir.2008 yılında madencilik sektörü yüzde 7.5 ve enerji sektörü yüzde 3.8 oranında bir büyüme kaydederken imalat sanayi sektöründe yüzde 1.8 oranında bir küçülme yaşanmıştır. İmalat sanayine alt sektörler itibariyle bakıldığında en şiddetli küçülmenin yüzde 12.0 ile giyim sanayinde gerçekleştiği onu, yüzde 10.7 ile tekstil, yüzde 6.8 ile metal eşya ve 4.8 ile makine teçhizat sektörlerinin izlediği görülmektedir. Taşıt araçları sanayi biraz yavaşlamış olmakla beraber büyümesini 2008 yılında da sürdürmüştür Bu sanayi koluna 2008 yılında gerçekleşen büyüme yüzde 5.9 olmuştur..

Diğer taraftan sanayi sektörü⁽⁴⁾ alt sektörleri ile imalat alt sektörünün başlıca dallarına ilişkin üretim endekslerinde son beş yıllık dönemde gözlemlenen gelişmeler aşağıdaki tabloda verilmektedir:

(4) Sanayi sektörü madencilik, imalat ve elektrik, gaz, su olmak üzere üç ana alt sektörden oluşmakta olup, toplam sanayi sektörü içinde madencilik sanayii yüzde 4.89, imalat sanayii yüzde 86.92 ve elektrik, gaz ve su sanayii de yüzde 8.19 oranında ağırlığa sahiptir.

TABLO.II.4.5.
SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ GELİŞİMİ
(Bir önceki yıla göre % değişim)

Sektör, alt sektör	2006	2007	2008	2009
Sanayi	5.8	5.4	-0.9	-9.6
Madencilik	4.3	9.6	7.5	-2.7
İmalat	5.5	4.8	-1.8	-10.9
Gıda, İçecek	6.0	2.4	4.1	-1.2
Tekstil	-1.0	2.3	-10.7	-10.0
Giyim	-4.8	2.2	-12.0	-9.6
Petrol Ürünleri	2.4	2.1	-2.4	-25.2
Kimyasal Ürünler	6.3	9.6	-0.3	1.0
Toprak San. Ürünl.	4.4	0.0	-1.8	-12.5
Ana Metal Sanayii	10.7	11.7	-2.0	-15.2
Metal Eşya Sanayii	18.9	14.4	-6.8	-19.1
Makine – Teçhizat	22.0	4.6	-4.8	-10.4
Taşıt Araçları	9.7	10.3	5.9	-30.2
Enerji	9.1	8.7	3.8	-2.3

Uluslararası piyasalarda yaşanan krizin ülkemizi etkisi altına almasıyla sanayi sektörü 2009 yılının son çeyreğinden başlayarak şiddetli bir küçülme süreci içine girmiştir. Sanayi sektörü katma değeri önceki yılın aynı dönemlerine göre, 2009 yılının ilk çeyrek döneminde yüzde 21.1, ikinci çeyreğinde yüzde 11.4 ve üçüncü çeyreğinde de yüzde 4.5 oranında çarpıcı bir daralma ortaya koymuştur. 2009 yılı son çeyrek döneminde baz etkisinin yanı sıra, krizin etkilerinin zayıflaması ile birlikte iç ve dış talepteki olumlu gelişmeler sonucu sanayi sektörü katma değeri önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 11.4 oranında bir büyüme kaydetmiş ancak yılın geneli itibarıyla sanayi sektörü katma değerindeki daralma yine yüksek bir oranda, yüzde 6.9 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi sektörü üretim endeksi kriz sürecinde 15 ay süren bir küçülme döneminin ardından ancak 2009 yılı Ekim ayında tekrar büyüme eğilimi içine girmiştir.

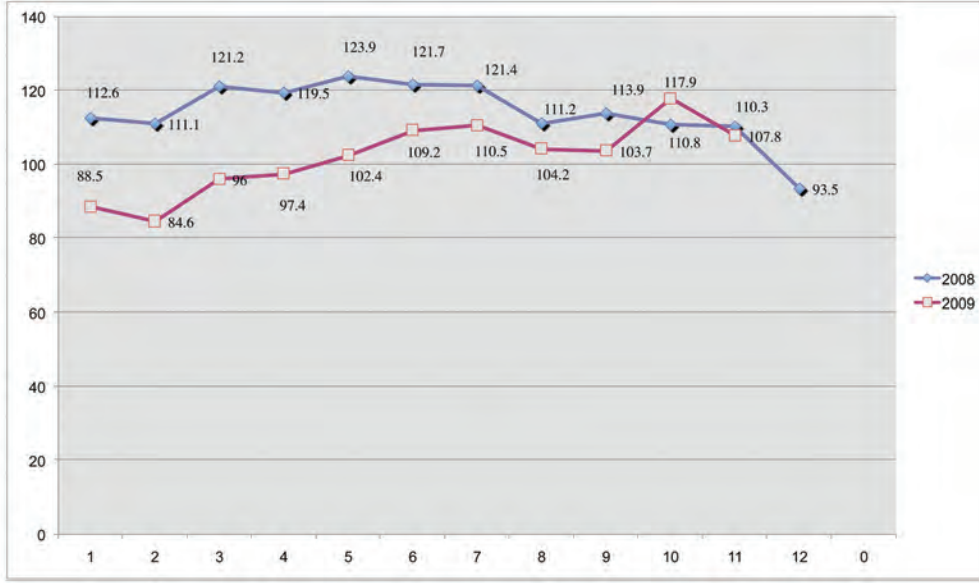
2009 yılı genelinde önceki yıla göre imalat sanayi yüzde 10.9, madencilik sektörü yüzde 2.7 ve enerji sektörü de yüzde 2.3 oranında küçülme göstermiştir. İmalat sanayi alt sektörleri itibarıyla en şiddetli küçülme yüzde 30.2 ile taşıt araçları sanayinde gözlemlenmiş, onu yüzde 25.2 ile petrol ürünleri, yüzde 19.1 ile metal eşya, 15.2 ile ana metal ve yüzde 12.5 ile toprak ürünleri izlemiştir.

Tüketim ve yatırım talebindeki ciddi daralmanın yumuşatılması ve ekonomik büyüme sürecinin öne alınması amacıyla özellikle 2009 yılı ikinci üç aylık dönemde uygulamaya konulmuş olan mali özendirme önlemleri sanayi üretiminde yaşanan daralmanın daha az hasarla geçirtilmesine katkı sağlamıştır.

Aylık ve yıllık değişimlerin daha sağlıklı yorumlanabilmesini teminen, Türkiye İstatistik Kurumu takvim etkisinden arındırılmış sanayi üretim endeksi ile mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış sanayi üretim endeksi yayınlamaya başlamıştır. Bu çerçevede, mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış sanayi üretim endeksi 2009 yılı Şubat ayında en düşük değerine ulaşmış, Nisan ayından itibaren tekrar toparlanma süreci içersine girmiştir.

Küresel krizin etkilerinin şiddetle hissedilmiş olduğu 2009 yılında ana sanayi grupları sınıflamasına göre, sermaye malı üretiminde yüzde 25.2, ara malı imalatında yüzde 9.9, enerjide yüzde 4.5, dayanıklı tüketim malı imalatında yüzde 3.9 ve dayanıksız tüketim malı imalatında yüzde 3.3 oranında gerileme meydana gelmiştir.

2008 ve 2009 Yılları Toplam Sanayi Aylık Üretim Endeksi (2005 = 100)

Toplam sanayi sektörü katma değerinde 2009 yılında meydana gelen yüzde 6.9 oranındaki küçülmenin, aynı yıl itibariyle ulusal gelirden meydana gelen yüzde 4.7 oranındaki daralmadan daha büyük olması nedeniyle sanayi sektörü katma değerinin toplam GSYH içindeki payı 2009 yılında önceki yıla göre 1 puanlık azalmayla yüzde 18.8'e düşmüştür.

TABLO.II.4.6.
GSYİH İÇİNDE SANAYİ SEKTÖRÜ KATMA DEĞERİ PAYI
(Cari Üretici Fiyatlarıyla % Olarak)

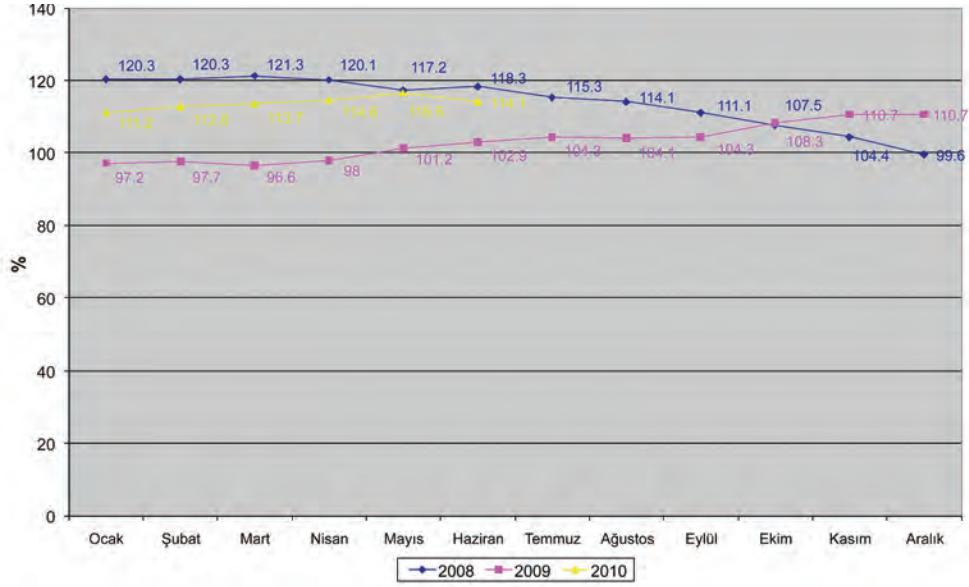
Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Madencilik	1.0	1.1	1.2	1.2	1.2	1.4	1.5
İmalat Sanayi	17.7	17.4	17.3	17.2	16.5	16.2	15.0
Elektrik, Gaz, Su	2.2	1.9	1.8	1.8	1.8	2.2	2.4
Toplam Sanayi	20.9	20.3	20.3	20.1	19.6	19.8	18.8

Kaynak : Türkiye İstatistik Kurumu

II.4.2.1. SANAYİ SEKTÖRÜNDE 2010 YILI GELİŞMELERİ

Aşağıda son üç yıllık dönemde aylık sanayi üretim endeksinde meydana gelen gelişmeler Grafik halinde verilmektedir. Görüldüğü gibi 2008 yılı ortalarından itibaren toplam sanayi sektöründe başlayan daralma süreci 2009 yılı boyunca devam etmiştir. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış toplam sanayi üretim endeksi ancak Mayıs 2010'da 2008 yılındaki kriz öncesi düzeyine erişebilmiştir.

AYLIK SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ
(Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış)
(2005 = 100.0)

TABLO.II.4.7.
AYLIK SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ GELİŞİMİ
(Bir önceki yıla göre % değişim)

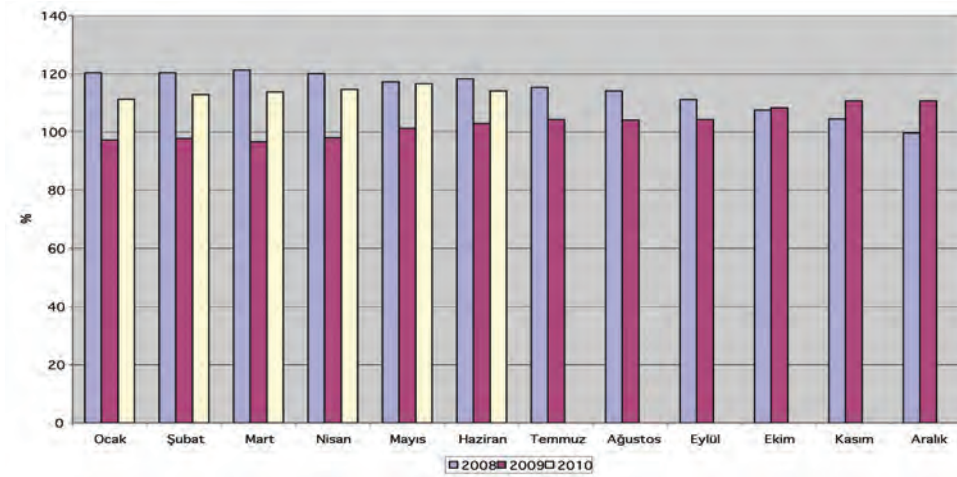
	Yıllık		2009	2010				
	2008	2009		Aralık	Ocak	Şubat	Mart	Nisan
Sanayi	-0,9	-9.6	25.3	12.3	18.0	21.2	17.3	15.6
Madencilik	7.5	-2.7	15.1	0.6	12.2	9.2	5.2	13.3
İmalat	-1.8	-10.9	28.0	14.6	20.4	24.0	18.9	16.5
Gıda, İçecek	4.1	-1.2	20.3	11.9	12.2	12.8	10.1	7.6
Tekstil	-10.7	-10.0	36.3	19.5	28.7	25.3	23.2	22.1
Giyim	-12.0	-9.6	9.2	-0.6	14.5	14.4	17.1	14.6
Petrol Ürünleri	-2.4	-25.2	4.2	-9.2	-11.9	33.5	18.7	9.2
Kimya	-0.3	1.0	34.4	12.6	21.2	20.9	9.8	11.7

	Yıllık		2009	2010				
	2008	2009	Aralık	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs
Toprak Ürünleri	-1.8	-12.5	28.1	14.2	15.1	22.4	19.0	18.0
Ana Metal	-2.0	-15.2	15.3	-0.9	-0.5	16.5	8.8	10.2
Metal Eşya	-6.8	-19.1	34.2	17.5	35.0	30.6	36.3	28.6
Makine – Teçhizat	-4.8	-10.4	24.1	15.7	26.6	39.6	38.0	24.1
Taşıt Araçları	5.9	-30.2	85.3	66.7	71.1	56.9	30.5	26.0
Enerji	3.8	-2.3	10.9	3.2	5.4	6.6	9.9	9.4

Toplam sanayi ve alt sektörler ile imalat sanayinin alt bileşenlerinde son iki yıllık dönemde ve 2010 yılının ilk yarısında meydana gelen gelişmeler yukarıda Tablo halinde verilmektedir.

Sanayi üretim endeksinde son üç yıllık dönemde meydana gelmiş olan gelişmeler mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış olarak aşağıda Grafik halinde verilmektedir. Küresel krizin yansıması ile 2008 yılı ortalarından itibaren ülke ekonomisini etkisine alan daralma sürecinin boyutu sanayi üretim endeksinde bu dönemde ortaya çıkan gelişmelerden açık biçimde izlenebilmektedir.

AYLIK SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ (2005 = 100.0)

Toplam sanayi sektörünü oluşturan madencilik, imalat sanayi ve enerji alt sektörlerinde 2009 yılında meydana gelen gelişmeler aşağıda ana çizgileriyle verilmektedir.

II.4.2.2. MADENCİLİK

Ekonomik kriz madencilik ve taşocakçılığı sektörü üzerinde de olumsuz etkisini derin biçimde hissettirmiştir. Madencilik ve taşocakçılığı sektörü katma değeri 2009 yılının ilk üç çeyreklik döneminde önceki yıla göre şiddetli bir daralma göstermiş ve sırasıyla birinci çeyrekte yüzde 13.0, ikinci çeyrekte yüzde 15.3 ve üçüncü çeyrekte de yüzde 3.2 oranında küçülmüştür. İç ve dış talep artışından kaynaklanan ekonomik toparlanma ile madencilik ve taşocakçılığı sektörü katma değeri yılın son çeyreğinde önceki yıla göre yüzde 3.5 oranında büyümüş ancak yılın tamamı itibariyle bu sektördeki katma değer azalışı yüzde 6.7'ye ulaşmıştır.

Yıllar itibariyle 2008 yılında yüzde 7.5 oranında artan madencilik sektörü üretimi 2009 yılında yüzde 2.7 oranında azalma sergilemiştir.

TABLO.II.4.9.
MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI SEKTÖRÜ ÜRETİM ENDEKSİ
(2005 = 100.0)

Alt Sektörler	Değişim (%)					
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Madencilik ve Taşocakçılığı	117,2	126,0	122,5	8,3	7,5	-2,7
Kömür Madenciliği	119,8	136,5	133,2	12,1	14,0	-2,5
Ham Petrol ve Doğalgaz Çıkarımı	93,3	7,6	100,2	-3,5	4,6	2,7
Metal Cevherler Madenciliği	169,7	172,6	186,8	35,1	1,7	8,3
Diğer Madencilik ve Taşocakçılığı	114,3	120,1	105,5	1,5	5,1	-12,1

Kaynak: TÜİK

II.4.2.3. İMALAT SANAYİİ

2009 yılı ilk üç çeyrek dönemlik bölümünde imalat sanayinde yaşanan daralma diğer alt sektörler göre daha şiddetli seyretmiştir. İmalat sanayi katma değeri önceki yılın aynı dönemlerine göre 2009 yılının ilk üç aylık döneminde yüzde 22.3, ikinci üç aylık döneminde yüzde 11.7 ve üçüncü üç aylık döneminde de yüzde 4.5 küçülmüştür. Ekonomide toparlanma belirtilerinin belirginlik kazandığı yılın son çeyreğinde artan iç ve dış taleple ve stok yenileme gereksinimi ile imalat sanayi katma değeri yüzde 12.8 oranında büyümüş ancak imalat sanayi katma değeri 2009 yılının geneli itibariyle yüzde 7.2 oranında küçülmüştür.

İmalat sanayi üretim endeksi de doğal olarak paralel bir seyir izlemiş ve ilk üç çeyrek itibariyle sırasıyla yüzde 24.6, yüzde 17.1 ve yüzde 9.1 oranında daralma gösterdikten sonra önceki yılın aynı dönemine göre son çeyrekte yüzde 9.5 oranında genişlemiştir. İmalat sanayi üretim endeksi 2009 yılında önceki yıla göre yüzde 10.9 oranında gerilemiştir. Esasen imalat sanayi küresel krizin etkilerin ülkemize olan olumsuz yansımalarını 2008 yılı ortalarından itibaren hissetmeye başlamış ve yılın geneli itibariyle yüzde 1.8 orında gerilemiş

TABLO.II.4.10.
İMALAT SANAYİİ ÜRETİM ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI
(2005 = 100.0)

Alt Sektörler	Değişim (%)					
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
İmalat Sanayi	114,8	112,7	100,4	6,6	-1,8	-10,9
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	108,7	113,2	111,8	3,0	4,1	-1,2
Tütün Ürünleri İmalatı	110,1	117,8	116,0	0,2	7,0	-1,5
Tekstil ürünleri İmalatı	103,0	92,0	82,8	0,6	-10,7	-10,0
Giyim Eşyası imalatı	102,8	90,4	81,8	6,6	-12,0	-9,6
Derinin Tabakalanması ve İşlenmesi	111,2	105,3	97,1	-5,9	-5,3	-7,7
Ağaç ve Ağaç Mantarı Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç)	143,7	158,9	156,6	9,6	10,6	-1,5
Kağıt Hamuru , Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	115,0	118,4	116,2	6,5	3,0	-1,9

Basım ve Yayım	115,5	113,2	113,2	5,7	-2,0	0,0
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	104,1	101,6	76,0	0,3	-2,4	-25,2
Kimyasal Madde ve Ürünleri Amalatı	120,8	120,5	121,7	8,7	-0,3	1,0
Plastik ve Kauçuk Ürünleri imalatı	113,8	110,1	99,8	8,1	-3,3	-9,3
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünleri İmalatı	112,7	110,6	96,7	2,1	-1,8	-12,5
Ana Metal Sanayi	126,1	123,6	104,8	10,7	-2,0	-15,2
Makine ve Teçhizat Hariç; Metal Ürünleri İmalatı	121,2	113,0	91,4	8,6	-6,8	-19,1
B,Y,S, Makine ve Teçhizat imalatı	120,9	115,0	103,1	6,2	-4,8	-10,4
Büro Makineleri ve Bilgisayar İmalatı	129,0	137,9	107,6	-19,5	6,9	-22,0
B,Y,S, Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı	132,8	133,5	122,1	17,1	0,5	-8,6
Radyo, TV, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı	61,1	45,2	37,0	-20,0	-26,1	-18,0
Tıbbi, Hassas ve Optik Aletler İle Saat İmalatı	121,3	132,0	126,0	10,1	8,8	-4,6
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı Römork İmalatı	119,1	126,2	88,0	9,5	5,9	-30,2
Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	198,6	207,5	158,8	64,1	4,5	-23,5
Mobilya İmalatı, B,Y,S, Diğer İmalat	126,7	135,9	129,5	13,9	7,3	-4,7

Kaynak: TÜİK

İmalat sanayinde 2009 yılında yaşanan üretim endeksi düşüşü en şiddetli biçimde taşıt sanayinde hissedilmiş, endeks düşüşü, kimya sanayi dışında diğer tüm sanayi kesimlerini değişen ölçülerde etkilemiştir.

Diğer taraftan 2008 yılı itibarıyla yüzde 75.2 olarak gerçekleşen imalat sanayi kapasite kullanım oranı 2009 yılında dramatik bir düşüş sergilemiş ve yüzde 65.0'e gerilemiştir.

TABLO.II.4.11
İMALAT SANAYİİ KAPASİTE KULLANIM ORANLARI
(Üretim Değeri Ağırlıklı %)

Alt Sektörler	2007	2008	2009
İmalat Sanayi	78,3	75,2	65,0
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	75,4	73,2	68,7
Tütün Ürünleri İmalatı	54,6	62,9	74,3
Tekstil ürünleri İmalatı	78,7	71,0	67,5
Giyim Eşyası imalatı	76,5	72,4	67,3
Derinin Tabakalanması ve İşlenmesi	59,6	60,9	58,3
Ağaç ve Ağaç Mantarı Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç)	85,0	79,3	72,5
Kağıt Hamuru , Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	83,3	79,9	71,7
Basım ve Yayım	68,7	65,0	67,5
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	91,1	87,2	53,8
Kimyasal Madde ve Ürünleri Amalatı	74,9	73,8	69,2
Plastik ve Kauçuk Ürünleri imalatı	76,1	74,2	64,9
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünleri İmalatı	82,1	77,2	66,1
Ana Metal Sanayi	85,6	82,8	70,0
Makine ve Teçhizat Hariç; Metal Ürünleri İmalatı	72,5	70,3	56,8
B,Y,S, Makine ve Teçhizat imalatı	74,7	71,5	60,8
Büro Makineleri ve Bilgisayar İmalatı	45,3	48,7	52,7
B,Y,S, Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı	85,4	81,7	66,0
Radyo, TV, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı	73,4	61,2	68,8
Tıbbi, Hassas ve Optik Aletler İle Saat İmalatı	75,5	71,6	65,4
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı Römork İmalatı	86,6	83,8	57,9
Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	82,8	83,2	68,0
Mobilya İmalatı, B,Y,S, Diğer İmalat	72,3	67,2	58,1

Kaynak: TÜİK

İmalat sanayinde mal gruplarına göre 2009 yılında kapasite kullanım oranlarında önceki yıla göre tüm mal gruplarında düşüş meydana gelmiştir.

KAPASİTE KULLANIM ORANLARI
(Ağırlıklı Ortalama %)

	2007	2008	2009
Dayanıklı Tüketim Malları	74.4	68.9	63.6
Dayanıksız Tüketim Malları	73.5	71.9	68.3
Tüketim Malları	73.7	71.2	67.2
Gıda ve İçecekler	72.8	71.8	69.0
Ara Malları	80.4	76.3	67.2
Yatırım Malları	81.0	79.0	58.4

Aşağıda verilen Tabloda 2007 ocak – 2010 Ağustos dönemi için aylar itibariyle kapasite kullanım oranları verilmektedir. 2008 yılı son çeyrek döneminden itibaren şiddetli bir biçimde yaşanan ekonomik krizin kapasite kullanım oranları üzerindeki olumsuz etkisi açık biçimde gözlenmektedir. 2008 yılı Aralık ayında yüzde 60'lı düzeylere gerileyen kapasite kullanım oranı yüzde 60 yüzde 70 aralığında seyrettiği 16 aylık uzun bir dönemin ardından, ancak 2010 yılı Nisan ayında tekrar 70'li düzeylere tırmanabilmiştir.

İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı
(Yüzde)

Aylar	Ağırlıklı Ortalama	Aylar	Ağırlıklı Ortalama	Aylar	Ağırlıklı Ortalama	Aylar	Ağırlıklı Ortalama
200701	75,3	200801	75,4	200901	61,4	201001	67,8
200702	75,8	200802	76,2	200902	60,3	201002	67,8
200703	78,0	200803	76,3	200903	59,2	201003	67,9
200704	79,0	200804	77,5	200904	60,3	201004	72,2
200705	79,5	200805	77,2	200905	64,2	201005	73,4
200706	79,3	200806	78,8	200906	66,8	201006	73,6
200707	79,8	200807	78,0	200907	67,4	201007	74,7
200708	77,5	200808	78,1	200908	68,2	201008	73,4
200709	79,4	200809	75,6	200909	67,5	201009	
200710	79,5	200810	74,3	200910	68,0	201010	
200711	78,7	200811	70,6	200911	69,2	201011	
200712	77,5	200812	64,1	200912	67,6	201012	

Kaynak: TCMB

Kapasite kullanım oranları mevsimselliğe göre düzeltildiğinde ise imalat sanayi kapasite kullanım oranlarında Nisan ayından buyana sürmekte olan bir düşüş eğilimi görülmektedir. Mevsimsel düzeltilmiş kapasite kullanım oranı Nisan 2019 ayında yüzde 73.6 düzeyinde iken Ağustos ayında yüzde 71.5 seviyesine gerilemiştir.

II.4.2.4. ENERJİ

2009 yılında ekonomideki daralma paralelinde enerji sektörü katma değerinde ve üretim düzeyinde önceki yıla göre gerileme meydana gelmiştir. 2009 yılında önceki yıllara göre enerji sektörü katma değeri yüzde 3.5, üretim düzeyi ise yüzde 2.3 oranında küçülmüştür.

Enerji sektörü üretimi endeksi 2009 yılı ilk üç aylık döneminde yüzde 6.1, ikinci üç aylık dönemde yüzde 4.8 ve üçüncü üç aylık dönemde de yüzde 3.5 oranında gerileme sergilerken yılın son çeyreğinde ekonomideki toparlanma belirtilerinin ortaya çıkmasıyla tekrar yükselme eğilimi içersine girmiş ve yüzde 6.0 oranında artmıştır. Bu şekilde 2008 yılında yüzde 3.8 oranında artmış olan enerji sektörü üretim endeksi 2009 yılının tamamı itibariyle yüzde 2.3 oranında küçülmüştür.

TABLO.II.4.12.
ENERJİ ÜRETİM ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI
(2005 = 100.0)

	Üretim Endeksi	Değişim Oranları (%)
2006	170.5	9.1
2007	118.1	8.7
2008	1226	3.8
2009	119.8	-2.3

2009 yılında gerçekleşen elektrik enerjisi üretiminin yüzde 48.0'i doğal gaz yakıtlı santrallerden, yüzde 21.4'ü linyite dayalı santrallerden, yüzde 18.6'sı hidrolik santrallerden, yüzde 7.7'si taşkömürüne dayalı, yüzde 3.2'si akaryakıtı dayalı, yüzde 0.9'u jeotermal-rüzgar enerji santrallerinden ve yüzde 0.2'si de biogaz ve diğer yakıtlara dayalı santrallerden üretilmiştir.. Bu şekilde 2009 yılında ülkemizde üretilen toplam elektrik enerjisinin yüzde 80.5'i termik santrallerden üretilmiştir.Toplam elektrik enerjisi üretimi içinde ısrarlı bir azalma eğilimi ile 2001 yılında yüzde 19.6'ya kadar düşmüş olan hidrolik santraller elektrik enerjisi üretimi payı, dalgalanma göstermekle beraber, sonraki yıllarda tekrar yükselmiş, ancak 2007 yılında, yaşanan kuraklığın da etkisiyle, tekrar gerileyerek yüzde 18.7'ye düşmüş, 2008 yılında daha da gerileyerek yüzde 16.8'e düşüktükten sonra 2009 yılında yüzde 18.6 olarak gerçekleşmiştir...

TABLO.II.4.13.
ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİNİN KAYNAK DAĞILIMI
(Gwh Olarak)

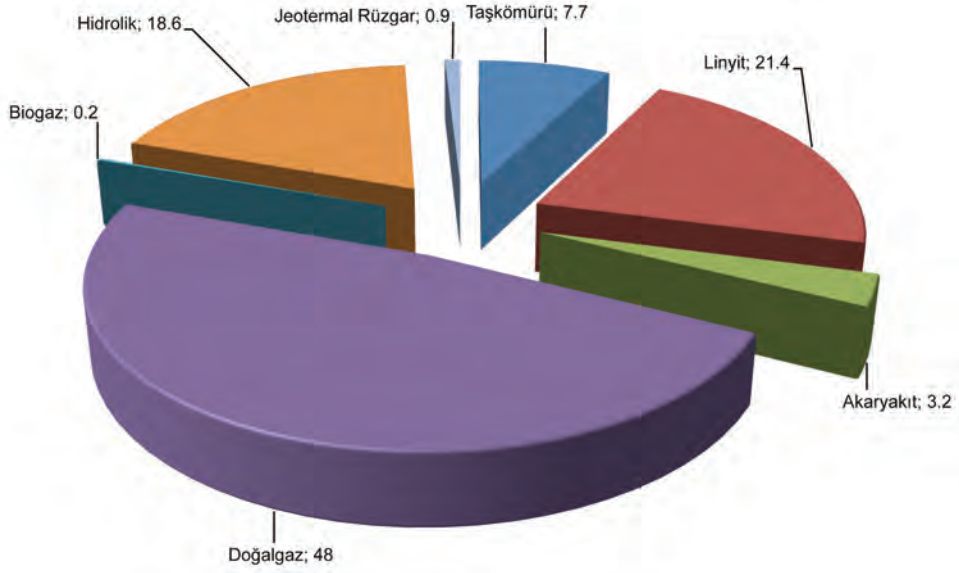
	Termik		Hidrolik		Jeotermal-Rüzgar		Toplam	
	Miktar (Gwh)	%	Miktar (Gwh)	%	Miktar (Gwh)	%	Miktar (Gwh)	%
2001	98.563	80.3	24.010	19.6	152	0.1	122.725	100.0
2002	95.563	73.9	33.684	26.0	153	0.1	129.400	100.0
2003	105.101	74.8	35.329	25.1	150	0.1	140.580	100.0
2004	104.463	69.3	46.084	30.6	151	0.1	150.698	100.0
2005	121.550	74.8	40.800	25.1	150	0.1	162.500	100.0
2006	131.535	74.8	44.244	25.1	221	0.1	176.300	100.0
2007	155 206	81.0	35.851	18.7	511	0.3	191 568	100.0
2008	164 139	82.7	33 270	16.8	1 009	0.5	198 418	100.0
2009*	156 820	80.5	36 300	18.6	1 680	0.9	184 800	100.0

* Geçici

Kaynak: TÜİK

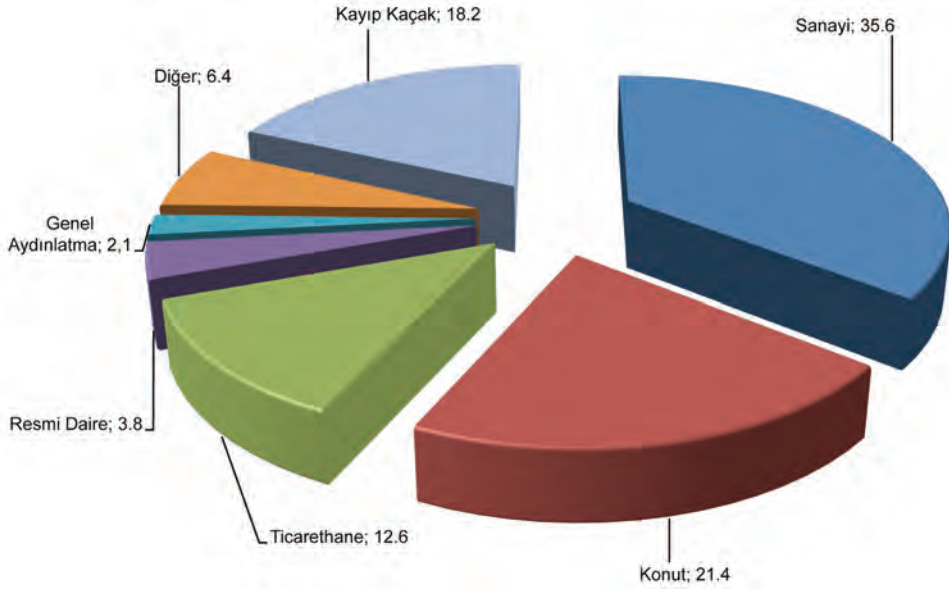
Yukarıda verilen Tablodan görüleceği üzere, termik santrallerden üretilen elektrik enerjisinin toplam elektrik enerjisi üretimi içindeki payı 2007 yılında, 2001 yılından sonraki dönemde ilk kez yüzde 80.0'in üzerine çıkmış ve son üç yıllık dönemde bu konumunu korumuştur.

**ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİNİN
ENERJİ KAYNAKLARINA GÖRE DAĞILIMI**
2009 Yılı

2008 yılına göre yüzde 1.9 oranında azalarak 2009 yılında 194 300 Gwh olarak gerçekleşen toplam elektrik enerjisi tüketiminin yüzde 21.4'ü konutlarda, yüzde 12.6'sı ticarethanelerde, yüzde 3.8'i resmi dairelerde, yüzde 2.1'i genel aydınlatmada, yüzde 35.6'sı sanayi sektöründe ve kalan yüzde 6.4'ü de diğer alanlarda tüketilirken, kayıp-kaçak elektrik tüketimi oranı yüzde 18.2 olmuştur.

**ELEKTRİK ENERJİSİ TÜKETİMİNİN
KULLANIM ALANLARINA GÖRE DAĞILIMI
(2009 Yılı)**

II.4.3. HİZMETLER

II.4.3.1. TİCARET

2001 yılında yaşanan derin ekonomik krizin ardından son altı yıllık dönemde ulusal hasılanın kesintisiz biçimde ve yüksek hızda büyüme göstermiş olmasının yanısıra dış ticaret hacminde gerçekleşen dikkat çekici boyuttaki genişleme doğal olarak etkisini ticaret sektörü üzerinde de göstermiştir. 2002 yılında yüzde 5.9, 2003 yılında yüzde 8.3, 2004 yılında da 12.7, 2005 yılında yüzde 8.2 oranında reel büyüme göstermiş olan ticaret sektörü katma değeri son iki yıllık dönemde büyüme hızında gözlemlenen yavaşlama paralelinde biraz yavaşlayarak 2006 ve 2007 yıllarında sırasıyla yüzde 5.8 ve yüzde 5.2 oranında büyüme kaydetmiştir (1998 yılı temel fiyatları ile). 2006 yılı Mayıs-Haziran aylarında finansal piyasalarda yaşanan dalgalanmanın ardından para politikasının sıkılaştırılması ve bunun faiz hadleri yoluyla tüketim ve

ithal talebi üzerinde yarattığı daraltıcı etki, ticaret sektörü katma değeri genişleme hızının 2006 yılında biraz yavaşlamasına neden olmuştur.

2007 yılında reel anlamda yüzde 5.2 oranında büyüme gösteren ticaret sektörü katma değeri, ekonomik faaliyet hacminde 2008 ve 2009 yıllarında yaşanan yavaşlama ve küçülme sürecinin etkisiyle 2008 yılı üçüncü çeyreğinden itibaren giderek keskinleşen bir beş çetrek dönem boyunca süren bir küçülme dönemine girmiştir. Ticaret sektörü katma değerinde sabit fiyatlar üzerinden 2008 yılının üçüncü çeyreğinde yüzde 1.5 oranı ile başlayan küçülme, önceki yılların aynı dönemlerine göre yılın dördüncü çeyrek döneminde yüzde 16.6'ya ulaşmış, 2009 yılı ilk çeyreğinde ise küçülme dip yaparak yüzde 26.2'ye tırmanmıştır. 2008 yılı genelinde yüzde 1.5 oranında küçülme sergileyen toptan ve perakende ticaret sektörü katma değeri 2009 yılının ilk üç çeyrek döneminde sırasıyla yüzde 26.2, yüzde 15.2 ve yüzde 7.2 oranında daralma gösterdikten sonra artan iç ve dış talep ve dolayısıyla ekonomideki toparlanmanın ardından yılın son çeyreğinde yeniden büyüme sürecine girmiştir. 2009 yılı son çeyreğinde yüzde 10.3 oranında genişleyen ticaret sektörü katma değeri tılin tamamı itibariyle yüzde 10.2 oranında küçülmüştür.

Cari fiyatlar üzerinden ticaret sektörü katma değeri 2009 yılında, bir önceki yıla göre yüzde 11.8 oranında bir azalışla, 102 516.2 milyon TL.'na gerilemiş ve yine cari fiyatlar üzerinden küçülme oranı (% 11.8) genel ekonomide cari fiyatlar üzerinden gözlemlenen yüzde 0.4 oranındaki genişleme hızının (reel anlamda yüzde 4.7 oranında daralma) çok üstünde olduğu için, GSMH içindeki payı da, bir önceki yıldaki yüzde 12.2 düzeyinden, ciddi bir gerileme ile yüzde 10.2'ye düşmüştür.

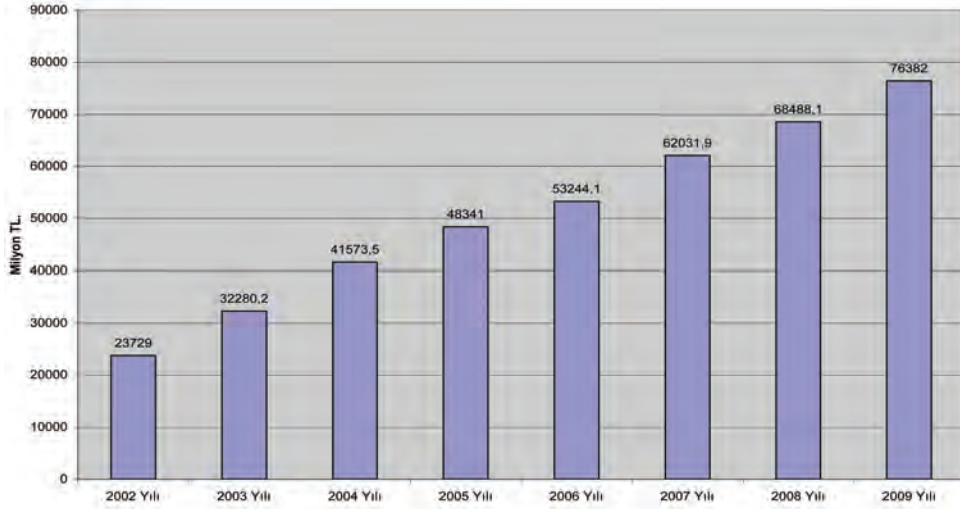
Ticaret borsaları işlem hacmi, 2009 yılında bir önceki yıla göre nominal yüzde 16.5 oranında bir artışla, bir önceki yıldaki 68 488.1 milyon TL.'ndan, 76 382 milyon TL.'na yükselmiş ve nominal yüzde 11.5 reel yüzde 4.7 bir büyüme göstermiştir (12 aylık ortalamalara göre 2009 yılı TÜFE artışı = % 6.5). 2009 yılında işlem hacminin en yüksek olduğu borsa, 8 566.8 milyon TL. ile İstanbul Ticaret Borsası olmuş, onu 3 899.6 milyon TL. ile İzmir, 3 074 milyon TL. ile Konya ve 2 758.5 milyon TL. ile Adana Ticaret Borsaları izlemiştir. Ticaret borsaları arasında işlem hacmi bir önceki yıla göre en çok yükselen borsalar yüzde 45.3 ile Trabzon, yüzde 41.3 ile Diyarbakır, yüzde 33.3 ile Samsun ve yüzde 31.6 ile Gaziantep olmuştur.

TABLO.II.4.14.
TİCARET BORSALARI İŞLEM HACMİ

Yıllar	İşlem Hacmi		TÜFE (2003=100)	İşlem Hacmi
	(Bin TL)	Değişim (%)	Değişim (%)	Reel Değişim (%)
2006	53.244.650	9,9	9,7	0,3
2007	62.031.924	16,5	8,4	7,5
2008	68.488.066	10,4	10,1	0,3
2009	76.381.970	11,5	6,5	4,7

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Ekonomik Rapor 2009, S. 45.

TİCARET BORSALARI İŞLEM HACMİ

Bir önceki yıla göre 2009 yılında kurulan şirket sayısında yüzde 9.3 oranında, konulan sermaye tutarında yüzde 17.3 oranında bir gerileme olurken, kapanan şirket sayısında ise yüzde 8.5 oranında bir yükselme meydana gelmiştir. 2009 yılında 10'u kolektif, 41 550'si limited, 1 881'i anonim şirket ve 1 031'i kooperatif olmak üzere toplam sermayesi 10 208.6 milyon TL. olan 44 472 şirket kurulmuştur. Buna mukabil 2009 yılında 102'si kolektif, 11'i komandit, 9 151'i limited, 888'i anonim şirket ve 243'ü kooperatif olmak üzere toplam 10 395 şirket kapanmıştır.

Gerçek kişilerde tescil sayısı önceki yıla göre yüzde 6.7 oranında bir azalış göstererek 47 583'ten 44 387'ye gerilerken, ticareti terk edenlerin sayısı da yüzde 15.8 oranında bir azalma göstererek 38 340'tan 32 289'a düşmüştür.

2009 yılında protesto edilen senetlerin sayısı yüzde 21.7 oranında bir artışla 1 milyon 600 bine çıkarırken, protesto edilen senetlerin toplam parasal tutarı da yüzde 15.0 oranında bir tırmanmayla 7 771.3 milyon TL.'na yükselmiştir. Karşılıksız çıkan çeklerin sayısı da yüzde 23.5 oranında artış göstererek 1 994 bine yükselmiştir.

TABLO.II.4.15.
PROTESTO EDİLEN SENETLER VE KARŞILIKSIZ ÇEKLER

Yıllar	Protesto Edilen Senetler			Karşılıksız Çekler		
	Adet (Bin)	Değişim (%)	Tutar Bin TL	Değişim (%)	Adet (Bin)	Değişim (%)
2003	480	-3,8	907.941	11,2	850	13,6
2004	590	22,9	1.652.306	82,0	965	13,5
2005	921	56,1	2.803.142	69,7	1.103	14,3
2006	1.178	27,9	4.054.905	44,7	1.213	10,0
2007	1.471	24,9	5.732.371	41,4	1.397	15,2
2008	1.574	7,0	6.760.228	17,9	1.614	15,5
2009	1.600	1,7	7.771.279	15,0	1.994	23,5

Kaynak: TCMB

II.4.3.2. TURİZM

Küresel krizin istihdam hacmi, reel gelir düzeyleri ve hanehalkları bilançoları üzerindeki olumsuz etkilerinin bir sonucu olarak 2009 yılında ülkemize gelen yabancı turist sayısında yüzde 3.5 oranında cüzi bir artış gözlemlenmiştir. TL:’nin aşırı değerli konumda bulunmasına rağmen 2009 yılında yurt dışına çıkan vatandaş sayısında da düşük bir artış gözlemlenmiş ve bir önceki yıla göre yüzde 2.4 oranında bir tırmanmayla 4 658 bine yükselmiştir.

TABLO.II.4.16.
GELEN TURİST - YABANCI VE ÇIKAN VATANDAŞ SAYISI
(Çıkış yapan Ziyaretçi Sayısı)

Yıllar	Yabancı	Değişim (%)	Vatandaş	Değişim (%)
2003	13 701	6.0	2 601	13.4
2004	17 203	25.6	3 060	17.6
2005	20 523	19.3	3 602	17.7
2006	19 276	-6.1	3 873	7.5
2007	23 017	19.4	4 198	8.4
2008	26 431	14.8	4 549	8.4
2009	27 348	3.5	4 658	2.4

Kaynak: DPT, TÜİK

Turizm amaçlı yurt dışına çıkışlarda 2003, 2004, 2005 yıllarında gözlemlenmiş hızlı büyüme 2006-2008 yıllarında daha ılımlı bir görünüm kazanmış, 2009 yılında ise artış daha da yavaşlamıştır.

TABLO.II.4.17.
TURİZM GELİR – GİDER HESABI
(Milyon Dolar Olarak)

	Gelir⁽¹⁾	Gider	Net Turizm Geliri
2001	8.090	1.738	6.352
2002	8.479	1.880	6.599
2003	13.203	2.113	11.090
2004	15.888	2.524	13.364
2005	18.152	2.872	15.280
2006	16.853	2.743	14.110
2007	18.487	3.260	15.227
2008	21 951	3 506	18 445
2009	21 249	4 146	17 103

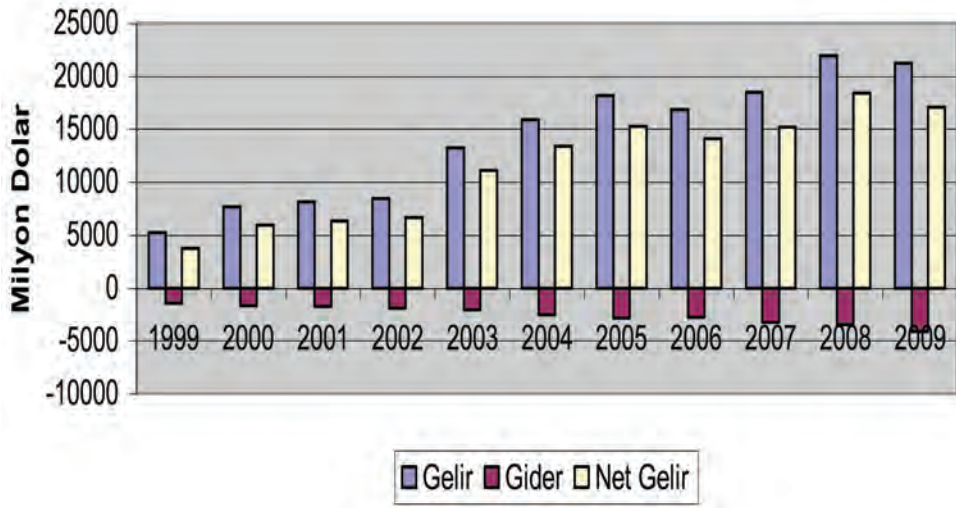
(1) Turizm gelirlerine, yurt dışında yerleşik Türk vatandaşlarının daha önce işçi gelirleri olarak hesaplanan, ancak 2003 yılından itibaren yurda girişte turizm geliri olarak değerlendirilen harcamaları dahil edilmiştir.

Kaynak: DPT, Devlet İstatistik Enstitüsü

2009 yılında bir önceki yıla göre turizm gelirlerinde yüzde 3.2 oranında bir gerileme gözlemlenmiş ve 21 milyar 249 milyon Dolar tutarında gelir elde edilmiştir. Buna karşılık aynı yıl içerisinde gerçekleşen turizm giderleri önceki yıla göre yüzde 18.3 oranında dikkat çekici bir artış gerçekleşmiş ve net turizm gelirleri 2008 yılına ilişkin 18 445 milyon Dolardan 17 103 milyona gerilemiştir.

2009 yılında yurtdışına çıkan vatandaş başına ortalama harcama 745 Dolar olarak 717 Dolar olan bir önceki yıl düzeyinin üzerinde gerçekleşirken, gelen yabancı başına ortalama harcama bir önceki yıla ilişkin 709 Dolardan, 664 Dolara gerilemiştir.

TURİZM GELİR VE GİDERLERİ (Milyon Dolar Olarak)

II.4.3.3. ULAŞTIRMA

Ekonomik faaliyet hacminde 2008 yılı ortalarından itibaren belirgin biçimde başlayan yavaşlama ve yılın son çeyreğinden itibaren girilen küçülme süreci olumsuz etkilerini birebir biçimde ulaştırma depolama ve haberleşme sektörü üzerinde de icra etmiştir. Yılın son çeyrek döneminde sabit fiyatlar üzerinden önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 7.5 oranında daralan ulaştırma haberleşme sektörü katma değeri 2008 yılının tamamında ancak yüzde 1.5 oranında bir büyüme ortaya koymuştur. Krizin etkilerinin derinleşmesi ile 2009 yılının ilk üç çeyreğinde önceki yılın aynı dönemlerine göre sırasıyla yüzde 16.3, yüzde 10.3 ve yüzde 5.0 oranında küçülen ulaştırma haberleşme sektörü katma değeri, baz etkisi katkısıyla yılın son çeyrek döneminde cüzi düzeyde yüzde 3.6 oranında büyümüş, ancak 2009 yılı genelinde yüzde 7.1 oranında daralma ortaya koymuştur. Dış ticaret hacmindeki sert düşüş ulaştırma haberleşme sektörü katma değerindeki küçülme oranının GSYH'daki daralma oranından (yüzde 4.7) daha yüksek gerçekleşmesinde başta gelen rol oynamıştır.

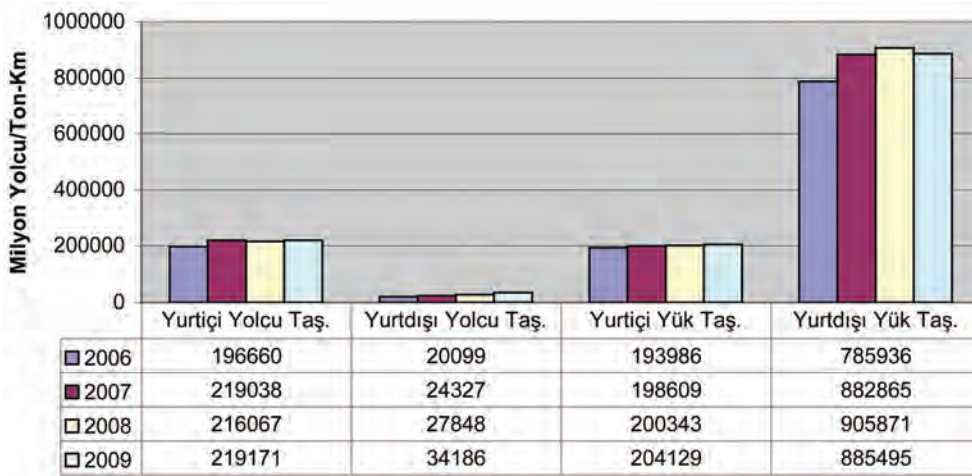
Bu olumsuz gelişme sonucu sektörün 2008 yılında toplam GSYH içinde yüzde 14.2 olan payı 2009 yılı itibariyle yüzde 13.3'e gerilemiştir.

2009 yılında önceki yıla göre, yurt içi yolcu taşımada yüzde 1,4, yurt içi yük taşımada yüzde 1.9 oranında bir artış gerçekleşirken, yurt dışı yolcu taşımada yüksek oranlı artış yurt dışı yük taşımada ise cüzi oranda düşüş gerçekleşmiştir. Yurt dışı yolcu taşımada yüzde 22.4 oranında i bir büyüme meydana gelmiş buna karşılık yurt dışı yük taşımada (BOTAŞ tarafından boru hattı ile taşınması yapılan doğal gaz taşımaları hariç) önceki yıla göre yüzde 2.2 oranında gerilemiştir.

2009 yılında toplam 219 171 milyon yolcu-Km.'ye ulaşan yurt içi yolcu taşımalarının yüzde 95.1'i karayolu, yüzde 1.5'i demiryolu, ve yüzde 3.4'ü de hava yoluyla yapılmıştır.

Karayolu taşımada 2009 yılında yük taşımada da ağırlığını korumuş ve toplam 204 129 milyon Ton-Km.'ye ulaşan toplam yurtiçi yük taşımalarının yüzde 91.1'i karayolu ile yapılırken, demir yolu yüzde 4.1, deniz yolu yüzde 3.5 ve boru hatları da yüzde 1.3 pay almıştır. Yurt dışı yolcu taşımalarında havayolu yaklaşık yüzde 100.0 düzeyindeki ağırlığını korumuştur. Yurt dışı yük taşımalarında ise doğal olarak deniz yolu taşımada önemli bir yer tutmuştur. Toplam 885 495 milyon Ton-Km. olan yurt dışı yük taşımalarının yüzde 93.6'sı deniz yolu, yüzde 6.33'ü ise boru hatları ile gerçekleştirilmiştir.

YOLCU VE YÜK TAŞIMACILIĞI (Milyon Yolcu-Km.) (Milyon Ton-Km.)

II.5. KAMU MALİYESİ

II.5.1. Yakın Geçmiş Dönemde Kamu Kesimi Finansmanı

Son dört onyıllık dönemde özel kesim ve kamu kesiminin ciddi boyuttaki tasarruf açıkları makroekonomik dengeyi ve ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilerken, yoğun biçimde iç ve dış borçlanma zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir.

Ülkemizde özellikle doksanlı yılların ortalarından itibaren yaşanan ekonomik istikrarsızlık ve krizlerin altında yatan temel etkenlerin başında sürekli ve yüksek boyutlu kamu finansman açıkları yer almıştır. Kamu kesimi gelirlerinin önemli bir bölümünün, hatta giderek tamamının faiz ödemelerine tahsisi zorunluluğunda kalınması, kamu maliyesinde, yüksek borç stoku-yüksek nominal ve reel faiz-faiz ödemeleri için yüksek boyutlu borçlanma sarmalının doğması sonucunu getirmiştir. Başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapı ve özellikle sosyal güvenlik sistemi, tarımsal destekleme ve kamu ürünleri fiyatlandırma politikası alanındaki diğer yapısal sorunların bir türlü kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olması, 2000'li yılların başına kadar yaşanmış olan ekonomik krizlere yol açan diğer önemli faktörler olmuştur

Yapısal sorunlara çözüm getirilememesi ve popülist politika uygulamaları sonucu süreklilik ve derinlik kazanan kamu finansman açığı, giderek kamu kesimi toplam borç stokunun artan bir hızla büyümesi sonucunu getirmiş ve 1990 yılında yüzde 29.0 olan kamu kesimi toplam borç stokunun GSYH'ya olan oranı, 2001 yılında tavan yaparak yüzde 78.8'e kadar (1998 baz yıllı GSYH serisine göre) yükselmiştir. Yaşanan ekonomik krizler ertesinde benimsenmiş olan istikrar politikaları doğrultusunda izlenen sıkı maliye politikaları olumlu etkisini kamu borç stoku üzerinde göstermiş ve 2002 yılından itibaren, hernekadar yavaşlamış olmakla beraber borç stoku nominal bazda yükselmesini sürdürmüştü de, kamu kesimi iç ve dış borçlarının brüt ve net olarak GSYH'ya olan oranları gerilemeye başlamıştır. 2004 yılı sonu itibariyle toplam kamu brüt ve net borç stoklarının GSYH'ya olan oranları sırasıyla yüzde 59.4 ve yüzde 49.1'e, 2005 yılı sonu itibariyle yüzde 53.9 ve yüzde 41.7'ye, 2006 yılı sonu itibariyle yüzde 48.1 ve yüzde 34.1'e ve 2007 yılı sonu itibariyle de yüzde 41.9 ve yüzde 29.1'e gerilemiş bulunmaktadır. Net borç stokunun GSYH'ya olan oranı 2008 yılında da düşmesini sürdürmüştür. Ancak 2008 yılı son çeyrek döneminden itibaren küresel krizin olumsuz etkilerinin Türkiye ekonomisi üzerinde belirgin bir şekilde hissedilmeye başlanması ve bu durumun başta ithalde alınan vergiler olmak üzere kamu gelirlerini ciddi biçimde düşürmesi sonucunu getirmiştir. Ayrıca krizin etkilerinin azaltılması ve ekonomik faaliyet hacminin arttırılmasına yönelik olarak yapılan vergi indirimleri ile ilave kamu harcamaları kamu ke-

simi borçlanma ihtiyacını arttırmış ve borç stokunun GSYH'ya olan oranının 2009 yılında büyümesi sonucunu getirmiştir.

TABLO.II.5.1
KAMU BORÇ STOKU
(Milyon YTL.)

	2006	2007	2008	2009
I. Toplam Kamu Borç Stoku	365 842	355 474	408 210	465 518
A. İç Borç	267 323	271 928	295 765	347 192
Merkezi Yönetim	251 470	255 310	274 827	330 005
Diğer Kamu	15 853	16 618	20 938	17 188
B. Dış Borç	97 598	82 161	112 444	118 325
Merkezi Yönetim	93 580	78 169	105 493	111 503
Diğer Kamu	4 018	3 991	6 951	6 823
II. Merkez Bankası Net Varlıkları	45 685	41 769	60 371	65 995
Net Dış Varlıklar	67 136	70 977	92 635	92 497
Diğer Varlık ve Yükümlülükler	-21 451	-29 208	-32 464	-26 502
III. Kamu Mevduatı	35 961	32 618	41 496	47 687
Merkezi Yönetim	24 745	20 350	19 621	27 974
Diğer Kamu	11 216	12 269	21 875	19 713
IV. İşsizlik Sigortası Fonu Net Varlıkları	23 748	30 727	38 352	42 985
Top. Kamu Net Borç Stoku (I-II-III-IV)	258 198	248 421	257 990	309 740
Kamu Borç Stoku / GSMH (% Olarak)				
	2006	2007	2008	2009
I. Toplam Kamu Borç Stoku	48.1	41.9	42.9	48.8
A. İç Borç	35.2	31.8	31.1	36.4
B. Dış Borç	12.9	9.6	8.7	12.4
II. Merkez Bankası Net Varlıkları	6.0	4.9	6.4	6.9
Net Dış Varlıklar	8.9	8.3	9.8	9.7
Diğer Varlık ve Yükümlülük.	2.8	-3.4	-3.4	-2.8
III. Kamu Mevduatı	4.7	3.8	4.4	5.0

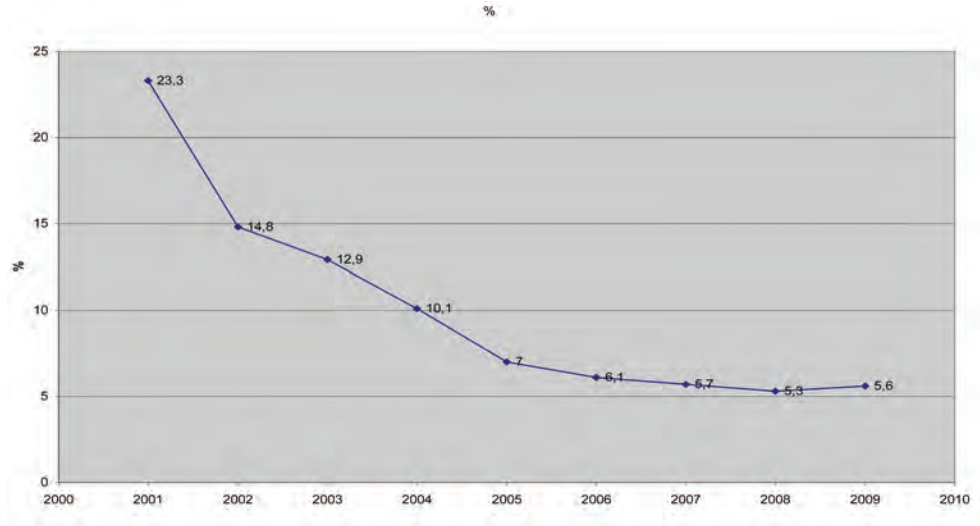
	2006	2007	2008	2009
Merkezi Yönetim	3.3	2.4	2.1	2.9
Diğer Kamu	1.5	1.4	2.3	2.1
IV. İşsizlik Sigortası Fonu Net Varlıkl.	3.1	3.6	4.0	4.4
Top. Kamu Net Borç stoku (I-II-III-IV)	34.1	29.1	28.2	32.5
Net Dış Borç stoku	4.0	1.3	2.1	2.7
Net İç Borç stoku	30.2	27.8	26.1	29.8
Bilgi için: GSYİH (Milyon TL) (1998 bazlı)	758 391	856 387	950 534	953 974

Yüksek kamu finansman açığı, açığın monetizasyonu veya zorunlu kıldığı kamu ürünleri fiyat artışları yoluyla enflasyonu yükseltici etki doğurmuş, açığın borçlanma ile finansmanı durumunda yüksek reel faizlere, dolayısıyla kamu borç yükünde sarmal bir artışa ve yüksek faiz servisi ile açığın daha da büyümesine yol açmıştır. Ekonomik istikrar programları ile düşürülmesi amaçlanan yüksek kamu finansman açığı, ayrıca özel kesim yatırım talebinin azalmasına (crowding out) ve ekonomik büyüme kayıplarına neden olmuş, bunun yanısıra yüksek reel faizler, işletmelerin finansman ve üretim maliyetlerini şişirerek, yüksek enflasyonu besleyen bir diğer önemli unsur haline gelmiştir. Bu nedenle 1989 yılından buyana uygulamaya konulmuş olan ve enflasyonla mücadeleyi temel politika hedefi olarak almış olan beş istikrar programından özellikle son dördü, kamu mali dengesinin kurulmasını öngören sıkı bir maliye politikasını temel almıştır. İstikrar programları kapsamında alınması öngörülen önlemlerle kamu harcamalarının GSMH içindeki payı düşürülürken, kamu gelirlerinin artırılmasına çalışılmıştır.

Kamu borç stokunda 90'lı yılların başından itibaren gözlemlenen bu artış, dönemin ilk yıllarında yüksek oranlarda seyreden faiz dışı kamu açıklarından kaynaklanmış, daha sonraki dönemde ise süregiden finansman açıkları ile biriken borç stokunun getirdiği yüksek reel faizler, borç stoku birikiminin ivmesini arttıran temel bir unsur olma niteliğini kazanmıştır. Borçlanma - yüksek faiz - yüksek borç stoku sarmalı faiz ödemelerini giderek tırmandırmış ve genel bütçenin parasal olanaklarının hemen tümünü emen bir boyuta tırmandırmıştır. Nitekim 1994-1997 döneminde genelde yüzde 7-8 düzeyinde oluşan konsolide bütçe faiz ödemelerinin GSMH'ya olan oranı, 1998 yılından itibaren hızlı bir tırmanma eğilimi içine girmiş ve 2001 yılında yüzde 23.3'e kadar (1987 yılı bazlı GSMH hesap sistemine göre) yükseldikten sonra

azalmaya başlamış ve 1998 yılı bazlı GSYH değerlerine göre 2002 yılı itibariyle yüzde 14.8'e ve 2003 yılı itibariyle yüzde 12.9'a, 2004 yılı sonu itibariyle yüzde 10.1'e, 2005 yılı sonu itibariyle yüzde 7.0'ye, 2006 yılı sonu itibariyle yüzde 6.1'e, 2007 yılı sonu itibariyle de yüzde 5.7'ye ve 2008 yılı itibariyle de yüzde 5.3'e düşmüştür. Faiz oranlarında gerçekleşen dikkat çekici gerilemeye rağmen küresel krizin yansısıyla yaşanan derin ekonomik krizin kamu maliyesi üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin bir sonucu olarak bu oran 2009 yılı genelinde hafif bir artışla yüzde 5.6'ya çıkmıştır.

Yıllar İtibariyle Merkezi Yönetim Faiz harcamaları / GSYH

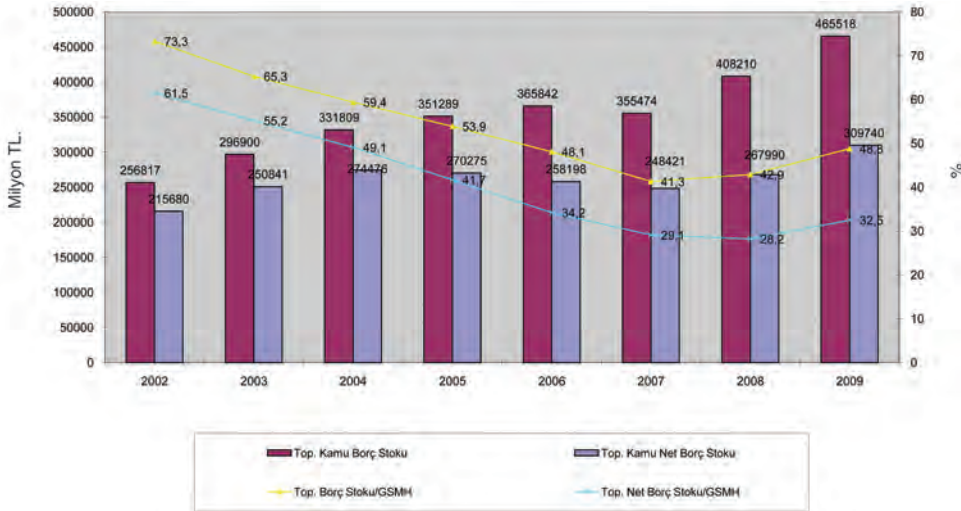

90'lı yılların ikinci yarısından itibaren faiz ödemelerinde gözlemlenen hızlı tırmanma, finansman açığının azaltmak üzere izlenmeye çalışılan sıkı maliye politikalarının da, 2000'li yılların başlarına kadar olan dönemde sonuçsuz kalmasına yol açmış ve Konsolide Bütçe harcamalarının GSMH'ya olan oranı dikkat çekici bir hızla yükselerek 1995 yılındaki yüzde 21.8 düzeyinden, sürekli ve ısrarlı bir biçimde artarak, 2000 yılında yüzde 37.4'e ve 2001 yılında da –özellikle faiz ödemelerindeki tırmanma nedeniyle- yüzde 46.0'ya (1987 yılı bazlı GSMH hesap sistemine göre) kadar yükselmesine neden olmuştur . 2002 yılından başlayarak azalma eğilimi içine giren

Konsolide Bütçe harcamalarının GSYİH'ya (1998 yılı bazlı) olan oranı anılan yılda 33.0 olarak gerçekleşmiş, daha sonra 2003 yılında yüzde 30.9'a, 2004 yılında yüzde 25.2'ye, 2005 yılında yüzde 22.5'e gerilemiş, ancak 2006 ve 2007 yıllarında cüzi bir artış sergileyerek sırasıyla yüzde 23.1 ve 23.8 olarak (Merkezi Yönetim Bütçesi) gerçekleşmiştir. 2008 yılında yüzde 23.9 olarak gerçekleşen Merkezi Yönetim Bütçesi harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya olan oranı, yukarıda ekonomik krizle ilgili olarak belirtilen gelişmelerin etkisiyle tekrar yükselme göstererek yüzde 28.0 olarak gerçekleşmiştir.

Faiz ödemelerinin toplam vergi gelirlerine olan oranında da benzer bir süreç yaşanmış ve faiz ödemelerinin toplam vergi gelirlerine olan oranı 2001 yılında yüzde 103.3'e yükseldikten sonra düşmeye yüz tutmuştur. Faiz ödemelerinin toplam vergi gelirlerine oranı 2002 yılında yüzde 86.9, 2003 yılında yüzde 69.4, 2004 yılında yüzde 62.7, 2005 yılında yüzde 42.7, 2006 yılında yüzde 33.4, 2007 yılında yüzde 30.8, 2008 yılında yüzde 30.1'e düzeyine gerilemiş ancak 2009 yılında cüzi bir yükselme sergileyerek yüzde 30.9 olarak gerçekleşmiştir.

Toplam Kamu Brüt ve Net Borç Stoku ve GSYH'ya Oranları

Konsolide bütçe harcamalarında 2002 yılına kadar süregelen bu hızlı yükselme, konsolide bütçe gelirlerinin aynı paralelde artırılması olanaksız olduğu cihetle, etkisini doğal olarak kamu kesimi borçlanma gereği üzerinde de göstermiştir. 2001 yılı itibariyle yüzde 16.5 düzeyine kadar tırmanan Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSMH'ya olan oranı, daha sonra izlenmekte olan daraltıcı maliye politikası ve programlanan yüksek düzeydeki faiz dışı fazla tutarlarının önemli ölçüde gerçekleştirilmesi sonucu, düşme eğilimi içersine girmiş ve 2002 yılında yüzde 12.7'ye, 2003 yılında yüzde 9.4'e ve 2004 yılında da yüzde 4.7'ye gerilemiş ve 2005, ve 2006 yıllarında henekadar Merkezi Yönetim açısından borçlanma gereği devam etmişse de, özellikle özelleştirme gelirlerinde sağlanan dikkat çekici artışların katkısıyla, kamu kesimi genelinde borçlanma gereği ortadan kalkmıştır. Kamu kesimi genelinde 2007 yılında GSYH'nın yüzde 0.19'u oranında bir borçlanma gereği doğmuş ve bu eğilim küresel finansal krizin ve özelleştirme gelirlerindeki azalmanın etkisiyle 2008 ve 2009 yıllarında derinleşerek sürmüştü ve 2009 yılı itibariyle GSYH'nın yüzde 6.6'sı oranında dikkat çekici bir düzeye ulaşmıştır. Aşağıdaki Tabloda 2006 -2009 dönemi için genel devlet kesimi için borçlanma gereği tutar ve GSYH'ya olan oranı itibariyle verilmektedir.

TABLO.II.5.2.
GENEL KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ

	(Cari Fiyatlarla Milyon TL.)				GSMH'ya* Oranı (%)			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Borçlanma Gereği	-10 543	1 579	15 638	62 534	-1.39	0.19	1.65	6.60
Borçlanma Gereği								
Faiz ödemeleri hariç	-57 110	-47 861	-37 180	1 786	-7.53	-5.68	-3.91	0.19
Borçlanma Gereği								
Faiz Öde. Ve Özell. Gel. Har.	-45 153	-36 167	-28 995	6 077	-5.95	-4.28	-3.5	0.64

* Temel Ekonomik Göstergeler, Ocak-Şubat 2010.

Kaynak: DPT

II.5.2. Yakın Geçmiş Dönemde Maliye Politikası

1997 yılında Uzak-Doğu Asya’da baş gösteren daha sonra Rusya’yı ve Brezilya’yı etkisi altına kriz, 1998 yılının ikinci yarısından itibaren Türkiye’yi de olumsuz yönde etkileyerek sermaye kaçışına yol açmış ve reel sektörde krize ve ekonomik küçülmeye neden olmuştur. Finansal kesimdeki sarsıntı ve ekonomik kriz giderek kamu finansman yapısının daha da bozulması, borçlanma gereğinin yükselmesi sonucunu doğurmuş ve bu olumsuz gelişmeler nominal ve reel faiz hadlerini yükseltmiştir. 1999 yılında ekonominin ciddi bir darboğazla karşılaşması, Hükümeti, IMF ile Aralık 1999 ayında 3 yıl süreli bir “Stand-by” düzenlemesine taraf olmaya zorlamıştır.

Sözkonusu düzenleme üç temel esasa dayanmıştır;

- (1) Önceden de bir takım önlemlerin alınmış olduğu mali uyum,
- (2) Sterilizasyona yer vermeyen, dövizin “çapa” olarak kullanıldığı ve bir “para kurulu” uygulamasını çağrıştıran bir para politikası, ayrıca kısmi bir gelirler politikası,
- (3) Önemli yapısal reform düzenlemeleri.

IMF ile yapılan 17 nci Stand-by anlaşması ile genel çerçevesi oluşturulan enflasyonu düşürme programının uygulanması sürecinde kamu açıklarının azaltılması ve yapısal reformlar alanında önemli adımlar atılmış, faiz oranları hızla düşmüş ve enflasyon haddinde kayda değer bir düşme gerçekleştirilmiştir.

Ne var ki istikrar programının temel politika araçlarından birisi olan “döviz kuru çapası” giderek neden olduğu yüksek cari işlemler hesabı açığıyla program dengelerinin sürdürülebilirliğini ve başarısını tehdit eden önemli bir unsur niteliği kazanmıştır.

“Döviz kuru çapası”nın yeniden özendirdiği döviz açık pozisyonu riski ile vade uyumsuzluğu nedeniyle artan faiz riski - uzun vadeli plasmanların kısa vadeli fonlarla finanse edilmesi – istikrar programının başarısı üzerindeki önemli tehdidi oluşturmuştur.

Bir likidite sıkıntısı olarak algılanan Kasım 2000 bankacılık kesimi krizi, risk alma düşüncesi ile yabancı bankaların bankacılık kesimine olan kredilerini kesme olayına yol açarken, aşırı değerlenmiş TL.nin gündeme getirdiği devalüasyon riski, yabancıların sermaye ihracına yönelmelerine yol açmıştır.

Kasım ayında ortaya çıkan likidite sıkıntısı faizlerde hızlı bir yükselmeyi beraberinde getirmiş, bu yüksek faizlerle bilançolarındaki yüksek hacimli DİBS'leri taşımakta yerli bankaların acze düşmeleri, yabancıların, ellerindeki Hazine kağıtlarını satıp dövize dönmelerini teşvik etmiş bu durum piyasadaki likiditeyi daha da daraltarak faizlerin fırlamasına yol açmıştır.

Ancak bankacılık kesiminin yapısal zayıflığı ve Kasım krizinin bankaların özvarlığında meydana getirdiği erime Hükümetin, TL'nin aşırı değerli konumunu sürdürme konusundaki ısrarı ve yıllar boyu kamu bankalarının bilançolarına gizlenmiş olan kamu finansman açığı ile olası bir devalüasyon riskinin bankaları döviz talebine yöneltmesi, Şubat 2001 krizini kaçınılmaz kılan başlıca nedenler olmuştur.

Şubat 2001 krizinin hemen ertesinde, yine önemli boyuttaki bir sermaye çıkışının ardından, Hükümet "döviz kuru çapası" sisteminden vazgeçilerek dalgalı kur sistemine geçildiğini deklare etmiştir.

15 Mart 2001 tarihinde Hükümet tarafından "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" (GEGP) yayınlanmış ve daha sonra, IMF ile yapılan ayrıntılı görüşme ve değerlendirmelerin ardından hazırlanan Niyet Mektubu 15 Mayıs 2001 tarihinde adı geçen Kurumca onaylanmıştır.

Çok geniş kapsamlı ve ayrıntılı bir Yapısal Politikalar Listesini de içeren Niyet Mektubunda "Dalgalı Döviz Kuru" esas alınmıştır.

Yeni Stand-by düzenlemesi çerçevesinde öncelik, daha önce uygulanan programın aksine, enflasyonla mücadeleye değil, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına ve iç borç stokunun çevrilebilmesine verilmiştir.

2002 yılı Bütçesi, borçların döndürülebilirliğinin sağlanmasını temel hedef olarak almış ve bu nedenle yüksek boyutta bir faiz dışı fazlanın sağlanmasını öngörmüştür.

2003 Yılı Bütçesi de, bir önceki yıl Bütçesinde olduğu gibi, mali disiplinin sağlanmasını ve borçların döndürülebilirliğini temel hedef olarak almış, yüksek boyutta bir faiz dışı fazlanın tutturulmasını öngören sıkı bir maliye politikası uygulaması gözetilerek hazırlanmıştır.

İzlenmekte olan istikrar programı doğrultusunda 2004 yılında da sıkı maliye politikası izlenmiştir. 2004 yılında konsolide bütçe kapsamındaki kuruluşların tamamında yeni bütçe sınıflandırmasına geçilmiştir. Analitik bütçe sınıflandırması (ABS) olarak adlandırılan yeni sistem, fonksiyonel sınıflandırmaya, uluslar arası karşılaştırmaların yapılmasına, mali saydamlığın artırılmasına, hesap verilebilirliğin geliştirilmesine

ve detaylı bir kurumsal kodlama ile program sorumlularının saptanmasına olanak vermektedir. 10.12.2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol kanunu 2006 yılı başından itibaren tam olarak uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede, önceki yıllarda uygulanmış olan konsolide bütçe sistemi terk edilerek, merkezi bütçe sistemine geçilmiş ve bütçenin kapsamı, hem kapsanan kurumlar hem gelir ve harcama ayrıntıları açısından genişletilmiştir.

Yıllar itibariyle konsolide bütçe ve finansmanının verildiği aşağıdaki TABLO. II.5.3'te bu yöntem benimsenmiştir.

TABLO.II.5.3.
KONSOLİDE BÜTÇE/MERKEZİ YÖNETİM
BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ*
(Milyon TL.)

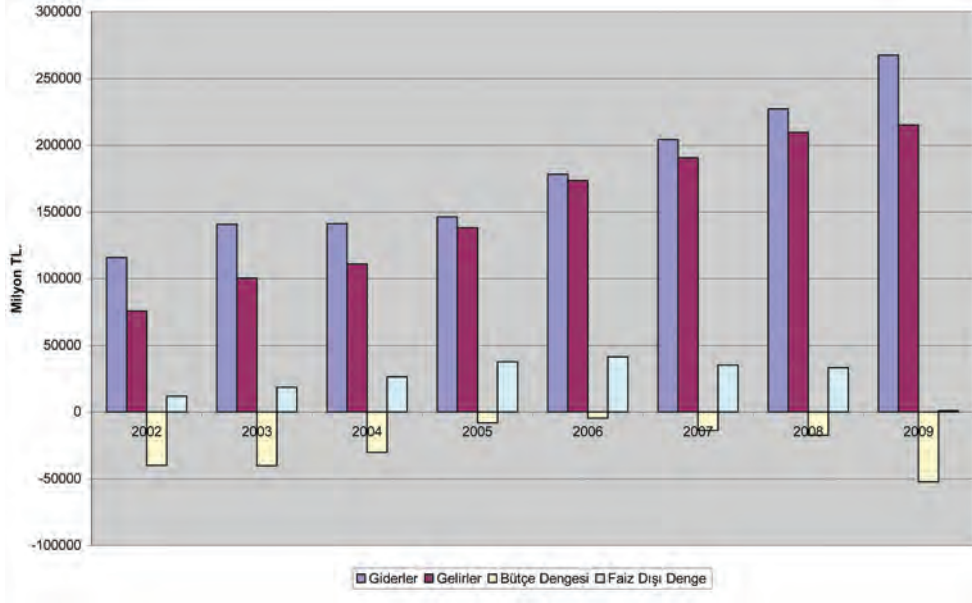
	2006	2007	2008	2009
Gelirler	173.483	190.360	209.598	215.060
Genel Bütçe Gelirleri	168.547	184.803	203.027	208.656
Vergi Gelirleri	137.480	152.835	168.109	172.417
Vergi Dışı Gelirler	26.970	23.945	24.548	33.014
Sermaye Gelirleri	1.841	6.080	9.114	2.044
Alınan Bağış ve Yardımlar	2.255	1.845	850	879
Alacaklardan Tahsilatlar	0,0	97,6	407	302
Katma Bütçe Öz Geliri	-	-	-	-
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelir.	3.530	3.972	4.825	4.603
Düzen.Ve Denet. Kurum Gelirleri	1.407	1.585	1.747	1.802
Harcamalar	178.126	204.068	227.031	267.275
Personel Giderleri	37.812	43.569	48.856	55.930
Sos. Güv. Kur. Devlet Primi	5.075	5.805	6.408	7.206
Mal ve Hizmet Alımları	19.001	22.258	24.412	29.594

Faiz Harcamaları	45.963	48.753	50.661	53.201
Cari Transferler	49.851	63.292	70.360	91.761
Sermaye Giderleri	12.098	13.003	18.516	19.847
Sermaye Transferleri	2.637	3.542	3.174	4.314
Borç Verme	5.689	3.846	4.644	5.422
Yedek Ödenekler	0,0	0,0	0,0	0,0
Bütçe Dengesi	-4.643	-13.708	-17.432	-52.215
Bilgi için: <i>Faiz Hariç Harcama</i>	<i>132.163</i>	<i>155.315</i>	<i>176.369</i>	<i>214.074</i>
<i>Faiz Dışı Denge</i>	<i>41.320</i>	<i>35.045</i>	<i>33.229</i>	<i>986</i>

* Analitik Bütçe Sınıflandırmasına göre düzenlenmiştir.

Bir tarafta sürdürülebilir bir büyüme ve istihdam artışı sağlanırken öte yanda ekonominin istikrara kavuşturulması, enflasyonun düşürülmesi ve kamu finansman açığı ile borç yükünün azaltılabilmesini teminen izlenmekte olan istikrar programı çerçevesinde uygulanmakta olan sıkı maliye politikası 2005 yılında da, ön planda göz önünde tutularak sürdürülmüştür. Bu çerçevede kamu gelirlerinin arttırılmasına çalışılmış ve harcamalar içinde en önemli yeri tutan borç servisleri alanında bir kısıntı yapılamaması nedeniyle, kamu harcamalarını düşürebilmek için, yatırımlarda kısıntıya gidilmiş, kamu personeli maaş artışları geçmiş değil de, öngörülen enflasyona göre arttırılmıştır.

Konsolide Merkezi Yönetim Bütçesi Uygulama Sonuçları

11 Mayıs 2005 tarihinde Türkiye ile IMF arasında, üç yıl süreli ve 6.662 milyon SDR (Özel Çekme Haddi) (yaklaşık 10 milyar A.B.D. Doları) tutarında bir mali desteği içeren yeni bir Stand-by düzenlemesi (19. Stand – by) yürürlüğe konulmuştur. Anlaşmanın IMF tarafından onaylandığına ilişkin basın açıklamasında, hem makroekonomik değişkenlere ilişkin en son gerçekleştirmeler ile 2005 yılı hedeflerine hem izleyen dönemde uygulanması öngörülen ekonomi politikasının genel çerçevesine yer verilmiştir.

Sözkonusu Stand-by Anlaşmasına dayanak oluşturan 26 Nisan tarihli Niyet Mektubunda Hükümetçe, kamu maliyesi alanında, yüksek seviyede faiz dışı fazla üretilmesi suretiyle borcun azaltılması üzerine odaklanmaya devam edileceği ifade edilmiş, ayrıca mali uyumun sürdürülebilirliğini ve ekonomi üzerinde yarattığı etkinin güçlendirilmesini temin etmek amacıyla bütçenin kompozisyonunun ve kalitesinin geliştirileceği hususları vurgulanmıştır.

Hükümetçe I. ve II. Gözden Geçirmeye ilişkin olarak IMF'ye 24 Kasım 2005 tarihinde yeni bir Niyet Mektubu sunulmuştur. Mektupta 2005 ve 2006 yıllarına ilişkin

makroekonomik çerçeve tanımlanmış izlenecek para ve maliye politikalarına yer verilmiştir..

2006 yılında bir önceki yıla göre özel bütçeli idareler öz gelirleri ve düzenleyici ve denetleyici kurum gelirleri dahil, bütçe gelirlerinin yüzde 25.7 oranında artmasına karşılık harcamalar toplamının sadece yüzde 21.9 oranında yükselmiş olması sonucu bütçe açığının yüzde 42.8 oranında bir daralmayla 8 milyar 117 milyon TL.'ndan 4 milyar 643 milyon TL.'na düşmüş olması bütçe performansı alanında ilk planda dikkat çekici olmuştur.

Hükümetçe 3. ve 4. Gözden geçirme çalışmaları ile ilgili olarak IMF'ye 7 Temmuz 2006 tarihinde bir Niyet Mektubu daha verilmiştir. 7 temmuz 2006 tarihli Niyet Mektubunda maliye politikası ile ilgili olarak esas itibariyle daha önceki Niyet Mektuplarında yer verilen, mali disiplin, öngörülenin üzerinde gerçekleşen gelirlerin muhafaza edilmesi, kamu maliyesinde şeffaflığın artırılması gibi konularda alınması öngörülen önlemler belirtilmiş ve vergi yapısının basitleştirilmesi, vergi tabanının genişletilmesi ve gelir idaresinin güçlendirilmesi gibi kamusal mali reform alanlarında ek olarak yapılacak yapısal düzenlemeler için taahhütte bulunulmuştur.

V. gözden geçirme ile ilgili olarak IMF'ye verilen 27 Kasım 2006 tarihli Niyet Mektubunda makroekonomik değişkenler alanında beklenen 2006 yılı gerçekleştirmelerine ve 2007 yılı hedeflerine yer verilmiştir. Sözü edilen Niyet mektubunda maliye politikası ile ilgili olarak sıkı maliye politikasının önemle sürdürüleceği, harcama artışlarını telafi etmek üzere cari harcama ödeneklerinde GSMH'nın yüzde 0.2'si kadar blokaj yapıldığı, gerektiği takdirde 2007 yılı ödeneklerinde ilave kesintiye gidilebileceği belirtilmiş, sağlık harcamaları başta olmak üzere alınan önlemler sıralanmıştır.

IMF'ye VI. Gözden geçirme ile ilgili olarak 1 Mayıs 2007 tarihinde yeni bir Niyet Mektubu verilmiştir. Bu mektupta da önceki mektuplarda yer verilen para ve maliye politikası hedefleri tekrarlanmış ve sayısal performans kriterleri ile gösterge niteliğindeki hedeflerde bazı revizyonlar yapılmıştır.

Merkezi yönetim bütçesi 2007 yılı gerçekleştirmelerine bakıldığında 'bütçe dengesi'nde ve 'faiz dışı denge'de 2006 yılı sonuçlarına göre belirgin bir bozulma meydana geldiği gözlemlenmektedir. 2007 yılında merkezi yönetim faiz dışı dengesi, hedeflenen tutarın 1.1 milyar TL. altında, 35 045 milyon TL. fazla verirken, toplam bütçe dengesi 13 708 milyon TL. açıkla kapanmıştır. 2007 yılında merkezi yönetim bütçe gelirleri bir önceki yıla göre yüzde 9.3 oranında artarken, giderler yüzde 14.25 oranında genişlemiştir. Harcamalardaki artışta seçim yılı olmasının etkileri gözardı

edilmemelidir. Bununla beraber yine de merkezi yönetim bütçe dengesi hedefinin tutturulmuş olması önem taşımaktadır.

2007 yılında merkezi yönetim harcamalarında en hızlı artış yüzde 26.9 ile, harcamalarda yüzde 31.0 oranında en büyük paya sahip olan cari transferlerde gerçekleşmiştir. Diğer taraftan 2007 yılında merkezi yönetim bütçesi gelirleri programa göre yüzde 100.8 oranında bir gerçekleşme ile 189 milyar 617 milyon TL. düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu kapsamda merkezi yönetim bütçesi vergi gelirleri bir önceki yıl genel bütçe vergi gelirlerine göre yüzde 9.3 oranında nominal artış göstermiş reel anlamda ise önemsiz bir artışla yaklaşık aynı değerini korumuştur.(2007 12 aylık ortalamalara göre TÜFE artışı = % 8.76)

Yukarıdaki Tablodan görüldüğü üzere 2007 yılı genelinde merkezi yönetim bütçesinde 13 708 milyon TL. tutarında açık verilmiş, oluşan 13 milyar 651 milyon YTL. tutarındaki nakit açığının 6 milyar 395 milyon YTL. bölümü borçlanma (net) suretiyle, 2 milyar 994 milyon YTL. bölümü yıl içinde elde edilen özelleştirme gelirleri ile kalan nakit açığı ise borç geri dönüşü ve diğer işlemlerle kapatılmıştır.

2008 yılında merkezi yönetim toplam harcamaları 2007 yılına göre yüzde 10.7 oranında bir genişlemeyle 227 milyar 31 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında merkezi yönetim bütçesi faiz hariç harcamaları bir önceki yıla göre yüzde 12.9, faiz harcamaları ise yüzde 3.9 oranında artış göstermiştir. Merkezi yönetim bütçesi gelirleri ise önceki yıla göre yüzde 9.7 oranında bir artışla 209 milyar 598 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir.

2008 yılı genelinde merkezi yönetim bütçesi 17 milyar 432 milyon TL. açıkla sonuçlanmış ve faiz dışı denge 33 milyar 229 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir.

2008 yılında vergi gelirleri bir önceki yıla göre yüzde 10.0 oranında artış gösterirken, gelir vergisi tahsilatı yüzde 10.4, kurumlar vergisi tahsilatı yüzde 22.9 oranında yükselmiştir. 2008 yılında dahilde alınan mal ve hizmet vergileri yüzde 5.8 oranında nominal bir artış gösterirken reel anlamda bir önceki yıla göre düşüş kaydetmiş, buna karşılık uluslar arası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerdeki artış yüzde 13.1 oranında gerçekleşmiştir.

2008 yılında sermaye gelirleri, özellikle Türk Telekom A.Ş.'ne ait kamu elinde bulunan payların bir kısmının özelleştirme kapsamında satışı neticesinde bir önceki yıla göre yüzde 49.8 oranında bir artışla 9.1 milyar TL. olarak gerçekleşmiştir.

2008 yılında faiz dışı harcamalar yüzde 12.9 oranında artarken bu kapsamda personel giderleri yüzde 12.1, mal ve hizmet alımı harcamaları yüzde 7.6 ve cari transfer harcamaları ise yüzde 10.8 oranında genişleme göstermiştir.

Hükümetçe 28 Nisan 2008 tarihinde Uluslar arası Para fonu IMF'ye Stand-By Düzenlemesinin Yedinci Gözden geçirmesi ile ilgili olarak son Niyet Mektubu gönderilmiştir. Bu mektupta da öncekilerde olduğu gibi maliye ve para politikaları alanında gerçekleştirilen gelişmeler ile yeni alınacak politika önlemlerine yer verilmiştir. Mektupta 2008 yılına ilişkin olarak kamu sektörü faiz dışı fazlasının GSYH'ya olan oranını yüzde 3.5 olarak hedefleyen ihtiyatlı bir mali politika oluşturulacağı belirtilmiştir. Mayıs 2008 ayında yürürlüğe giren 19. Stand-By Anlaşması'nın süresi Mayıs 2009'de dolmuştur. Hükümetçe IMF ile ilişkilerin devam edebileceği yolunda kamuoyunda beklentiler yaratılmış ve bu beklentilerin uzun süre canlı tutulmuş olmasına karşılık Mart ayında yapılan biraçıklamayla IMF ile bu aşamada yeni bir Stand-By düzenlemesine gidilmeyeceği duyurulmuştur.

II.5.3. Merkezi Yönetim Bütçesi 2009 Yılı Gerçekleşmesi

Özellikle yaşanan derin ekonomik küçülmenin vergi gelirlerini olumsuz etkilemesi ve başta 'cari transferler' olmak üzere harcamalarda meydana gelen ciddi boyuttaki artışlar nedeniyle, Merkezi Yönetim Bütçesi 2009 yılı uygulaması dikkat çekici bir olumsuz görünüm sergilemiştir. 2009 yılında bütçe açığı 52 milyar TL.'na ulaşırken, faiz dışı fazla 1 milyar TL.'nda kalmıştır.

2009 yılıyla birlikte dünyada birçok ülkeyi ağır ekonomik koşullarla yüzyüze getiren küresel mali ve ekonomik krizin ülkemiz ekonomisine olumsuz etkileri ve beklentilerdeki bozulmayla ekonomik faaliyet hacminde yaşanan daralma vergi gelirlerinde ciddi boyutta bir durgunluğa yol açmış ve sonuçta kamu gelirlerinde gerçekleşen artış program değerlerinin belirgin biçimde altında kalmıştır. Buna ek olarak sermaye gelirlerinde sağlanan artış 2009 yılı bütçe tahminlerine göre düşük kalmıştır. Merkezi bütçe harcamalarında ise cari transferler kapsamında sosyal güvenlik sistemine yapılmak durumunda kalınan transferlerdeki hızlı artış, cari transferler harcamalarının, 2009 yılında önceki yıla göre keskin bir sıçramayla yüzde 30.4 oranında yükselmesi sonucunu getirmiştir.

TABLO.II.5.4.
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ
(Milyon TL.)

	2009 Bütçe Tahmini	Gerçekleşme Ocak – Aralık		Artış %'si	Gerçekleşme/ Bütçe Tahmini %
		2008	2009		
Gelirler	248 758	209 598	215 060	2.6	86.5
Genel Bütçe Gelirleri	242 957	203 027	208 656	2.8	85.9
Vergi Gelirleri	202 090	168 109	172 417	2.6	85.3
Vergi Dışı Diğ. Gel.	40 867	34 918	36.240	3.8	88.7
Özel Bütçe Gelirleri	3 878	4825	4603	-4.6	118.7
Düz. Den. Kur.Gel.	1 924	1747	1802	3.1	93.7
Harcamalar	259 156	227.031	267.275	17.7	103.1
Faiz Dışı Harcamalar	201 656	176.369	214.074	21.4	106.2
Personel Giderleri	57 211	48.856	55.930	14.5	97.8
Sos. Gü. Ku. Dev. Pr.	7 243	6.408	7.206	12.5	99.5
Mal ve Hiz. Alıml.	25 454	24.412	29.594	21.2	116.3
Cari Transferler	87 956	70.360	91.761	30.4	104.3
Sermaye Giderleri	14 839	18.516	19.847	7.2	133.8
Diğer	8 954	7.818	9.736	52.7	269
Faiz harcamaları	57 500	50.661	53.201	5.0	92.5
Bütçe Dengesi	-10 398	-17.432	-52.215	199.5	502.2
Faiz Dışı Denge	47 102	33.229	986	-97.0	2.1

2009 yılında bütçe gelirleri gerçekleşmesi olumsuz bir görünüm sergilemiştir. 2009 yılında 215 milyar 69 milyon TL. olarak gerçekleşen merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 172 milyar 417 milyon TL. bölümü Genel Bütçe vergi gelirlerinden, 42 milyar 644 milyon TL. bölümü diğer gelirlerden oluşmuştur. Genel bütçe gelirleri önceki yıl göre yüzde 2.6 oranında bir genişlemeyle reel anlamda azalarak 208.7 milyar TL. düzeyinde gerçekleşmiştir. Vergi gelirleri ise geçen yıla göre yüzde 2.6 oranında cüzi bir artış göstererek 172.4 milyar TL. olarak gerçekleşmiştir. Genel bütçe vergi dışı gelirleri ise 2008 yılına göre yüzde 3.8 oranında bir artışla 36.2 milyar TL. olarak gerçekleşmiştir.

2009 yılında gelir vergisi tahsilatı geçen yılın aynı dönemine göre sadece yüzde 1.1 oranında bir artışla 38.4 milyar TL. olarak gerçekleşmiş,, kurumlar vergisi tahsilatı ise yüzde 5.6 oranında bir genişleme ile 18.0 milyar TL.'na yükselmiştir. 2009 yılında 20.9 milyar TL. tutarında oluşan dahilde alınan KDV tahsilatı, önceki yıla göre yüzde 24.1 oranında artarken, ithalde alınan KDV 2008 yılına göre yüzde 12.8 oranında ciddi bir daralma sergilemiş ve 26.1 milyar TL. olarak gerçekleşmiştir. İthalde alınan KDV tahsilatındaki önemli azalmada ithalat hacminde meydana gelen keskin daralma başta gelen etken olmuştur. 2009 yılında 43.6 milyar TL. düzeyinde gerçekleşen Özel Tüketim Vergisi tahsilatı 2008 yılına göre yüzde 4.3 oranında bir artış ortaya koymuştur. Vergi gelirleri kapsamında 2008 yılına göre geçen yıl Harçlarda yüzde 6.2, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinde yüzde 8.3, Damga Vergisinde yüzde 5.7 ve diğer vergiler tahsilatında ise yüzde 4.7 oranında artış gözlemlenmiştir. Motorlu taşıtlar üzerinden alınan ÖTV tahsilatı uygulamaya konulan geçici vergi indirimlerinin etkisiyle düşük kalmış, bu durum ÖTV tahsilatı üzerinde baskı unsuru olmuştur.

2009 yılında merkezi yönetim bütçe giderleri 267 milyar 275 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında faiz dışı harcamalar bir önceki yıla göre, dikkat çekici bir oranda, yüzde 21.4 oranında artış sergilemiş ve 214.1 milyar TL. olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde personel giderleri yüzde 14.5, mal ve hizmet alım giderleri yüzde 21.2 oranında artarken, cari transferlerdeki artış oranı yüzde 30.4 gibi çok yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. Sözkonusu dönemde KİT görev zararları ve sosyal güvenlik sistemine ilişkin olarak yapılan harcamalardaki dramatik artışlar 2009 yılı Bütçe gerçekleştirmeleri üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Merkezi yönetim bütçesi sağlık giderleri 2009 yılında 8 milyar 797 milyon TL. olarak gerçekleşirken, bu kapsamda kamu personeli için önceki yıla göre yüzde 20.4 artışla 3 291 milyon TL. yeşil kart sahiplerinin sağlık harcamaları için yüzde 36.6 oranında genişlemeyle 5 506 milyon TL. harcama yapılmıştır.

2009 yılı Ocak - Aralık döneminde 'cari transferler 2008 yılına göre yüzde 34.4 oranında bir artışla 91 milyar 761 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir. Cari transferler kapsamında 2008 yılının aynı dönemine göre yüzde 61.3 oranında artan sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderleri söz konusu keskin yükselişte en temel etken olmuştur. Bu kapsamda tarımsal desteklemeye yönelik harcamalar 4 495 milyon, mahalli idare payları ise 16 835 milyon TL. düzeyinde gerçekleşmiştir. Sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferlerin önceki yıla göre yüzde 50.0 oranında ciddi bir genişlemeyle 52 milyar 685 milyon TL.'na ulaşması 'cari transferler' harcamalarının bu ölçüde hızlı genişlemesinde başta gelen etken olmuştur. Sosyal güvenlik kurumuna yapılan transferlerin bu denli artmasında, yaşanan ekonomik gelişmelere bağlı olarak SGK'nun prim gelirleri tahsilatındaki yavaşlama nedeniyle söz konusu kuruma açık finansmanı için yapılan transferler ve 2008 yılı Ekim ayından itibaren sosyal güvenlik primi işveren hissesinin 5 puanlık kısmının Hazine tarafından ödemesi uygulamasının yürürlüğe konulmuş olması etkili olmuştur. Bu çerçevede sosyal güvenlik primi işveren hissesinin Hazine tarafından karşılanan tutarı yıl sonu itibariyle 3.5 milyar TL.'na ulaşmıştır.

Yıl içerisinde borçlanma maliyetlerindeki düşüğe rağmen borçlanma gereksiniminin önemli şekilde yükselmesi sonucu faiz harcamaları bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5.0 oranında bir artışla 53 .2 milyar TL. olarak gerçekleşmiştir.

2008 yılı Ocak – Aralık döneminde 18 516 milyon TL. sermaye gideri gerçekleşmiş iken, 2009 yılında 19 847 milyon sermaye gideri gerçekleşmiştir. 2009 yılında 4 314 milyon TL. tutarında sermaye transferi yapılmıştır.

Yaşanan ekonomik krizin etkilerinin azaltılması ve toparlanma sürecinin öne alınması amacıyla alınan kamu harcamalarının arttırılmasına yönelik kararlar da 2009 yılında, harcamaların önceki yıla göre hızlı bir biçimde artmasında etkili olmuştur.

Merkezi yönetim bütçesi gelirleri ve harcamaları ile ilgili olarak yukarıda ana çizgileri ile verilen gelişmeler sonucu 2009 yılı Ocak – Aralık döneminde Bütçe 52.2 milyar TL. tutarında açıkla sonuçlanmış ve sözkonusu dönemde faiz dışı fazla bir önceki yıla ilişkin 38.5 milyar TL.'düzeyinden 986 milyon TL.'na gerilemiştir. Yılın tamamı için öngörülen 10.4 milyar TL. tutarındaki Bütçe açığı yılın ilk iki ayında aşılmıştır.

TABLO.II.5.5.
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ FİNANSMANI
(Milyon TL.)

	2006	2007	2008	2009
Nakit Dengesi	-5.981	-13.358	-18.562	-56.289
Finansman	5.981	13.358	18.562	56.289
Dış Borçlanma, Net	-407	-2.478	3.461	5.616
Kullanım	18.069	13.060	14.472	13.888
Ödenen	-18.476	-15.538	-11.011	-8.272
İç Borçlanma, Net	4.461	8.915	13.859	54.770
TL Cinsinden Hazine Bonosu	-8.224	-3.460	7.844	58
Satış	18.530	15.903	18.606	19.332
Ödenen	-26.754	-19.363	-10.762	-19.275
TL Cinsinden Devlet Tahvili	18.171	15.828	14.824	60.943
Satış	95.404	92.180	83.270	130.485
Ödenen	-77.232	-76.352	-68.446	-69.542
Döviz Cinsinden Devlet Tahvili	-5.486	-3.453	-8.809	-6.230
Satış	2.297	8.139	2.107	80
Ödenen	-7.784	-11.592	-10.917	-6.310
Net Borç Verme (-)	321	-553	1.168	-196
Borç Verme	925	368	1.728	491
Geri Ödeme (-)	604	921	559	687
Özelleştirme Geliri	7.159	2.007	64	0
Kasa/Banka ve Diğer İşlemler	-4.911	4.360	2.347	-4.294

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı

Genel bütçe gelirleri için 2009 yılı genelinde tahsilat/ tahakkuk oranı yüzde 80.5 olarak gerçekleşmiştir. Aşağıda bu oran değişik gelir türleri itibariyle tahakkuk tutarına ve gelir kalemine ilişkin Bütçe hedefine göre verilmektedir.

Tahsilat oranı (%)

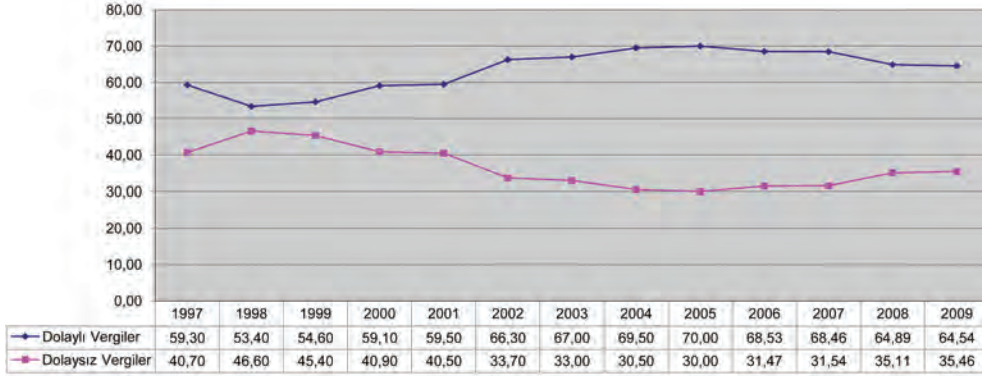
	Tahakkuka Göre	Bütçe Hedefine Göre
Genel Bütçe Gelirleri	80.5	85.8
I. Vergi Gelirleri	85.9	85.3
Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan	82.7	86.3
Mülkiyet Üzerinden Alınan	64.1	96.7
Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Ver.	87.7	92.5
Uluslar arası Tic. Ve Mua. Alın. Ver.	100.0	68.1
Damga Vergisi	75.6	88.4
Harçlar	81.9	79.4
Diğer Vergiler	34.1	993.3
II. Teşebbüs ve Mülkiyet Geliri	95.1	135.1
III. Alınan Bağış Yardımlar Özel gelirler	100.0	93.4
IV. faizler, Paylar ve Cezalar	52.1	115.8
V. Sermaye Gelirleri	99.9	15.6
VI: Alacaklardan Tahsilat	100.0	-

Bütçe gelirleri ve harcamaları ile ilgili önemli kalemlerin 1998 baz yılına göre güncellenmiş GSYH'ya olan oranlarında geçmiş yakın dönemde meydana gelen gelişmeler aşağıda verilmektedir;

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Bütçe Gelirleri/GSYH	22.7	22.2	22.0	23.5	22.9	22.1	22.1	22.5
Vergi Gelirleri/GSYH	17.2	18.1	17.9	18.4	18.1	17.8	17.7	18.1
Vergi dışı Gelirler/GSYH	5.5	4.1	4.0	5.1	4.7	3.7	3.7	3.8
Bütçe Giderleri/GSYH	34.1	31.1	27.2	24.6	23.5	23.8	23.9	28.0
Faiz Hariç Gider/GSYH	19.4	18.2	17.1	17.6	17.4	18.1	18.6	22.4
Transfer Harcamaları/GSYH	7.3	6.9	6.6	7.1	6.6	7.4	7.4	9.6
Faiz Giderleri/GSYH	14.8	12.9	10.1	7.0	6.1	5.7	5.3	5.6
Sermaye Giderleri/GSYH	2.2	1.7	1.5	1.6	1.6	1.5	1.9	2.1
Bütçe Dengesi/GSYH	-11.5	-8.8	-5.2	-1.1	-0.6	-1.6	-1.8	-5.5
Faiz dışı Bütçe Fazlası/GSYH	3.3	4.0	4.9	6.0	5.4	4.1	3.5	0.1

1991 yılında her yüz liralık vergi gelirinin 52.3 lirasını dolaysız vergiler oluştururken, 2005 yılı itibariyle dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı yüzde 30.0'a gerilemiş, son iki yıllık dönemde ekonomik kriz nedeniyle ÖTV ve KDV tutarlarının görece olarak daha yüksek oranda düşüş kaydetmesi sonucu, olumlu yönde bir gelişme göstererek 2008 ve 2009 yılları itibariyle sırasıyla yüzde 35.11 ve yüzde 35.46'ya yükselmiştir.

**TOPLAM VERGİ GELİRLERİ İÇİNDE GELİR VE KAZANÇ
ÜZERİNDEN ALINANLARIN AĞIRLIĞI**
(% Olarak)

II.5.4. 2010 Yılı Bütçesi

Orta Vadeli Program ve 17 Ekim 2009 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmış olan 12 Ekim 2009 Gün ve 2009/15513 sayılı 2010 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı eki “2010 Yılı Programı” doğrultusunda hazırlanan Bütçe tasarısı makro ekonomik değişkenlerde kayda değer bir değişikliğe gidilmeksizin, TBMM’nce kabul edilmiş, 31.12.2009 gün ve 27 449 (mükerrer) sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak 2010 yılı başında yürürlüğe konulmuştur.

2010 Yılı Bütçesinde Merkezi Yönetim giderleri, bir önceki yıla göre yüzde 10,7 oranında bir artışla, 286 981 milyon TL, Merkezi Yönetim gelirleri ise 2009 yılına göre yüzde 4,8 oranında bir azaltmayla (2009 yılı gerçekleşmesi dikkate alınarak) 236 794 milyon TL. olarak belirlenmiş ve bu büyüklükler çerçevesinde Bütçe açığının 50 milyar 187 milyon TL. ve faiz dışı fazlanın da 6 563 milyon TL. olarak gerçekleşmesi öngörülmüştür.

2010 yılı Merkezi Yönetim Bütçesi hedefleri kapsamında, önceki yılda sadece 984 milyon TL. olarak gerçekleşen faiz dışı fazla tutarı için GSYH’nın oranı olarak yüzde 0,67 öngörülmüştür. (6 563 milyon TL. / (953 974 X 1,035) milyon TL.)

Bütçe Yasası'na göre 2010 yılında beklenen vergi gelirleri toplamı 193 324 milyar TL'dir. 2010 Yılı Bütçesindeki 286 981 milyar TL. ödeneğin 230 231 milyar Lirası faiz dışı harcamalara, kalan 56 750 milyar TL. bölümü ise faiz harcamalarına tahsis edilmiştir. 2010 Yılı Bütçesi ile faiz dışı harcamalar için ayrılan toplam 230 231 milyar TL.'ndan, 60 349 milyar TL. personel giderleri, 11 110 milyar TL. sosyal güvenlik kurumları devlet primleri, 25 190 milyar TL. mal ve hizmet alımları, 102 173 milyar TL. cari transferler, 18 924 milyar TL. sermaye giderleri, 3 429 milyar TL. sermaye transferleri için tahsis edilmiş, ayrıca 6 903 milyar TL. borç verme amaçlı ve 2 153 milyar TL. da yedek ödenek amaçlı olarak öngörülmüştür.

Bütçede 236 794 milyar TL. olarak öngörülen Merkezi hükümet Bütçe Gelirlerinin, 229 947 milyar TL. bölümünü Genel Bütçe Gelirleri, 4 898 milyar TL. bölümünü Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri, 1 949 milyar TL. bölümünü Düzenleyici, Denetleyici Kurumlar gelirleri oluşturmaktadır. Bütçe kalemleri sınıflandırmasına göre 229 947 milyar TL. tutarındaki Genel Bütçe Gelirleri, 193 324 milyar TL. tutarındaki 'vergi gelirleri', 6 755 milyar TL. tutarındaki 'teşebbüs ve mülkiyet gelirleri', 964 milyar TL. tutarındaki 'alınan bağışlar ve yardımlar ile özel gelirler', 17 817 milyar TL. tutarındaki 'faizler, paylar ve cezalar', ile 10 649 milyar TL. tutarındaki 'sermaye gelirleri'nden oluşmaktadır.

2010 yılı Bütçesi ile elde edilmesi öngörülen 193 324 milyar TL. tutarındaki vergi gelirlerinin; 59 491 milyar TL. bölümü 'gelir ve kazanç üzerinden alınan vergiler' ile, 4 484 milyar TL. bölümü ise 'mülkiyet üzerinden alınan' vergiler gibi 'dolaysız vergiler'den oluşmakta, buna karşılık, kalan 129 349 milyar TL. bölümü ise esas itibarıyla dahilde mal ve hizmet üzerinden alınan vergiler ile uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan 'dolaylı vergiler'le ve diğer damga vergisi, harçlar vb. yine dolaylı nitelik taşıyan vergilerle tahsil edilmektedir. Dolayısıyla 2010 yılı Bütçesi ile elde edilmesi öngörülen toplam vergi gelirlerinin yüzde 69.2'sini 'dolaylı vergiler' oluştururken, kalan yüzde 30.8 oranındaki bölümün 'dolaysız vergiler'le elde edilmesi öngörülmektedir. Bu durum ülkemizin vergi yapısında var olan adaletsiz yapının, biraz düzelme eğilimi gösterecek şekilde, 2010 yılında da süreceği anlamını taşımaktadır.

II.5.5. KAMU MALİYESİ ALANINDA 2010 YILI GELİŞMELERİ

Özellikle yaşanan derin ekonomik küçülmenin vergi gelirlerini olumsuz etkilemesi ve başta 'cari transferler' olmak üzere harcamalarda meydana gelen ciddi boyuttaki artışlar nedeniyle, Merkezi Yönetim Bütçesi 2009 yılı uygulaması dikkat çekici bir olumsuz görünüm sergilemiştir. 2009 yılında bütçe açığı 52 milyar TL.'na ulaşırken, faiz dışı fazla 1 milyar TL.'nda kalmıştır.

Küresel mali ve ekonomik krizin ülkemiz ekonomisine olumsuz etkileri ve beklentilerdeki bozulmayla ekonomik faaliyet hacminde yaşanan keskin daralma vergi gelirlerinde ciddi boyutta bir durgunluğa yol açmış, diğer taraftan kriz sürecinin derinlik ve süresinin kısıtlanması için sağlanan vergi teşvikleri de vergi hasılatının program değerlerinin altında gerçekleşmesinde göz ardı edilemeyecek bir rol oynamıştır. Sonuçta kamu gelirlerinde gerçekleşen artış program değerlerinin belirgin biçimde altında kalmıştır. Buna ek olarak sermaye gelirlerinde sağlanan artış 2009 yılı bütçe tahminlerine göre düşük kalmıştır. Merkezi bütçe gelirleri bu şekilde önceki yıla göre sadece yüzde 2.6 oranında bir artışla reel anlamda gerilemiştir. Merkezi bütçe harcamalarında ise cari transferler kapsamında sosyal güvenlik sistemine yapılmak durumunda kalınan transferlerdeki hızlı artış ayrıca yine kriz sürecinde efektif talebin arttırılmasına dönük olarak kamu harcamalarının genişletilmesi, merkezi bütçe harcamalarının önceki yıla göre yüzde 17.7 oranında artması ile program değerinin üzerine taşması sonucunu getirmiştir.

Bu gelişmeler neticesinde Merkezi Yönetim Bütçesi 2009 yılı uygulaması dikkat çekici bir olumsuz görünüm sergilemiştir. 2009 yılında bütçe açığı 52 milyar TL.'na ulaşırken, faiz dışı fazla 1 milyar TL.'nda kalmıştır.

2009 yılı son çeyrek döneminden itibaren ekonomide gözlemlenmeye başlanan toparlanma, etkisini 2010 yılı ilk yarısında vergi gelirleri üzerinde göstermiş ve bu dönemde vergi hasılatında önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 24.7 oranında bir artış meydana gelmesinde başta gelen bir rol oynamıştır. Bütçe giderleri ise bu yılın ilk yarısında 2009 yılı Ocak – Haziran dönemine göre yüzde 9.3 oranında daha ılımlı bir artış sergilemiştir. Reel anlamda ise bu yılın ilk yarısında geçen yılın aynı dönemine göre vergi gelirleri yüzde 15.1 oranında artarken, aynı dönemler itibariyle bütçe giderleri yüzde 3.0 oranında genişlemiştir.

Merkezi yönetim bütçesi, 2010 yılı ilk altı aylık döneminde, önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 33.5 oranında daralmayla 15 milyar 429 milyon TL. açık vermiştir. Bu dönemde gerçekleşen 'faiz dışı fazla' ise, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 200.4 oranında bir artışla 12 milyar 129 milyon TL. olmuştur.

TABLO.II.5.6
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ
OCAK – HAZİRAN 2010 DÖNEMİ GERÇEKLEŞMESİ
(Milyon TL.)

Milyon TL	2009			2010			Artış Oranı (%)
	Yıllık Gerç.	Ocak-Haziran		Bütçe	Ocak-Haziran		
		Gerç.	%		Gerç.	%	Ocak-Haziran
Bütçe Giderleri	268.219	124.831	46,5	286.981	136.494	47,6	9,3
Faiz Hariç Giderler	215.018	97.589	45,4	230.231	106.935	47,3	11,6
Faiz Giderleri	53.201	27.242	51,2	56.750	27.559	48,6	1,2
Bütçe Gelirleri	215.458	101.626	47,2	236.794	121.065	51,1	19,1
Vergi Gelirleri	172.440	79.083	45,9	193.324	98.622	51,0	24,7
Bütçe Açığı	52.761	23.205	44,0	50.187	15.429	30,7	-33,5
Faiz Dışı Denge	440	4.038	917,5	6.563	12.129	184,8	200,4

2010 yılı ilk yarısında merkezi bütçe giderleri önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 9.3 oranında bir artışla 136 milyar 494 milyon TL. tutarında gerçekleşmiştir.

2009 yılı ilk yarısına göre bu yıl Ocak – Haziran döneminde personel giderleri yüzde 11.5 oranında artış gösterirken, sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri yüzde 55.6 oranında bir artışla 5 milyar 361 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir. Bu önemli artışta 15 Ocak 2010 tarihinden itibaren genel sağlık sigortası kapsamına alınan kamu personeli için genel sağlık sigortası primi ödenmeye başlanmış olması etkili olmuştur.

TABLO.II.5.7.
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ
OCAK – HAZİRAN 2010 DÖNEMİ GİDERLERİ
(Milyon TL.)

Milyon TL	2009			2010			Artış Oranı (%)
	Yıllık Gerç.	Ocak-Haziran		Bütçe	Ocak-Haziran		
		Gerç.	%		Gerç.	%	Ocak-Haziran
Bütçe Giderleri	268.219	124.831	46,5	286.981	136.494	47,6	9,3
Faiz Hariç Giderler	215.018	97.589	45,4	230.231	108.935	47,3	11,6
Personel Giderleri	55.947	28469	50,9	60.349	31.736	52,6	11,5
Sosyal G.K.Dev.P.	7.208	3.446	47,8	11.110	5.361	48,3	55,6
Mal ve Hiz.Alım.	29.799	10.699	35,9	25.190	10.515	41,7	-1,7
Cari Transferler	91.976	46.097	50,1	102.173	51.821	50,7	12,4
Sermaye Giderleri	20.072	4.987	24,8	18.924	5.462	28,9	9,5
Sermaye Transfer.	4.319	1.177	27,2	3.429	1.401	40,9	19,1
Borç Verme	5.698	2.714	47,6	6.903	2.638	38,2	-2,8
Yedek Ödenekler	0	0	2.153	0			
Faiz Giderleri	53.201	27.242	51,2	56.750	27.559	48,6	1,2

2010 yılı Ocak - Haziran döneminde ‘cari transferler’ önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 12.4 oranında bir artışla 51 milyar 821 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir. Bu yılın ilk altı aylık döneminde sağlık emeklilik ve sosyal yardım giderleri için önceki yılı aynı dönemine göre yüzde 10.5 oranında bir artışla 28 milyar 417 milyon TL. tutarında ödeme yapılmıştır. Cari transferler kapsamı içinde yer alan tarımsal destekleme ödemeleri önceki yıla göre yüzde 26.4 oranında bir artışla bu yılın Ocak – Haziran döneminde 4 milyar 627 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir.

Kamu borç stokunda önemli bir artış gözlenmesine rağmen faiz hadlerinde gerçekleşen keskin düşüşün etkisiyle 2010 yılı Ocak – Haziran döneminde faiz giderleri önceki yılın aynı dönemine göre nominal yüzde 1.2 oranında artış göstererek reel anlamda ve GSYH’ya olan oranı itibariyle gerilemiştir.

Merkezi bütçe gelirleri önceki yılın aynı dönemine göre bu yılın ilk yarısında yüzde 19.1 oranında genişlemeyle 121 milyar 65 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir.

TABLO.II.5.8.
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ
OCAK – HAZİRAN 2010 DÖNEMİ GELİRLERİ
(Milyon TL.)

Milyon TL	2009			2010			Artış Oranı (%)
	Yıllık Gerç.	Ocak-Haziran		Hedef	Ocak-Haziran		
		Gerç.	%		Gerç.	%	Ocak-Haziran
Bütçe Gelirleri	215.458	101.626	47,2	236.794	121.065	51,1	19,1
Genel Bütçe Gel.	208.610	98.287	47,1	229.947	116.843	50,8	18,9
Vergi Gelirleri	172.440	79.083	45,9	193.324	98.622	51,0	24,7
Vergi Dışı Gelir.	36.170	19.203	53,1	36.623	18.221	49,8	-5,1
Özel B.İda.Öz Gel.	5.037	2.016	40,0	4.898	2.828	57,7	40,3
Düz.ve Den.Kur.G.	1.811	1.323	73,1	1.949	1.393	71,5	5,3

Geçen yılın aynı dönemine göre Merkezi Yönetim Bütçesi gelirlerinde meydana gelen artışta geçen yılın aynı dönemine göre vergi gelirlerinin yüzde 24.7 oranında artması başta gelen etken olmuştur. Vergi gelirlerindeki yükselme ekonomik canlanmanın ve ithalat hacmindeki keskin tırmanışın sonucu olarak, aşağıda verilen Tablodan görüleceği üzere, esas itibariyle dahilde ve ithalde alınan KDV ile Özel Tüketim Vergisi tahsilatlarında gerçekleşen artışlardan kaynaklanmıştır.

TABLO.II.5.10.
VERGİ GELİRLERİ
(Milyon TL.)

Milyon TL	2009			2010			Değişim Oranı (%)
	Yıllık Gerç.	Ocak-Haziran		Bütçe	Ocak-Haziran		
		Gerç.	%		Gerç.	%	Ocak-Haziran
Gelir Vergisi	38.446	18.972	49,3	41.516	19.316	46,5	1,8
Kurumlar Vergisi	18.023	7.125	39,5	17.965	10.076	56,1	41,4
Dahilde Alın.KDV.	20.853	9.517	45,6	22.636	12.278	54,2	29,0
Özel Tüketim V.	43.620	19.305	44,3	54.631	25.637	46,9	32,8
Ban.ve Sig.Mum.V	4.003	2.158	53,9	3.875	1.798	46,4	-16,7
İthalde Alın.KDV	26.134	11.661	44,6	30.108	16.487	54,8	41,4
Damga Vergisi	4.169	2.035	48,8	4.399	2.512	57,1	23,4
Harçlar	4.755	2.272	47,8	5.405	3.586	66,4	57,8
Diğer	12.438	6.039	48,6	12.789	6.932	54,2	14,8
Gen.Büt.V.Gel.Top.	172.440	79.083	45,9	193.324	98.622	51,0	24,7

II.5.6. KAMU BORÇLANMASI

II.5.6.1. İÇ BORÇLANMA

Bütçe disiplinine genelde uyulmaması ve sıklıkla başvuru olan populist yaklaşımlar nedeniyle özellikle 80’li yılların sonlarına doğru oluşan ve giderek büyüyen bütçe açıklarının finansmanında vergilendirme yapısının etkinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması cihetine gidilmemiş ve borçlanma yoluna gidilmiştir. Kamu kesiminin finansman gereksiniminin karşılanmasında iç borçlanma 1990’lı yılların başlarından itibaren giderek önem kazanmış, kamu kesimi, başlangıçta sermaye piyasasında tasarrufların giderek önemli bir müşterisi olurken, daha sonraki yıllarda fonların hemen tümünü talep eder konuma gelmiş ve iç borç stoku logaritmik bir hızla büyüyerek önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu yaklaşımda kamu kesiminin finansmanında “vergi

alma borç al” şeklinde özetlenebilecek bir finansman politikasının benimsenmiş olması önemli rol oynamıştır. Yoğun ve hacimli kamu kesimi borçlanması, kısa sayılabilecek bir zaman süreci içerisinde, faiz düzeyini yükseltici yönde yarattığı baskı ve zaman içerisinde ivme kazanarak hızla büyüyen borç stoku ile, birikmiş eski borçların faizlerinin dahi yeni borçlanmalarla ödenebilir hale geldiği bir büyüklüğe erişmiştir. Bu durum, personel harcamaları ve faiz ödemeleri dışında hemen tüm kamu harcama kalemlerinde, sabit sermaye birikimini ve kamu hizmet ve sosyal görevlerini aksatacak ölçüde reel kesintilere gidilmesine rağmen, kamu açığının genişlemesine, reel faizlerin yükselmesine yol açmıştır. Yükselen reel faizler giderek, kamu finansman açığının daha da büyümesine ve yüksek reel faiz - yüksek finansman açığı – yüksek borçlanma gereği ve yüksek faiz sarmalının oluşmasına yol açmış ve neticede kamu bankaları bilançolarına gizlenmiş olan görev zararı biçimindeki ilave finansman açıkları ile birlikte Şubat 2001 krizini tetikleyen başlıca faktör olmuştur.

Borçlanmaya dayalı bir kamu finansman politikası izlenmesinin doğal bir sonucu olarak yükselen reel faiz hadleri, fiziki sermaye yatırımlarını ciddi biçimde düşürerek ülkenin kalkınmasını olumsuz yönde etkilemiş, gelir dağılımı adaletsizliğini daha da kötüleştirmiştir. Diğer taraftan yüksek reel faiz hadleri, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin olanaklı kıldığı kısa vadeli yabancı sermaye akışıyla yabancılara, önemli düzeyde servet transferi olanağı yaratan bir temel araç haline gelmiştir. 90’lı yılların sonlarında yüzde 25.2 gibi çok aşırı bir seviyeye kadar tırmanan reel faizler 2000 yılı başında uygulamaya konulan istikrar programına duyulan güven ile hedeflenen enflasyon paralelinde dramatik bir düşüş göstermiş ve 2000 yılı genelinde enflasyon haddinin altında kalarak negatif reel faiz oluşumuna yol açmış, ancak Kasım 2000 krizinin ardından tekrar yükselmiştir. 2001 yılı başında görece olarak biraz gerileyen faiz hadleri Şubat krizi ile birlikte yeniden yükselmiştir.

2001 yılı Şubat ayında finansal piyasalarda yaşanan derin krizin ertesinde uygulamaya konulan istikrar programı ile makul düzeye gerileyen reel faizler, sözü edilen yılın ortasına doğru ortaya çıkan siyasi bunalım sonucu ve rating firmalarının Türkiye notunu düşürmelerinin de etkisiyle tekrar, orta vadede sürdürülmesi olanaksız ve istikrar programının devamını tehdit edici bir seviyeye çıkmıştır. (Ocak 2002 ayında net satışla ağırlıklandırılmış ortalama bileşik ihale faizi yüzde 74.5 iken, bu oran Mayıs ayında yüzde 56.6’ya gerilemiş ancak daha sonra siyasi belirsizlik algılamasının etkisiyle Haziran 2002 ayında yüzde 72.1’e yükselmiş ve borçlanma vadeleri kısalmıştır. Aşağıda verilen Tabloda görülebileceği üzere 2002 yılı genelinde yapılmış olan hazine ihalelerinde ortalama faiz haddi yüzde 63.8 olarak gerçekleşmiştir.)

Şubat krizi ertesinde Mayıs 2001 ayında kamu bankalarının bilançolarına gizlenmiş olan birikmiş görev zararlarının karşılanması ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamına alınan bankaların mali yapılarının güçlendirilmesi amacıyla bu bankalara devlet iç borçlanma senetleri verilmiştir.

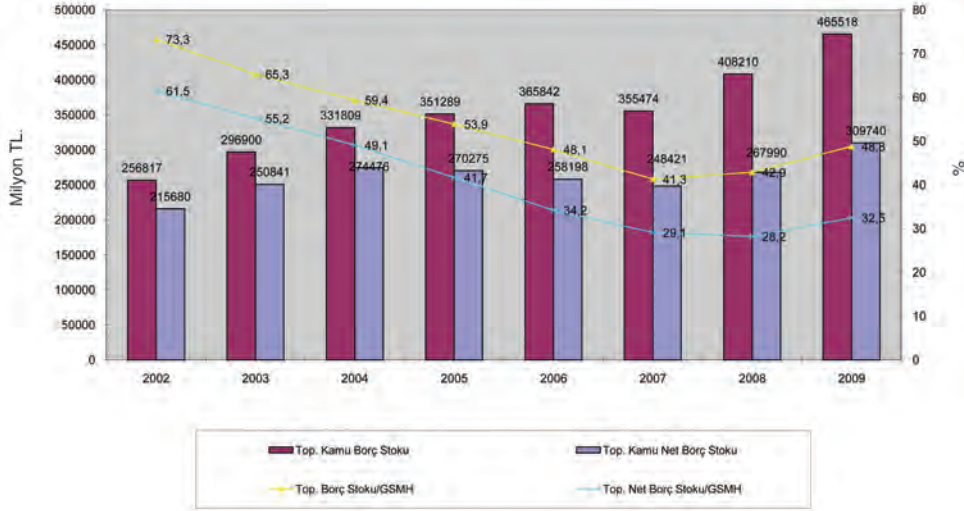
İç borçlanma gereğini düşürmek ve iç borcun vadesini uygun maliyetlerle azaltmak ve bankacılık kesiminin döviz kuru riskinin azaltılmasına yardımcı olmak amacıyla Haziran 2001 ayında iç borç takas işlemi yapılmıştır.

Yaşanan krizler sonrası faiz hadlerinde meydana gelen hızlı tırmanma, bankacılık kesiminde yaşanan sorunların kamu maliyesine getirdiği ek yük ve bütçe açığının finansmanında süregelen kaynak ihtiyacı iç borç stokunun, 2001 yılında olduğu gibi, 2002 yılında önemli ölçüde artması sonucunu doğurmuş ve 2001 yılı sonu itibarıyla 122.2 katrilyon olan kamu iç borç stoku 2002 yılı sonunda 149.9 katrilyon TL.'na yükselmiştir.

Kararlı biçimde sürdürülen sıkı maliye politikasına ve nominal faiz hadlerindeki gerilemeye rağmen iç borç stokundaki tırmanma biraz yavaşlamakla beraber 2003 ve 2004 yıllarında da sürmüştür. Merkezi yönetim İç borç stoku 2002 yılı sonundaki 149.9 katrilyon TL. düzeyinden 2003 yılı sonunda 194.4 katrilyon TL. düzeyine, 2004 yılı sonunda ise 233.9 katrilyon TL düzeyine çıkmıştır.

2005 yılında istikrar programları uyarınca uygulanmakta olan sıkı maliye politikasının özenle sürdürülmesi ve nominal ve reel faiz hadlerindeki gerilemelerin etkisiyle kamu kesimi borçlanma gereğinde bir önceki yıla göre önemli bir düşme gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda toplam kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya olan oranı bir önceki yıla ilişkin yüzde 4.7 oranından 2005 yılı sonunda yüzde (-) 0.4'e düşmüştür. 2005 yılı sonu itibarıyla merkezi yönetim toplam iç borç stoku 258.4 milyar TL. olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılı sonu itibarıyla merkezi yönetim dış borç stoku bir önceki yıl sonuna göre yüzde 7.9 oranında bir artışla 91 milyar 531 milyon TL. eşdeğerine yükselirken, toplam borç stoku yüzde 4.7 oranında bir artışla 351 milyar 289 milyon YTL.'na çıkmıştır. 2004 yılına kadar yükselme eğilimi gösteren kamu net borç stoku 2005 yılından başlayarak 2008 yılına kadar devam eden bir azalma dönemine girmiştir.

Toplam Kamu Brüt ve Net¹ Borç Stoku ve GSYH'ya Oranı
(Milyon TL. ve % Olarak)

(1) Kamu net borç stoku, kamu brüt borç stokundan Merkez bankası net varlıkları, kamu mevduatı ve işsizlik sigortası fonu net varlıkları düşülerek hesaplanmaktadır.

Kaynak : Hazine Müşterarlığı

Sıkı maliye politikası uygulaması 2006 yılında da sürdürülmüş, özelleştirme gelirlerindeki dikkat çekici artışın da etkisiyle konsolide bütçe borçlanma gereğinin GSMH'ya olan oranı yüzde 0.8'e, toplam kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya olan oranı ise yüzde (-) 2.6'ya gerilemiştir.

2006 yılında toplam kamu borç stokundaki artış sürmüştü ve anılan yıl sonu itibariyle 365.6 milyar TL. düzeyine çıkmış, ancak kamu net borç stokunda 2005 yılında başlayan azalma süreci devam etmiş ve kamunun net borç stoku 2005 yılı sonundaki 270.6 milyar TL. düzeyinden 2006 yılı sonunda 258.2 milyar TL.'na gerilemiştir.

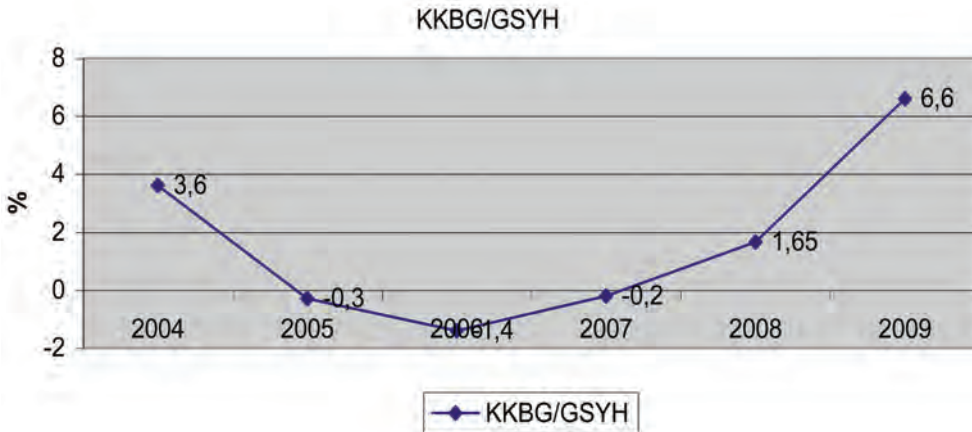
2007 yılında ise toplam kamu brüt borç stokunda da daralma süreci başlamıştır. 2007 yılında bir önceki yıl sonuna göre toplam brüt borç stoku yüzde 3.0 oranında bir azalma ile 355.5 milyar TL. düzeyine, toplam kamu net borç stoku ise yüzde 4.1 oranında bir küçülme ile 248.4 milyar TL 'na düşmüştür.

Seçim yılı olmasının ve ekonomideki görece yavaşlamanın etkisiyle Merkezi Yönetim Bütçesi 2007 yılı gerçekleştirmelerinde bir önceki yıla göre biraz bozulma gözlemlenmiş ve bütçe dengesi (-) 4.6 milyar TL.'ndan (-) 13.9 milyar TL.'na yükselirken, 'faiz dışı denge' 41.3 milyar TL.'ndan 34.8 milyar TL.'na gerilemiş, bu gelişme kamu kesimi borçlanma gereği/GSMH oranına da yansımıştır. 2006 yılında (-) 1.4 olan kamu kesimi borçlanma gereği/GSYH oranı 2007 yılında yaklaşık 0.19 olarak gerçekleşmiştir.

2001 krizini izleyen dönemde gerçekleştirilen görece olarak hızlı büyüme süreci 2007 yılından itibaren (2008 yılı I. Çeyrek dönemine ilişkin beklentilerin üzerindeki büyüme hariç tutulursa) giderek belirginleşen bir biçimde yavaşlama süreci içersine girmiştir. Küresel düzeyde finansal piyasalarda başlayıp daha sonra reel ekonomileri sarsan krizin 2008 yılı ikinci çeyrek döneminden itibaren ülkemizi olumsuz yönde etkilemeye başlaması ve ekonominin 2008 yılı son çeyreğinden itibaren derin bir resesyon sürecine girmesi kamu maliyesini olumsuz yönde etkilemiştir. Daralan ekonomik faaliyet hacmi ve artan işsizlik kamu gelirlerini azaltırken, alınması gereken mali teşvik önlemleri kamu harcamalarını arttırmıştır. Bu olumsuz gelişme bütçe açığını genişletirken, faiz dışı fazlanın küçülmesini, borçlanma gereğinin artışı beraberinde getirmiştir.

Borçlanma gereğindeki artış, yukarıda verilen Grafikten açık biçimde görüleceği üzere 2007 yılını izleyen dönemde kamu brüt ve net borç stokunun dikkat çekici bir hızla büyümesi sonucunu getirmiştir.

KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ / GSYH GELİŞMESİ (% Olarak)

Yukarıda belirtildiği gibi esas itibariyle yaşanan derin ekonomik krizin etkisiyle 2009 yılında Genel Bütçe gerçekten yüksek tutarda, 52 milyar 630 milyon TL. açıkla sonuçlanmış, nakit dengesi ise (-) 57 121 milyon TL. olmuştur. Söz konusu açığın finansmanı aşağıda verildiği gibi gerçekleştirilmiştir:

	Merkezi Yönetim 2010 Yılı Net Borçlanması (Milyon TL.)
Finansman İhtiyacı	57 120
Net Borçlanma	60 3865
Net İç Borçlanma	54 770
TL. Cinsinden hazine Bonosu	58
Satış	19 332
Ödeme	(-) 19 275
TL. Cinsinden Devlet tahvili	60 942
Satış	130 485
Ödeme	(-) 69 542
Döviz cinsinden Devlet tahvili	(-) 6 230
Satış	80
Ödeme	(-) 6 310
Net dış Borçlanma	5 616
Kullanım	13 888
Ödeme	(-) 8 272
Net Borç verme	(-) 213
Özelleştirme Geliri	-
Kasa/Banka ve Diğer İşlemler	(-)3 479

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı

Uygulanan istikrar programı doğrultusunda gerek enflasyon haddinin istikrarlı bir düşüş sergilemesi gerek risk algılamalarının iyileşmeye yüz tutması sonucu 2003 ve 2004 yılları boyunca belirgin bir düşme gösteren nominal ve reel faiz hadlerindeki bu gerileme eğilimi 2005 yılı boyunca ve 2006 yılı ilk dört aylık döneminde de sürmüştür. Ancak Mayıs-Haziran 2006 aylarında uluslar arası finansal piyasalarda meydana gelen dalgalanma Türkiye’de diğer ülkelere göre daha şiddetli bir biçimde hissedilmiş ve borçlanma faiz hadlerinde önemli bir yükselme meydana gelmiştir.

Aşağıdaki Tablodan görüleceği üzere 2002 yılında sırasıyla yüzde 63.8 ve yüzde 26.3 olan bileşik nominal ve reel faiz hadleri 2003 yılında yüzde 45.0 ve yüzde 22.5’e, 2004 yılında ise sırasıyla yüzde 25.7’ye ve yüzde 15.0’e, 2005 yılında ise yine sırasıyla yüzde 16.9 ve yüzde 8.5’e gerilemiştir. Yukarıda işaret edildiği üzere mayıs-Haziran 2006 aylarında finansal piyasalarda yaşanan dalgalanma nedeniyle 2005 yılı Aralık ayında yüzde 7.8’e kadar gerilemiş olan Hazine TL. cinsi İç Borçlanma reel faiz oranı 2006 yılı Aralık ayı itibariyle yüzde 14.4 olarak gerçekleşmiş, 2007 yılı Aralık ayı itibariyle yüzde 9.8’e gerilemiştir.

2006 yılı Ocak-Nisan döneminde yüzde 14 düzeyinde seyreden aylık ortalama bileşik faiz haddinin, Mayıs ayında döviz kurlarında meydana gelen tırmanmayla birlikte yükseliş eğilimine girdiği ve giderek yükselerek Temmuz ayında yüzde 22.8’e kadar tırmandığı gözlemlenmiştir.. Uluslar arası likidite koşullarında meydana gelen değişimin başta ülkemiz olmak üzere gelişmekte olan ülkeleri olumsuz yönde etkilemesi ve bu olumsuz gelişmenin döviz kurları üzerinde yukarı yönde baskı yaratması, TCMB’nı, enflasyon haddi üzerinde oluşan baskıyı kontrol altında tutabilmek amacıyla, faiz oranlarını yükseltme zorunluluğunda bırakmıştır.(1) Merkez Bankasının Haziran ve Temmuz aylarında borçlanma faiz oranlarını 425 baz puan arttırmasıyla birlikte, hazine ihalelerinde oluşan ortalama faiz oranı Haziran ayında yüzde 17.6’ya, temmuz ayında ise yüzde 22.8’e yükselmiştir. Uluslar arası likiditede tanık olunan dalgalanmayla birlikte döviz kurlarında yaşanan hızlı artışın Temmuz ayından itibaren tekrar düşme eğilimi içine girmesine rağmen Hazine ihalelerinde oluşan faiz hadleri yıl sonuna kadar yüzde 22’ler düzeyinde ısrarlı bir kalıcılık sergilemiştir.

Reel faiz oranları 2006 yılı Ocak-Mayıs döneminde yıllık yüzde 8 dolayında iken, risk priminde gerçekleşen yükselmeyle birlikte dikkat çekici bir tırmanma eğilimi içine girmiş ve Aralık ayında yüzde 14.4 olarak gerçekleşmiştir.

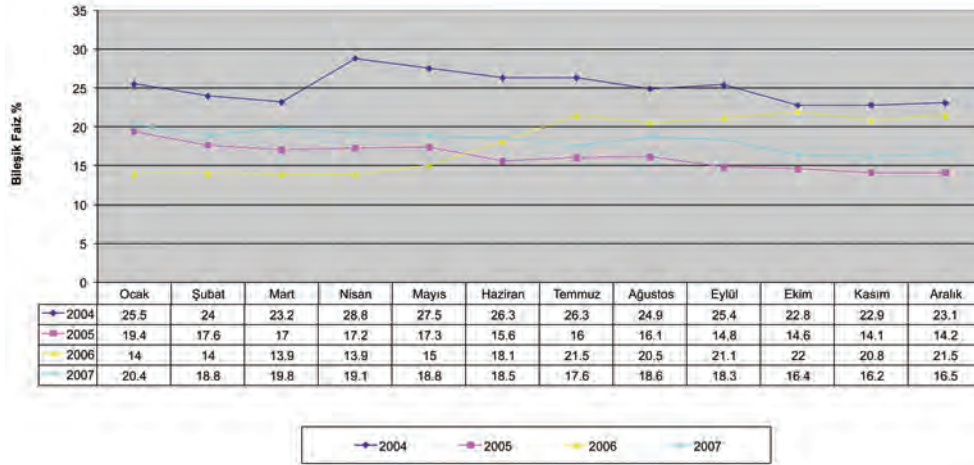
Bu gelişmeler sonucunda bir önceki yıla göre yaklaşık yarı yarıya azalarak 2004 yılında ortalama yüzde 24.7’ye ve 2005 yılında da belirgin düşüşünü sürdürerek orta-

lama yüzde 16.1'e düşen TL. cinsi iskontolu borçlanmanın ağırlıklı ortalama maliyeti, Mart-Nisan 2006 aylarında yüzde 13.8'e kadar gerilemiş ancak daha sonra tekrar yükselişe geçmiş ve 2006 yılı ağırlıklı ortalaması bir önceki yıla göre belirgin şekilde yükselerek yüzde 18.1 olarak gerçekleşmiştir.

TL. cinsi iç borç ihalelerinde Aralık 2006 ayı itibariyle yüzde 22.5 düzeyinde oluşan bileşik faiz haddi 2007 yılı başından itibaren, yıl içerisinde dalgalanmalar göstermiş olsa da, istikrarlı bir düşme eğilimi içine girmiş ve Kasım 2007 ayında yüzde 16.2'ye kadar gerilemiştir. 2007 yılında nominal faiz hadlerindeki düşüşe paralel olarak reel faiz hadlerinde de belirgin bir azalma gözlenmiştir. Önceki yılın Aralık ayı itibariyle yüzde 14.4 olarak gerçekleşen Hazine iç borç ihaleleri reel faizi Aralık 2007 ayında yüzde 9.8'e gerilemiştir.

Aşağıdaki Grafikte 2004 - 2007 döneminde yapılan iskontolu iç borçlanma ihalelerinde oluşmuş olan maliyetler aylar itibariyle verilmektedir.

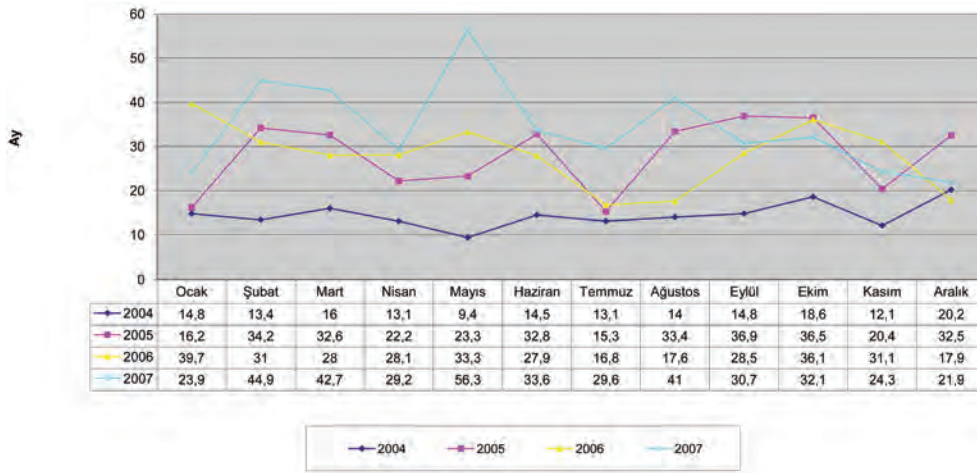
TL. CİNSİ İSKONTOLU İÇ BORÇLANMANIN AĞIRLIKLI ORTALAMA MALİYETİ (Nominal)

Hazine iç borç ihalelerinde 2008 yılı başında yüzde 16-17 dolayında seyreden bileşik nominal faiz hadleri yılın ikinci yarısında yükselme eğilimi içine girmiş ve Kasım ayında yüzde 21.4'e kadar yükselmiştir. Reel faiz hadlerinde de paralel bir süreç gözlemlenmiş ve Kasım ayı itibariyle yüzde 11.4'e kadar tırmanmış, Aralık ayı itibariyle yüzde 9.3'e gerilemiştir. Bu süreçte Merkez Bankasının krizin derinleşmesiyle birlikte borç verme faiz hadlerinde başlattığı radikal indirimler etkili olmuştur.

2004 – 2007 döneminde piyasalardan gerçekleştirilmiş olan iç borçlanma ihalelerinde elde edilen borçlanma vadesi gelişimi ise aşağıdaki Grafik ve Tabloda verilmektedir.

PIYASALARDAN YAPILAN İÇ BORÇLANMANIN AĞIRLIKLI ORTALAMA VADESİ

2009 yılı ile 2010 yılı ilk yarısında iç borçlanma alanında meydana gelen gelişmeler aşağıda ana çizgileriyle verilmektedir:

TABLO II.5.7.
HAZİNE İÇ BORÇ İHALELERİ

	Vade Gün	Net Borçlanma (Milyon YTL)	Bileşik Faiz Oranı %	12 Aylık TÜFE Beklentisi (%)	12 Aylık TÜFE Değişim Oranı (%)	Reel Faiz Oranı (%)
2002 Ocak-Aralık	253	67.791	63.8		29.7	26.3*
2003 Ocak-Aralık	302	82.560	45.0		18.4	22.5*
2004 Ocak-Aralık	372	114.941	25.7		9.3	15.0*
2005 Ocak-Aralık	560	134.241	16.9		7.7	8.5*
2005 Aralık	890	12.428	14.1	5.8		7.8
2006 Aralık	550	4.514	22.5	7.1		14.4
2007 Aralık	719	5.616	16.6	6.1		9.8
2008 Aralık	485	3.264	18.6	8.5		9.3
2009 Yılı						
Ocak	705	6.607	17.1	7.5		8.9
Şubat	813	24.226	16.8	6.9		9.3
Mart	1.420	3.870	14.8	6.8		7.5
Nisan	1.442	12.187	14.8	6.9		7.3
Mayıs	1.145	18.315	13.5	6.5		6.6
Haziran	764	3.466	12.5	6.6		5.5
Temmuz	807	11.334	10.8	6.6		3.9
Ağustos	661	24.666	9.8	6.4		3.2
Eylül	1.117	7.339	10.3	6.3		3.4
Ekim	1.385	15.150	8.6	6.3		2.2
Kasım	923	7.927	8.8	6.3		2.4
Aralık	602	1.552	9.0	6.6		2.3

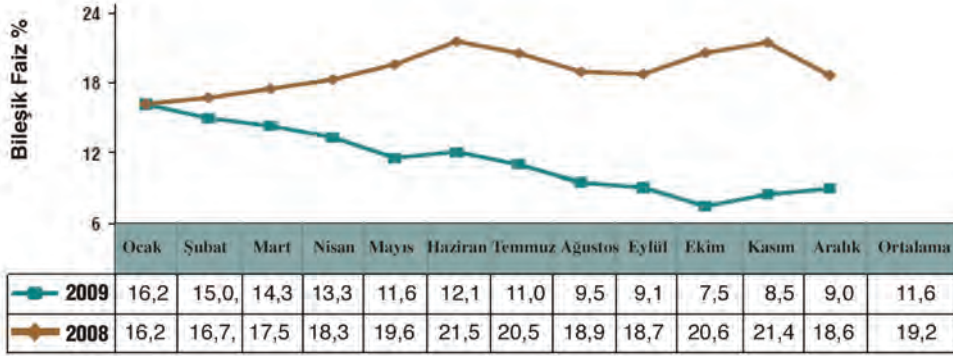
* Geride kalan 12 aylık dönemdeki 12 aylık fiili enflasyona göre reel (ex post) faiz

**PİYASALARDAN YAPILAN İÇ BORÇLANMANIN
TL/DÖVİZ VE FAİZ YAPISI**

%	2008 (Ocak -Aralık)	2009 (Ocak -Aralık)
Toplam Borçlanma	100	100
Sabit Faizli	68,0	61,3
Değişken Faizli	32,0	38,7
Toplam Borçlanma	100	100
TL Cinsi	97,8	99,9
Sabit Faizli	65,9	61,3
Değişken Faizli	32,0	38,7
Deviz Cinsi	2,1	0,1
Sabit Faizli	2,2	0
Değişken Faizli	0	0,1

Küresel finansal piyasalarda 2007 yılı ortalarından itibaren hissedilmeye başlanan gerginliğin, A.B.D. mortgage piyasalarında ortaya çıkan sarsıntı ile birlikte derinleşerek 2008 yılı ortalarına doğru krize dönüşmesi, hemen tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemiz finansal piyasalarını da olumsuz etkilemiştir. Hasıl olan kredi sıkışıklığı ve risk primlerinin yükselmesi 2008 yılı başlarından itibaren Hazine iç borçlanma maliyetlerinin Temmuz ayına kadar olan sürede tedrici bir biçimde yükselmesi sonucunu doğurmuştur. Daha sonraki aylarda biraz gerileyen faiz hadleri Eylül ayında Lehman Brothers'ın iflası ile yeniden yükselme eğilimi içine girmiştir.

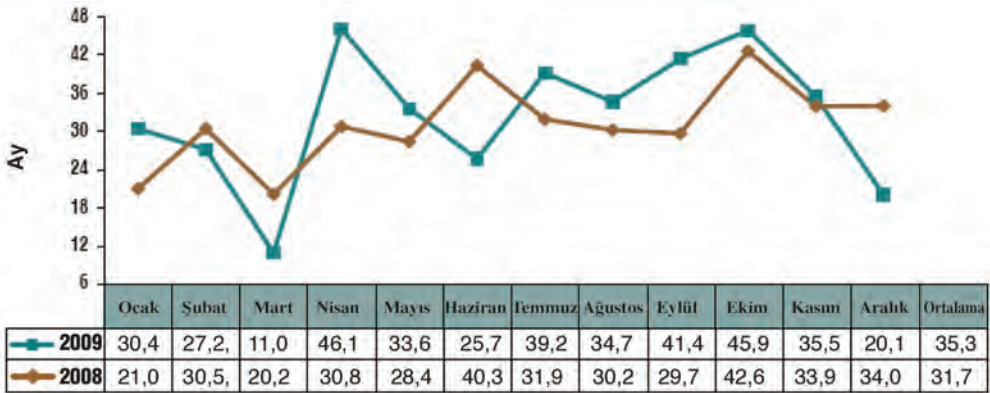
**2008 – 2009 YILLARI
İSKONTOLU İÇ BORÇLANMANIN AĞIRLIKLI ORTALAMA MALİYETİ**

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı, Ocak 2010 Ayı Borç Yönetim Raporu

2008 yılında gerçekleştirilen iskontolu iç borçlanmanın ortalama vadesi 31.7 ay olmuştur.

**2008 – 2009 YILLARI
İSKONTOLU İÇ BORÇLANMANIN AĞIRLIKLI ORTALAMA VADESİ**

2008 yılı ortalarından itibaren küresel krizin yansımalarının açık biçimde ortaya çıkması ile birlikte Merkez Bankası fiyat istikrarı hedefi ile uyumlu olacak şekilde krizin iktisadi faaliyet hacmi ve finansal istikrar üzerine olacak olumsuz etkilerini azaltmaya dönük bir politika üzerinde odaklanmıştır. Bu doğrultuda 2008 yılı Kasım ayından itibaren, Ekonomik raporun “Para Politikası” bölümünde daha kapsamlı biçimde ele alındığı üzere, politika faiz oranlarında ciddi düzeyde ve ısrarlı şekilde indirimlere başlamıştır. Ekim 2008 ayında yüzde 16.75 düzeyinde bulunan Merkez bankası gecelik borçlanma faiz oranı Kasım ayından itibaren 2009 yılı Kasım ayına kadar olan 13 aylık dönemde her ay yapılan indirimlerle Kasım 2009 itibariyle yüzde 6.5’e düşürülmüştür. Merkez bankasının politika faiz oranlarını ısrarlı bir biçimde azaltması ve likiditeyi arttırmasının yanı sıra, ekonomik kriz sürecinde firmaların leverage (kredi/özsermaye) oranını düşürme çabaları, bankaların risk almama düşüncesiyle kredi kullanılmak yerine kamu kağıtlarını tercih etmeleri 2008 yılı sonlarından itibaren Hazine iç borçlanma maliyetlerinin sürekli ve ciddi biçimde gerilemesinde başta gelen unsurlar olmuştur.

Hazine iç borçlanma nominal maliyetlerinde gerçekleşen bu önemli boyuttaki düşüş reel borçlanma maliyetlerine de yansımıştır. Bu gelişme yukarıda iç borçlanma ve aşağıda TL. ve Döviz cinsi borç stoku için verilen Tablolarda belirgin biçimde gözlenmektedir.

2008 yılı Kasım ayında yüzde 21.4 olan iskontolu iç borçlanma nominal maliyeti Kasım 2009 ayı itibariyle yüzde 8.5’e gerilerken, aynı aylar itibariyle sözü edilen borçlanma türünün reel maliyeti yüzde 11.4’ten yüzde 2.4’e düşmüştür.

TABLO.II.5.8
İÇ BORÇ STOKUNUN YILLIK BİLEŞİK REEL FAİZ GELİŞİMİ ⁽¹⁾

(%)	2007	2008	2009											
			Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Hazi.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Toplam İç Borç Stoku	7,64	6,45	6,68	7,90	10,72	6,64	6,18	6,50	5,96	5,32	4,87	3,27	2,63	2,53
Kamu	5,57	5,32	5,08	6,11	8,61	5,30	4,81	5,57	4,76	3,59	3,42	2,49	2,48	2,50
TL	6,13	5,29	4,91	5,88	8,27	5,40	5,02	5,84	4,91	3,56	3,40	2,37	2,39	2,38
Döviz Cinsi/Endeksli	-2,49	5,73	7,20	8,80	12,64	3,96	1,98	158	2,39	3,98	3,83	4,35	3,94	4,31
Piyasa	8,38	6,81	7,18	8,45	11,36	7,04	6,57	6,76	6,31	5,80	5,26	3,46	2,66	2,54
TL	10,17	6,16	6,82	7,98	11,04	7,36	701	7,26	6,75	6,04	5,39	3,61	2,82	2,71
Döviz Cinsi/Endeksli	-5,35	13,61	10,79	13,21	14,68	2,63	0,12	-0,37	-0,45	2,04	3,21	1,03	-0,29	-0,68
Enflasyon Beklentisi⁽²⁾	6,14	8,45	7,46	6,88	6,79	6,86	6,49	6,58	6,59	6,37	6,33	6,26	6,29	6,56

(1) Geçici

(2) TCMB tarafından yapılan “Gelecek 12 Aylık TÜFE Enflasyon Beklentisi Anketi” verileri esas alınmıştır.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

İç borç stokunun alıcılara göre dağılımı 2004 – 2009 yılları itibariyle aşağıda verilmektedir: (% olarak)

TABLO.II.5.9.
İÇ BORÇ STOKUNUN ALICILARA GÖRE DAĞILIMI

(%)	2006	2007	2008	2009
Bankacılık Kesimi	49,1	51,7	54,9	63,4
Kamu Bankaları	24,2	23,4	26,0	26,9
Özel Bankalar	21,5	23,4	23,3	30,8
Yabancı Bankalar	2,9	4,1	4,9	4,9
Kalk, ve Yat, Bankaları	0,6	0,8	0,7	0,8
Banka Dışı kesim⁽¹⁾	44,0	42,3	40,6	34,2
Gerçek Kişiler	8,8	5,9	5,5	2,9
Tüzel Kişiler	18,1	18,5	19,8	18,5
MKYF	3,5	4,5	5,0	4,2
Y, Dışı Yerleşikler	13,6	13,4	10,3	8,6
TCMB (Nakit Dışı-TÜFE Endeksli)	6,9	6,0	4,5	2,3
Toplam	100	100	100	100

(1) Banka dışı kesim Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu dışındaki tüm gerçek ve tüzel kişileri kapsamaktadır.

İç borç stokunun alıcı kitlesi içinde banka dışı kesimde tüzel kişilerin ve bankacılık kesiminde de çok yer tutmamakla beraber yabancı bankaların payında belirgin bir genişleme eğilimi gözlenmektedir.

2005 yılı sonu itibariyle 331.5 Milyar YTL. olan merkezi yönetim toplam borç stoğu, 2006 yılı sonu itibariyle ise 345.0 Milyar YTL. düzeyine yükseldikten sonra azalma eğilimi içine girmiş ve 2007 yılı sonu itibariyle 333.4 milyar YTL. düzeyine inmiştir. 2007 yılında bir önceki yıla göre nominal anlamda da küçülme göstermiş olan merkezi yönetim iç borç stoğu, kararlı biçimde uygulanan sıkı maliye po-

litikasının ve faiz hadlerindeki belirgin gerilemenin katkısıyla, 2004-2007 döneminde reel anlamda ve GSMH'ya olan oran itibariyle daha da dramatik bir biçimde küçülmüştür.

Küresel finansal piyasalarda 2997 yılı ortalarından itibaren hissedilmeye başlanan gerginliğin, A.B.D. mortgage piyasalarında ortaya çıkan sarsıntı ile birlikte derinleşerek 2008 yılı ortalarına doğru krize dönüşmesi, hemen tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de kamu finansmanı alanında olumsuz gelişmelere yol açmıştır. Ekonomik küçülme ve daralan faaliyet hacmi ve ekonomik faaliyeti canlandırmak amacıyla uygulamaya konulan vergi indirimleri nedeniyle vergi gelirleri ve sosyal sigorta prim tahsilatları düşerken, yine kriz nedeniyle başvuru mali teşvik önlemleri bütçe açığının ve borçlanma gereksiniminin artmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler merkezi yönetim toplam borç stokunun, 2007 yılında gerilemiş olduğu 333.5 milyar TL. düzeyinden 2008 yılında 380.3 milyar TL. ve 2009 yılında da 441.4 milyar TL. düzeyine çıkması sonucunu getirmiştir. Aşağıda verilen Tabloda son üç yıllık dönemde merkezi yönetim borç stokunda meydana gelen gelişmeler verilmektedir.

TABLO.II.5.10.
MERKEZİ YÖNETİM BORÇ STOKU

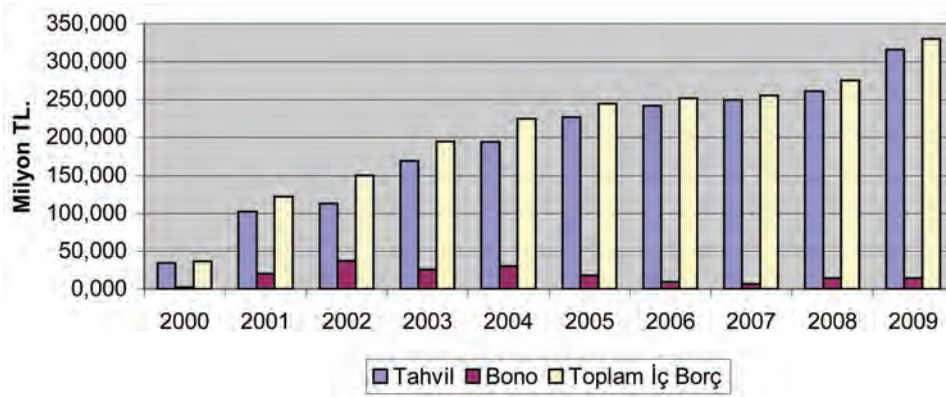
	Milyon TL			Milyon Dolar*		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Toplam	333 481	380 321	441 373	286 327	251 485	293 224
TL. cinsi	229 168	251 836	312 837	196761	166 525	207 768
Döviz cinsi	104 317	128 484	128 671	89 565	84 960	85 456
İç Borç Stoku	255 310	274 827	330 005	219 207	181 728	219 170
Sabit	128 148	140 614	155 076	110 027	92 980	102 993
Değişken	127 162	134 213	174 928	109 180	88 748	116 177
Dış Borç Stoku	78 175	105 493	111 503	67 120	69 757	74 054
Sabit	57 869	76 121	80 871	49 686	50 334	53 710
Değişken	20 306	29 373	30 32	17 434	19 422	20 344

* Yıl sonu TCMB Döviz Kurları esas alınarak hesaplanmıştır.

Yukarıda 2000-2009 döneminde iç borç bileşimindeki ve stokundaki gelişmeleri veren Grafikte 2008 yılına kadar olan dönemde stok artış hızının yavaşladığı ve bono/tahvil oranının düşmesi ile birlikte vadesinin uzadığı görülmektedir. Grafikte de izlendiği gibi 2001 yılında kamu borç stokunda 3 mislini aşan bir katlanma meydana gelmiştir. Bu olumsuz gelişmede; 2001 Şubat ekonomik krizini takiben, kamu ve TMSF bünyesine alınan bankaların mali yapılarının güçlendirilmesi faaliyetleri kapsamında yapılan işlemler ile 29 katrilyon TL'na ulaşan Bütçe açığı, bunun yanısıra iç kaynaklardan yapılan yaklaşık 5 milyar Dolarlık dış borç geri ödemesi başta gelen faktörler olmuş ve sonuçta kamu kesimi iç borç stoku çarpıcı bir biçimde, 2000 yılı sonundaki 36.4 katrilyon TL tutarından, 2001 yılı sonunda 122.2 katrilyon TL'na fırlamıştır.

Merkezi yönetim iç borç stokunda son on yıllık dönemde meydana gelen gelişme aşağıda Grafik halinde verilmektedir. Görüldüğü gibi 2001 yılı krizini izleyen dönemde hızlı bir büyüme gösteren iç borç stokundaki genişleme hızı 2005 – 2007 döneminde yavaşlama ve daralma süreci içersine girmiş, ancak daha sonra yukarıda açıklanan nedenlerle son iki yılda yeniden ciddi bir büyüme sergilemiştir.

İç Borç Stoku (Milyar TL.)

TABLO II.5.11.
İÇ BORÇ ÖDEMELERİ VE KULLANIMI
(Yıl Sonları İtibariyle Milyon YTL. Olarak)

Yıllar	Borçun Türü	Ödemeler			Borçlanma		Borç Stoku Anapara
		Anapara	Faiz	Toplam	Brüt	Net	
2003	Tahviller	45.653	35.495	81.149	101.777	56.124	168.974
	Bonolar	68.068	17.141	85.209	56.461	-11.607	25.413
	Toplam	113.721	52.637	166.348	158.238	44.517	194.387
2004	Tahviller	76.803	39.171	115.974	102.040	25.237	194.211
	Bonolar	56.698	10.882	67.580	61.567	4.859	30.272
	Toplam	133.501	50.053	183.554	163.596	30.096	224.483
2005	Tahviller	82.651	33.088	115.739	115.404	32.754	226.964
	Bonolar	52.571	6.181	58.752	40.116	-12.555	17.818
	Toplam	135.222	39.270	174.492	155.520	20.299	244.782
2006	Tahviller	92.139	36.207	128.346	107.052	14912	241.876
	Bonolar	26.754	2.451	29.205	18.030	-8.224	9.594
	Toplam	118.893	38.659	186.757	125.581	6.688	251.470
2007	Tahviller	94.831	39.693	134.524	102.130	7.300	249.176
	Bonolar	193763	1.846	21.209	15.903	-3.460	6.134
	Toplam	114.193	41.540	155.733	118.033	3.840	255.310
2008	Tahviller	83.268	43.736	127.004	94.941	11.673	260.849
	Bonolar	10.762	780	11.542	18.606	7.844	13.978
	Toplam	94.030	44.516	138.546	113.547	19.517	274.827
2009	Tahviller	78.890	44.711	123.601	134.010	55.120	315.969
	Bonolar	19.275	2.951	22.226	19.332	58	14.036
	Toplam	98.165	46.762	144.927	153.343	55.177	330.005
2010*	Tahviller	66.225	23.879	90.104	78.882	12.657	328.626
	Bonolar	8.720	677	9.397	9.200	480	14.516
	Toplam	74.946	24.557	99.503	88.083	13.137	343.142

* Haziran 2010 sonu itibariyle.

Kaynak : DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Hazine Müsteşarlığı.

İç bprç stokunun 2004 yılı itibariyle yüzde 40.2 olan GSYH'ya olan oranı 2005 yılında yüzde 37.7'ye, 2006 yılında yüzde 33.2'ye 2007 yılında da yüzde 30.3'e ve 2008 yılında da yüzde 28.9'a gerilemiş ancak yukarıda işaret edilmiş olan nedenlerle tekrar yükselerek 2009 yılında yüzde 34.9'a çıkmıştır.

Yukarıda verilen Tablodan görüldüğü üzere iç borç stokunda 2010 yılı ilk yarısında yüzde 3.5 oranında cüzi bir artış meydana gelmiş ve borç stoku Haziran ayı sonu itibariyle 343.1 milyar TL.düzeyine yükselmiştir.bir artış meydana gelmiştir. 2009 yılı sonu itibariyle 330

II.5.6.2. DIŞ BORÇLANMA

Yakın geçmiş dönemde kamu sektörü dış borç stoku oldukça durağan bir seyir izlemişse de özellikle son beş yıllık dönemde özel sektörün yoğun biçimde dış borçlanmaya yönelmesi nedeniyle Türkiye'nin toplam dış borç stokunda ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Türkiye'nin 2004 yılı sonu itibariyle 161 milyar Dolar eşdeğeri olan dış borç stoku 2009 yılı sonu itibariyle 271 milyar Dolara yükselmiştir.

TABLO.II.5.12.
TÜRKİYE DIŞ BORÇ STOKU
(Milyon A.B.D. Doları)

(Milyon \$)	2005	2006	2007	2008	2009 Q4
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU	169.732	207.593	249.386	277.669	271.140
KISA VADE	38.283	42.616	43.134	50.447	52.030
Kamu	2.133	1.750	2.163	3.248	3.598
TCMB	2.763	2.563	2.282	1.874	1.776
Özel	33.387	38.303	38.689	45.325	46.656
UZUN VADE	131.449	164.977	206.252	227.222	219.110
Kamu	68.278	69.837	71.361	75.037	79.856
TCMB	12.662	13.115	13.519	12.192	11.529
Özel (1)	50.508	82.025	121.371	139.993	127.725
KAMU SEKTÖRÜ	70.411	71.587	73.524	78.285	83.454
Kısa Vade	2.133	1.750	2.163	3.248	3.598
Uzun Vade	68.278	69.837	71.361	75.037	79.856

(Milyon \$)	2005	2006	2007	2008	2009 Q4
TCMB	15.425	15.678	15.801	14.066	13.305
Kısa Vade	2.763	2.563	2.282	1.874	1.776
Uzun Vade	12.662	13.115	13.519	12.192	11.529
ÖZEL SEKTÖR	83.895	120.328	160.060	185.318	174.381
Kısa Vade	33.387	38.303	38.689	45.325	46.656
Uzun Vade (1)	50.508	82.025	121.371	139.993	127.725

2009 yılında Hazinece toplam 3 milyar 750 milyon Dolar tutarında 3 seferde tahvil ihracında bulunulmuştur.

TABLO.II.5.13.
2009 Yılında gerçekleştirilen Yurtdışı Tahvil İhraçları

İhraç Tipi	İhraç Tarihi	Vade Sonu	Döviz Cinsi	Miktar (Milyon)	Miktar (Milyon ABD \$)	Kupon (%)	Yatırımcıya Getiri (%)	Yatırımcıya Getiri (Spread)
Global \$	14.01.2009	14.07.2017	USD	1.000	1.000	7,500	7,50	UST + 501,3 bp
Global \$	07.05.2009	07.11.2019	USD	1.500	1.500	7,500	7,632	UST + 447,9 bp
Global \$	31.07.2009	14.07.2017	USD	1.250	1.250	7,500	6,650	UST + 297,6 bp
Toplam (Milyon ABD Doları)				3.750				

UST : ABD Hazine tahvili getirisi
bp : baz puan (100 bp = % 1.00)

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı

Stand-By anlaşmaları çerçevesinde Uluslar arası Para Fonundan alınmış olan kredilerle ilgili olarak 2009 yılında ilave kredi kullanımına gidilmemiş ve IMF'ye 718 milyon Dolar eşdeğeri ana para geri ödemesi gerçekleştirilmiştir. Alınan krediler karşılığında 195 milyon Dolar tutarında faizin ödenmiş olduğu 2009 yılı sonu itibarıyla IMF'ye olan borç stoku 7 milyar 950 milyon Dolar eşdeğerine gerilemiştir.

TABLO.II.5.14.
IMF (Uluslararası Para Fonu) Kredi Kullanımları ve Geri Ödemeleri⁽¹⁾

Milyon ABD Doları ⁽²⁾	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 Ocak-Aralık	Toplam
I. Kullanım	11.179	13.499	1.770	1.233	2.380	3.007	1.184	3.463	0	47.177
II. Borç Servisi	1.517	7.537	2.768	5.909	8.447	8.478	5.912	2.314	913	46.867
Anapara	1.090	6.684	1.819	4.905	7.527	7.661	5.331	1.916	718	40.236
Faiz	426	853	949	1.005	920	817	581	398	195	6.631
III. Net Kullanım (I-II)	9.662	5.962	-998	-4.677	-6.067	-5.471	-4.727	1.149	-913	310
IV.Faiz Hariç Net Kullanım	10.088	6.815	49	-3.672	-5.147	-4.654	-4.146	1.547	-718	6.941
V.IMF Borç Stoku (D.Sonu)	14.117	22.086	24.092	21.507	14.646	10.762	7.158	8.524	7.958	-

- (1) Hazine Müsteşarlığı ve TCMB toplamını içermektedir. TCMB en son 2001 yılında kaynak kullanmış olup, borç geri ödemelerini ise 2005 yılında tamamlamıştır.
- (2) Toplam sütunu dışındaki veriler dönem sonu \$/SDR kurlarıyla, toplam sütunundaki veriler ise Aralık 2009 sonu \$/SDR kurları IMF'nin web sayfasından (www.imf.org) alınmıştır.

Kaynak: hazine Müsteşarlığı

Diğer taraftan Türkiye'nin toplam dış borç stokunun vade durumuna, borçlanan sektöre ve alacaklılara göre dağılımı 2005 - 2009 dönemi yıl sonları itibariyle aşağıda Tablo halinde verilmektedir:

TABLO II.5.15.
DIŞ BORÇ STOKU
(Milyon Dolar Eşdeğeri Olarak)

	2005	2006	2007	2008	2009
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU	168 808	206 471	247 094	277.569	271.140
Vadesine Göre					
Orta-Uzun Vadeli	131 705	164 487	205 283	227.222	219.110
Kısa Vadeli	37 103	41 984	41 810	50.447	52.030
Borç Alana Göre					
Orta-Uzun Vadeli	131 705	164 487	205 283	227.222	219.110

	2005	2006	2007	2008	2009
A. Kamu	68 247	69 585	71 272	75.037	79.856
1.Genel Hükümet	65 869	67 804	68 747	72.361	77.164
2.Finansal Kuruluşlar	320	205	186	590	1.099
3.Finan. Olma. Kurul.	2 058	1 576	1 912	2.086	1.593
B. TCMB	12 654	13 106	13 519	12.192	11.529
1. TCMB Kredileri	2 995	-	9	9	9
2. Kredi Mekt. DTH	12 654	13 106	13 510	12.183	11.520
C. Özel	50 804	81 796	120 492	139.993	127.725
1.Finansal Kuruluşlar	15 890	28 761	42 712	41.129	35.403
2.Finan. Olma. Kurul.	34 914	53 035	77 780	98.864	92.322
Kısa Vadeli	37 103	41 984	41 810	50.447	52.030
A. TCMB	2 764	1 563	2 282	1.874	1.776
1.TCMB Kredileri	2.763	1.562	2.281	1.873	1.775
2.Kredi Mek. DTHM	1	1	1	1	1
B.Bankalar	17 740	19 830	14 667	24.761	28.189
C. Diğer Sektörler	16 599	19 591	22 708	23.812	22.065
D Genel Hükümet	0	0	0	0	0
Borç Verene Göre	138.172	171.246	210.842	238.763	230.247
Orta-Uzun Vadeli	99.389	128.630	167.508	188.316	178.211
A. Resmi Alacaklılar	32 009	29 089	29.369	33.721	38.497
1. İkili Anlaşmalar	7.206	8.746	6.594	7.203	7.501
2. Uluslar arası Kur.	26.243	22 977	22 795	26.517	30.996
B. Özel Alacaklılar	67.440	98.908	138.119	154.595	139.714
Kısa Vadeli	38.283	42.616	43.134	50.447	52.030
A. Ticari Banka Kredi.	17.439	20.754	16.378	21.837	23.506
B. Özel Kesim Kredi.	20 844	21.862	26 756	28.610	28.524
Tahviller(konsolide Bütçe)	31.560	36.347	28.744	38.307	40.899

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Ülkemiz kredi notlarında 2004 yılında ülkemiz lehine meydana gelmiş olan olumlu gelişmeler 2005 yılında da devam etmiştir. 2005 yılının ilk çeyreğinde ülkemiz kredi notlarında gözlemlenen olumlu değişikliklerin sonrasında, ikinci ve üçüncü çeyrekte kredi derecelendirme kuruluşlarından Moody's ve Fitch'in not artırımları ile kredi değerliliği yükselmiştir. Her iki kuruluş da kredi notunun artışında, başta gelen unsurların, güdülen istikrarlı ekonomik politika ile AB üyeliğine ilişkin olarak sürdürülen çalışmalar olduğunu ifade etmişlerdir. 2006 yılında ise Moody's, Fitch ve JCR ülkemize verdikleri rating derecelerinde bir değişikliğe gitmezlerken, Standard & Poor's 27.06.2006 tarihinde ülkemize vermiş olduğu kredi notunu # BB – (pozitif) # ten, # BB – (durağan) # a düşürmüştür. Fitch ise kredi notunu 10 Mayıs 2007 tarihinde # BB – (pozitif) # ten, #BB – (durağan) #a, JCR ise 28.12.2007 tarihinde kredi notunu # BB – (pozitif) # ten # BB – (durağan) #a düşürmüştür.

Standard & Poor's kredi notunu 03.04.2007 Tarihinde # BB – (negatif) # e düşürmüş, daha sonra 31.07.2007 tarihinde # BB – (durağan) # olarak revize etmiştir. Adı geçen kredi derecelendirme kuruluşu 2008 yılı sonu itibarıyla notunu # BB – (negatif) # olarak belirlemiştir.

Özellikle bankacılık sektörünün küresel kriz karşısında sergilediği güçlü konum 2009 yılında kredi derecelendirme kuruluşlarının ülkemiz için vermekte oldukları kredi notunu peşpeşe yükseltmelerinde başta gelen neden olmuştur. Bu olumlu gelişme aşağıda verilmektedir.

TABLO.II.5.14.
TÜRKİYE KREDİ NOTUNUN GELİŞİMİ
(Yabancı Para)

	Standard & Poor's	Moody's	Fitch	JCR
2003 Sonu	B + (durağan)	B1 (durağan)	B (pozitif)	B + (durağan)
09.02.2004	“	“	B + (durağan)	“
08.03.2004	B + (pozitif)	“	“	“
12.03.2004	“	“	“	B + (pozitif)
17.08.2004	BB- ((durağan)	“	“	“
25.08.2004	“	“	B + (pozitif)	“

	Standard & Poor's	Moody's	Fitch	JCR
2004 Sonu	BB - (durağan)	B1 (durağan)	B + (pozitif)	B + (pozitif)
13.01.2005			BB - (durağan)	
11.02.2005		B 1 (pozitif)		
10.03.2005				BB - (pozitif)
06.12.2005			BB - (pozitif)	
14.12.2005		Ba 3 (durağan)		
2005 Sonu	BB - (durağan)	Ba 3 (durağan)	BB - (pozitif)	BB - (pozitif)
23.01.2006	BB - (pozitif)			
27.06.2006	BB- (durağan)			
2006 Sonu	BB - (durağan)	Ba 3 (durağan)	BB - (pozitif)	BB - (pozitif)
10.05.2007			BB - (Durağan)	
28.12.2007				BB -(durağan)
2007 Sonu	BB - (durağan)	Ba3 (durağan)	BB - (durağan)	BB - (durağan)
03.04.2008	BB - (negatif)			
31.07.2008	BB - (durağan)			
13.11.2008	BB - (negatif)			
2008 Sonu	BB - (negatif)	Ba 3 (durağan)	BB - (durağan)	BB - (durağan)
	Standard & Poor's	Moody's	Fitch	JCR
17.09.2009	BB - (durağan)			
18.09.2009		Ba 3 (pozitif)		
03.12.2009			BB + (durağan)	
2009 Sonu	BB - (durağan)	Ba 3 (pozitif)	BB - (durağan)	BB - (durağan)
Uzun Vadeli YTL.				
2006 Sonu	BB (durağan)	Ba 3 (durağan)	BB - (pozitif)	BB - (pozitif)
05.05.2007	BB (durağan)	Ba3 (durağan)	BB - (durağan)	BB - (pozitif)
12.12.2007			BB (durağan)	

	Standard & Poor's	Moody's	Fitch	JCR
28.12.2007				BB – (durağan)
2007 Sonu	BB (durağan)	Ba3 (durağan)	BB (durağan)	BB – durağan)
03.04.2008	BB – (negatif)			
31.07.2009	BB – (durağan)			
13.11.2008	BB (negatif)			
2008 Sonu	BB (negatif)	Ba 3 (durağan)	BB (durağan)	BB – (durağan)
17.09.2009	Bb (durağan)			
18.09.2009				Ba 3 (pozitif)
03.12.2009			BB \$ (durağan)	

II.5.6.3. ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU – DIŞ VARLIK VE YÜKÜMLÜLÜKLER

TCMB tarafından üç ayda bir yayınlanmakta olan “Uluslar arası Yatırım Pozisyonu” Raporu Türkiye'nin yurt dışında sahip olduğu tüm varlıkları ve yurt dışına olan tüm yükümlülüklerini yansıtıyor. Rapora göre 2003 yılı sonundaki 105.9 milyar Dolar düzeyinden hızlı bir artış göstererek 2007 yılı sonu itibariyle 314.7 milyar Dolar düzeyine tırmanan Türkiye'nin net dış yükümlülükleri, 2008 yılı zarfında küresel finansal piyasaları sarsan kriz nedeniyle yabancıların ellerinde tuttıkları menkul kıymetlerden çıkma yönünde sergiledikleri tutum sonucu keskin bir düşüş göstererek sözü edilen yıl sonu itibariyle 198.3 milyar Dolara gerilemiştir. 2008 yılında yurtiçinde doğrudan yatırımlar 83.2 milyar Dolar azalmayla yıl sonu itibariyle 70.7 milyar Dolara gerilerken, portföy yatırımları 50.8 milyar Dolar tutarında bir küçülmeye 68.8 milyar Dolara düşmüştür. Buna karşılık “diğer sektörler”in yurtdışından kullandıkları kredilerin hacmi 2008 yılı zarfında 19.2 milyar Dolar tutarında bir artış göstererek yıl sonu itibariyle 109.5 milyar Dolara yükselmiştir.

Türkiye'nin net dış yükümlülüklerinde 2009 yılında yine hızlı bir genişleme gözlemlenmiş ve 2008 yılı sonu itibariyle 198.3 milyar Dolar olan net yükümlülükler yüzde yüzde 41.1 oranında bir önemli artışla 279.8 milyar Dolara tırmanmıştır.

2009 yılında Türkiye'nin dış varlıklarında 8.6 milyar Dolar tutarında bir azalma meydana gelirken, dış yükümlülüklerinde 72.7 milyar Dolar tutarında ciddi bir genişleme gerçekleşmiştir.

2009 yılında Türkiye'nin dış yükümlülüklerinde en büyük artış 61.5 milyar Dolarla yurt dışında yerleşik kişilerin Türkiye'de yaptıkları doğrudan yatırımlarda gerçekleşmiş, onu 22.4 milyar Dolarla portföy yatırımları izlemiştir. Yurtdışında yerleşiklerce 2009 yılı içinde gerçekleştirilen diğer yatırımlarda (krediler) 11.0 milyar Dolar tutarında daralma meydana gelmiştir. Yurtiçinde yapılan doğrudan yatırımların hemen tümünü yabancı sermayeli şirketlerin öz sermaye artışları ile yatırıma dönüştürülen karları oluşturmuştur.

Türkiye'nin net dış yükümlülüklerinde yakın geçmiş dönemde tanık olunan hızlı büyüme aşağıda verilen Tablo ile Grafikte açık biçimde görülmektedir.

TABLO.II.5.17.
ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU
(Milyon Dolar olarak)

	2005	2006	2007	2008	2009
Varlıklar	106 162	142 471	169 406	176 304	167 700
Yurtdışı Doğrudan Yatırım	8 315	8 866	12 210	13 865	14 645
Portföy Yatırımları	732	3 126	2 023	1 954	1 841
Diğer Yatırımlar	44 685	67 193	76 733	86 250	76 378
Rezerv Varlıklar	52 430	63 286	76 440	74 235	74 836
Yükümlülükler	279 688	349 075	482 113	374 588	447 518
Yurtiçi Doğrudan Yatırımlar	71 297	95 049	153 925	70 728	132 261
Özsermaye ve Yat. Dö. Kar*	69 927	93 447	150 908	67 265	128 645
Portföy Yatırımları	72 606	84 410	120 629	68 802	91 186
Hisse Senetleri	33 387	37 654	64 201	23 196	47 248
Borç Senetleri	39 219	50 594	56 428	45 606	43 938
Diğer Yatırımlar	135 785	167 710	207 558	235 058	224 071
Ticari Krediler	15 499	16 937	21 516	22 651	21 671
Krediler	98 379	122 786	159 444	183 092	168 393
Mevduatlar	21 907	27 987	26 598	29 315	32 528
Uluslararası Net Yat. Pozis.	-173 526	-206 604	-314 707	-198 284	-279 817

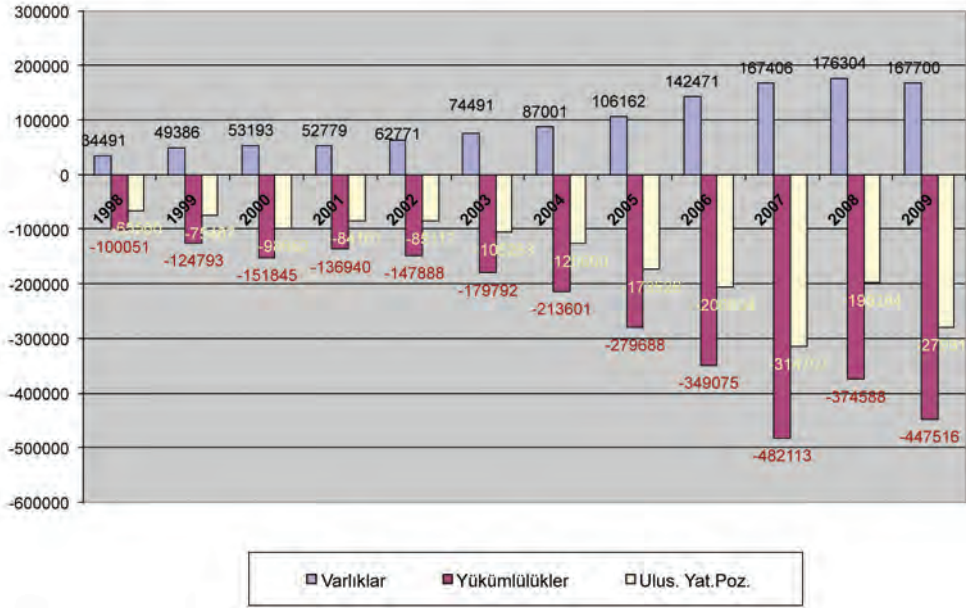
* Özsermaye ve yeniden yatırıma dönüştürülen karlar tutarı tahminidir.

Kaynak: TCMB

2009 yılı sonu itibariyle Türkiye'nin dış dünyaya olan net yükümlülükleri toplamını gösteren "uluslar arası net yatırım pozisyonu" (-) 279.8 milyar Dolarla GSYH'nın (2009 yılı GSYH = 617 611 milyon Dolar) yüzde 45.3'üne ulaşmış bulunmaktadır.

2009 yılında Türkiye 14 042 milyon Dolar tutarında cari işlemler hesabı açığı vermiştir. Cari işlemler hesabı açığı ile uluslar arası yatırım pozisyonunda meydana gelen 81.5 milyar Dolar tutarındaki bozulma arasındaki 67.5 milyar Dolarlık farkın, 61.4 milyar Doları yabancı sermayeli kuruluşların şirket sermayesine eklemiş oldukları karlar ile bu şirketlerin borsa değerlerindeki artıştan, kalan kısım ise esas itibariyle yabancılarca sahip olunan hisse senetlerindeki değer artışı ile diğer yatırımların net toplamından kaynaklanmaktadır..

Türkiye Uluslararası Yatırım Pozisyonu (Milyon Dolar)

Türk ekonomisi ciddi boyutta tasarruf açığı vermektedir. Bu nedenle GSYH'nın, 2008 yılı itibariyle yüzde 5.6'sına ulaşan ve 2009 yılı itibariyle, ekonomik kriz sonucu düşerek yüzde 2.3 oranında gerçekleşen (1998 bazlı GSYH serisine göre) ancak ekonomik toparlanma sürecinin başlamasıyla birlikte geçen yılın son üç aylık döneminden itibaren tekrar tırmanma süreci içersine giren yüksek cari işlemler hesabı açığı vermektedir. Cari işlemler hesabı açığı dış borçlanma, yabancılara varlık satışı ve bunların yurtiçinde yeni varlık edinmeleri suretiyle finanse edilmektedir. Türkiye'nin yabancılara olan toplam net yükümlülüğünü veren "uluslar arası net yatırım pozisyonu"nda yakın geçmiş dönemde tanık olunan hızlı büyüme, iç tasarruf açığı nedeniyle oluşan dış ticaret ve cari işlemler hesabı açıklarının ülkeye olan maliyetini açık biçimde ortaya koymaktadır.

II.6. ÖZELLEŞTİRME FAALİYETLERİ

Özelleştirme çalışmaları 1984 yılında kamuya ait yarım kalmış tesislerin tamamlanması veya yerine yeni bir tesis kurulması amacı ile özel sektöre devri uygulamaları ile başlamıştır.

1985 yılından 2007 yılı sonuna kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 30 milyar 41 milyon Dolar olup, bu tutar 2008 yılı Temmuz ayı sonu itibariyle 35 milyar 835 milyon Dolara ulaşmıştır..

2006 Yılı Özelleştirme Uygulamaları

2006 yılında "Blok Satış" yoluyla toplam 7 milyar 178 milyon Dolar, "Tesis ve Varlık Satış veya Devri" yoluyla 626.2 milyon Dolar "Halka Arz" yoluyla toplam 207.8 milyon Dolar ve "Bedelli Devir" suretiyle de 84.1 milyon Dolar tutarında olmak üzere toplam 8 milyar 96 milyon Dolar eşdeğeri tutarında özelleştirme gerçekleştirilmiştir.

Özelleştirme faaliyetleri kapsamında 2006 yılında Blok Satış konusu olan kuruluşlar ve satış bedelleri aşağıda verilmektedir:

Tesis	Sözleşme tarihi	Satış Bedeli (Milyon Dolar)
Tüpraş	26.01.2006	4 140.0
Erdemir	27.02.2006	2 770.0
Başak Sigorta A.Ş.	16.05.2006	204.4
Başak Emeklilik A.Ş.	16.05.2006	63.6
Toplam		7 178.0

Tesis ve Varlık Satış veya Devri suretiyle 2006 yılında aralarında Büyük Tarabya Otelı, Tekel Başmüdürlük binası, Büyük Ankara Otelı'nin bulunduğu kamu tesis ve varlıklarının özelleştirilmesi suretiyle 626.2 milyon Dolar eşdeğeri gelir sağlanmış-tır.

2006 yılında Türk Hava Yolları A.O. hisselerinin 16-17-18.05.2006 tarihlerinde Hal-ka Arzı yoluyla ise 207.8 milyon Dolar bedelli özelleştirme işlemi gerçekleştirilmiştir.

Yine 2006 yılı içerisinde hemen tümü TEKEL'e ait taşınmazların bedelli devir işlemleri yapılmış ve toplam 84.1 milyon Dolar tutarında özelleştirme geliri elde edilmiştir.

Bu şekilde 2006 yılında toplam 8 milyar 96 milyon Dolar tutarında özelleştirme geliri elde edilmiştir.

2007 Yılı Özelleştirme Uygulamaları

2008 yılında "Tesis ve Varlık Satış veya Devri" yöntemiyle 2 milyar 295 milyon Dolar, "Halka Arz" yöntemiyle 1 milyar 839 milyon Dolar ve "Bedelli Devir" yöntemiyle de 124 milyon Dolar eşdeğeri olmak üzere, toplam 4 milyar 258 milyon 630 bin Dolar eşdeğeri tutarında özelleştirme işlemi gerçekleştirilmiştir.

Halkbank'ın 2007 yılı 4 Mayıs tarihinde halka arzı suretiyle toplam 1 milyar 839 milyon Dolar tutarında gelir elde edilmiş, ayrıca yıl içinde değişik tarihlerde yapılan "Bedelli Devir" işlemleri yoluyla 124 milyon Dolar tutarında özelleştirme işlemi gerçekleştirilmiştir.

Bu surette 2007 yılında satış ve devir işlemi tamamlanmış olan özelleştirme işlemlerinin toplam tutarı 4 milyar 259 milyon Dolara ulaşmıştır.

2008 Yılı Özelleştirme Uygulamaları

2008 yılında, “Blok Satış” yöntemiyle 2 milyar 40 milyon Dolar, “Tesis ve Varlık Satış veya Devri” yöntemiyle 2 milyar 256 milyon Dolar, “Halka Arz” yöntemiyle 1 milyar 911 milyon Dolar ve “Bedelli Devir” yöntemiyle de 90 milyon Dolar eşdeğeri olmak üzere, toplam 6 milyar 297 milyon 124 bin Dolar eşdeğeri tutarında özelleştirme işlemi gerçekleştirilmiştir.

2008 yılında gerçekleştirilen özelleştirme faaliyetleri kapsamında yer alan başlıca uygulamalar aşağıda sıralanmaktadır.

Blok Satış		
Petkim Petrokimya A.Ş.	30.05.2008	2 040 000 000 Dolar
Tesis ve Varlık Satışı veya Devri		
Sümer Holding İştirak Satışı	24.04.2008	19 550 000 Dolar
Tekel ve Sigara San. İşl. Ve Tic. A.Ş.	24.06.2008	1 720 000 000 Dolar
ADÜAŞ – 9 santrali	01.09.2008	510 000 000 Dolar
Halka Arz		
Türk Telekomünikasyon	09.05.2008	1 911 000 000 Dolar
Bedelli Devir		
Tekel – Manisa’da 2 taşınmaz	08.02.2008	50 284 137 Dolar

2009 Yılı Özelleştirme Uygulamaları

2009 yılında toplam 2 milyar 274 milyon Dolar eşdeğeri tutarında özelleştirme uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu tutarın tamamına yakın bölümü, 2 milyar 270 milyon 728 bin Dolarlık bölümü “Tesis ve Varlık Satışı veya Devri” yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Bu kapsamda önemli uygulamaları aşağıda verilen kalemler oluşturmuştur.

Tesis ve Varlık Satışı veya Devri		
Tedaş – başkent Elektrik Dağ. A.Ş.	28.01.2009	1 225 000 000 Dolar
Tedaş – Sakarya Elektrik Dağ. A. Ş.	11.02.2009	600 000 000 Dolar
Tedaş – Meram Elektrik dağ. A.Ş.	30.10.2009	440 000 000 Dolar

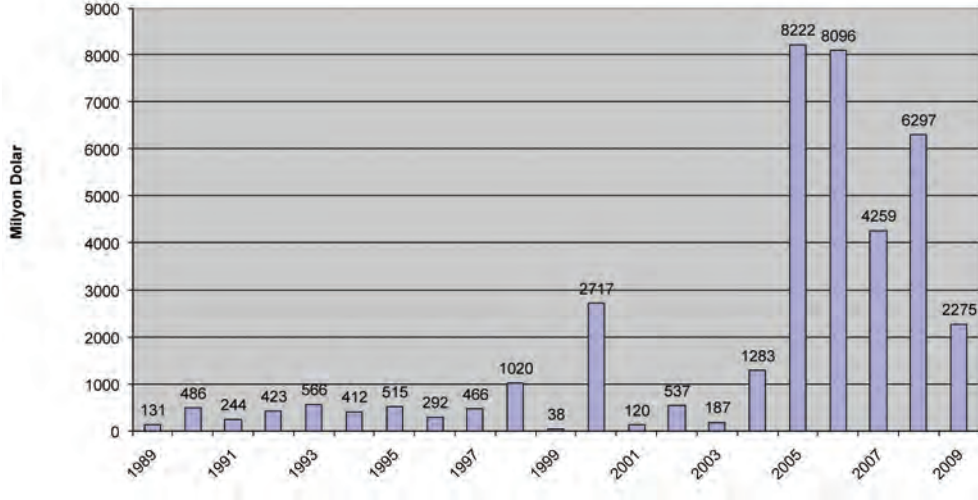
Aşağıda yıllar itibariyle uygulamaya konulan özelleştirme işlemleri sonuçları verilmektedir:

TABLO.II.6.1.
1986 – 2009 DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN
ÖZELLEŞTİRME İŞLEMLERİ
(Bin Dolar olarak)

Özelleştirme Yöntemi	1986 – 2006	2007	2008	2009	Toplam
Blok satış	18 158 793		2 040 000		20 198 793
Tesis/Varlık Satışı	2 525 241	2 295 983	2 256 200	2 270 728	9 348 652
Halka Arz	3 341 560	1 838 643	1 911 000		7 091 2202
İMKB'nda Satış	1 261 054				1 261 054
Yarım Kalmış Tesis Sat.	4.369	0	0		4.369
Bedelli Devirler	491 726	124 004	89 923	4 256	709 909
Toplam	25 782 743	4 258 630	6 297 123	2 274 985	38 613 481

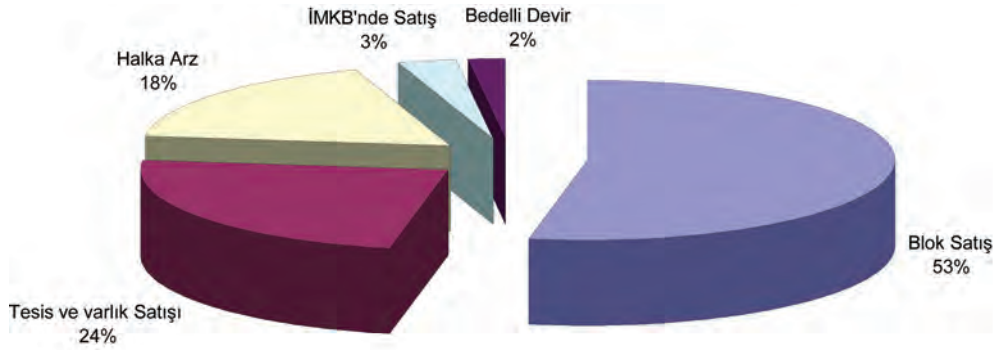
Özelleştirme faaliyetleri kapsamında 1985-88 döneminde toplam 29 milyon Dolar tutarında özelleştirme yapılmış olup, 1989 – 2009 döneminde gerçekleştirilen özelleştirmeler yıllar itibariyle aşağıda verilen Grafikte gösterilmektedir:

Yıllar İtibariyle Özelleştirme (Milyon Dolar)

Başlangıcından bugüne (Haziran 2010) gerçekleştirilen toplam 39 milyar 55 milyon Dolar tutarındaki özelleştirme uygulamalarında benimsenmiş olan yöntemlerin taşıdığı ağırlıklar aşağıda grafik şeklinde verilmektedir.

YÖNTEMLER İTİBARIYLA ÖZELLEŞTİRME İŞLEMLERİ DAĞILIMI

II.7. YATIRIMLAR

2000 yılı Kasım ayında finansal kesimde başlayıp Şubat ayında para ve döviz piyasalarında yaşanan çalkantı ile reel kesimi derin biçimde etkisi altına alan 2001 yılı krizi istihdam ve reel gelir azalmasına ve kapasite kullanım oranlarında düşüşe yol açarken, talep daralmasına ve iş aleminin ve tüketicilerin geleceğe dönük beklentilerinde kötüleşmeye neden olmuş, dolayısıyla özel kesim yatırım talebini ciddi biçimde olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer taraftan istikrar programı çerçevesinde uygulanan sıkı maliye politikası ve kamu kaynaklarının hemen yarısının faiz ödemelerine tahsis edilmesi zorunluluğu da, kamu yatırım harcamaları üzerine kısıtlama getirmiştir. Krizlerin ardından reel faiz hadlerinde meydana gelen yükselme yatırım talebini daha da azaltan bir diğer önemli etken olmuştur. 2001 yılında hem kamu hem özel kesim yatırımları ciddi bir daralma gösterirken, 2002 yılında özel sektör yatırımlarındaki daralma hafiflemekle beraber devam etmiş, buna karşılık kamu kesimi yatırımları çok cüzi bir artış göstermiştir.

Toplam sabit sermaye yatırımları 2001 yılında bir önceki yıla göre nominal yüzde 19.7 oranında bir yükselme gösterirken, reel anlamda yüzde 24.12 (2001 yılı GSMH Deflatörü = % 57.8) oranında keskin bir daralma ortaya koymuştur. Kamu kesimi yatırım harcamalarında 2001 yılında meydana gelen reel gerileme yüzde 23.5 olurken, özel kesim sabit sermaye yatırımları reel yüzde 24.4 oranında daralma göstermiştir.

Özel kesim yatırım harcamalarındaki reel daralma eğilimi 2002 yılında da sürmüştür ve yüzde 38.7 oranında nominal bir büyüme gösteren özel kesim sabit sermaye yatırımları, reel anlamda yüzde 5.1 oranında daralma göstermiştir. (2002 yılı GSMH Deflatörü = % 43.8) Toplam kamu sektörü yatırımları ise yüzde 44.6 oranında bir nominal büyüme göstermiş ve reel anlamda bir önceki yıla göre yüzde 6.6 oranında büyümüştür. Ancak toplam sabit sermaye yatırımları bir önceki yıla göre cari fiyatlar üzerinden yüzde 41.8 oranında bir genişleme göstermiş ve bu şekilde reel olarak yüzde 1.4 oranında küçülmüştür.

Özel sektör sabit sermaye yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payında 1995 yılından itibaren gözlemlenen düşme eğilimi 2002 yılında da sürmüştür ve 1995 yılında yüzde 82.5 olan özel sektör yatırımlarının toplam sabit yatırımlar içindeki payı, 2002 yılında yüzde 63.5'e gerilemiştir.

Özel kesim yatırımları 2003 yılında tekrar büyüme süreci içine girmiştir. 2003 yılında ekonomik büyüme eğiliminin istikrar kazanması, tüketici ve iş aleminin beklentilerinde süregelen iyileşme, ayrıca TL.'nin değer kazanmasına rağmen ihracat hac-

minin hızlı artışını sürdürmesi ve elverişli koşullarla dış kredi temini olanakları, özel sektör yatırımlarına uzun bir dönemdir tanık olunmayan bir canlanma getirmiştir. 2003 yılında özel sektör sabit sermaye yatırımlarında gözlemlenen bu hızlı genişlemeye karşılık, izlenmekte olan sıkı maliye politikasının bir sonucu olarak kamu sektörü yatırımları nominal bazda küçülürken, reel anlamda ciddi bir daralma sergilemiştir.

2003 yılında kamu kesimi sabit sermaye yatırımları nominal anlamda yaklaşık bir önceki yıl düzeyini korurken, özel sektör sabit sermaye yatırımları yüzde 33.0 oranında çarpıcı bir genişleme göstermiştir. 2003 yılında gerçekleştirilen toplam sabit sermaye yatırımları tutarı ise, bir önceki yıla göre nominal yüzde 20.9 oranında bir artış göstermiştir. 2003 yılında kamu sektörü sabit sermaye yatırımları reel olarak yüzde 22.6 oranında daralma göstermiş, buna karşılık özel sektör yatırımları reel bazda yüzde 8.6 oranında genişlemiştir. Ancak özel sektör sabit sermaye yatırımlarında gerçekleşen reel genişleme, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarında meydana gelen ciddi reel daralmayı telafi etmeye yetmemiş ve 2003 yılında, toplam sabit sermaye yatırımları reel yüzde 1.3 oranında daralma göstermiştir. (2003 yılı GSMH Deflatörü = % 22.5)

Özel sektör sabit sermaye yatırımlarının 1995 yılından itibaren toplam sabit yatırımlar içindeki payında süregelen düşme eğilimi ilk kez 2003 yılında tersine dönmüş ve 2002 yılı itibariyle yüzde 63.5'e kadar gerilemiş olan özel sektör payı 2003 yılında belirgin bir artışla yüzde 69.9'a yükselmiştir.

Canlı iç ve dış talep, güven ortamının pekişmesi ve faiz hadlerindeki önemli düşüş, diğer taraftan değer kazanmış TL.'nin ithal makine ekipman maliyetlerini daha elverişli kılması, 2004 yılında sabit sermaye yatırımlarının kamu kesiminde nominal bazda özel sektörde ise reel anlamda büyüme göstermesinde başlıca etkenler olmuşlardır.

2004 yılında kamu sektörü sabit sermaye yatırımları nominal yüzde 4.4 oranında genişlemişse de reel anlamda yüzde 4.6 oranında daralmış, özel sektör sabit sermaye yatırımları çok hızlı ve dikkat çekici bir büyüme sergilemiş ve nominal yüzde 51.3 ve reel anlamda yüzde 38.2 oranında artmıştır. (2004 yılı GSMH Deflatörü = % 9.5) 2004 yılında gerçekleştirilen toplam sabit sermaye yatırımları ise nominal yüzde 37.2 ve reel yüzde 25.3 oranında bir büyüme ortaya koymuştur..

Özel sektör sabit sermaye yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payında 2003 yılından itibaren başlayan büyüme eğilimi 2004 yılında hızlanarak de-

vam etmiş ve bir önceki yıldaki yüzde 69.9 düzeyinden yüzde 77.2 seviyesine çıkmıştır.

Sabit sermaye yatırımlarında 2004 yılında başlayan reel anlamda genişleme eğilimi 2005 yılında daha da ivme kazanarak devam etmiştir. 2005 yılında gerçekleştirilen toplam sabit sermaye yatırımları tutarı nominal bazda bir önceki yıla göre yüzde 23.9 oranında artarken reel anlamda yüzde 17.7 oranında genişlemiştir. (2005 yılı GSMH Deflatörü = % 5.3) Bir önceki yıla göre 2005 yılında kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarındaki genişleme özel kesim yatırımlarına göre daha hızlı gerçekleşmiştir. Bu şekilde 2004 yılı gerçekleştirmelerine göre 2005 yılında reel anlamda, kamu kesimi yatırım harcamalarında yüzde 29.2 oranında, özel sektör yatırımlarında ise yüzde 14.3 oranında bir genişleme meydana gelmiştir. (2005 yılında kamu kesimi yatırım harcamalarında meydana gelen yüksek oranlı reel büyümede 2004 yılına ilişkin yatırım değerinin düşük olmasının baz etkisi not edilmelidir.)

Sabit sermaye yatırımlarında 2004 ve 2005 yıllarında tanık olunan hızlı reel genişleme eğilimi, hafif bir yavaşlama olsa da, 2006 yılında da sürmüştür. 2006 yılında gerçekleştirilen toplam sabit sermaye yatırımları tutarı nominal bazda 26.5 oranında, yaklaşık bir önceki yıl genişleme oranı düzeyinde, artarken, reel anlamda yüzde 15.4 oranında genişlemiştir (2006 yılı 12 aylık ortalama TÜFE değişim oranı = % 9.6). Dolayısıyla toplam sabit sermaye yatırımlarında 2006 yılında gerçekleşen reel büyüme yüzde 17.7 olan 2005 yılı reel büyüme oranının altında gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre 2006 yılında kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarındaki genişleme özel kesim yatırımlarına göre daha yavaş gerçekleşmiştir. Anılan yılda kamu sektörü yatırım harcamaları nominal yüzde 23.7 ve reel anlamda yüzde 12.9 oranında bir artış sergilemiştir. Özel sektör yatırımları ise önceki yıla göre nominal yüzde 27.5 ve reel anlamda yüzde 16.3 oranında genişlemiştir.

Sabit sermaye yatırımlarında 2004-2006 döneminde gözlemlenmiş olan hızlı büyüme 2007 yılında yavaşlamaya yüz tutmuştur. 2007 yılında toplam sabit sermaye yatırımları bir önceki yıla göre nominal yüzde 13.5 oranında bir genişleme gösterirken, reel anlamda yüzde 4.4 oranında (12 aylık ortalamalara göre 2007 yılı TÜFE artışı = % 8.76) ve 1998 yılı sabit fiyatları üzerinden de yüzde 3.3 oranında büyümüştür. 2007 yılında da özel sektör sabit sermaye yatırımlarındaki büyüme oranı kamu sektörü büyüme oranının üstünde gerçekleşmiştir. Kamu sabit sermaye yatırımları bir önceki yıla göre yüzde 10.0 oranında büyürken, özel sektör yatırım harcamaları yüzde 14.7 oranında büyümüştür. Dolayısıyla toplam sabit sermaye yatırımları içindeki özel sektör payı artışı 2007 yılında da sürmüş ve bir önceki yıla ilişkin yüzde 75.4 oranından yüzde 76.2'ye yükselmiştir.

2007 yılında kamu sektörü toplam sabit sermaye yatırımları içinde, önceki yıllarda olduğu gibi, ulaştırma sektörü, biraz gerilemiş olsa da, yüzde 30.2 pay ile en ağırlıklı sektör olmuş onu, yüzde 11.0 ile eğitim ve yüzde 10.2 ile enerji sektörü yatırımları izlemiştir.

Özel sektörün 2007 yılında gerçekleştirdiği sabit sermaye yatırımları içerisinde en ağırlıklı sektör, bir önceki yıl olduğu gibi, yüzde 41.4 payla imalat sektörü olmuş, onu yüzde 16.9 ile konut ve yüzde 15.6 ile ulaştırma sektörü yatırımları izlemiştir.

2007 yılı sonbaharından itibaren A.B.D. konut piyasasında etkileri hissedilen ve 2008 yılı Ağustos ayında finansal kesimi sert bir biçimde etkisi altına alan kriz tüm dünyada tüketici kesimde ve iş aleminde beklentilerde bozulma meydana gelmesine ve tüketim ve yatırım taleplerinde keskin bir düşüşe yol açmıştır. Küresel düzeyde yaşanan bu süreç ayrıca yılın ikinci yarısıyla birlikte ekonomik faaliyet hacminde gözlemlenen yavaşlama ve ardından dördüncü çeyrek dönemle başlayan ekonomik küçülme 2008 yılında özel sektör sabit sermaye yatırımlarında reel anlamda ciddi bir daralmayı beraberinde getirmiştir.

2008 yılında bir önceki yıla göre nominal bazda cari fiyatlar üzerinden kamu kesimi yatırımları yüzde 28.1 ve özel sektör yatırım hacmi de yüzde 0.3 oranında büyüme gösterir iken, toplam sabit sermaye yatırım hacmindeki nominal büyüme yüzde 4.7 olmuştur. Bu şekilde 2008 yılında sabit fiyatlar (1998 yılı) üzerinden bir önceki yıla göre, kamu kesimi yatırımları yüzde 12.7 oranında büyüme gösterirken, özel kesim sabit sermaye yatırımları yüzde 9.0 ve toplam sabit sermaye yatırımları da yüzde 6.2 oranında ciddi daralma göstermişlerdir. (12 aylık ortalamalara göre 2008 yılı TÜFE artışı = % 10.45)

2008 yılında harcamalar itibariyle toplam GSYH içinde yüzde 16.0 oranında bir ağırlığa sahip olan özel sektör yatırım harcamalarının kapsamında sabit fiyatlar üzerinden bir önceki yıla göre makine teçhizat yatırımları yüzde 7.0 ve inşaat yatırımları da yüzde 12.4 oranında daralma sergilemiştir.

2008 yılı ilk çeyrek döneminde sabit fiyatlar üzerinden önceki yılın aynı dönemlerine göre yüzde 7.3 oranında büyüme gösterdikten sonra ardından gelen çeyrek dönemlerde sırasıyla yüzde 2.0, yüzde 8.7 ve yüzde 18.7 oranında küçülen toplam sabit sermaye yatırımlarındaki dramatik daralma 2009 yılı ilk çeyrek döneminde yüzde 27.6'ya ulaşmış ve daha sonraki dönemlerde giderek yavaşlamakla beraber küçülme yıl boyunca sürmüştür.

2009 yılında yatırım harcamalarının gösterdiği olumsuz seyre tüketici fiyatlarındaki gelişmeler (TÜFE) ışığında bakıldığında reel anlamda bir önceki yıla göre, kamu kesimi yatırım harcamalarının yüzde 7.9, özel sektör yatırım harcamalarının yüzde 25.1 ve toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 21.6 oranında

2009 yılında sabit fiyatlar üzerinden bir önceki yıla göre yüzde 19.2 oranında keskin bir daralma gösteren sabit sermaye yatırım hacmi anılan yılda toplam efektif talebin düşmesinde ve ekonominin yıllık bazda yüzde 4.7 oranında küçülmesinde başta gelen bir etken olmuştur. 2009 yılında sabit fiyatlar üzerinden kamu kesimi yatırım talebi yüzde 2.2 oranında daralırken özel kesim yatırım talebi yüzde 22.3 oranında küçülmüştür. Yatırım harcamalarındaki bu daralma toplam sabit sermaye yatırımlarının toplam harcamalar içindeki payında da ciddi bir gerilemeyi beraberinde getirmiştir. 2008 yılı itibariyle sabit fiyatlar üzerinden sırasıyla yüzde 3.9, yüzde 16.0 ve yüzde 19.3 olan kamu sektörü, özel sektör ve toplam yatırım harcamalarının toplam yatırım harcamalarının toplam efektif talep, harcamalar içindeki payları 2009 yılında sırasıyla yüzde 3.6, yüzde 13.2 ve yüzde 16.8'e gerilemiştir.

2009 yılında kamu sektörü toplam sabit sermaye yatırımları içinde, önceki yıllarda olduğu gibi, ulaştırma sektörü, yüzde 33.9 pay ile en ağırlıklı sektör olmuş onu, yüzde 11.3 ile eğitim ve yüzde 10.3 ile tarım sektörü yatırımları izlemiştir. 2009 yılında kamu kesimi sabit sermaye yatırımları kapsamında, sağlık, konut ve enerji alanındaki yatırımların payı yaklaşık aynı düzeyini korurken ulaştırma sektörünün payı yüzde 37.'den yüzde 33.9'a gerilemiş, buna mukabil yukarıda sayılanların dışındaki sektörlerde artışlar olmuştur.

Özel sektörün 2009 yılında gerçekleştirdiği sabit sermaye yatırımları içersinde en ağırlıklı sektör, bir önceki yıl olduğu gibi, yüzde 43.7 payla imalat sektörü olmuş, onu yüzde 21.4 ile ulaştırma ve 8.7 ile konut sektörü yatırımları izlemiştir.

TABLO II.7.1
SABİT SERMAYE YATIRIMLARI
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL.)

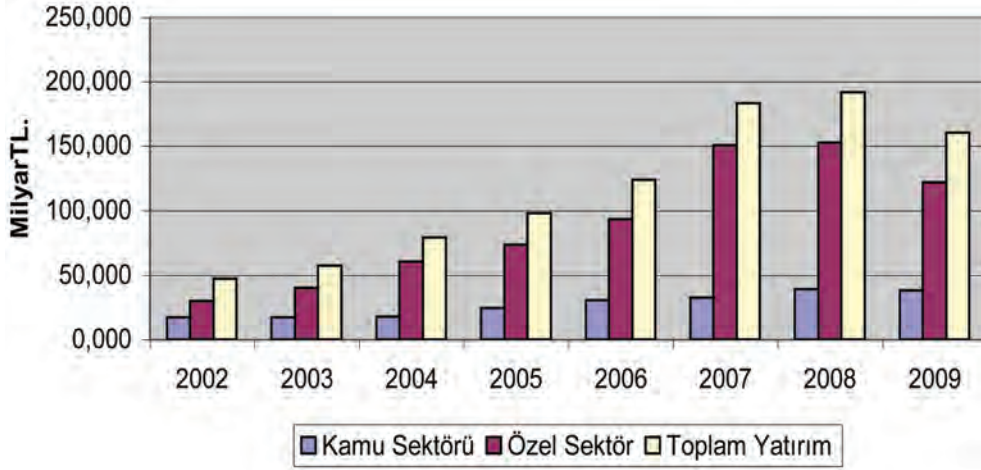
	2007	2008	2009(1)	% Değişme	
				2008	2009
Konsolide Bütçe	15.505	20.103	21.205	29,7	5,5
KİT	3.518	4.165	5.073	18,4	21,8
İşletmeci	2.2547	3.002	4.188	17,9	39,5
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	971	1.163	885	19,8	-23,9
İller Bankası	507	412	300	-18,7	-27,2
Mahalli İdareler	12.361	13.853	11.068	12,1	-20,1
Döner Sermayeli Kuruluşlar	579	570	704	-4,5	23,5
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	46	21	26	-54,3	23,8
Fonlar	0	0	0	-	-
İşsizlik Sigortası Fonu	0	0	0	-	-
Toplam Kamu Sektörü	32.534	39.123	38.376	20,3	-1,9
Top. Sabit Sermaye Yat.	183.416	191.815	160.200	4,6	-16,5
Kamu Sektörü	32.534	39123	38.376	20,3	-1,9
Özel Sektör	150.881	152.692	121.824	1,2	-20,2

(1) Gerçekleşme tahmini

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

Özel sektör yatırımlarında madencilik, imalat, enerji, ulaştırma ve konut sektörleri yatırımlarının payında artış meydana gelirken diğer sektörlerin paylarında değişen oranlarda gerilemeler olmuştur.

SABİT SERMAYE YATIRIMLARI
(Milyar TL.)

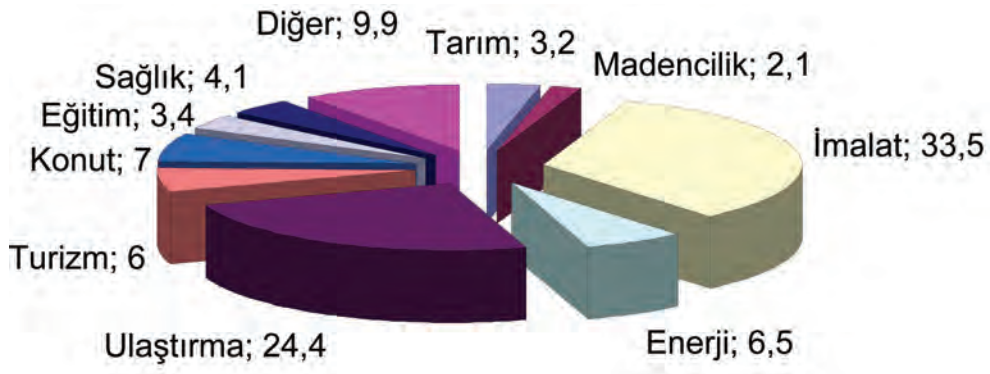
TABLO.II.7.2
SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ
SEKTÖRLER İTİBARIYLA DAĞILIMI
(% Olarak)

Sektörler	2006		2007		2008		2009	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel
Tarım	6.8	3.4	8.5	3.5	8.6	2.4	10.3	0.9
Madencilik	1.8	1.7	2.0	1.7	1.7	1.7	2.6	2.0
İmalat	2.0	42.2	1.3	41.4	0.9	46.3	1.3	43.7
Enerji	9.7	2.7	10.2	2.6	9.2	3.8	9.2	5.6
Ulaştırma-Haberleşme	34.1	16.3	30.2	15.6	37.7	18.7	33.9	21.4
Turizm	1.5	7.4	0.4	7.4	0.4	8.0	0.5	7.7
Konut	1.3	15.6	1.6	16.9	1.5	8.1	1.5	8.7
Eğitim	10.7	1.0	11.0	1.1	9.9	1.3	11.3	1.0
Sağlık	5.7	5.7	6.3	5.8	5.6	5.0	5.7	3.5
Diğer Sektörler	27.3	4.0	28.5	4.0	24.7	4.7	23.7	5.5

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

2009 yılında bir önceki yıla göre toplam sabit sermaye yatırımları içinde tarım, enerji, ulaştırma, konut ve eğitim sektörlerinin payları artarken diğer sektörlerin paylarında azalma gözlemlenmiştir.

2009 YILI SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI (Kamu + Özel)

14 Temmuz 2009 tarihli ve 2009/15199 Sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımı Hakkında Karar” ile yeni bir yatırım teşvik sistemi getirilmiştir. Yeni teşvik uygulaması ile Türkiye dört ayrı bölgeye ayrılmakta, sektörel ve bölgesel destekler sağlanmakta, 12 sektörde büyük yatırımlar özendirilmektedir. Söz konusu Karar ile öngörülen amaç Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarla ve uluslararası anlaşmalarla uyumlu olarak tasarrufları katma değeri yüksek alanlara yönlendirmek, üretimi ve istihdamı arttırmak, uluslararası rekabet gücünü arttıracak biçimde teknoloji ve araştırma - geliştirme çalışmaları içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları, özendirmek, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını arttırmak, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak ve çevre korumaya yönelik yatırımları çekici kılmaktır.

Teşvik belgesine bağlanan yatırım harcamaları tutarı 2009 yılında bir önceki yıla göre nominal yüzde 30.0, reel yüzde 34.3 oranında bir azalma ile 19 878 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılı içinde verilmiş olan yatırım teşvik belgelerinin yatırım proje tutarı itibarıyla bölgesel dağılımına bakıldığında en büyük payı yüzde 36.2 ile genelde sanayi gelişmişlik düzeyi en yüksek olan illeri kapsayan I. Bölgenin aldığı görülmektedir.

TABLO.II.7.3.
YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI

Bölgeler	Belge Sayısı	Pay (%)	Sabit Yatırım (Bin TL)	Pay (%)	İstihdam (Kişi)	Pay (%)
1. Bölge	884	35,5	8.791.312	44,2	29.012	36,2
2. Bölge	444	17,8	2.884.900	14,5	14.457	18,0
3. Bölge	728	29,2	5.512.360	27,7	21.342	26,6
4. Bölge	436	17,5	2.689.446	13,5	15.324	19,1
Toplam	2.492	100,0	19.878.018	100,0	80.135	100,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Not 1. Bölge : (İstanbul, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, İzmir, Bursa, Eskişehir, Bilgecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova, Ankara)

2. Bölge : (Balıkesir, Çanakkale, Aydın, Denizli, Muğla, Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin)

3. Bölge : (Konya, Karaman, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye, Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Manisa, Afyonkarahisar, Kütühya, Uşak, Kayseri, Sivas, Yozgat, Zonguldak, Karabük, Bartın, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya, Gaziantep, Adıyaman, Kilis)

4. Bölge : (Kastamonu, Çankırı, Sinop, Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Ardahan, Iğdır, Van, Muş, Bitlis, Hakkari, Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)

2009 yılında verilen yatırım teşvik belgelerinin sektörel dağılımında ise ilk sırayı yüzde 42.0 pay ile imalat sektörü alırken, onu yüzde 31.1 ile hizmetler sektörü, yüzde 22.9 ile enerji sektörü ve yüzde 4.0 ile madencilik sektörü izlemiştir. 2009 yılında verilmiş olan 2 492 adet yatırım teşvik belgesi ile toplam 80 135 kişiye istihdam olanağı yaratılması öngörülmüştür.

TABLO II.7.4.
YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

Sektörler	Belge Sayısı		Toplam Yatırım (Bin TL)					İstihdam (Kişi)	
	2008	2009	2008	% Pay	2009	Pay %	Değişim %	2008	2009
Madencilik	136	150	709.716	2,5	797.865	4,0	12,4	4.673	3.543
İmalat Sanayii	1.551	1.686	10.654.420	37,5	8.339.863	42,0	-21,7	49.845	47.656
Enerji	144	110	8.647.132	30,5	4.548.791	22,9	-47,4	5.142	1.581
Hizmetler	618	546	8.365.944	29,5	6.191.499	31,1	-26,0	38.713	27.355
Toplam	2.449	2.492	28.377.211	100,0	19.878.018	100,0	-30,0	98.373	80.135

Yapı ruhsatı verilen yapıların toplam inşaat alanında 1998 yılında başlayan düşüş eğilimi yerini, 2003 yılında artışa bırakmıştır. 2004 yılında yüzde 53.2 oranında bir artışla 69.720 bin m²'ye yükselen yapı ruhsatı verilen yapıların toplam inşaat alanı, büyüyen baz değeri nedeniyle biraz yavaşlamış gözükmeyle beraber, hızlı genişlemesini 2005 yılında da sürdürmüştür. Yapı ruhsatı verilen yapıların toplam alanı, bir önceki yıla göre yüzde 52.6 oranında bir artışla 2005 yılında 106 425 bin m² 'ye yükselmiştir. Yapı ruhsatı verilen yapıların toplam inşaat alanındaki büyüme, büyüyen baz değeri nedeniyle biraz yavaşlamış gözükmeyle beraber, 2006 yılında da sürmü ve 122 910 bin m²'ye çıkmıştır.

Ancak 2006 yılı Mayıs-Haziran aylarında finansal piyasalarda yaşanan dalgalanmanın ardından faiz hadlerinde ciddi boyutta artış meydana gelmesi, büyüme hızının yavaşlaması ve konut stokundaki büyümenin etkisiyle, 2007 yılında inşaat faaliyetleri büyüme hızında önemli ölçüde düşüş meydana gelmiştir. Belediyeler tarafından verilmekte olan "yapı kullanma izin belgesi" ile "yapı ruhsatı" sayılarında yakın geçmiş dönemde tanık olunan hızlı genişleme 2007 yılında keskin bir düşüş göstermiştir.

2007 yılında verilen yapı ruhsatlarında bir önceki yıla göre artış sadece yüzde 1.0 oranında gerçekleşmiş ve ruhsat verilen inşaat alanı 125 067 bin 2'ye yükselmiştir.

Küresel krizin yansımalarının derinlik kazanmasıyla ekonomide beliren yavaşlama ve arkasından gelen küçülme süreci inşaat sektörünü olumsuz biçimde etkilemiştir. Ekonomik faaliyet hacminin daralması, artan işsizlik, reel ücretlerdeki gerileme ve beklentilerdeki bozulma ayrıca satışa hazır konut stokunun yüksekliği 2008 yılında belediyelerce verilen yapı ruhsatlarının sayısında ve yüz ölçümünde bir önceki yıla göre keskin bir düşüş göstermesinde başta gelen etkenler olmuştur.

Bu durum aşağıda verilen Tabloda açık biçimde görülmektedir.

TABLO II.7.5.
YAPI RUHSATI VERİLEN BİNA İNŞAATI
(m² olarak yzlm)

Kullanım Amaçları	2007	2008	2009
Bir Daireli İkametgah Amaçlı Binalar	4.492.882	4.185.174	3.713.010
İki ve Daha Fazla Daireli İkametgah Amaçlı Binalar	85.314.318	70.155.633	72.935.764
Otel vb. Binalar	3.218.292	2.339.043	1.484.248
Ofis (İşyeri) Binaları	4.788.842	4.115.098	3.369.284
Toptan ve Perakende Ticaret Binaları	7.596.872	7.320.543	5.064.646
Sanayi Binaları ve Depolar	10.608.756	6.992.750	4.327.786
Diğerleri	9.047.061	8.737.992	8.024.464
Toplam	125.067.023	103.846.233	98.919.202

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki Tablodan görüldüğü gibi 2009 yılında yapı ruhsatı verilen bina inőaati yzlm bir önceki yıla göre yüzde 4.7 oranında düşüş kaydetmiőitr. 2009 yılında önceki yıla göre verilen yapı ruhsatlarında en büyük düşüş yüzde 38.1 ile sanayi binaları ve depolarda olmuş, onu sırasıyla yüzde 36.5 ile otel ve benzeri binalar, yüzde 30.8 ile toptan ve perakende ticaret binaları ve yüzde 18.1 ile ofis (işyeri) binaları izlemiştir.

Yine 2009 yılında yapı ruhsatı verilen binalar içinde yzlm itibariyle en yüksek pay yüzde 73.7 ile iki ve daha çok daireli ikamet amaçlı binalara ait olurken, onu yüzde 5.1 ile toptan ve perakende ticaret binaları, yüzde 4.4 ile sanayi binaları ve depolar, yüzde 3.8 ile bir daireli ikamet amaçlı binalar, yüzde 3.4 ile ofis (işyeri) binaları ve yüzde 1.5 ile otel ve benzeri binalar izlemiştir.

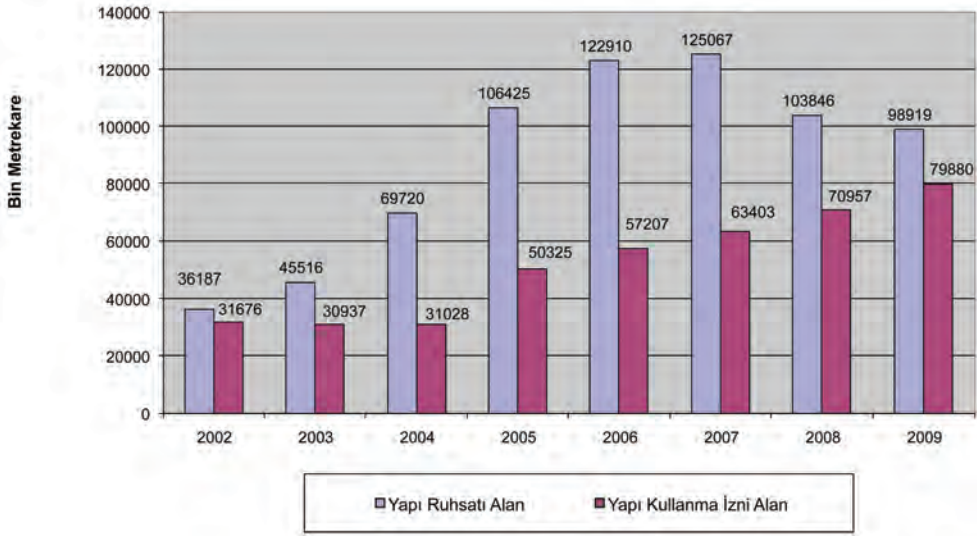
TABLO II.7.6.
YAPI KULLANMA İZİN BELGESİ VERİLEN BİNA İNŞAATI
(m² olarak yüzölçümü)

Kullanım Amaçları	2007	2008	2009
Bir Daireli İkametgah Amaçlı Binalar	2.978.410	3.235.585	3.351.971
İki ve Daha Fazla Daireli İkametgah Amaçlı Binalar	44.080.436	48.695.229	55.487.618
Otel vb. Binalar	1.115.863	1.686.684	1.803.096
Ofis (İşyeri) Binaları	2.171.081	2.087.271	2.066.591
Toptan ve Perakende Ticaret Binaları	3.931.552	5.750.947	7.086.478
Sanayi Binaları ve Depolar	5.640.863	5.211.994	5.108.301
Diğerleri	3.476.007	4.289.326	4.975.797
Toplam	63.403.212	70.957.036	79.879.852

Kaynak: TÜİK

2009 yılında yapı kullanma izin belgesi verilen binalar içerisinde önceki iki yılda olduğu gibi en yüksek pay iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalara aittir. 2009 yılında yapı kullanma izin belgesi verilen toplam bina inşaatı içerisinde iki ve daha çok daireli ikamet amaçlı binaların payı yüzde 69.5 iken, onu sırasıyla yüzde 8.9 ile toptan ve perakende ticaret binaları, yüzde 6.4 ile sanayi binaları ve depolar, yüzde 4.2 ile bir daireli ikamet amaçlı binalar, yüzde 2.6 ile ofis (işyeri) binaları ve yüzde 2.3 ile otel ve benzeri amaçlı binalar izlemiştir.

Yapı Ruhsatı ve Yapı kullanma İzin Belgesi Alımına Göre İnşaat Yatırımları

11.8. DIŞ TİCARET

Dalgalanmalar göstermekle beraber, 2008 yılı son çeyreğine kadar olan dönemde, kesintisiz biçimde sürdürülen hızlı ekonomik büyüme, canlı özel kesim yatırım hacmi ile beklentilerdeki iyileşme, TL.'nin yabancı paralar karşısında bu güne kadar süregelen değer kazanımı ve faiz hadlerinde meydana gelen keskin düşüşle de desteklenen tüketim talebi canlılığı, Türkiye dış ticaret hacminin 2001 yılını izleyen yakın geçmiş dönemde çok hızlı bir büyüme sergilemesinde etkili olan başlıca unsurlar olmuştur.

2001 yılında yaşanan derin ekonomik krizin reel sektörde yol açtığı ciddi olumsuz gelişmeler ve kur politikasında yapılan köklü değişiklik 2001 yılında Türkiye dış ticaret hacmini derinden etkileyen başlıca gelişmeler olmuştur. Derin bir ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılında toplam ihracat tutarı, dalgalı kur rejimine geçilmesinin ardından reel efektif döviz kurunda meydana gelen şiddetli gerilemenin de olumlu etkisiyle yüzde 12.8 oranında büyürken, toplam ithalat tutarı, üretim hacmi, yatırımlar ve gelir düzeyindeki daralmanın etkisiyle yüzde 25.7 oranında dikkat çekici bir küçülme göstermiş ve dış ticaret toplam değeri, önceki yıla göre, 2001 yılında yüzde 12.2 oranında düşmüştür.

2002 yılında iç piyasadaki daralmanın üreticileri ihracata yöneltmesi, reel efektif döviz kurundaki yükselme eğilimine rağmen ihracat faaliyetini olumlu yönde etkilemiş, diğer taraftan yılın birinci çeyreğinden itibaren yeniden büyüme sürecine giren ekonomi ithalat talebini tekrar canlandırmıştır.

2002 yılında ihracat, bir önceki yıla göre, yüzde 15.1 oranında bir genişleme ile 36 milyar 59 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Tekrar ekonomik büyüme sürecine girilmesine, ılımlı talep genişlemesine ve özellikle üretici firmaların stok yenileme faaliyetine bağlı olarak 2002 yılında ithalat, hernekadar 2000 yılı düzeyinin altında kalmışsa da, bir önceki yıla göre yüzde 24.5 oranında önemli bir artış göstererek 51.6 milyar Dolara ulaşmıştır.

Türkiye dış ticaret hacmindeki hızlı büyüme 2003 yılında da devam etmiştir. 2003 yılında ihracat bir önceki yıla göre yüzde 31.0 oranında gerçekten dikkat çekici bir artışla 47 milyar 253 milyon Dolara yükselirken ithalat hacmi de, gerek ihracattaki hızlı genişlemenin ham madde ve yarı mamul ithalatı üzerine olan arttırıcı etkisi, gerek TL.'nin değer kazanımının ithal maliyetlerini görece olarak düşürmesi sonucu, ihracat hacmindeki artıştan da hızlı bir şekilde, yüzde 33.3 oranında çok yüksek hızda bir genişleme göstererek 69 milyar 340 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

2001 yılından itibaren giderek artan bir hızla büyümesini sürdüren ihracat hacmi bu eğilimini 2004 yılında da korumuş ve bir önceki yıla göre yüzde 32.8 oranında çok dikkat çekici bir artışla 63 milyar 162 milyon Dolara yükselmiştir. İhracatın Dolar cinsinden verilen bu büyüme oranının değerlendirilmesinde, 2004 yılının son üç aylık dönemi hariç tutulursa, yılın geri kalan bölümünde Dolar/Euro paritesinin yaklaşık 1.2 – 1.3 aralığında seyretmiş olması hususu dikkatte bulundurulmalıdır.

2004 yılı ihracatında gerçekleşen yüzde 33.7 oranındaki büyüme esas itibariyle imalat sektörü ihracatında meydana gelen 14 milyar 705 milyon Dolar tutarındaki artıştan kaynaklanmıştır.

Diğer taraftan Ekonomik büyüme sürecinin devam etmesi, özel sektör yatırımlarındaki belirgin canlanma, hızlı bir artış gösteren ihracatın hammadde ve yarı mamul ithalatını arttırması ve Türk Lirasının değer kazanımının ithal maliyetlerini görece olarak düşürmesi ve dolayısıyla yerli üretim sürecinde ithal girdiye olan talebi daha da arttırması, 2004 yılında ithalatın yüzde 40.7 gibi çok yüksek bir oranda genişlemesinde rol oynayan başlıca etkenler olmuşlardır.

2004 yılı toplam ithalat değerindeki artışın sektörel dağılımına bakıldığında en hızlı genişlemenin imalat sanayi ürünleri ithalatında meydana geldiği gözlemlenmektedir.

Yaşanan ekonomik krizler ve faiz hadlerinin yüksekliği nedeniyle yakın geçmiş dönemde önemli gerileme gösteren ve ancak 2003 yılında tekrar canlılık kazandığı görülen sermaye malları ithalatında 2004 yılında yüzde 53.2 oranında çok dikkat çekici bir büyüme meydana gelirken, ithal tüketim mallarına olan talepte patlama niteliğinde bir artış gözlemlenmiş ve bu gruptaki malların ithalatı bir önceki yıla göre yüzde 84.8 oranında yükselme göstermiştir.

Aşağıda verilen Tabloda son onbir yıllık dönem itibariyle gerçekleşen yıllık ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi, toplam dış ticaret hacmi Dolar cinsinden ve bir önceki yıla göre değişim oranları ile birlikte ayrıca, ihracatın ithalatı karşılama oranı % olarak verilmektedir:

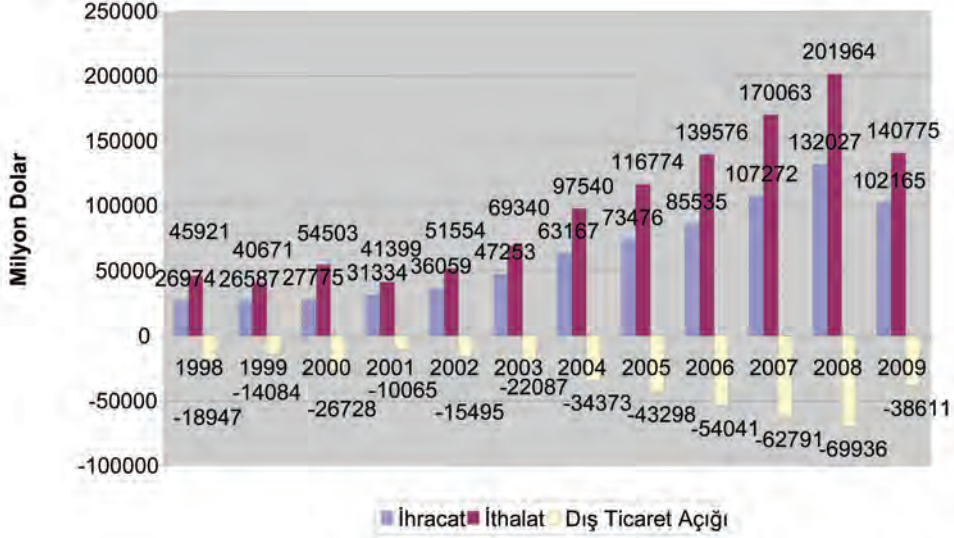
TABLO.II.8.1.
TÜRKİYE DIŞ TİCARETİ
(Milyon Dolar)

Yıl	İhracat Değer	% Değ.	İthalat Değer	% Değ.	Dış Ticaret Dengesi Değer	% Değ.	Dış Ticaret Hacmi Değer	% Değ.	İhracat/İthalat %
1999	26.587.2	-1.4	40.671.3	-11.4	-14.084.0	-25.7	67.258.5	-7.7	66.4
2000	27.774.9	4.5	54.502.8	34.0	-26.727.9	89.8	82.277.7	22.3	51.0
2001	31.334.2	12.8	41.399.1	-25.7	-10.064.9	-62.3	72.733.3	-12.2	75.7
2002	36.059.1	15.1	51.553.8	24.5	-15.494.7	53.9	87.612.9	20.5	69.9
2003	47.252.8	31.0	69.339.7	34.5	-22.086.9	42.5	116.592.5	33.1	68.1
2004	63.167.2	33.7	97.539.8	40.7	-34.372.6	55.6	160.706.9	37.8	64.8
2005	73.476.4	16.3	116.774.2	19.7	-43.297.7	26.0	190.250.6	18.4	62.9
2006	85.534.7	16.4	139.576.2	19.5	-54.041.5	24.8	225.110.9	16.8	61.3
2007	107.271.3	25.4	170.062.7	21.8	-62.791.0	16.2	277.334.5	23.2	63.1
2008	132.027.2	23.1	201.963.6	18.8	-69.936.4	11.4	333.990.8	20.4	65.4
2009 ¹	102.164.8	-22.6	140.775.5	-30.3	-38.610.7	-44.8	242.940.3	-27.3	72.6

(1) 2009 yılı dış ticaretine ilişkin ve TCMB ödemeler dengesi hesaplarında da baz olarak alınmış olan bu değerler daha sonra Türkiye İstatistik Kurumunca önemli olmayan bir revizyona tabi tutulmuş, bu kapsamda ihracat hacmi 102 milyar 135 milyon 6 bin Dolar olarak, ithalat hacmi ise, 140 milyar 919 milyon 431 bin Dolar olarak düzeltilmiştir.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜRKİYE DIŞ TİCARETİ (Milyon Dolar)

Türkiye'nin dış ticaret hacminde yakın geçmiş dönemde tanık olunan hızlı büyüme biraz yavaşlamakla beraber, 2005 yılında da devam etmiş ve yine 2001 kriz yılını izleyen yıllarda olduğu gibi ihracat hacmindeki büyüme hızı, ithalat hacmindeki büyüme hızının altında gerçekleşmiştir. Bu gelişme etkisini ihracatın ithalatı karşılama oranında da göstermiş ve 2001 yılında yüzde 75.7'ye kadar yükselmiş olan karşılama oranı giderek gerileyerek, 2004 yılındaki yüzde 64.8'den 2005 yılında yüzde 62.9'a düşmüştür.

2004 yılına göre yüzde 16.3 oranında bir büyüme ile 2005 yılında 73 milyar 476 milyon Dolara yükselmiş olan toplam ihracat hacmi 2006 yılında da büyüme hızını yaklaşık aynı düzeyde korumuş ve önceki yıla göre yüzde 16.4 oranında bir genişleme ile 85 milyar 535 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. .

2006 yılı ihracatının sektörel dağılımına bakıldığında toplam ihracat hacmi içerisinde çok önemli bir ağırlığa sahip olan imalat sektörü ihracatındaki artış hızının yine toplam ihracat hacmi artış hızını doğrudan belirlediği gözlemlenmiş ve söz konusu sektörün ihracatı bir önceki yıla göre, toplam ihracat hacmi artış oranının üstünde, yüzde 16.1 oranında bir artış göstermiştir.

2001 yılını izleyen önceki yıllarda kalıcılık kazanan eğilim paralelinde 2006 yılında da Türkiye toplam ithalat tutarı ihracat tutarı büyüme hızının üstünde bir hızla büyümesini sürdürmüş ve bir önceki yıla göre yüzde 19.5 oranında bir genişlemeyle 139 milyar 576 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Önceki iki yıllık dönemde yavaşlamış olan ihracat hacmi artışının 2007 yılında tekrar belirgin bir ivme kazanarak hızlandığı gözlemlenmiştir. 2005 ve 2006 yıllarında önceki yıllara göre sırasıyla yüzde 16.3 ve yüzde 16.4 oranında büyümüş olan ihracat tutarı 2007 yılında dikkat çekici bir ivme kazanarak yüzde 25.4 oranında genişlemiş ve 107 milyar 271 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

2007 yılında da toplam ihracat tutarında gerçekleşen büyümeyi önceki yıllarda olduğu gibi imalat sanayii malları ihracatında meydana gelen genişleme belirlemiştir.

2007 yılında ithalat hacmi yine yüksek oranlı bir büyüme sergilemiş, ancak genişleme hızı sözü edilen dönemde ilk kez ihracat toplam tutarı büyüme hızının altında kalmıştır. Ekonomik büyüme sürecinin biraz yavaşlamakla beraber devam etmesi, hızlı bir artış gösteren ihracatın hammadde ve yarı mamul ithalatını arttırması, yıl içerisinde petrol ve enerji fiyatları ile başta metaller olmak üzere temel mal fiyatlarında tanık olunan ve kalıcılık kazanan önemli artışlar, Türk Lirasının değer kazanımının ithal maliyetlerini görece olarak düşürmesi ve dolayısıyla yerli üretim sürecinde ithal girdiye olan talebi daha da arttırması ve bu faktörlere ek olarak biraz yavaşlamış olmakla beraber özel sektör yatırımlarında gözlemlenen canlılığın sürmesi, 2007 yılında ithalatın yüzde 21.8 gibi yüksek bir oranda genişlemesinde rol oynayan başlıca etkenler olmuşlardır. 2007 yılı toplam mal ve hizmet ithalatı hacmi 170 milyar 63 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

2008 yılının ilk üç çeyreklik döneminde ülkemiz toplam ihracat ve ithalat hacmi önceki yılların da üstünde çok hızlı bir artış sergilemiştir. Ocak-Eylül dönemi itibariyle 2008 yılında bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat hacmi yüzde 38.0, ithalat hacmi ise yüzde 34.4 oranında bir genişleme göstermiş ve bu dönemde toplam dış ticaret hacmi önceki yıla göre yüzde 35.8 oranında bir büyüme ile 268.9 milyar Dolarla ulaşmıştır. Ancak küresel finansal piyasalarda başlayıp özellikle gelişmiş ülkelerin reel ekonomilerinde derin bir resesyona yol açan kriz etkisini 2008 yılı Ekim ayından itibaren ülkemiz ekonomik faaliyet ve dış ticaret hacminde de derin bir biçimde hissettirmeye başlamıştır. Bu gelişmeler sonucu 2008 yılında toplam ihracat hacmi önceki yıla ilişkin artış oranına yakın düzeyde yüzde 23.1 genişlemiş ve 132 003 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılı ithalat hacmindeki daralma önceki yıla göre daha keskin olmuş ve 2007 yılında yüzde 21.8 olan büyüme hızı anılan yılda yüzde 18.7'ye gerilemiş ve toplam ithalat tutarı 201 802 milyon Dolar dü-

zeyinde gerçekleşmiştir. Küresel krizin Avrupa Birliği üyesi ülkelere olan derin yansımaları dış ticaret hacmimiz içinde önde gelen yer tutan başta Almanya olmak üzere Birlik üyesi ülkelerle olan ticaretimizi de olumsuz biçimde etkilemiştir. Bir önceki yıl toplam ihracatımız ve ithalatımız içinde sırasıyla yüzde 56.2 ve yüzde 40.3 olan Avrupa Birliği'nin (27 ülke) payı 2008 yılında yüzde 48.0 ve yüzde 37.0'ye gerilemiştir.

Ekonomik büyüme hızı ve reel efektif döviz kuru gelişmeleri ülkemizin dış ticaret hacmi ve ihracatın ithalat faturasını karşılama oranı üzerinde etkili olan başta gelen iki faktör olmuştur. Ülkemiz büyüme hızının yüksek olduğu dönemlerde büyümenin gelir etkisi ve yatırım hacmi yüksekliği nedeniyle ithalat hacminde meydana gelen genişleme sonucu daha yüksek dış ticaret açığı vermiştir. Reel efektif döviz kuru gelişmeleri ise ihracat mal ve hizmetlerinin rekabet gücünü ve ithal mallarının görece fiyat düzeyini doğrudan etkileyerek efektif talep (iç ve dış) yoluyla dış ticaret hacmini ve bileşimini şekillendirmiştir.

Aşağıda verilen Tablodan da görüleceği üzere Türk Lirası, makroekonomik göstergelerin görece olarak iyileştiği Kasım 2001'den itibaren reel olarak güçlenme eğilimi içine girmiştir. Bu güçlenme süreci Mayıs ayına kadar devam etmiş, Ekim 2001-Nisan 2002 döneminde Türk Lirasında reel değer kazancı, tüketici fiyatları kullanılarak Merkez bankası tarafından oluşturulan endekse göre yüzde 48.8 olmuştur. Mayıs-Temmuz 2002 döneminde yaşanan yurtiçi siyasi gelişmeler sonucunda TL. yüzde 25.1 oranında reel değer kaybına uğramış, ancak erken seçim kararının alınmasının ardından tekrar güç kazanmaya başlamıştır. Ekim-Aralık döneminde Türk lirasındaki reel değer kazanımı yüzde 20.4 olmuştur.

TABLO II.8.2.
REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU^{1*}
(TÜFE bazlı, 1995 = 100)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ocak	130.3	119.2	147.0	150.7	172.2	165.0	191.0	166.5	180.4
Şubat	135.8	122.7	149.1	156.0	174.6	167.9	189.3	163.4	182.8
Mart	138.4	123.5	154.2	154.7	173.0	165.6	176.1	159.5	
Nisan	143.7	127.9	152.5	151.8	171.8	170.4	168.0	166.8	
Mayıs	133.4	135.8	138.2	153.3	158.5	173.5	178.2	168.4	
Haziran	118.9	140.6	137.5	159.5	142.1	176.0	180.0	165.3	
Temmuz	107.6	145.1	140.5	163.0	147.1	176.9	181.1	168.2	

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ağustos	112.2	147.2	140.1	160.9	153.7	172.9	194.1	169.2	
Eylül	115.2	151.5	138.1	162.2	155.5	178.3	192.0	166.8	
Ekim	119.0	142.9	139.9	165.7	158.3	187.2	174.1	170.7	
Kasım	123.7	140.5	141.3	170.8	160.7	187.1	170.2	170.8	
Aralık	125.4	140.6	143.1	171.4	160,1	190.3	168.8	170.2	

1) İtalic biçimde verilen rakamlar geçicidir.

* TCMB tarafından yayınlanmasına başlanmış olan 2003=100.00 bazlı reel efektif kur gelişmeleri 208 no'lu sayfada verilmektedir.

Kaynak: TCMB

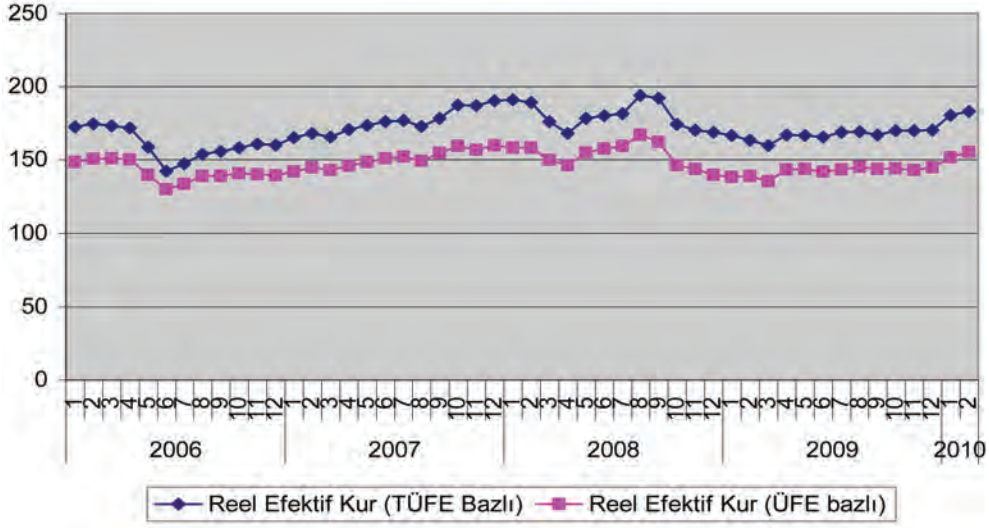
Böylelikle TL. 2002 yılında, tüketici fiyatları kullanılarak oluşturulan Endekse göre ortalama olarak yüzde 11.4, toptan eşya fiyatları kullanılarak oluşturulan endekse göre ise ortalama olarak yüzde 18.5 oranında değer kazanmıştır.

2004 yılı Nisan ayı başlarına kadar olan dönemde Türk Lirasının, Dolar ve Euro'ya karşı olan değerindeki yükselme süreci devam etmiştir. Ancak Nisan 2004 ayı başlarından itibaren A.B.D. Merkez Bankası FED'in faiz artırımına gidebileceği yolunda ortaya çıkan beklentiler, Türkiye'nin de içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkelerden fon çıkışlarının olabileceği yönündeki kaygıları arttırmıştır. Bu durum döviz kurlarının hızla yükselmesi ve dolayısıyla aşağıda verilen Grafikte de açık biçimde görüldüğü gibi, reel kur endeksinin gerilemesi sonucunu doğurmuştur. 2003 yılı Aralık ayına göre yüzde 8.5 oranında artarak Nisan ayı itibariyle 152.5 düzeyine tırmanan reel kur endeksi, Mayıs 2004 ayında 138.2 düzeyine gerilemiş ve yılın geri kalan bölümünde, beklentilerdeki, Dolar/Euro paritesindeki ve döviz likiditesindeki değişmelerin etkisiyle dalgalanmalar göstermekle beraber, yaklaşık bir önceki yıl sonu düzeyini korumuştur.

Türk Lirası 2005 yılı başından itibaren hızlı bir değer kazanım süreci içine girmiş, Mart ve Nisan ayları dışında giderek ivme kazanan bu eğilim sonucu TÜFE bazlı reel kur endeksi 2004 yılı Aralık ayındaki 143.1 düzeyinden, 2005 yılı Aralık ayında 171.3 seviyesine tırmanmıştır.

2006 yılının ilk dört aylık döneminde bu yüksek değerini koruyan reel kur endeksi, Mayıs ayında, faiz hadlerinin gelecekte göstereceği gelişim seyri üzerinde oluşan belirsizliğin, küresel piyasalarda yarattığı dalgalanmanın etkisiyle keskin bir düşüş eğilimi içine girmiştir. Japon Yeni ve İsviçre Frangı üzerinden düşük faizle borçlanılıp, yüksek faizli varlıklara yatırım yapılması şeklinde yürütülen "carry trade"nin, Japonya'nın faiz artırımını süreci içine girmesiyle riskli hale gelmesi ve bu gelişme-

REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU (1995 = 100)

nin, gelişmekte olan ülkelere ilişkin risk algılamasını yükseltmesi ve sonuçta sözkonusu ülkelere yapılan portföy yatırımlarını ve sermaye girişlerini olumsuz etkilemesi, Mayıs-Haziran aylarında döviz arzını düşürmüş ve döviz fiyatlarındaki tırmanma, reel kur endeksinin Mayıs-Haziran aylarında belirgin bir gerileme göstermesi sonucunu doğurmuştur. Merkez Bankasının hem kur artışının enflasyonist baskısının frenlenmesi hem dövize olan talebin azaltılması amacıyla politika faizlerinde yaptığı 400 baz puanlık artışın da etkisiyle, küresel dalgalanmadan en fazla etkilenmiş olan ülkemizde piyasalar Haziran ayı sonlarından itibaren sakinleşmeye başlamış ve reel kur endeksi tekrar yükselişe geçmiştir. Reel kur endeksi bu düzgün ve sürekli tırmanış eğilimini 2008 yılı Mart ayına kadar sürdürmüştür. 2007 yılının Ağustos aylarında A.B.D. subprime mortgage – kredi alanların borç ödeme yeteneklerinin sınırlı olduğu mortgage piyasası – piyasasında patlak veren sarsıntı ve izleyen dönemde inşaat sektöründe yaşanan durgunluk ve resesyon olasılığının gündeme oturması Türkiye finans piyasasını beklendiği kadar, en azından önceki krizlerin yansımalarıyla kıyaslandığında, derinden etkilememiş; faizlerin çekiciliği, mali disiplin ve siyasi istikrar yabancı fon yönetimlerinin “carry trade”e ilişkin yaklaşımlarında bir değişikliğe lüzum görmemelerini sağlayan önde gelen unsurlar olmuştur.

Ancak daha sonra siyasi alanda yaşanan dalgalanma, mali disiplinden ödün verilmekte olduğu yolundaki kaygıların derinlik kazanması, enflasyonda gözlemlenen tırmanma eğilimi ve cari işlemler hesabı açığının ciddiyetini koruması, ayrıca TCMB'nin faizleri arttırabileceği yolundaki açıklaması, Türkiye'ye ilişkin risk algılamalarında olumsuz yönde değişime yol açmıştır. Bu olumsuz gelişmeler hisse senedi ve bono piyasasında çıkışa neden olmuş ve TL. değer kaybına uğramıştır. Ancak bu dönem kısa sürmüş ve TL.'ndeki değer kazanım süreci Nisan 2008 ayından itibaren tekrar güç kazanmıştır.⁽⁵⁾

Beklentilerdeki iyileşme süreci, yılın ilk çeyreğinde canlı tüketim ve yatırım talebine dayalı olarak gerçekleşen hızlı büyüme ve yoğun sermaye girişi Nisan 2008 ayından itibaren TL.'nin tekrar hızlı bir değer kazanım sürecine irmesinde rol oynayan başta gelen etkenler olmuştur.

Nisan ayı itibariyle 168.0'e kadar gerileyen TÜFE bazlı reel kur endeksi Ağustos ayında 194.1'e kadar yükselmiştir. Eylül ayında yaklaşık bu düzeyini koruyan reel kur endeksi Lehman Brothers'ın iflasıyla patlak veren küresel krizin yol açtığı belirsizlik ve krizin yeni yükselen piyasa ekonomilerine olan olası yansımalarının yarattığı endişeler sonucu keskin bir düşüş süreci içine girmiştir. Türk Lirasındaki bu değer kazanımı süreci 2009 yılı Mart ayına kadar sürmüş daha sonra yılın geri kalan ölmünde 160,0 – 170,0 aralığında seyretmiştir.

2009 yılı kur gelişmeleri konusunda not edilmesi gereken bir husus küresel krizin yansımaları ile birlikte yılın son çeyreğinden itibaren derin bir ekonomik küçülme sürecinin başlamasıyla birlikte, dış ticaret hacminde gözlemlenen keskin daralmanın, ithalat hacmindeki daralmanın ihracat hacmindeki küçülmeden daha hızlı cereyan etmesi nedeniyle döviz talebini görece olarak azaltmasıdır. İkinci bir husus ise Kasım 2008 – Kasım 2009 döneminde Merkez bankasının politika faiz oranlarını 1 025 baz puan düşürmüş olmasına rağmen reel kur endeksinin fazla etkilenmemiş olması ve yaklaşık aynı düzeyini korumuş olmasıdır.

2009 yılının son çeyreğinde gözlemlenen ekonomik toparlanma belirtileri, Kasım ayından itibaren cari açığa ortaya çıkan belirgin yükselme eğilimi ve siyasi alanda yaşanan gerilimlere rağmen 2010 yılı Ocak ayından itibaren TL.'nin değerinde yeniden bir değerlenme süreci başlamıştır.

(5) 2008, 2009 ve 2010 yılları döviz kuru ve Dolar/Euro parite gelişmeleri aylar itibariyle "Kur Politikası" bölümünde verilmektedir.

Merkez Bankasıncı 2010 yılı Mart ayından itibaren ‘reel efektif döviz kurları’nda meydana gelen gelişmelerin, 2003 yılı baz alınarak hesap edilmesine ve yayınlanmasına başlanmıştır.

Aşağıda verilen Tabloda TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru gelişmeleri 2008 Eylül – 2010 Ağustos dönemi için, 2003 = 100.00 esasına göre ‘genel’, ‘gelişmekte olan ülkeler bazlı’ ve ‘gelişmiş ülkeler bazlı’ olarak hesaplanmış biçimde verilmektedir.

REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU
(TÜFE bazlı, 2003 = 100.00)

Dönem	TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100)	TÜFE -Gelişmekte Olan Ülkeler- Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100)	TÜFE -Gelişmiş Ülkeler Bazlı - Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100)
Eylül 08	129,78	111,31	137,43
Ekim 08	117,80	98,58	125,90
Kasım 08	115,05	94,54	123,80
Aralık 08	114,73	97,09	122,12
Ocak 09	113,66	96,45	120,86
Şubat 09	112,65	96,51	119,35
Mart 09	109,49	93,85	115,99
Nisan 09	113,98	97,33	120,91
Mayıs 09	115,10	98,69	121,91
Haziran 09	113,31	98,15	119,56
Temmuz 09	115,14	99,47	121,61
Ağustos 09	115,96	100,65	122,25
Eylül 09	114,58	100,19	120,46
Ekim 09	117,17	102,31	123,26
Kasım 09	116,34	101,46	122,44
Aralık 09	116,61	101,10	123,00
Ocak 10	122,67	104,47	130,26
Şubat 10	124,42	104,81	132,65
Mart 10	123,18	102,59	131,89
Nisan 10	127,53	106,07	136,62
Mayıs 10	128,32	104,82	138,40
Haziran 10	127,47	103,05	138,02
Temmuz 10	125,69	102,84	135,47
Ağustos 10	126,95	104,53	136,51

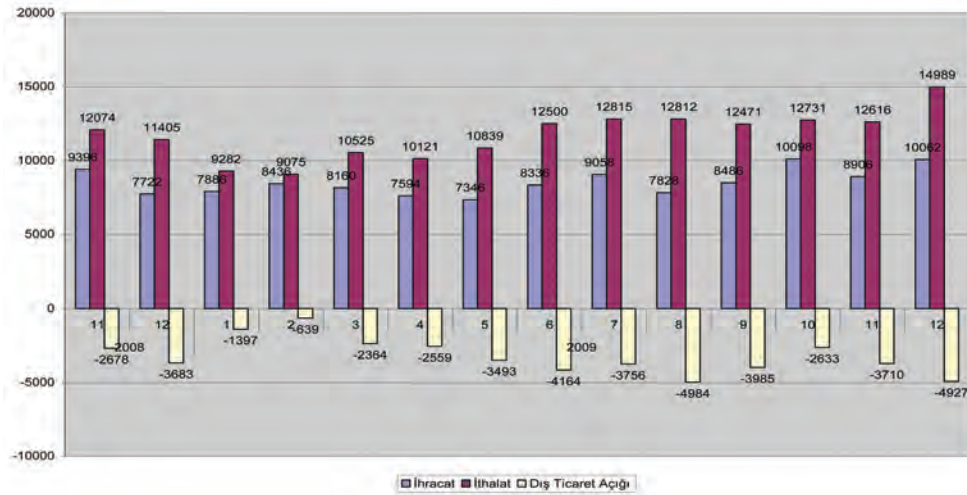
Koyu renkle gösterilen değerler geçicidir.

II.8.1. 2009 YILI DIŞ TİCARETİ

Küresel ekonomik kriz aşağıda verilen Grafikte açık bir şekilde izlenebildiği gibi, 2008 yılı üçüncü çeyreğinden itibaren etkisini ölkemiz dış ticareti üzerinde belirgin bir şekilde göstermeye başlamış ve giderek derinleşmiştir. Ekim 2008 ayında biraz gerilemekle beraber yaklaşık bir önceki yıl düzeylerini koruyan ihracat ve ithalat hacimlerinde Kasım ayıyla birlikte ciddi bir daralma süreci başlamış ve bu süreç 2009 yılı Kasım ayına kadar devam etmiştir.

2009 yılında ihracat ve ithalat hacimlerinde çarpıcı daralmalar yaşanmıştır. 2009 yılında ihracat tutarı bir önceki yıla göre yüzde 22.6 oranında bir daralmayla 102 milyar 165 milyon Dolar olarak gerçekteŐirken, ithalat hacmi daha hızlı bir düşüş sergilemiş ve önceki yıla göre yüzde 30.3 oranında bir azalmayla 140 milyar 775 milyon Dolara gerilemiştir. 2009 yılının tamamında dış ticaret açığı, keskin bir daralmayla,2008 yılına ilişkin 69 milyar 936 milyon Dolar düzeyinden, 38 milyar 611 milyon Dolar düzeyine düşmüştür. 2007 ve 2008 yıllarının tamamı itibariyle sırasıyla yüzde 63.1 ve yüzde 65.4 olarak gerçekteŐen ihracat tutarının ithalatı karşılama oranı, 2009 yılında ithalatta meydana gelen daralmanın daha keskin olması nedeniyle, çarpıcı bir yükselmeye yüzde 72.6'ya çıkmıştır.

2009 Yılı Aylar İtibariyle İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Açığı (Milyon Dolar)

II.8.1.1. 2009 YILI İHRACATI

Başta Avrupa birliği ülkeleri ve A.B.D. olmak üzere küresel krizin yol açtığı resesyon ve talep daralması 2008 yılı sonlarından itibaren ülkemiz ihracat hacminde keskin bir daralma sürecinin başlamasına neden olmuştur.

2007 ve 2008 yıllarında önceki yıllara göre sırasıyla yüzde 25.4 ve yüzde 23.2 oranında büyümüş olan ihracat tutarı 2009 yılında yüzde 22.6 oranında keskin bir daralma sergilemiş ve 102 milyar 165 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

TABLO II.8.3.
İHRACATIN SEKTÖREL DAĞILIMI
(Milyon Dolar Olarak)

Sektörler	2007			2008			2009		
	Değer	% Pay	% Değişme	Değer	% Pay	% Değişme	Değer	% Pay	% Değişme
Tarım ve Ormancılık	3 724	3.5	7.0	3 937	3.0	5.7	4 348	4.3	10.5
Balıkçılık	158	0.1	20.6	240	0.2	51.9	189	0.2	-21.5
Maden ve Taşocak.	1 661	1.6	44.9	2 155	1.6	29.7	1 683	1.6	-21.9
İmalat	100 966	94.2	25.8	125 188	94.3	24.0	95 471	93.4	-23.7
Diğer+	645	0.6	21.7	507	0.4	-21.4	474	0.5	-6.5
Toplam	107 154	100.0	25.3	132 027	100.0	23.2	102 165	100.0	-22.6

2009 yılında da toplam ihracat tutarında tanık olunan keskin daralmada, önceki yıllarda gerçekleşen genişlemelerde olduğu gibi imalat sanayii malları ihracatında meydana gelen küçülme belirlemiştir.

2009 yılında ihracat miktar endeksi (reel ihracat) yüzde 72 oranında azalmış ve yıl içerisinde ihracat birim değer endeksinde meydana gelmiş olan yüzde 16.6 oranındaki gerileme, toplam ihracat tutarındaki daralmayı yüzde 22.6'ya taşımıştır. 2001 yılını izleyen dönemde giderek yoğunlaşan küresel rekabetin de zorlamasıyla ve hız kazanan sermaye yoğun yatırım harcamalarının katkısıyla sağlanan işgücü verimliliği artışları birim işgücü maliyetlerini aşağı çekmiş ve bu gelişme aşırı değerlendirilen

TL.'nin ihracat faaliyeti üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi önemli ölçüde telafi ederek, ihracatta 2009 yılına kadar olan dönemde gerçekleştirilen hızlı büyümenin devam etmesini sağlamıştır. Ancak küresel kriz nedeniyle dış talepte meydana gelen keskin daralma bu büyüme sürecinin 2009 yılında da sürdürülebilmesine olanak vermemiştir.

TABLO II.8.4.
ANAMAL GRUPLARINA(*) GÖRE İHRACAT
(Milyon Dolar Olarak)

Anamal Grupları	2007			2008			2009		
	% Değer	% Pay	Değişme	% Değer	% Pay	Değişme	% Değer	% Pay	Değişme
Sermaye Malları	13 694	12.8	45.3	16 725	12.7	22.1	11 119	10.9	-33.5
Ara Malları	49 334	46.0	30.6	67 734	51.3	37.3	49 714	48.7	-26.6
Tüketim Malları	43 707	40.8	15.7	47 077	35.7	7.7	40 773	39.9	-13.4
Diğerleri	418	0.4	-21.4	491	0.4	17.5	559	0.5	13.8
Toplam	10 .154	100.0	25.3	132 027	100.0	23.2	102 165	100.0	*22.6

(*) BEC Mal Sınıflaması (Broad Economic Categories): Son kullanım alanları itibarıyla 19 kategori halinde izlenmekte olan dış ticaret konusu mallar, burada 4 ana kategoriye indirgenmiştir.

2009 yılı genelinde motorlu kara taşıtlar (aksam ve parçaları dahil), makineler mekanik cihazlar, elektrikli makine ve cihazlar, örme giyim eşyası, kıymetli taş ve metal mamulleri, demir ve çelik eşya sektörleri ihracat hacmine en önde gelen katkı sağlayıcı sektörler olmuşlardır.

Bir önceki yıla göre 2009 yılında toplam ihracat tutarında meydana gelen 29.9 milyar Dolarlık küçülmenin 7.3 milyar Doları 'demir ve çelik', 6.1 milyar Dolar bölümü 'motorlu kara taşıtı ve römorklar', 3.6 milyar Doları 'mineral yakıtlar ve yağlar', 2.1 milyar Doları 'makineler mekanik cihazlar', 3.3 milyar Doları 'elektrikli makine ve cihazlar' 1.0 milyar Doları 'örülmemiş giyim eşyası' sektörlerinde gözlemlenen ihracat gerilemeleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Küresel düzeyde gözlemlenen keskin fiyat düşüşleri ‘demir çelik’ sanayii ürünlerinin ihracatının hızlı bir küçülme göstermesinde önde gelen etken olmuştur.

2009 yılında bir önceki yıla göre ihracat fiyat endeksi tarım ve hayvancılık ürünlerinde yüzde 2.8 oranında artış gösterirken, balıkçılık ürünlerinde yüzde 13.9, madencilik ve taşocakçılığı ürünlerinde yüzde 23.9, imalat sanayi ürünlerinde yüzde 0.6 oranında gerileme göstermiş ve bu fiyat düşüşleri miktar daralmalarının yanı sıra ihracat gelirinin azalmasında rol oynayan diğer temel faktörü oluşturmuştur.

TABLO.II.8.5.
İMALAT SANAYİİ ALT SEKTÖRLERİ ÜRÜNLERİ
İHRACATINDA ÖNDE GELEN İLK ON FASIL
(Milyon Dolar ve % Pay Olarak)

Fasıllar	Değer			Pay (%)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	15.904	18.327	12.258	14,8	13,9	12,0
Kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları	8.781	10.259	8.130	8,2	7,8	8,0
Demir ve Çelik	8.372	14.946	7.639	7,8	11,3	7,5
Örme giyim eşyası ve aksesuarları	8.022	7.827	6.925	7,5	5,9	6,8
Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	7.423	7.972	6.636	6,9	6,0	6,5
İnciler, kıymetli taş ve metal mamülleri, madeni paralar	2.624	5.383	5.929	2,4	4,1	5,8
Demir veya çelikten çeşya	4.130	5.742	4.549	3,9	4,3	4,5
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	5.448	5327	4.295	5,1	4,0	4,2
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	5.148	7.532	3.901	4,8	5,7	3,8
Plastik ve plastikten mamül eşya	2.822	3.563	3.093	2,6	2,7	3,0
Toplam İhracat	107.272	132.027	102.129	100,0	100,0	100,0

Kaynak : TÜİK

2009 yılı ihracatının ülke grupları itibariyle dağılımına bakıldığında, bir önceki yıla göre EFTA ülkeleri, Ekonomik İşbirliği teşkilatı, İslam Konferansı Teşkilatı ve Türk Cumhuriyetlerine yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki paylarının yükselme gösterdiği, OECD üyelerine yapılan ihracatın 0.2 puanlık kayıpla yaklaşık aynı ağırlığı (yüzde 53.1) koruduğu, buna karşılık Bağımsız Devletler Topluluğu ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatına yapılan ihracatın payında azalma meydana geldiği gözlemlenmiştir. Kresel finansal ve ekonomik krizde en çok etkilenmiş olan Avrupa Birliği'nde yaşanan resesyonun yol açtığı talep gerilemesi 2009 yılında Birliğe yapmakta olduğumuz ihracatın bir önceki yıla göre yüzde 25.8 oranında daralmasına yol açarken, AB'ne yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı da önceki yıla ilişkin yüzde 48.0 oranından yüzde 46.0'ya gerilemiştir.

Avrupa Birliği'ne 2008 yılında yapılan toplam ihracat 63.4 milyar Dolar düzeyine ulaşmış iken bu tutar 2009 yılında dramatik bir azalmayla 47.0 milyar Dolara gerilemiştir. Birliğin en güçlü ekonomisi olan Almanya 9.8 milyar Dolar tutar ve 9.6 payla 2009 yılında en çok ihracat yapılan ülke konumunu korumuştur. Almanya'yı 6.2 milyar Dolar ve yüzde 6.1 payla Fransa, 5.9 milyar Dolar ve yüzde 5.8 ile İngiltere izlemiştir. 2009 yılında en çok ihracat yapılan ülkeler sıralaması gözden geçirildiğinde önceki yıllarda olduğu gibi yine önde gelen 4 ülkenin AB üyesi ülkeler olduğu dikkat çekmektedir. Toplam ihracatımızın üçte birine yakın bölümünün bu dört ülkeye sırasıyla Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'ya yapılmakta olduğu görülmektedir.

Küresel krizin ilk başgösterdiği A.B.D.'ne yapılan ihracat tutarı bir önceki yıla göre 2009 yılında yüzde 25.0 oranında azalma sergilemiş ihracat hacmi 2008 yılına ilişkin 4.3 milyar dolardan 3.2 milyar Dolara ve toplam ihracat içindeki payı da yüzde 3.3'ten yüzde 3.2'ye gerilemiştir.

TABLO II.8.6.
İHRACAT VE İTHALATIN ÜLKE GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI
(Bin Dolar Olarak)

Ülke Grupları	İHRACAT					İTHALAT				
	2008		2009		Değişim (%)	2008		2009		Değişim (%)
	Değer	Pay %	Değer	Pay %		Değer	Pay %	Değer	Pay %	
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	70.472	53,4	54.227	53,1	-23,1	102.902	51,0	75.150	53,3	-27,0
Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)	3.262	2,5	4.327	4,2	32,7	6.218	3,1	2.781	2,0	-55,3
Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)	20.867	15,8	12.315	12,1	-41,0	45.632	22,6	28.567	20,3	-37,4
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	6.248	4,7	5.945	5,8	-4,8	13.221	6,5	6.742	4,8	-49,0
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	13.938	10,6	8.742	8,6	-37,3	42.614	21,1	26.045	18,5	-38,9
Türk Cumhuriyetleri	3.749	2,8	3.397	3,3	-9,4	4.279	2,1	2.605	1,8	-39,1
İslam Konferansı Teşkilatı (İKT)	32.597	24,7	28.663	28,1	-12,1	29.179	14,4	17.706	12,6	-39,3

Bu dört ülkeyi yakın geçmiş dönemde giderek istikrar kazanan ve petrol üretimi artış gösteren Irak ile ABD ve Rusya federasyonu izlemektedir.

TABLO.II.8.7.
SEÇİLMİŞ ÜLKELER İTİBARIYLA İHRACAT
(Milyon Dolar Olarak)

Ülkeler	2008		2009		Değişim (%)
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	
Almanya	12.952	9,8	9.788	9,6	-24,4
Fransa	6.618	5,0	6.209	6,1	-6,2
İngiltere	8.159	6,2	5.918	5,8	-27,5
İtalya	7.819	5,9	5.892	5,8	-24,6
Irak	3.917	3,0	5.123	5,0	30,8
İsviçre	2.857	2,2	3.932	3,9	37,6
ABD	4.300	3,3	3.225	3,2	-25,0
Rusya Federasyonu	6.483	4,9	3.202	3,1	-50,6
Birleşik Arap Emirlikleri	7.975	6,0	2.899	2,8	-63,6
İspanya	4.047	3,1	2.824	2,8	-30,2

Kaynak: TÜİK

II.8.2. 2009 YILI İTHALATI

Yaşanan derin ekonomik küçülme sonucu yüzde 24.0 oranında daralma gösterdiği 2001 yılını izleyen dönemde hızlı bir şekilde genişleyen ithalat hacmi, 2009 yılında da önceki kriz dönemlerini çağrıştıran bir gelişme göstermiş ve yüzde 30.3 oranında dramatik bir küçülme sergilemiştir. İthalat hacmindeki daralmanın ihracat hacmindeki daralmadan daha hızlı seyretmesi 2009 yılında dış ticaret açığının yüzde 44.8 gibi yüksek bir oranda gerilemesine yol açmıştır. Küresel ekonomik krizin enerji ve başta metaller olmak üzere temel mallara olan talebi düşürmesi ve artan belirsizlik sonucu bu malların fiyat düzeylerinde yıl içinde meydana gelen ciddi gerilemeler 2009 yılı ithalat tutarının düşmesinde, kaydedilmesi gereken bir önemli rol oynamıştır. Ekonomik faaliyet hacmindeki daralma ithal edilen enerji, hammadde ve ara mallara olan talebi azaltırken yatırım hacminde yaşanan keskin daralma da yatırım malları ithalatını azaltmıştır. Dört çeyrek dönem devam eden küçülmenin ardından 2009 yılı son çeyreğinden itibaren tekrar büyüme belirtilerinin ortaya çıkarak güç kazanması ve ayrıca baz etkisi yılın son iki ayında ithalat hacminin tekrar genişleme sürecine girmesinde etkili olmuştur.

TABLO II.8.8.
İTHALATIN SEKTÖREL DAĞILIMI
(Milyon Dolar Olarak)

Sektörler	2007			2008			2009		
	Değer	% Pay	% Değişim	Değer	% Pay	% Değişim	Değer	% Pay	% Değişim
Tarım ve Ormancılık	4 640	2.7	59.9	6 392	3.2	37.8	4 592	3.3	-28.2
Balıkçılık	31	-	-5.2	41	*	24.2	31	-	-24.1
Madencilik ve Taşoc.	25 311	14.9	14.9	35 650	17.7	40.8	20 624	14.7	-42.1
İmalat	133 879	78.8	21.3	150 252	74.4	12.2	110 889	78.8	-26.2
Diğer(1)	6 126	3.6	44.9	9 628	4.8	57.2	4 639	3.3	-51.8
Toplam	170 063	100.0	21.8	201 964	100.0	18.8	140 775	100.0	-30.3

(1) Önceki yıllarda ait olduğu sektörde gösterilen “hurda ve atıklar” 2003 yılından itibaren “diğer” grubunda gösterilmektedir.

2009 yılında gerçekleşen ithalatın sektörel dağılımına bakıldığında ilk dikkati çeken husus “madencilik ve taşocakçılığı” sektörü kapsamında yer alan malların ithalat tutarında yakın geçmiş dönemde tanık olunan hızlı büyümenin sona ermesi ve keskin bir küçülme sergilemesidir. Talep artışı ve ham petrol fiyatlarındaki hızlı tırmanma nedeniyle 2007 yılında yüzde 14.9, 2008 yılında da çarpıcı bir düzeyde yüzde 40.8 oranında büyüyen “madencilik ve taşocakçılığı” ektörü toplam ithalat tutarı 2009 yılında yüzde 42.1 oranında daralmıştır. Bu kapsamda 2008 yılında 48 281 milyon Dolar olarak gerçekleşen “mineral yakıtlar, mineral yağlar” ithalatı 2009 yılında yüzde 38.1 oranında keskin bir daralma ile 29 887 milyon Dolar olarak gerçekleşmiş ve toplam iyhalat tutarı içindeki payı aynı yıllar itibariyle yüzde 23.9’dan yüzde 21.2’ye gerilemiştir. Diğer taraftan 2008 yılı ithalat tutarı içinde ? oranında önemli bir ağırlık taşıyan imalat sektörü malları ithalatı anılan yılda yüzde 12.2 oranında, genel ithalat tutarı artışının altında bir genişleme göstermiş, yine aynı paralelde 2009 yılında da genel ithalat tutarındaki küçülmenin daha altında yüzde 26.2 oranında bir hızla küçülmüş ve dolayısıyla toplam ithalat içindeki payı yükselerek yüzde 78.8 olarak gerçekleşmiştir. Yıl içersinde imalat sektörü birim değer endeksinde cüzi de olsa (yüzde 1.9) bir artış meydana elmiş olması bu gelişmede rol oynayan bir diğer faktör olmuştur.

TABLO II.8.9.
ANAMAL GRUPLARINA GÖRE İTHALAT
(Milyon Dolar Olarak)

Mal Grupları	2007			2008			2009		
	Değer	% Pay	% Değişme	Değer	% Pay	% Değişme	Değer	% Pay	% Değişme
Sermaye Malları	27 050	15.9	15.8	28 021	13.9	3.5	21 442	15.2	-23.5
Ara Malları	123 575	73.7	24.1	151 747	75.1	22.8	99 402	70.6	-34.5
Tüketim Malları	18 697	11.0	16.0	21 489	10.6	14.9	19 261	13.7	-10.4
Diğerleri	675	0.4	32.9	707	0.3	4.7	671	0.5	-5.0
Toplam	170 063	100.0	21.8	201 964	100.0	18.8	140 775	100.0	-30.3

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

2009 yılı ithalatının ana mal grupları itibariyle dağılımına bakıldığında bir önceki yılla göre en büyük daralmanın yüzde 34.5 ile “ara malları”nda, yüzde 23.5 oranı ile “sermaye malları”nda gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Sermaye malları ithalatındaki daralma 2009 yılında yatırım hacminde gözlemlenen keskin düşüşü yansıtırken, iç ve özellikle dış talepteki küçülme nedeniyle bu piyasalara yönelik üretim hacminde meydana gelen daralmadan kaynaklanmıştır. Küçülme oranının genel ithalat hacmi küçülme oranından daha yüksek olması, ara malları ithalat tutarının toplam ithalat tutarı içindeki payında düşmeye neden olmuş ve bir önceki yıl yüzde 75.1 olan söz konusu pay 2009 yılında yüzde 70.6’ya gerilemiştir. Ara malları ithalat tutarındaki değişim oranlarının genel ithalat hacmi değişim oranlarında daha yüksek seyrettiği gözlemlenmektedir.

2009 yılında başta otomotiv olmak üzere bazı dayanıklı tüketim mallarında piyasayı canlandırmaya ve üretim hacmini arttırmaya dönük olarak alınan ÖTV indirimi şeklindeki teşvik önlemleri bu malların ithalat hacmini de olumlu biçimde etkilemiş ve bu grup mallarda ithalat tutarı daralması yüzde 10.4 düzeyinde, genel ithalat hacmi daralma oranının çok altında gerçekleşmiştir. Tüketim malları ithalatının toplam ithalat hacmi içindeki payı 2008 yılındaki yüzde 10.6’dan 2009 yılında yüzde 13.7’ye yükselmiştir.

Sektörel bazda incelendiğinde 2009 yılında ithalat tutarında bir önceki yıla göre meydana gelen küçülmeye en yüksek katkıda bulunan faslın 18.4 milyar Dolarla “mineral yakıtlar, yağlar” olduğu görülmektedir. Bu faslı 11.9 milyar Dolarla “demir, çelik” ithalatı, 2.5 milyar Dolar ile “plastik ve mamulleri” ithalatı izlemektedir. Demir çelik ithalat tutarında bir önceki yıla göre meydana gelen keskin daralmada, yatırım talebindeki düşüşün yanı sıra uluslararası piyasalarda, küresel krizin bir uzantısı olarak demir cevheri ve mamul demir çelik fiyatlarında yaşanan ciddi boyuttaki gerilemeler de etkili olmuştur.

TABLO.II.8.10.
İMALAT SANAYİİ ALT SEKTÖRLERİNE GÖRE İTHALAT
(Milyon Dolar ve % Pay Olarak)

Fasıllar	Değer			Pay (%)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	33.883	48.281	29.887	19,9	23,9	21,2
Kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları	22.570	22.539	17.138	13,3	11,2	12,2
Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	13.295	13.892	12.250	7,8	6,9	8,7
Demir ve Çelik	16.182	23.160	11.345	9,5	11,5	8,1
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	12.397	12.790	8.976	7,3	6,3	6,4
Plastik ve plastikten mamül eşya	8.688	9.386	6.945	5,1	4,6	4,9
Eczacılık ürünleri	3.527	4.361	4.081	2,1	2,2	2,9
Organik kimyasal müstahsallar	3.996	4.421	3.342	2,3	2,2	2,4
Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazları, tıbbi alet	3.012	3.445	2.832	1,8	1,7	2,0
Kağıt ve karton, kağıt hamurundan kağıt ve kartondan eşya	2.470	2.605	2.214	1,5	1,3	1,6
Toplam İhracat	170.063	201.964	140.926	100,0	100,0	100,0

Kaynak : Türkiye İstatistik Kurumu

2009 yılında yapılan ithalatın ülke grupları itibariyle dağılımı gözden geçirildiğinde Avrupa Birliği üyesi ülkelerden yapılan ithalatın payının bir önceki yıla ilişkin yüzde 37.0 oranından yüzde 40.1'e yükseldiği görülmektedir. Bu gelişmede en büyük etken petrol fiyatlarındaki önemli gerilemenin petrol tedarikçisi ülkelere yapmaktaki olduğumuz ithalatın toplam ithalat faturası içindeki payını düşürmüş olmasıdır. Nitekim bu grupta yer alan ülkelerin önemli bölümünün bulunduğu Yakın ve Orta Doğu ülkelerinden 2009 yılında yapılan ithalat tutarı bir önceki yıla göre yüzde 45.6 oranında bir gerilemeyle 17.6 milyar Dolardan 9.6 milyar Dolara, toplam ithalat tutarı içindeki payı da yüzde 8.7'den yüzde 6.8'e düşmüştür. Benzer bir gelişme Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi ülkeler için geçerli olmuş, ithalat tutarı yüzde 38.9 oranında bir küçülme ile 42.6 milyar Dolar düzeyinden 26.0 milyar Dolara, bu ülkelere yapılan ithalatın toplam ithalat tutarı içindeki payı da yüzde 21.1'den yüzde 18.5'e gerilemiştir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği üyesi ülkelere 2009 yılında yapılan ithalat da yine aynı nedenle yüzde 37.4 oranında bir daralma ile bir önceki yıla ilişkin 45.6 milyar Dolardan 28.6 milyar Dolara gerilemiştir.

İsviçre, Kazakistan, İran, Suudi Arabistan, Ukrayna ve Rusya 2009 yılında ithalat hacmi daralma oranı, genel ithalat küçülme oranının üzerinde gerçekleşen başlıca ticaret ortakları olmuştur. İsviçre ve Ukrayna dışında bu ülkelerin petrol ve doğal gaz ithalatı yapmakta olduğumuz ülkeler olduğu dikkat çekmektedir. İngiltere dışında diğer AB ülkelerinden 2009 yılında yapılan ithalatın bir önceki yıla göre daralma oranı yukarıda da işaret edildiği üzere toplam ithalat daralma oranının altında gerçekleşmiştir. Anılan yılda Çin'den yapılan ithalat bir önceki yıla ilişkin 15.7 milyar Dolardan yüzde 19.2 oranında bir daralma ile 12.7 milyar Dolara gerilerken, toplam ithalat içindeki payı yüzde 7.8'den yüzde 9.0'a çıkmıştır. En çok ithalat yapılan 50 ülke içersinde en büyük ithalat tutarı düşüşü İsviçre ile olan ticarete yaşanmış ve bu ülkeden yapılan ithalat 2009 yılında bir önceki yıla göre yüzde 64.3 oranında bir daralmayla 2.0 milyar Dolara gerilemiştir. 2009 yılında en çok ithalat yapılan ülke 19.7 milyar Dolarla Rusya Federasyonu olmuş, onu 14.1 milyar Dolarla Almanya ve 12.7 milyar Dolarla Çin izlemiştir.

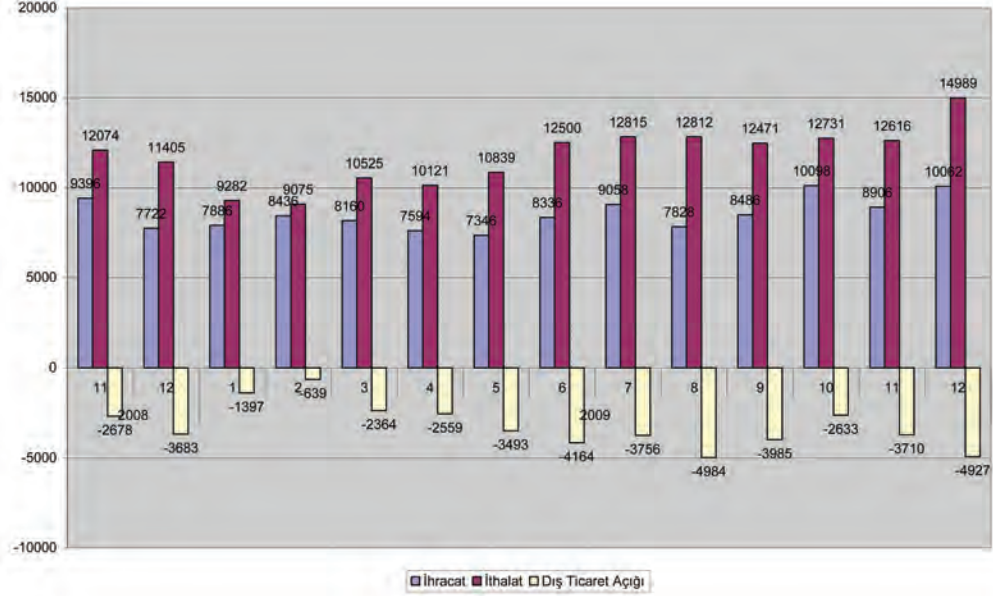
TABLO.II.8.11.
SEÇİLMİŞ ÜLKELER İTİBARIYLA İTHALAT
(Milyon Dolar Olarak)

Ülkeler	2008		2009		Değişim %
	Değer	Pay %	Değer	Pay %	
Rusya Federasyonu	31.364	15,5	19.720	14,0	-37,1
Almanya	18.687	9,3	14.100	10,0	-24,5
Çin	15.658	7,8	12.677	9,0	-19,0
A.B.D.	11.976	5,9	8.574	6,1	-28,4
İtalya	11.012	5,5	7.675	5,4	-30,3
Fransa	9.022	4,5	7.092	5,0	-21,4
İspanya	4.548	2,3	3.778	2,7	-16,9
İngiltere	5.324	2,6	3.474	2,5	-34,7
İran	8.200	4,1	3.406	2,4	-58,5
Ukrayna	6.106	3,0	3.156	2,2	-48,3

Kaynak : TÜİK

Aylar itibariyle gerçekleşen ihracat ve ithalat tutarlarını veren aşağıdaki Tablodan görüleceği üzere, 2009 yılında ihracat faaliyeti, dış talepteki daralma nedeniyle önceki yılın Ekim ayından itibaren tedrici biçimde yerleştiği 7 – 8 milyar Dolar/ay düzeyini 2009 yılının son çeyreğine kadar korumuş, yılın son üç ayında yeniden, ekonomideki toparlanma belirtileri paralelinde tekrar 9 – 10 milyar bandına yükselmiştir. Ekonomik faaliyet hacmindeki daralma paralelinde ithalat hacminde de benzer bir süreç gözlemlenmiş, yılın ilk iki ayında rekor düzeyde daralan ithalat hacmi daha sonra kısmi bir toparlanma süreci çersine girmiştir. Mart – Kasım döneminde 10 – 13 milyar Dolar/ay düzeyinde seyreden ithalat hacmi yılın son ayında tekrar 15 milyar Dolar düzeyine tırmanmıştır.

**2009 Yılı Aylar İtibariyle İhracat İthalat Tutarları,
ve Dış Ticaret Açığı**
(Milyon Dolar)

Aylık ihracat ve ithalat tutarları yukarıdaki Grafikten de gözlemlenebileceği gibi dalgalı bir seyir izlemekle beraber ithalat hacmindeki salınımlar ihracata göre daha belirgin bir görünüm ortaya koymaktadır.

2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrası 2007 yılına kadar olan beş yıllık dönemde Türkiye'nin yıllık toplam ithalat tutarının, yıllık ihracat tutarından daha hızlı büyümesi nedeniyle dış ticaret açığı sürekli ve hızlı bir biçimde büyümüş ve ihracat gelirinin ithalat harcamasını karşılama oranı sürekli bir düşüş göstererek 2006 yılında yüzde 61.3'e kadar gerilemiştir. Daha sonra ihracat hacmi genişleme oranının ithalat hacmi büyüme oranının üstünde gerçekleşme göstermesiyle ihracat tutarının toplam ithalat tutarını karşılama oranı tekrar yükselmeye başlamış ve küresel krizin etkisinin ithalat hacmi üzerinde daha yoğun biçimde hissedildiği 2009 yılında ihracat tutarının toplam ithalat faturasını karşılama oranı yüzde 72.6 ile 2001 krizinden son-

raki en yüksek düzeyine çıkmıştır. Son 10 yıllık dönemde 10 milyar 64 milyon Dolar düzeyi ile en düşük değerine ulaştığı 2001 yılından sonra dış ticaret açığı yıllık olarak 2002 yılında 15 495 milyon Dolar, 2003 yılında 22 087 milyon Dolar, 2004 yılında 34 373 milyon Dolar, 2005 yılında 43 298 milyon Dolar, 2006 yılında da 54 041 milyon Dolar, 2007 yılında da 62 791 milyon Dolar, ve 2008 yılında da 69 936 milyon Dolar düzeyine tırmandıktan sonra 2009 yılında yukarıda açıklanan nedenlerle daralarak 38 611 milyon Dolar düzeyine gerilemiştir..

TABLO.II.8.12.
ÜLKE GRUPLARINA GÖRE TÜRKİYE DIŞ TİCARETİ
(Milyon Dolar Olarak)

Ülkeler Grupları	2008		2009		Değişim (%)
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	
Genel Toplam	333.991	100,0	243.055	100,0	-27,2
A- Avrupa Birliği Ülkeleri (AB 27)	138.193	41,4	103.579	42,6	-25,0
B- Türkiye Sırbist Bölgeleri	4.349	1,3	2.922	1,2	-32,8
C- Diğer Ülkeler	191.449	57,3	136.553	56,2	-28,7
1- Diğer Avrupa (AB Hariç)	59.874	17,9	37.514	15,4	-37,3
2- Afrika Ülkeleri	16.833	5,0	15.879	6,5	-3,7
Kuzey Afrika	11.118	3,3	10.989	4,5	-1,2
Diğer Afrika	5.716	1,7	4.890	2,0	-14,4
3- Amerika Ülkeleri	23.576	7,1	17.112	7,0	-28,0
Kuzey Amerika	18.206	5,5	13.075	5,4	-28,2
Orta Amerika ve Karayipler	1.389	0,4	1.073	0,4	-22,8
Güney Amerika	4.161	1,2	2.964	1,2	-28,8
4- Asya Ülkeleri	88.219	26,4	64.347	26,5	-27,1
Yakın ve Orta Doğu	43.058	12,9	28.783	11,8	-33,2
Diğer Asya	45.161	13,5	35.564	14,6	-21,3
5- Avustralya ve Yeni Zelanda	1.311	0,4	1.008	0,4	-23,2
6- Diğer Ülkeler	1.455	0,4	693	0,3	-52,3

Kaynak: TÜİK

TABLO II.8.13.
TÜRKİYE DIŞ TİCARETİ
(Milyon Dolar Olarak)

	2007		2008		2009	
	Tutar	% Değişme	Tutar	% Değişme	Tutar	% Değişme
İhracat ⁽¹⁾	107 271.8	25.4	132 027.2	23.1	102 164.8	-22.6
İthalat	169 062.7	21.8	201 963.5	18.8	140 775.5	-30.3
Dış Ticaret Hacmi	277 334.5	23.1	333 990.8	20.4	242 940.3	-27.3
Dış Ticaret Açığı	-62 791.0	16.3	-69 936.4	11.4	-38 610.6	-44.8
İhracat / İthalat %	63.1		65.4		72.6	
Dış Ticaret Açığı/İhracat %	58.6		53.0		63.6	
İhracat / GSYH %	16.3		17.8		16.5	
Dış Ticaret Hacmi / GSYH* %	42.1		45.0		39.3	

(1) Bavul ticareti hariç

TABLO II.8.14.
İHRACAT VE İTHALAT FİYAT ENDEKSİ

Yıl	İhracat				İthalat			
	Fiyat Endeksi				Fiyat Endeksi			
	Genel	% Değişim	Sanayi	% Değişim	Genel	% Değişim	Sanayi	% Değişim
(1994 = 100)								
2000	87.8	-4.3	86.6	-4.3	94.9	4.5	88.5	-2.4
2001	85.5	-2.6	85.1	-1.7	94.6	-0.3	88.8	0.3
2002	84.0	-1.9	83.5	-1.9	93.5	-1.2	88.1	-0.8
2003	92.4	10.1	92.8	11.1	100.9	7.9	93.9	6.6
2004	107.1	15.9	106.7	15.0	113.5	12.5	105.0	11.8

Yıl	İhracat				İthalat			
	Fiyat Endeksi				Fiyat Endeksi			
	Genel	% Değişim	Sanayi	% Değişim	Genel	% Değişim	Sanayi	% Değişim
(2003 = 100)								
2003	100.0	-	100.0	-	100.0	-	100.0	-
2004	116.3	16.3	115.6	15.6	115.1	15.1	113.0	13.0
2005	122.9	5.7	121.0	4.7	123.3	7.1	116.8	3.4
2006	127.7	3.9	141.0	4.6	134.1	8.8	124.0	6.1
2007	144.5	13.1	158.8	12.7	147.2	9.8	135.7	9.5
2008	167.5	16.0	166.8	16.9	177.5	20.6	154.4	13.8
2009	139.7	-16.6	138.3	-17.1	141.8	-20.1	129.9	-15.9

Kaynak : Türkiye İstatistik Kurumu

Dış ticaret fiyat endekslerine bakıldığında, 1994 yılı bazına göre 2004 yılına kadar olan dönemde ithalat genel fiyat endeksinin, ihracat genel fiyat endeksi düzeyinin üstünde seyrettiği gözlemlenmiştir. 2003 yılı bazına göre ise 2004 ve 2005 yıllarında ihracat ve ithalat fiyat endekslerinin yaklaşık aynı hızla yükseldiği daha sonra 2006 – 2008 döneminde ise, ithalat fiyat endeksinin ihracat fiyat endeksine göre daha belirgin biçimde yüksek seyrettiği görülmektedir.. 2006 -2008 döneminde, özellikle 2007 yılında olmak üzere ithalat fiyat endeksinin daha hızlı bir yükselme sergilediği gözlenmiştir. İthalat fiyat endeksindeki bu hızlı tırmanmada sözü edilen dönemde petrol ve başta metaller olmak üzere temel mal fiyatlarında meydana gelen keskin yükselmeler etkili olmuştur.

Küresel kriz nedeniyle ekonomik faaliyet hacminin başta gelişmiş ülkeler olmak üzere hemen her ülkede daralması enerji ve yemeli mallara olan talebi sınırlarken bu malların fiyatları üzerinde de ciddi bir baskı oluşturmuştur. Yukarıdaki görüleceği üzere 2009 yılında hem ihracat malları hem ithal malları fiyat endekslerinde ciddi boyutta gerilemeler meydana gelmiştir. İhracat fiyat endeksi 2009 yılında yüzde 16.6 oranında azalma gösterirken, ithalat fiyat endeksindeki gerileme daha yüksek oranda, yüzde 20.1 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Raporun Mal (Emtia) Piyasaları Bölümünde daha ayrıntılı biçimde üzerinde durulduğu gibi, uzunca bir dönem gerileme eğilimi içinde olan uluslar arası emtia fiyatları, 2003 yılında başlayan güçlenme eğilimini giderek ivme kazanan bir biçimde sürdürmüştür. Gerek genel mal grubu gerek sanayi ürünleri olarak ihraç ürünleri fiyatları ithal fiyatlarına göre daha hızlı bir büyüme sergilediği cihetle, 2004 yılında Türkiye'nin ticaret hadlerinde belirgin bir iyileşme gerçekleşmiştir. Ancak ticaret hadlerinde ülkemiz lehine yaşanan bu iyileşme 2005 yılında sanayi mallarında etkisini sürdürürken, genel mal grubunda yerini olumsuz yönde bir gelişmeye bırakmıştır. Bu gelişmelerde, şüphesiz 2005 yılında petrol ve metaller başta olmak üzere diğer temel mal fiyatlarında meydana gelen dikkat çekici artışlar büyük rol oynamıştır. 2007 ve 2008 yıllarında sanayi malları ihraç fiyatları endeksinin ithal fiyatlarına göre belirgin bir biçimde hızlı yükselmesi, önceki yıllarda bu ürünlerde ülkemiz lehine oluşmuş olan durumun sürmesini sağlarken, genel mal ithalat fiyatları 2007 yılında ihraç malları fiyatlarından daha hızlı yükselmiş bu gelişme ticaret hadlerinin ülkemiz aleyhine gelişmesi sonucunu doğurmuştur. Ancak 2008 yılında ihracat fiyat endeksinin daha hızlı artması 2009 yılında ise ithalat fiyat endeksine göre daha düşük oranda gerilemesi ticaret hadlerinin bu son iki yılda lehimize gelişmesine olanak vermiştir.

2010 Yılı Dış Ticareti

Aşağıda verilen Tablodan açık biçimde izlenebileceği gibi, ekonomik toparlanma belirtilerinin gözükmesiyle 2009 yılı son çeyrek döneminde, özellikle ithalat hacmi olmak üzere, dış ticaret hacminde başlayan hızlı genişleme süreci 2010 yılının ilk altı aylık döneminde de hız kesmeden devam etmiştir.

2010 yılının Ocak – Haziran döneminde önceki yılın aynı dönemine göre ihracat hacmi yüzde 14.9 oranında bir genişlemeyle 47 722 milyon Dolardan 54 822 milyon Dolara yükselirken, ithalat hacmi dikkat çekici bir artış göstermiş ve yüzde 33.6 oranında bir artışla önceki yıla ilişkin 62 366 milyon Dolar düzeyinden, 83 324 milyon Dolar seviyesine tırmanmıştır.

2010 yılı ilk yarısında dış ticaret açığı, 2009 yılının aynı dönemine göre yüzde 90.7 gibi dramatik bir artışla 14 milyar 944 milyon Dolardan, 28 milyar 502 milyon Dolara yükselmiştir.

TABLO.II.8.15.
2009 VE 2010 YILLARI
AYLAR İTİBARIYLA TÜRKİYE DIŞ TİCARETİ
 (Bin Dolar Olarak)

	Yıl	İhracat(FOB)		İthalat (CIF)		Dış Ticaret Dengesi	
		Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %
	2001	31 334 216	12,8	41 399 083	-24,0	- 10 064 867	-62,3
	2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	- 15 494 708	53,9
	2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	- 22 086 856	42,5
	2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	- 34 372 613	55,6
	2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	- 43 297 743	26,0
	2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	- 54 041 498	24,8
	2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	- 62 790 965	16,2
	2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	- 69 936 378	11,4
	2009	102 135 006	-22,6	140 919 431	-30,2	- 38 784 425	-44,5
Ocak-Haziran	2009	47 722 030		62 366 458		- 14 644 428	
	2010	54 822 246	14,9	83 323 539	33,6	- 28 501 293	94,6
Ocak	2009	7 885 552		9 281 138		- 1 395 585	
	2010	7 844 322	-0,5	11 689 571	25,9	- 3 845 249	175,5
Şubat	2009	8 435 122		9 074 693		- 639 571	
	2010	8 277 226	-1,9	11 779 425	29,8	- 3 502 199	447,6
Mart	2009	8 157 276		10 522 038		- 2 364 762	
	2010	9 902 391	21,4	15 019 997	42,7	- 5 117 606	116,4
Nisan	2009	7 561 913		10 120 319		- 2 558 406	
	2010	9 415 021	24,5	14 926 458	47,5	- 5 511 437	115,4
Mayıs	2009	7 347 604		10 867 679		- 3 520 075	
	2010	9 816 680	33,6	14 722 857	35,5	- 4 906 177	39,4
Haziran	2009	8 334 562		12 500 591		- 4 166 029	
	2010	9 566 605	14,8	15 185 231	21,5	- 5 618 626	34,9
Temmuz	2009	9 056 155		12 847 950		- 3 791 795	
	2010						

	Yıl	İhracat(FOB)		İthalat (CIF)		Dış Ticaret Dengesi	
		Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %
Ağustos	2009	7 822 707		12 811 166		- 4 988 459	
	2010						
Eylül	2009	8 480 919		12 484 798		- 4 003 880	
	2010						
Ekim	2009	10 095 248		12 772 426		- 2 677 178	
	2010						
Kasım	2009	8 903 120		12 617 507		- 3 714 387	
	2010						
Aralık	2009	10 054 828		15 019 126		- 4 964 298	
	2010						

II.9. ÖDEMELER DENGESİ

80'li yılların ikinci yarısında ülkemizde kambiyo rejiminde ciddi düzeyde bir liberalizasyona gidilmiştir. Tam olmasa dahi önemli bir ekonomik politika değişikliği ifade eden finansal liberalizasyon, olanak sağladığı uluslar arası sermaye hareketleri ile ülkemizi dış şoklara ve finansal piyasalarda yaşanan krizlerin yarattığı sermaye kaçışlarına karşı daha duyarlı hale getirmiştir. Bu çerçevede özellikle 90'lı yılların ortalarından itibaren ülkemiz, gerek finansal piyasalarda ve gerek reel ekonomide yaşanan derin konjonktürel hareketlere ve krizlere sahne olmuştur. Efektif talep üzerinde doğrudan etkili olan bu ekonomik sarsıntılar etkisini, hem reel ekonomi hem dış ticaret hacmi ve ödemeler dengesi üzerinde de etkin şekilde göstermiştir.

Toplam efektif talebi oluşturan tüketim, yatırım talebi ile kamu harcamaları ve net ihracat talebi ekonomik büyümeyi belirlerken aynı zamanda dış ticaret kalemleri ile ödemeler dengesi üzerinde de doğrudan etkide bulunmuştur.. Ekonomik büyüme ile dış ticaret ve ödemeler dengesi gelişmeleri arasındaki bu sıkı ilişki, önemli dış ticaret kalemlerinin gerçekleşmelerine kısaca göz atıldığında açık biçimde görülmektedir. Bu çerçevede, ekonomik durgunluk ve kriz dönemlerinde daralan tüketim ve yatırım talebinin ve dolayısıyla üretim hacminin, ithalat hacmi ile dış ticaret açığında küçülmeye ve cari işlemler hesabında iyileşmeye yol açtığı açık biçimde gözlem-

lenmiştir. Buna karşılık tüketim ve yatırım talebinin canlı ve büyümenin hızlı olduğu dönemlerde iç tasarruf hacminin yeterli olmaması nedeniyle, dış ticaret ve cari işlemler hesabı açığının büyüdüğü belirgin şekilde izlenebilmiştir.

Esas itibariyle iç talep genişlemesine bağlı olarak kesintisiz biçimde sürmüş dört yıllık bir ekonomik büyüme döneminin ardından ülkemizde derin bir ekonomik daralma yaşanmıştır.

Uzak-Doğu Asya'daki krizin gecikme ile gelen etkisi ile Rusya'daki finansal krizin neden olduğu sermaye çıkışı ve iç-dış talep daralması nedeniyle, ayrıca yaşanan yıkıcı iki depremin etkisi ile 1999 yılında Türkiye ekonomisi çok olumsuz bir seyir izlemiş ve derin biçimde küçülmüştür. Derin bir ekonomik krizin yaşandığı ve GSMH'nın yüzde 6.4 oranında küçüldüğü 1999 yılında, ithalattaki azalmanın ihracattaki daralmadan daha fazla olması nedeniyle, dış ticaret açığı bir önceki yıla göre yüzde 26.4 oranında bir daralmayla 10.469 milyon Dolara düşmüş ve 1998 yılında 1.984 milyon Dolar fazla veren Cari İşlemler hesabı 1999 yılında 1.344 milyon Dolar açıkla kapanmıştır.

İç talepte önemli bir genişlemenin yaşandığı 2000 yılında, ihracatın sadece yüzde 6.5 oranında yükselmesine karşılık ithalatın yüzde 34.0 oranında büyümesi sonucu dış ticaret dengesinde meydana gelen önemli bozulma etkisini Cari İşlemler Hesabı üzerinde de göstermiş ve 2000 yılında cari işlemler açığı 9.8 milyar Dolar gibi, GSMH'nın yüzde 5'ini aşan çok yüksek bir düzeye ulaşmıştır.

Yine finans piyasalarının ve reel ekonominin derinden sarsıldığı ve yurtiçi talebin daraldığı buna karşılık ihrac talebinin, devalüasyona uğramış Türk lirasının da etkisiyle canlılık kazanmış olduğu 2001 yılında dış ticaret dengesi, bavul ticareti dikkate alındığında, bir önceki yıla göre yaklaşık 18 milyar Dolar düzeyinde bir daralma ile (-) 4 milyar 543 milyon Dolara önemli bir iyileşme göstermiş, bu gelişme etkisini doğal olarak cari işlemler hesabı üzerinde de hissettirmiştir. Cari işlemler dengesi yapısal olmamakla beraber dikkat çekici bir düzelme ortaya koymuş ve 2000 yılında rekor düzeyde 9 milyar 819 milyon Dolar açık vermişken, 2001 yılında 3 milyar 390 milyon Dolar fazla vermiştir.

Aşağıda son beş yıllık dönem itibariyle Cari işlemler hesabında yer alan başlıca kalemlerde meydana gelen gelişmeler verilmektedir:

TABLO.II.9.1.
2005 – 2009 DÖNEMİ ÖDEMELER DENGESİ GELİŞMELERİ
(Milyon dolar olarak)

	2005	2006	2007	2008	2009
Cari İşlemler dengesi	-22 137	-31 893	-38 311	-41 946	-13 853
Dış ticaret Dengesi	-32 988	-40 941	-46 795	-53 021	-24 845
Toplam Mal ihracatı	78 365	93 611	115 361	140 600	109 646
Toplam Mal İthalatı	-111 353	-134 552	-162 156	-193 821	-134 491
Hizmetler Dengesi	15 272	13 831	13 344	17 121	16 371
Gelir	26 640	25 255	28 930	34 824	32 944
Gider	-11 368	-11 424	-15 566	-17 703	-16 573
Yatırım geliri Dengesi	- 5 875	-6 691	-7 103	-8 159	-7 667
Gelir	3 608	4 383	6 423	6 889	5 160
Gider	- 9 483	-11 074	-13 526	-15 048	-12 827
Cari Transferler	1 454	1 908	2 243	2 113	2 288
İşçi gelirleri	851	1 111	1 209	1 431	934
<i>Ayrıntı Bilgileri</i>					
<i>Bavul ticareti</i>	<i>3 473</i>	<i>6 408</i>	<i>6 002</i>	<i>6 200</i>	<i>4 783</i>
<i>Parasal Olmayan altın (net)</i>	<i>- 3 754</i>	<i>-3 345</i>	<i>-4 354</i>	<i>-1 366</i>	<i>3 007</i>
<i>Turizm geliri</i>	<i>18 152</i>	<i>16 853</i>	<i>18 487</i>	<i>21 951</i>	<i>21 250</i>
<i>Turizm Gideri</i>	<i>- 2 872</i>	<i>-2 743</i>	<i>-3 260</i>	<i>-3 506</i>	<i>-4 147</i>
<i>Faiz Geliri</i>	<i>1 005</i>	<i>1 453</i>	<i>2 158</i>	<i>2 022</i>	<i>1 685</i>
<i>Faiz Gideri</i>	<i>-5 010</i>	<i>-6 322</i>	<i>-7 477</i>	<i>-8 477</i>	<i>-7 248</i>

2001 yılında 3 milyar 760 milyon Dolar fazla veren cari işlemler hesabı 2002 yılının Şubat ayından itibaren azalma eğilimi içine girmiş ve yılı 626 milyon Dolar açıkla kapatmıştır. Bir önceki yıla göre 2002 yılında dış ticaret açığının büyük ölçüde genişlemesi, cari işlemler hesabında açık oluşmasında en önemli etken olmuştur.

Cari işlemler hesabı açığı 2003 yılında, bir önceki yıla göre 11 katından fazla bir artışla 7 milyar 515 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Önemli kısmı net turizm gelirlerindeki artıştan kaynaklanan 2 milyar 626 milyon Dolar tutarındaki net hizmet geliri artışına rağmen, dış ticaret açığında meydana gelen önemli yükselme, 2003 yılında cari açığın hızlı büyümesinde en önemli etken olmuştur.

2002 yılı ile karşılaştırıldığında 2003 yılında dış ticaret açığı yüzde 111.1 oranında bir artışla 13 489 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Başlıca bileşenleri taşımacılık, turizm, inşaat, finansal ve diğer hizmetler olan hizmetler dengesi bir önceki yıla göre yüzde 33.3 oranında bir artışla 2003 yılında 10 511 milyon Dolar tutarında fazla vermiştir.

“Cari Transferler”, 2003 yılında, bir önceki yıla ilişkin 2 433 milyon Dolar düzeyinden 1 milyar 20 milyon Dolar düzeyine inmiştir. 2003 yılında “Sermaye ve Finans Hesapları” 3 milyar 95 milyon Dolar fazla vermiştir. Bu çerçevede, Finans hesapları kapsamında yer alan “doğrudan yatırımlar” kaleminde 1 252 milyon Dolar, portföy yatırımlarında 2 465 milyon Dolar ve “diğer yatırımlar”da 3 425 milyon Dolar net giriş gerçekleşmiş, “resmi rezervler” kaleminde 4 047 milyon Dolar artış meydana gelmiştir.

Cari işlemler hesabı açığı 2004 yılında, bir önceki yıla göre yüzde 92.0 oranında önemli bir artışla 14 milyar 431 milyon Dolar tırmanmıştır. Bu artışta en önemli etken dış ticaret açığındaki genişleme olmuştur. Esas itibarıyla turizm gelirlerindeki yükselmeden kaynaklanan yaklaşık 2.2 milyar Dolar tutarındaki hizmet gelirleri artışı, dış ticaret dengesindeki önemli bozulma nedeniyle, cari işlemler açığındaki büyümenin sınırlı kalmasını sağlayamamıştır.

2004 yılında hizmetler ticareti, kapsamında yer alan ve en önemli kalem olma niteliği taşıyan turizm gelirlerinde gözlemlenen yüzde 20.3 oranındaki artışın etkisiyle 12 797 milyon Dolar tutarında fazla vermiştir.

2003 yılında 5 milyar 557 milyon Dolar olan yatırım geliri hesabı açığı 2004 yılında cüzi bir artışla 5 milyar 609 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

2004 yılında cari işlemler hesabında gözlemlenen 14 431 milyon Dolar düzeyindeki açığa karşılık, doğrudan yatırımlarda 2 005 milyon Dolar, portföy yatırımlarında 8 023 milyon Dolar ve diğer yatırımlarda ise 4 184 milyon Dolar sermaye girişi gerçekleşmiştir.

2003 yılında 4 047 milyon Dolar artma göstermiş olan Resmi rezervler 2004 yılında da artışını sürdürmüş ve 824 milyon Dolar yükselmiştir.

Bir önceki yıla göre yaklaşık 10.2 milyar Dolarlık bir artışla 33 milyar 80 milyon Dolara (TCMB) yükselmiş olan dış ticaret açığı 2005 yılında cari işlemler hesabı açığının yüzde 53.4 oranında bir genişlemeyle 22 milyar 198 milyon Dolara yükselmesinde başlıca etken olmuştur. Bu dikkat çekici boyuttaki cari açığın oluşmasında, (-) 33 milyar 80 milyon Dolar tutarındaki dış ticaret açığının yükünü, (+) 15 milyar 267 milyon Dolar bakiye veren hizmetler dengesi ve (+) 1 milyar 454 milyon Dolar bakiye veren cari transferler azaltırken, (-) 5 milyar 839 milyon Dolar bakiye veren yatırım geliri dengesi ağırlaştırmıştır.

2005 yılında ihracatın yüzde 14.2 oranında önemli bir artış göstererek 78 365 milyon Dolar (fob) düzeyine yükselmesine rağmen, ithalat hacminin yüzde 22.0 oranında görece olarak daha hızlı bir genişleme ile 116 774 milyon Dolara (cif) tırmanması sonucu, dış ticaret açığı dikkatleri üzerine toplayan bir büyüme ortaya koymuştur.

2005 yılında hizmetler ticareti, kapsamında yer alan ve en önemli kalem olma niteliği taşıyan turizm gelirlerinde gözlemlenen yüzde 14.2 oranındaki artışın etkisiyle 15 272 milyon Dolar tutarında fazla vermiştir.

2004 yılında 5 609 milyon Dolar olan yatırım geliri hesabı açığı 2005 yılında yüzde 4.7 oranında bir artışla 5 875 milyon Dolar olarak gerçekleşmiş ve bu açığın en önemli belirleyicileri faiz giderleri ve portföy yatırımları olmuştur.

Cari işlemler hesabı açığından esas itibariyle kayıt dışı ihracat gelirlerini yansıtan “net hata ve noksan” tutarı olan 1 milyar 835 milyon Doların çıkarılması ile bulunan ve dış finansman açığının finansmanı için gerekli olan net sermaye girişi 20 milyar 302 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Sermaye ve finans hesaplarında 2005 yılında net 43 milyar 502 milyon Dolar sermaye girişi olmuştur. Bundan 20 milyar 20 milyar 302 milyon Dolar tutarındaki dış finansman ihtiyacı çıkarıldıktan sonra kalan 23 milyar 200 milyon Doların 17 milyar 847 milyon Doları uluslararası rezerv artışına yönelirken geri kalan 5 milyar 353 milyon Dolar tutarındaki kısım IMF’ye borç ödemesinde kullanılmıştır. Gerçek-

leşen net 43 milyar 502 milyon Dolar tutarındaki net sermaye girişinden IMF'ye yapılan geri ödeme tutarı düşüldükten sonra kalan 38 milyar 149 milyon Dolarlık tutarın, 8 milyar 967 milyon Dolarını 'doğrudan yatırımlar', 13 milyar 437 milyon Dolarını 'portföy yatırımları', 15 milyar 745 milyon Dolarını ticari ve nakit krediler ile mevduatlardan meydana gelen 'diğer yatırımlar' kalemleri oluşturmuştur.

2004 yılında 824 milyon Dolar artma göstermiş olan Resmi rezervler 2005 yılında çok hızlı bir genişleme göstermiş ve 17 milyar 847 milyon Dolar tutarında bir rezerv artışı sağlanmıştır.

2001 yılında pozitif bakiye vermesinin ardından hızlı bir genişleme gösteren cari işlemler açığı önceki yıla göre yüzde 44.1 oranında bir büyümeyle 2006 yılında 32 milyar 193 milyon Dolara yükselmiştir. 2006 yılında da ithalat hacminin ihracat hacminden daha hızlı genişlemesi cari açığın önemli ölçüde artmasında başlıca etken olmuştur. Bu dikkat çekici boyuttaki cari açığın oluşmasında, (-) 41 milyar 57 milyon Dolar tutarındaki dış ticaret açığının yükünü, (+) 13 milyar 612 milyon Dolar bakiye veren hizmetler dengesi ve (+) 1 milyar 908 milyon Dolar bakiye veren cari transferler azaltırken, (-) 6 milyar 656 milyon Dolar bakiye veren 'gelir dengesi' (ücret ödemeleri ve yatırım gelirleri) ağırlaştırmıştır.

Bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında, 2006 yılında dış ticaret açığı yüzde 24.1 oranında bir genişleme ile 40 941 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Önceki üç yıl boyunca sürekli bir daralma eğiliminin gözlemlendiği bavul ticareti 2006 yılında dikkat çekici bir artış sergilemiş ve yüzde 84.5 oranında bir büyüme ile 6.4 milyar Dolara tırmanmıştır. 2006 yılında ihracatın yüzde 16.4 oranında önemli bir artış göstererek 85 535 milyon Dolar (fob) düzeyine yükselmesine rağmen, ithalat hacminin yüzde 19.5 oranında görece olarak daha hızlı bir genişleme ile 139 576 milyon Dolara (cif) tırmanması sonucu, dış ticaret açığı dikkatleri üzerine toplayan bir büyüme ortaya koymuştur.

2006 yılı genelinde 13 milyar 612 milyon Dolar fazla veren 'hizmetler ticareti' hesabına 14 milyar 110 milyon Dolarla turizm hizmetleri temel katkıyı sağlarken, inşaat hizmetleri 879 milyon Dolar, 'diğer hizmetler' 475 milyon Dolar ve taşımacılık hizmetleri ise 386 milyon Dolar tutarında pozitif katkıda bulunmuş, buna mukabil 'resmi hizmetler' 720 milyon Dolar, 'diğer ticari hizmetler' 434 milyon Dolar, ve 'finansal hizmetler' 247 milyon Dolar olumsuz etkide bulunmuşlardır.

2005 yılında 5.9 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşen gelir hesabı açığı 2006 yılında yüzde 14.2 oranında belirgin bir artışla 6.7 milyar Dolar düzeyine tırmanmıştır. Gelir hesabı açığının başta gelen belirleyicisi, faiz giderlerini içeren 'diğer yatırımlar'

kalemi olmuştur. 2006 yılında 5.5 milyar Doları uzun vadeli olmak üzere toplam faiz gideri 6.3 milyar Dolar olmuştur.

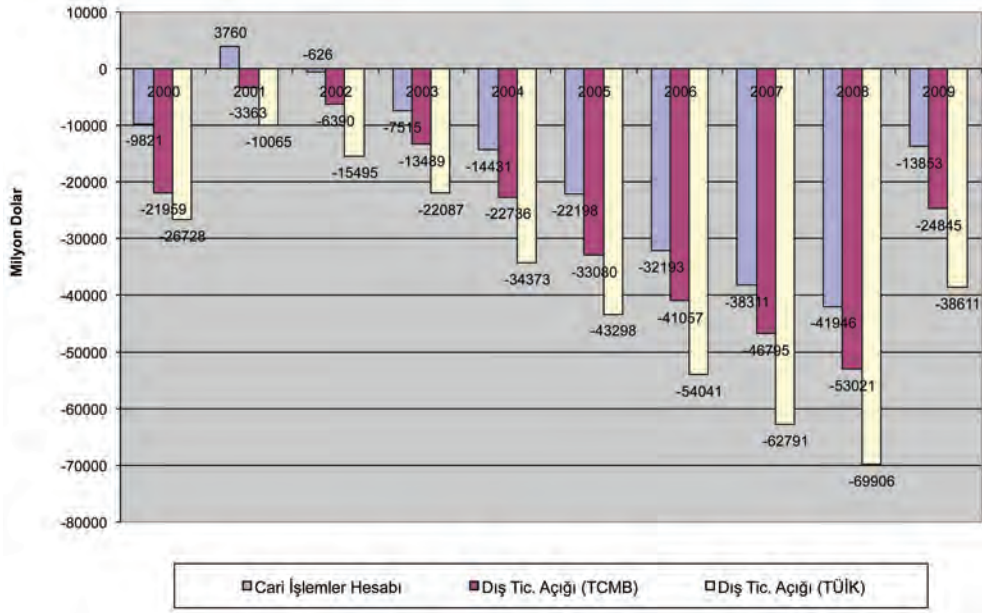
Cari transferler kapsamında yer alan işçi gelirleri 2006 yılında yüzde 30.6 oranında dikkat çekici bir büyüme ile 1111 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Yıl içinde, resmi transferlerin önceki yıla göre cüzi bir azalma ile 576 milyon Dolara gerilemesiyle “Cari Transferler” 1 milyar 908 milyon Dolar pozitif bakiye (fazla) vermiştir.

Esas itibarıyla kayıt dışı dış ticaret faaliyetleri nakit hesabı sonuçlarını yansıtan ‘net hata ve noksan’ kalemi daha önceki yıllarda pozitif bakiye vermişken 2006 yılında negatif bakiye vermiş ve dış finansman ihtiyacının cari işlemler açısından daha büyük olması sonucunu doğurmuştur. 2006 yılında cari işlemler açığı ile net hata ve noksan kalemi toplamı olarak tanımlanan dış finansman ihtiyacı 32 milyar 66 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

2006 yılında gerçekleşen net sermaye girişi 52 milyar 984 milyon Dolar olmuştur. Bu sermaye girişinin 19 065 milyon Dolarını ‘doğrudan yatırımlar’, 7 373 milyon Dolarını ‘portföy yatırımları’, 25 179 milyon Dolarını kredi kullanımı (yükümlülük artışı) ve 4 622 milyon Dolarını da ‘mevduat artışı’ –TCMB ve ulusal bankalardaki oluştururken 13 437 milyon Dolar tutarında net yükümlülük azalışı (varlık artışı) olmuştur. 52 milyar 984 milyon Dolar tutarındaki net sermaye girişinin 32 milyar 66 milyon Dolar tutarındaki bölümü dış finansman ihtiyacı için kullanılırken, kalan 20 milyar 918 milyon Doların 4 511 milyon Doları IMF borcu geri ödemesinde kullanılmış, sonraki 16 423 milyon Dolar ise 6 114 milyon Doları ‘resmi rezervler’de olmak üzere TCMB ve bankacılık kesimindeki rezerv artışını (10 milyar 293 milyon Dolar) sağlamıştır .

2005 yılında 17 milyar 847 milyon Dolar artma göstermiş olan Resmi rezervler 2006 yılında 6 milyar 114 milyon Dolar tutarında yükselmiş, bankacılık kesiminde gerçekleşen 10 279 milyon Dolar tutarındaki döviz varlığı artışıyla 2006 yılı toplam rezerv artışı 16 milyar 427 milyon Dolara çıkmıştır

YILLAR İTİBARIYLA DIŞ TİCARET AÇIĞI VE CARİ İŞLEMLER HESABI AÇIĞI İLİŞKİSİ

Ödemeler dengesi 2007 Yılı gelişmeleri

2006 yılı sonunda 3.2 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşen cari işlemler hesabı açığı 2007 yılının ilk yarısında belirgin bir değişim ortaya koymazken, yılın ikinci yarısında tekrar artışa geçmiştir ve 2007 yılı sonu itibariyle 38.3 milyar Dolar düzeyine ulaşmıştır. GSYH hesaplamasında yapılan güncelleştirme dikkate alındığında 2006 yılında yüzde 6.1 olan cari işlemler hesabı açığının GSYH'ya olan oranı 2007 yılı itibariyle yüzde 5.8'e gerilemiştir.

TCMB verilerine göre 46 7957 milyon Dolar olarak gerçekleşen dış ticaret açığının yükünü (+) 13 344 milyon Dolar fazla veren hizmetler dengesi ve (+) 2 243 milyon Dolar fazla veren aciri transferler azaltırken, (-) 7 103 milyon Dolar açık veren gelir hesabı (ücret gelirleri ve faiz dahil yatırım gelirleri) ağırlaştırmıştır.

Bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında 2007 yılında dış ticaret açığı yüzde 14.1 oranında bir genişlemeyle 46.7 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Önceki yıllara göre 2006 yılında önemli bir büyüme gösteren bavul ticareti yüzde 6.3 oranında bir daralma ile 2007 yılında 6 milyar Dolar düzeyinde kalmıştır.

Hizmetler hesabı fazlası 2007 yılında yaklaşık bir önceki yıl düzeyini koruyarak 13 344 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Önceki yıla göre 2006 yılında daralan net turizm gelirleri 2007 yılında yüzde 7.9 oranında bir genişleme göstermiş ve yaklaşık 2005 yılı düzeyini yakalamıştır.

İnşaat hizmeti gelirleri 2007 yılında yüzde 13.7 oranında bir daralma göstererek 759 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Giderlerdeki hızlı artışın sonucunda taşımacılık hizmeti net gelirleri 2006 yılında 386 milyon Dolar fazla vermişken 2007 yılında 361 milyon Dolar tutarında (-) bakiye vermiştir. Hizmetler ticareti hesabını olumsuz yönde etkileyen bir diğer alan sigorta hizmetleri olmuş ve 2007 yılında sigortası hizmetleri hesabı 886 milyon Dolar açık verirken, finansal hizmetler hesabı açığı yaklaşık bir önceki yıl düzeyinde, 228 milyon Dolar (-) bakiye vermiştir.

Gelir hesabı açığı bir önceki yıla göre yüzde 2.8 oranında bir genişlemeyle 7 103 milyon Dolara yükselmiştir. Bu artışta özel sektörün uzun vadeli borçlanmasına paralel olarak artan faiz ödemeleri ile son yıllarda yüksek seyreden doğrudan yatırım girişlerine bağlı olarak artış eğilimi gösteren kar transferleri etkili olmuştur. 2007 yılında faiz giderleri yüzde 18.2 oranında dikkat çekici bir artışla 7.5 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Cari transferler kapsamında yer alan ‘işçi gelirleri’ artış eğilimini 2007 yılında da sürdürmüş ve önceki yıla göre yüzde 10.0 oranında bir yükselişle 1 milyar 209 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Genel Hükümet başlığı altında 609 milyon Dolar ve diğer transferler altında da 343 milyon Dolar (+) bakiye verilmesiyle, “cari transferler” 2007 yılında 2 milyar 223 milyon Dolar fazla ile kapanmıştır.

2007 yılında cari işlemler hesabı açığı ile “net hata noksan” (kalemlerinin toplamından oluşan dış finansman ihtiyacı 36 milyar 503 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Rezerv değişimleri ve IMF kredileri hariç tutulduğunda 2007 yılında gerçekleşen net sermaye girişi 52.0 milyar Dolar düzeyinde olmuştur. 51 milyar 990 milyon Dolar tutarındaki net sermaye girişinin 36 milyar 503 milyon Dolar tutarındaki bölümü dış finansman ihtiyacı için kullanılırken, kalan 15 milyar 487 milyon Doların 3 983 milyon Doları IMF borcu geri ödemesinde kullanılmış, sonraki 11 504 milyon Dolar ise 8 032 milyon Doları ‘resmi rezervler’de olmak üzere TCMB ve bankacılık kesimindeki rezerv artışını (3 milyar 472 milyon Dolar) sağlamıştır .

Finansman yapısında doğrudan yatırımlar ve özel sektörün kullandığı uzun vadeli krediler belirleyici olmuştur.

Sermaye hareketleri kapsamında 2007 yılında altın dahil Merkez bankası net rezervi 2006 yılı sonundaki 63.3 milyar Dolar eşdeğeri düzeyinden 2007 yılı sonunda 76.4 milyar Dolar eşdeğeri düzeye yükselmiştir. Bankaların muhabir mevcudu ve efektif kasası ise aynı dönemde 27.5 milyar Dolardan, 31.8 milyar Dolar düzeyine çıkmıştır.

2006 yılında hız kazanan doğrudan yatırım girişleri 2007 yılında da bu seyrini sürdürmüştür. Anılan yılda gerçekleşen net sermaye girişlerinin (IMF kredileri ve rezerv hareketleri dışında) yüzde 38.3'ü doğrudan yatırım kaynaklıdır.

Doğrudan yatırımlarda en büyük payı bankacılık kesimine olan yoğun yabancı talebi nedeniyle hizmetler sektörü almıştır.

2007 yılının ilk yedi aylık döneminde portföy kaynaklı dış sermaye girişleri yüksek seyretmiş, ancak Ağustos ayından itibaren, uluslar arası kredi piyasalarında yaşanan dalgalanmanın ve risk algılamalarında meydana gelen bozulmanın etkisiyle olumsuz yönde etkilenmiş, sermaye çıkışına dönüşmüştür. Yurt dışı yerleşiklerin satışları DİBS üzerinde yoğunlaşmış, hisse senedi piyasasında ise Eylül ayından sonra genelde alım yapmışlardır. 2007 yılında yurt dışı yerleşikler net 3.3 milyar Dolar değerinde DİBS satarlarken, net 5.1 milyar Dolar eşdeğerinde hisse senedi alımı gerçekleştirmişlerdir. Yıl içinde Hazine yurt dışında 4.6 milyar Dolar eşdeğeri tahvil ihraç ederken, 3.7 milyar Dolar eşdeğeri tutarında geri ödeme yapmıştır.

Son yıllar zarfında artış eğilimi sergileyen uzun vadeli sermaye girişlerinin toplam finansman içindeki ağırlığı 2007 yılında da yükselmeye devam etmiştir. Doğrudan ve portföy yatırımları, bankaların döviz varlıklarındaki değişim ve IMF kredileri hariç uzun vadeli sermaye akımları 2007 yılında net sermaye girişinin yüzde 60.2'sini oluşturmuştur.

2007 yılında tamamına yakını bankacılık dışı özel sektörün oluşturduğu “diğer sektörler” net 25.5 milyar Dolar uzun vadeli, net 217 milyon Dolar kısa vadeli dış kredi kullanmışlardır. Bankalar ise 2007 yılında 7 270 milyon Dolar uzun vadeli borçlanma yaparken kısa vadeli 1 663 milyon Dolar tutarında kısa vadeli borç geri ödemesinde bulunmuşlar, bu şekilde net 5 607 milyon Dolar borçlanma yapmışlardır.

Bankaların yurtdışı muhabirleri nezdindeki döviz mevcutları 2005 yılında sadece 342 milyon Dolar yükselmiş iken, 2006 yılında bankaların bu başlık altındaki döviz mevcutları büyük bir tırmanmayla 10 milyar 293 milyon Dolar yükselmiş, bu yük-

selme eğilimi biraz yavaşlamayla 2007 yılında da sürmüş ve bankaların yurt dışı muhabirleri nezdindeki döviz varlıkları 2007 yılı zarfında 3 milyar 452 milyon Dolar artış göstermiştir.

Yükümlülükler başlığı altında, *ticari krediler* kaleminde 2006 yılında daralan kredi kullanımı 2007 yılında tekrar önemli bir genişleme göstermiş ve 117 milyon Doları uzun vadeli ve 4 milyar 111 milyon Doları da kısa vadeli olmak zere toplam 4 milyar 228 milyon Dolar net kredi kullanımı gerçekleştirilmiştir.

2007 yılında bankacılık sektöründe kısa vadeli kredi borçlarında net 1 milyar 663 milyon Dolar tutarında geri ödemede bulunulmuş, buna karşılık net 7 milyar 270 milyon Dolar tutarında uzun vadeli kredi kullanımı gerçekleştirilmiş, bu şekilde bankacılık sektörü 2007 yılı net kredi kullanım tutarı 5 milyar 607 milyon Dolar olmuştur. Diğer sektörlerin net kredi kullanımı bir önceki yıla göre yüzde 35.3 oranında önemli bir artışla 25 milyar 714 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

2007 yılında *mevduat hesapları*, *Merkez bankası nezdindeki kredi mektuplu döviz tevdiat ve süper döviz hesaplarının* 1 milyar 450 milyon Dolar ve bankacılık kesimindeki mevduatın da 2 milyar 105 milyon Dolar daralması sonucunda toplam net 3 milyar 323 milyon Dolar düşüş göstermiştir.

2005 yılında 17 milyar 847 milyon Dolar artma göstermiş olan Resmi rezervler 2006 yılında 6 milyar 114 milyon Dolar tutarında ve 2007 yılında da 8 milyar 32 milyon Dolar tutarında yükselmiştir. Bankacılık kesiminde gerçekleşen 3 milyar 472 milyon Dolar tutarındaki döviz varlığı artışıyla 2007 yılı toplam rezerv artışı 11 milyar 504 milyon Dolar çıkmıştır.

Ödemeler dengesi 2008 Yılı gelişmeleri

Cari İşlemler Hesabı

Küresel durgunluğun etkilerinin Eylül ayından itibaren iç ve dış talep üzerinde belirgin bir şekilde hissedilmesi ile cari işlemler açığı yılın son çeyrek döneminde önceki yılın aynı dönemine göre hızlı bir düşüş sergilemiştir. 2008 yılı Ağustos ayında yıllık bazda 48.9 milyar Dolara ulaşan cari işlemler açığı yılın tamamı itibariyle 41.9 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Yıl genelinde ihracat hacmi ithalat hacmine göre daha hızlı bir büyüme göstermiş, turizm gelirlerinde gözlemlenen hızlı büyüme sayesinde net ihracatın ekonomik büyümeye olan katkısı yılın ikinci ve üçüncü çeyrek dönemlerinde pozitif olmuştur. 2008 yılında cari işlemler açığının GSYH'ya olan oranında önceki yıla göre önemli bir değişme olmamış ve yüzde 5.65 olarak gerçekleşmiştir.

Emtia (mal) Dış Ticareti

TÜİK verilerine göre 2008 yılında ihracat önceki yıla göre yüzde yüzde 23.1 oranında bir genişlemeyle 132 027 milyar Dolar olarak gerçekleşirken, ithalt hacmi yüzde 18.8 oranında artarak 201 964 milyon Dolara çıkmıştır. TCMB verilerine göre bavul ticareti ve “diğer mallar” dahil ihracatın 140.8 milyar Dolar ve ithalatın da 193.8 milyar Dolar tutarında gerçekleştiği 2008 yılında dış ticaret açığı ihracat hacminin iyalat hacminden daha hızlı büyümesine rağmen, bir önceki yıla göre yüzde 113.3 oranında bir artışla 53.0 milyar Dolara ulaşmıştır.

Hizmetler Ticareti

2008 yılında net turizm gelirlerinde gerçekleşen dikkat çekici boyuttaki artışın etkisiyle bir önceki yıl 13 244 milyon Dolar pozitif bakiye veren hizmetler dış ticareti hesabı 2008 yılında 17 121 milyon Dolar tutarında pozitif bakiye vererek cari açığın düşürülmesinde başta gelen rol oynamıştır. ‘008 yılında net turizm gelirleri bir önceki yıla ilişkin 15 227 milyondan 18 445 milyona çıkarken, inşaat hizmetleri net geliri 759 milyondan 974 milyona yükselmiştir. Hizmetler kapsamında yer alan önemli kalemlerden taşımacılık ile sigorta hizmetleri önceki yılda olduğu gibi 2008 yılında da, biraz daralmakla beraber, negatif bakiye vermişlerdir. Taşımacılık hizmetleri 2008 yılında önceki yıla ilişkin (-) 364 milyondan (-) 134 milyona gerilerken, sigorta hizmetleri net geliri aynı yıllar itibarıyla (-) 899 milyondan (-) 684 milyona gerilemiştir.

Gelir Hesabı

Önceki yılda olduğu gibi Ödemeler Dengesi “gelir hesabı” 2008 yılında da önemli tutarda bir açıkla sonuçlanmıştır. 2007 yılına göre yaklaşık 1.0 milyar Dolar tutarında bir genişlemeyle “gelir hesabı” 2008 yılında 8 milyar 159 milyon Dolar negatif bakiye vermiştir. Gelir hesabı açığındaki artışta temel etken “diğer yatırımlar” başlığı altında izlenen net faiz giderlerinde meydana gelen 1.1 milyar Dolar tutarındaki yükselme olmuştur. 2008 yılında net faiz giderleri 6 milyar 455 milyon Dolar olarak gerçekleşirken, “doğrudan yatırımlar” önceki yıla göre 0.4 milyar dolar tutarında bir artışla (-) 2 milyar 610 milyon Dolar, “portföy yatırımları” ise 0.6 milyar Dolar yükselişle (+) 972 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Cari Transferler

2008 yılında “cari transferler” önceki yıla göre yüzde 5.8 oranında bir daralma ile 2 milyar 113 milyon dolar girişle sonuçlanmıştır. Bu kapsamda yer alan “işçi gelirle-

ri” önceki yıla ilişkin 1 209 milyon Dolardan “ 431 milyon Dolara çıkarken, “genel hükümet” kalemi 809 milyon Dolardan 728 milyon Dolara gerilemiştir.

Sermaye Hareketleri

2008 yılı genelinde cari işlemler hesabı ve “net hara noksan” kalemlerinin toplamından oluşan dış finansman ihtiyacı aşağıda verilen Tablodan görüldüğü üzere 36.5 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Rezerv değişimleri ve IMF kredileri hariç tutulduğunda bu dönemde gerçekleşen net sermaye girişi 42.8 milyar Dolar olmuştur. Bu tutardaki finansmanın sağlanmasında “doğrudan yatırımlar” ve özel sektörün temin ettiği krediler belirleyici rol oynamıştır.

Doğrudan Yatırımlar

2008 yılında 17.7 milyar Doları yurtiçine, 2.6 milyar Dolarlık bölümü de yurtdışına olmak üzere net 15.1 milyar Dolar doğrudan yatırım gerçekleşmiştir. 2008 yılında hizmetler sektörü gayrimenkul ve diğer yatırımlar dahil toplam doğrudan yatırımların yüzde 56.6’sını çekerken, başta ana mtal, gıda-tütün, elektrik üretim ve dağıtımı olmak üzere imalat sanayine yapılan yatırımlar yüzde 22.3 oranında pay almıştır.

Portföy Yatırımları

2008 yılının Ağustos ayından itibaren küresel finansal krizin etkileri hissedilmeye başlanmış, risk primleri yükselirken dış finansman kaynaklarına erişim de zorlanmalar ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler yurtdışı yerleşiklerin DİBS ve hisse senedi satışına yönelmelerine yol açmış ve yurtdışı yerleşikler yılın tamamında 4.8 milyar Dolar tutarında DİBS satışı yapmışlardır. Ocak-Temmuz döneminde yabancıların 3.4 milyar Dolar tutarında hisse senedi almış olmaları Ekim ayından itibaren yapılan satışları telafi etmiş ve yılın genelinde yurtdışı yerleşikler 0.7 milyar Dolar tutarında hisse senedi almışlardır.

2008 yılında Hazine yurtdışında 4.0 milyar Dolar tutarında tahvil ihracı gerçekleştirenken, 3.4 milyar Dolar tutarında geri ödemede bulunmuştur.

Diğer Yatırımlar

Özel sektör kaynaklı uzun vadeli dış kredi kullanımı yılın ilk yarısında artarak sürmüş ancak daha sonra küresel krizin etkisiyle üçüncü çeyrekte yavaşlamaya yüz tutmuş dördüncü çeyrekte ise net geri ödemeye dönmüştür. Kısa vadeli sermaye girişlerinde de benzer bir süreç yaşanmıştır. Uzun vadeli sermaye akımları 2008 yılı genelinde portföy ve doğrudan yatırımlar dışındaki sermaye girişlerinin yüzde

64.1'ini oluşturmuştur. 2008 yılında özel sektör net 22.4 milyar Dolar uzun vadeli, net 1.0 milyar Dolar kısa vadeli gış kredi kullanmıştır.

Hazine 2008 yılında IMF kredi geri ödemelerini sürdürmüş, Mayıs ayında 3.6 milyar Dolar kredi kullanmıştır. Hazinesinin diğer uzun vadeli dış kredi kullanımları 2.4 milyar Dolar geri ödemeleri ise 33.3 milyar Dolar olarak gerçekteşmiştir. Hazine 2008 yılında net 0.7 milyar Dolar tutarında dış kredi kullanmıştır.

Yurt dışında çalışan işçilerin Merkez Bankasında açtıkları uzun vadeli kredi mektuplu tevdiat hesaplarında yıl içinde 1.8 milyar Dolar tutarında çıkış gözlenmiştir. Diğer taraftan yurtdışı yerleşiklerin yurtiçi bankalardaki mevduatlarında 2008 yılı genelinde net 5.2 milyar Dolar artış meydana gelmiştir.

Yukarıda özetlenen gelişmelere bağlı olarak 2008 yılında resmi rezervler 1.1 milyar Dolar tutarında azalma gösterirken, Bankaların Muhabir mevduatları 9.1 milyar Dolar artmıştır.

TABLO.II.9.2.
2008 - 2009 YILLARI
DIŞ FİNANSMAN İHTİYACI VE FİNANSMAN KAYNAKLARI

	2008				2008	2009				2009
	I	II	III	IV		I	II	III	IV	
1. Cari İşlemler Dengesi	-12,4	-15,6	-8,0	-6,0	-41,9	-1,9	-5,3	-1,9	-4,7	-13,9
2, Net Hata Noksan	1,3	2,9	0,1	7,1	5,7	5,3	1,3	-1,1	2,9	8,4
I, Top, Finansman İhtiyacı (=1+2)	-11,0	-18,5	-8,0	1,2	-36,3	3,4	-4,0	-3,1	-1,8	-5,4
II, Toplam Finansman (=1+2+3)	11,0	18,5	8,0	-1,2	36,3	-3,4	4,0	3,1	1,8	5,4
1, Sermaye Hareketleri (net)	11,1	22,1	11,3	-1,8	42,6	-4,5	1,4	3,1	0,1	0,2
Doğrudan Yatırımlar (net)	3,8	4,8	3,4	3,8	15,7	,1	1,5	1,8	0,6	6,0
Portföy Yatırımları (net)	-1,3	3,0	-1,2	-5,5	-5,0	-3,1	2,7	1,2	-0,6	0,2
Genel Hükümetin tahvil İhracı	-0,9	0,5	1,5	-0,5	0,6	1,0	0,5	0,4	0,0	1,8
Yabancıların Türkiye'de Menkul Kıymet Alımı	0,0	2,3	-1,6	-5,2	-4,4	-3,1	2,2	1,6	0,3	1,1
Yerleşiklerin Yurt Dışında Menkul Kıymet Alımı	-0,5	0,1	-1,1	0,2	-1,3	-1,1	0,0	-0,8	-0,9	-2,7
Kredi Kullanımı (IMF kredileri hariç, net)	10,1	15,2	10,2	-5,6	30,0	-4,7	-6,1	-3,1	0,7	-13,2
Genel Hükümet	0,2	0,2	0,8	0,6	1,7	0,3	-0,3	1,6	0,0	1,6
Bankalar	1,4	1,7	2,8	-2,9	3,0	-2,4	-2,7	-1,2	2,3	-4,1
Uzun Vade	1,9	0,8	0,8	-2,8	0,7	-0,8	-1,1	0,0	0,7	-1,3
Kısa Vade	-0,5	0,9	2,1	-0,1	2,3	-1,6	-1,6	-1,2	1,6	-2,8
Diğer Sektörler	8,5	13,3	6,6	-3,2	25,2	-2,6	-3,1	-3,4	-1,5	-10,6
Uzun Vade	7,0	9,6	5,6	0,6	22,7	-1,9	-2,0	-3,4	-1,9	-9,3
Kısa Vade	0,1	0,5	0,3	0,0	0,9	0,1	-0,3	0,2	-0,2	-0,2
Ticari Krediler	1,5	3,2	0,7	-3,	1,6	-0,8	-0,8	-0,1	0,6	-1,2
Mevduat	0,9	2,9	1,6	-2,0	3,4	1,2	3,7	1,8	0,3	7,1
Merkez Bankası	-0,3	-0,3	-0,7	-0,4	-1,8	-0,2	-0,2	-0,4	-0,1	-0,9
Bankalar	1,2	3,2	2,3	-1,6	5,2	1,4	3,9	2,2	0,5	8,0
Diğer	-2,4	-3,8	-2,8	7,5	-1,5	0,0	-0,4	1,4	-1,0	0,1
2, IMF Kredileri	-0,5	3,2	-0,4	-0,5	1,7	-0,7	0,0	0,0	0,0	-0,7
Merkez Bankası	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Genel Hükümet	-0,5	3,2	-0,4	-0,5	1,7	-0,7	0,0	0,0	0,0	-0,7
3, Rezerv Değişimi (- artış)	0,4	-6,7	-2,9	1,2	-8,0	1,7	2,6	-0,1	1,7	5,9
Bankalar muhabir Mevcudu	0,5	-6,4	0,9	-4,1	-9,1	0,5	-0,6	3,7	2,4	6,0
Resmi Rezervler	-0,1	-0,3	-3,8	5,3	1,1	1,3	3,2	-3,8	-0,8	-0,1

Kaynak : TCMB

II.9.1. ÖDEMELER DENGESİ 2009 YILI GELİŞMELERİ

İç tasarruf eğiliminin yetersizliği nedeniyle özellikle yatırım hacminin ve gelişme hızının yüksek olduğu dönemlerde belirginleşen ve yapısal sorun niteliği kazanan ödemeler dengesi cari işlemler hesabı açığında ekonomik krizin dış ticaret hacmi üzerindeki daraltıcı etkisi nedeniyle 2009 yılında önemli ancak yüzeysel bir daralma gözlenmiştir.

II.9.1.1. Cari İşlemler Hesabı

Küresel krizin 2008 yılı sonbaharından itibaren özellikle dış talebi kısarak ekonomiye yansımaları yatırım ve özel tüketim talebini olumsuz etkilemiş ve reel ekonomide 2009 yılının ilk çeyrek döneminde rekor düzeyde bir küçülmeye yol açmıştır. Talep azalması, dış finansman olanaklarında yaşanan sıkışıklığında etkisiyle ithalat hacminde, ihracat hacmindeki daralmadan da daha keskin bir küçülmeye neden olmuştur. Dolayısıyla ihracatın ithalatı karşılama oranında belirgin bir yükselme ve dış ticaret açığında önemli bir daralma meydana gelmiştir. Bu şekilde 2009 yılında dış ticaret açığında meydana gelen 28.3 milyar Dolar tutarındaki daralma “cari işlemler hesabı”na aynen yansımış ve cari açık anılan yılda, bir önceki yıla göre yüzde 67 oranında keskin bir azalmayla, 41 milyar 947 milyon Dolardan 13 milyar 854 milyon Dolara gerilemiştir.

Emtia (mal) Dış Ticareti

Küresel krizin dış talebi baskılaması sonucu ihracat hacminde 2008 yılının son çeyrek döneminden itibaren başlayan ve 2009 yılı sonlarına kadar devam eden bir daralma süreci başlamış ve TÜİK verilerine göre 2009 yılında ihracat hacmi önceki yıla göre yüzde 22.6 oranında bir küçülmeye 102 milyar 165 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalat hacmi ise ihracat hacmi düşüşüne, yatırım ve iç tüketim talebindeki daralmaya bağlı olarak daha keskin bir gerileme sergileyerek önceki yıla göre yüzde 30.3 oranında bir düşüşle 140 milyar 775 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

TCMB verilerine göre bavul ticareti ve “diğer mallar” dahil ihracatın 109.6 milyar Dolar ve ithalatın da 134.5 milyar Dolar tutarında gerçekleştiği 2009 yılında dış ticaret açığı ihracat hacminin ithalat hacminden daha yavaş daralmasının da etkisiyle, bir önceki yıla göre yüzde 53.1 oranında bir önemli azalmayla 24.8 milyar Dolara gerilemiştir..

Hizmetler Ticareti

2009 yılında hizmetler ticareti kapsamındaki en önemli kalem olan net turizm gelirlerinde gözlemlenen 1.3 milyar Dolar tutarındaki azalma hizmetler ticaretinde yıl genelinde bir önceki yıla göre meydana gelen 0.7 milyar Dolarlık gerilemede temel etken olmuştur. Diğer önemli kalem olan taşımacılık hizmetlerinde 2008 yılında 134 milyon Dolar açık verilmişken, 2009 yılında navlun giderlerindeki hacimden ve fiyattan kaynaklanan düşme nedeniyle 1 milyar 130 milyon Dolar fazla sağlanmıştır. 2009 yılında hizmetler ticareti kapsamında “inşa hizmetleri” ve “diğer hizmetler” kalemlerinde gelir fazlası gözlemlenirken kapsamda yer alan diğer kalemlerde, yukarıda verilen Tablodan görüleceği üzere, önceki yıldan fazla sapmayan gider fazlaları meydana gelmiştir.

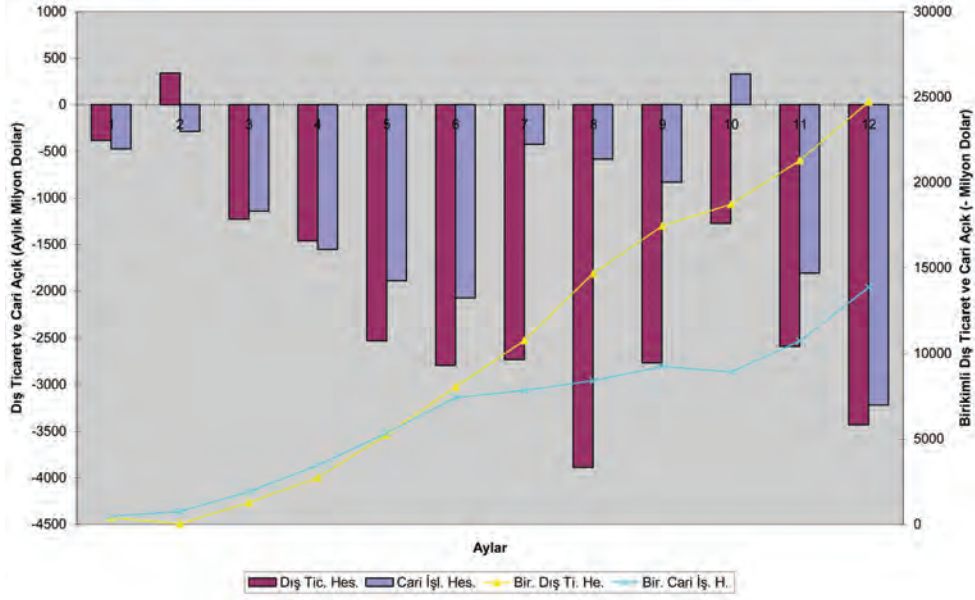
Gelir Hesabı

Önceki yıllarda olduğu gibi Ödemeler Dengesi “gelir hesabı”, bir önceki yıla göre sınırlı bir azalma göstermekle beraber, 2009 yılında da önemli tutarda bir açlıkla sonuçlanmıştır. 2008 yılına göre yaklaşık 0.5 milyar Dolar tutarında bir düşüşle “gelir hesabı” 2009 yılında 8 milyar 159 milyon Dolar negatif bakiye vermiştir. Küresel sermaye hareketlerinin yavaşlamasıyla birlikte 2009 yılı genelinde portföy yatırımları gelir ve giderlerinde gerileme gözlemlenmiş, yurtiçine doğrudan yatırımlar kaynaklı kar transferlerinde de, yılın üçüncü çeyrek dönemi dışında belirgin ölçüde düşüş meydana gelmiştir. Diğer taraftan kamu ve bankacılık sektörleri ile diğer özel sektörün dış borçlara ve yurtdışı yerleşiklere ait mevduatlara ödemiş olduğu faizler de özellikle yılın son çeyreğinde ciddi biçimde, 1 milyar 232 milyon Dolar tutarında, düşmüştür.

Cari transferler

Bu kapsamda yer alan işçi gelirlerinde bir önceki yıla göre 0.5 milyar Dolar tutarında düşüş meydana gelmiştir. Buna karşılık yurt dışından yapılan “resmi transferler”de ve yurt dışında yerleşik kişilerle gerçekleştirilen sigorta ve reasürans işlemlerini kapsayan “diğer transferler”de artış gözlemlenmiştir. Bu gelişmeler sonucu 2009 yılında cari transferler hesabı 2008 yılına ilişkin 2 milyar 113 milyon Dolar pozitif bakiye tutarından (+) 2 milyar 288 milyon Dolar düzeyine çıkmıştır.

2009 YILI AYLAR İTİBARIYLA VE BİRİKİMLİ DİŞ TİCARET AÇIĞI VE CARİ İŞLEMLER HESABI AÇIĞI (Milyon Dolar)

II.9.1.2. Sermaye Hareketleri

2008 yılının son ve 2009 yılının ilk çeyrek dönemlerinde net çıkış gözlenen sermaye hareketlerinde yılın ikinci çeyreğinden itibaren giriş yönlü eğilim hakim olmuştur. Sermaye girişleri 2009 yılı son çeyreğinde yavaşlamıştır. Yıl genelinde doğrudan yatırımlar sınırlı biçimde gerçekleşmiş, portföy yatırımları cüzi düzeyde (+) 0.2 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında finans hesaplarında gerçekleşen net sermaye girişi önceki yıla göre yüzde 85.3 oranında dramatik bir azalmayla 5 milyar 324 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Doğrudan yatırımlar

Doğrudan yatırımlar kalemi altında, Türkiye'deki yabancı sermayeli şirketlerin yurtdışındaki ortaklarından kullandıkları kredileri ve yurtdışında yerleşik kişilerin Türkiye'de gerçekleştirdikleri gayrimenkul alımlarını da içeren net yatırımları toplamı,

2008 yılında 18 milyar 269 milyon Dolar olarak gerçekleşmişken, 2009 yılında keskin bir düşüşle 7 milyar 660 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu kapsamda yurtdışında yerleşik kişilerin Türkiye’de gerçekleştirdikleri gayrimenkul alımları önceki yıla ilişkin 2 937 milyon Dolarsan 1 820 milyon Dolara gerilemiştir. Yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışında yapmış oldukları yatırımlar ise 2008 yılına ilişkin 2 549 milyon Dolar düzeyinden 2009 yılında 1 553 milyon Dolara gerilemiştir.

Doğrudan yatırımlar kapsamında 2009 yılında gerçekleşen net sermaye girişi önceki yıla göre yüzde 61.7 oranında bir daralmayla 6 milyar 107 milyon Dolar olmuştur.

Portföy yatırımları

2008 yılında net 5 046 milyon Dolar net çıkış olan portföy yatırımlarında 2009 yılında net 198 milyon Dolar giriş gözlemlenmiştir.

Varlıklar başlığı altında yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışında menkul kıymet alım - satımları ile ilgili olarak, 2008 yılında 1 milyar 276 milyon Dolar tutarında ve 2009 yılında da net 2 milyar 740 milyon Dolar tutarında alım gerçekleşmiştir.

Yükümlülükler başlığı altında 2009 yılında, Genel Hükümet yurtdışında net 1 milyar 820 milyon Dolar tutarında borçlanma yapmıştır. Bu tutar 2008 yılında 587 milyon Dolar düzeyinde oluşmuştu. Diğer taraftan yurtdışında yerleşik kişiler 2009 yılında net 2 milyar 827 milyon Dolar tutarında hisse senedi alımı gerçekleştirirken DİBS piyasasında net 1 milyar 709 milyon Dolar tutarında satım yapmışlardır.

Diğer Yatırımlar

Ticari ve diğer krediler ile mevduatlardan oluşan bu kalemde 2008 yılında 24 milyar 574 milyon Dolar net giriş gerçekleşmişken, 2009 yılında 870 milyon Dolar net çıkış olmuştur.

Varlıklar başlığı altında, ticari kredilerde 2008 yılında ihracat karşılığı yurtdışına açılan kredilerle ilgili olarak bir önceki yıl yurtdışı yerleşiklerce 1 723 milyon Dolar tutarında net kredi geri ödemesi yapılmış iken 2009 yılında net 1.4 milyar Dolar tutarında kredi açılmıştır. 2009 yılında yurt dışı yerleşiklere 490 milyon Dolar kredi açılmıştır.

Bankaların yurtdışı muhabirleri nezdindeki döviz mevcutları 2008 yılında 9 milyar 65 milyon Dolar düzeyinde önemli bir artış sergilemişken, 2009 yılında 6 054 milyon Dolar azalmıştır.

Yükümlülükler başlığı altında, ticari krediler kaleminde 2009 yılında net 1 153 milyon Dolar geri ödeme yapılmıştır.

Krediler kalemi incelendiğinde ise Genel Hükümetin IMF'ye 680 milyon Dolar tutarında geri ödeme gerçekleştirdiği gözlemlenmiştir. 2009 yılında genel hükümet yurtdışı piyasalar ve diğer uluslar arası kuruluşlardan net 928 milyon Dolar tutarımda kredi kullanmıştır.

Yurtdışından sağlanmış olan kredilerle ilgili olarak 2009 yılında bankacılık sektörü 4 140 milyon Dolar, diğer sektörler 9 674 milyon Dolar net geri ödeme gerçekleştirmişlerdir.

Yurtdışında yerleşik kişilerce Merkez bankasında ve yurtiçinde yerleşik bankalarda tutulan mevduat hesaplarında 2008 yılında 3 387 milyon Dolar tutarında net giriş kaydedilmişken 2009 yılında bu tutar giriş yüzde 108.5 oranında artarak 7 milyar 62 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Rezerv varlıklarda 2008 yılında 1 milyar 57 milyon Dolar tutarında azalış görülmüşken, 2008 yılında 111 milyon Dolar artış meydana gelmiştir.

2009 yılı genelinde cari işlemler hesabı ve "net hata noksan" kalemlerinin toplamından oluşan dış finansman ihtiyacı yukarıda verilen Tablodan (Tablo.II.9.2.) görüldüğü üzere 5.4 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Rezerv değişimleri ve IMF kredileri hariç tutulduğunda bu dönemde gerçekleşen net sermaye girişi sadece 0.2 milyar Dolar olmuştur. Finansman ihtiyacının hemen tamamı bankacılık kesiminin yurtdışı muhabirleri mevduatındaki döviz varlıklarında meydana gelen azalma ile (6 milyar 54 milyon Dolar) karşılanmıştır.

TABLO. II.9.3.
ÖDEMELER DENGESİ

(Milyon ABD Dolar)						
		2005	2006	2007	2008	2009
I -	CARİ İŞLEMLER HESABI	-22198	-32193	-38311	-41946	-13853
	Mal, Hizmet ve Gelir Dengesi(A+B+C)	-23652	-34101	-40554	-44059	-16141
	Mal ve Hizmet Dengesi (A+B)	-17813	-27445	-33451	-35900	-8474
A.	DIŞ TİCARET DENGESİ	-33080	-41057	-46795	-53021	-24845
	Toplam Mal İhracatı	78365	93612	115361	140800	109646
	Toplam Mal İthalatı	-111445	-134669	-162156	-193821	-134491
1.	Genel Mal Ticareti	-29206	-37549	-42277	-51406	-27513
1.1.	İhracat f.o.b.	77847	92537	113865	136314	104616
1.1.1.	İhracat f.o.b.	73476	85535	107272	132028	102139
1.1.2.	Bavul Ticareti	3473	6408	6002	6200	4783
1.1.3.	Uyarlama: Diğer Mallar	898	594	591	-1914	-2306
1.2.	İthalat f.o.b.	-107053	-130086	-156142	-187720	-132129
1.2.1.	İthalat c.i.f.	-116774	-139576	-170063	-201964	-140869
1.2.2.	Uyarlama: Navlun ve Sigorta	6899	6792	9960	11060	8011
1.2.3.	Uyarlama: Diğer Mallar	2822	2698	3961	3184	729
2.	Parasal Olmayan Altın (net)	-3754	-3345	-4354	-1365	3007
3.	Limanlarda Sağlanan Mallar	-120	-163	-164	-250	-339
B.	HİZMETLER DENGESİ	15267	13612	13344	17121	16371
	Gelir	26763	25549	28930	34824	32944
	Gider	-11496	-11937	-15586	-17703	-16573
1.	Taşımacılık	60	367	-364	-134	1130
	Gelir	4920	4972	6541	7793	7491
	Gider	-4860	-4605	-6905	-7927	-6361
2.	Turizm	15280	14110	15227	18445	17103
	Gelir	18152	16853	18487	21951	21250
	Gider	-2872	-2743	-3260	-3506	-4147

ÖDEMELER DENGESİ		Yıllar				
		2005	2006	2007	2008	2009
3.	İnşaat Hizmetleri	874	879	759	974	1090
	Gelir	874	879	759	974	1090
	Gider	0	0	0	0	0
4.	Sigorta Hizmetleri	-618	-899	-684	-547	
	Gelir		522	645	752	666
	Gider		-1140	-1544	-1436	-1213
5.	Finansal Hizmetler	-41	-247	-228	-137	-362
6.	Diğer Ticari Hizmetler	-200	-434	-821	-1287	-1484
7.	Resmi Hizmetler	-874	-920	-733	-778	-846
8.	Diğer Hizmetler	168	475	403	722	287
C.	GELİR DENGESİ	-5839	-6656	-7103	-8159	-7667
	Gelir	3644	4418	6423	6889	5160
	Gider	-9483	-11074	-13526	-15048	-12827
1.	Ücret Ödemeleri	-60	-72	-67	-66	-105
2.	Yatırım Geliri	-5779	-6584	-7036	-8093	-7562
	Gelir	3608	4383	6384	6844	5124
	Gider	-9387	-10967	-13420	-14937	-12686
2.1.	Doğrudan Yatırımlar	-850	-1053	-2100	-2610	-2266
	Gelir	201	129	108	327	178
	Gider	-1051	-1182	-2208	-2937	-2444
2.2.	Portföy Yatırımları	-924	-662	383	972	267
	Gelir	2402	2801	4118	4495	3261
	Gider	-3326	-3463	-3735	-3523	-2994
2.3.	Diğer Yatırımlar	-4005	-4869	-5319	-6455	-5563
2.3.1.	Faiz Geliri	1005	1453	2158	2022	1685
2.3.2.	Faiz Gideri	-5010	-6322	-7477	-8477	-7248
2.3.2.1.	<u>Uzun Vade</u>	-4457	-5516	-6783	-7835	-6708
2.3.2.2.	<u>Kısa Vade</u>	-553	-806	-694	-642	-540
D.	CARİ TRANSFERLER	1454	1908	2243	2113	2288

ÖDEMELER DENGESİ		Yıllar				
		2005	2006	2007	2008	2009
1.	Genel Hükümet	603	621	809	728	1190
2.	Diğer Sektörler	851	1287	1434	1385	1098
2.1.	İşçi Gelirleri	851	1111	1209	1431	934
2.2.	Diğer Transferler	176	225	-46	164	
II -	SERMayE VE FİNANS HESAPL.	19460	32064	36692	36305	5324
A.	SERMayE HESABI	0	0	0	0	0
B.	FİNANS HESAPLARI	19460	32064	36692	36305	5324
1.	Doğrudan Yatırımlar	8967	19261	19941	15720	6107
1.1.	Yurtdışında	-1064	-924	-2106	-2549	-1553
1.2.	Yurtiçinde	10031	20185	22047	18269	7660
1.2.1.	Sermaye	8134	16982	18394	14698	5693
1.2.2.	Diğer Sermaye (Net)	56	281	727	634	147
1.2.3.	Gayrimenkul (Net)	1841	2922	2926	2937	1820
2.	Portföy Yatırımları	13437	7373	717	-5046	198
2.1.	Varlıklar	-1233	-4029	-2063	-1276	-2740
2.2.	Yükümlülükler	14670	11402	2780	-3770	2938
2.2.1.	Hisse Senetleri	5669	1939	5138	716	2827
2.2.2.	<u>Borç Senetleri</u>	9001	9463	-2358	-4486	111
2.2.2.2.	Genel Hükümet	9351	9463	-2358	-4486	111
2.2.2.2.1.	Yurtiçi	5934	6129	-3281	-5073	-1709
2.2.2.2.2.	Yurtdışı	3417	3334	923	587	1820
2.2.2.3.	Bankalar	-350	0	0	0	0
3.	Diğer Yatırımlar	14903	11544	24066	24574	-870
3.1.	Varlıklar	-578	-13437	-4853	-10935	4164
3.1.1.	Ticari Krediler	-413	-2419	-1466	1723	-1400
3.1.2.	Krediler	177	-725	139	-97	-490
3.1.3.	Bankaların Döviz Varlıkları	-342	-10293	-3526	-9065	6054
3.1.4.	Diğer Varlıklar	0	0	0	-3496	0
3.2.	Yükümlülükler	15481	24981	28919	35509	-5034
3.2.1.	<u>Ticari Krediler</u>	3074	674	4231	1565	-1153

ÖDEMELER DENGESİ		Yıllar				
		2005	2006	2007	2008	2009
3.2.1.1.	Uzun Vade	60	56	119	173	-117
3.2.1.2.	Kısa Vade	3014	618	4112	1392	-1036
3.2.2.	<u>Krediler</u>	11605	19403	27659	30138	-12886
3.2.2.1.	Merkez Bankası	-2881	0	0	0	0
3.2.2.2.	Genel Hükümet	-4637	-5223	-3901	3443	928
3.2.2.2.1.	Uluslar. Para Fonu Kredileri	-2472	-4511	-3983	1701	-680
3.2.2.2.2.	Uzun Vade	-2165	-712	82	1742	1608
3.2.2.2.2.1	Kullanım	1105	2459	3423	5234	4833
3.2.2.2.2.2	Geri Ödeme	-3270	-3171	-3341	-3492	-3225
3.2.2.2.3.	Kısa Vade	0	0	0	0	0
3.2.2.3.	Bankalar	9248	5814	5609	3017	-4140
3.2.2.3.1.	Uzun Vade	6544	9766	7272	694	-1340
3.2.2.3.2.	Kısa Vade	2704	-3952	-1663	2323	-2800
3.2.2.4.	Diğer Sektörler	9875	18812	25951	23678	-9674
3.2.2.4.1.	Uzun Vade	9508	18317	25737	22744	-9453
3.2.2.4.2.	Kısa Vade	367	495	214	934	-221
3.2.3.	<u>Mevduatlar</u>	489	4622	-3323	3387	7062
3.2.3.1.	Merkez Bankası	-787	-1268	-1450	-1791	-901
3.2.3.2.	Bankalar	1276	5890	-1873	5178	7963
3.2.4.	<u>Diğer Yükümlülükler</u>	313	282	352	419	1943
4.	Rezerv Varlıklar	-17847	-6114	-8032	1057	-111
4.2.	Resmi Rezervler	-17847	-6114	-8032	1057	-111
4.2.1.	Döviz Varlıkları	-2327	-91	-3481	-889	-2898
4.2.2.	Menkul Kıymetler	-15520	-6023	-4551	1946	2787
III -	NET HATA NOKSAN	2738	129	1619	5641	8529

Kaynak : TCMB

II.9.2. ÖDEMELER DENGESİ ALANINDA 2010 YILI GELİŞMELERİ

II.9.2.1. Cari İşlemler Hesabı

Yaşanan derin ekonomik daralma sürecinde bir önceki yıla ilişkin 41.9 milyar Dolar seviyesinden 2009 yılında keskin bir daralmayla 13.9 milyar Dolar düzeyine gerileyen “cari işlemler hesabı” açığı geçen yılın son çeyrek döneminde ekonomide gözlenmeye başlanan toparlanma hareketi ile yeniden hızlı bir genişleme dönemine girmiştir. 2009 yılı ilk yarısında 7 milyar 983 milyon Dolar olarak gerçekleşen “cari işlemler hesabı açığı” bu yılın Ocak – Haziran döneminde yüzde 181.0 oranında artışla 20 milyar 743 milyon Dolara yükselmiştir.

Cari işlemler hesabında, dış dengede 2010 yılı ilk yarısında meydana gelen bu bozulma hemen tümüyle dış ticaret açığında yaşanan büyümeden kaynaklanmıştır. Bu dönemde cari işlemler hesabı açığında meydana gelen büyüme 13 milyar 360 milyon Dolar olmuşken, dış ticaret açığındaki genişleme 12 milyar 745 milyon Dolar olmuştur.

Temmuz 2009 – Haziran 2010 dönemini kapsayan son bir yıllık sürede ise “cari işlemler hesabı” açığı 27 milyar 213 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Dış Ticaret Hesabı

Ödemeler dengesi verilerine göre 2010 yılı Ocak-Haziran döneminde dış ticaret hesabı 2009 yılının aynı dönemine göre yüzde 157.7 oranında önemli bir genişlemeye 20 milyar 823 milyon Dolar açıkla kapanmıştır. Bu olumsuz gelişmede yine ithalat tutarı artış hızının, ihracat tutarı artış hızının üstünde gerçekleşmesi temel etken olmuştur. Önceki yılın aynı dönemine göre 2010 yılı ilk yarısında toplam mal ihracatı (FOB) yüzde 14.9 oranında büyüme gösterirken, toplam ithalat tutarı (CIF) yüzde 33.6 oranında büyümüştür. Dış ticaret dengesindeki bozulmada bavul ticaretinde meydana gelen artış oranının yüzde 12.8 oranında artması ile parasal olmayan altın kaleminden kaynaklanan net girişlerin, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 60.9 oranında azalış göstererek 1 milyar 381 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmesi de rol oynamıştır.

Hizmetler Hesabı

2010 yılı ilk yarısında hizmetler hesabında önceki yılın aynı dönemine göre 730 milyon Dolar tutarında ‘fazla’ azalması meydana gelmiştir. Bu azalmaya net turizm gelirlerinde, yurtdışı inşaat hizmetleri net gelirlerinde meydana gelen azalışlar ve taşımacılık ile sigorta hizmetlerindeki net çıkışlardaki artışlar neden olmuştur.

2010 yılının Ocak – Haziran döneminde önceki yılın aynı dönemine göre turizm gelirleri yüzde 3.9 oranında artarak 6 972 milyon Dolar olurken, turizm giderleri yüzde 17.8 oranında bir yükselmeye 2 160 milyon Dolar olarak gerçekleşmiş ve net turizm gelirleri önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1.3 oranında gerilemeyle 4 812 milyon Dolar olmuştur.

2009 yılının ilk yarısında 100 milyon Dolar fazla veren “taşımacılık” sektörü 2010 yılının aynı döneminde 103 milyon Dolar açık vermiştir. Sözkonusu dönemler itibarıyla inşaat hizmetleri gelir fazlasında 111 milyon Dolar tutarında azalış olurken, sigorta hizmetleri açığı önceki yıla göre yüzde 18.3 oranında bir genişlemeyle 295 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Bu gelişmeler sonucunda hizmetler hesabı bu yılın ilk yarısında önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 17.9 oranında daralmayla 3 338 milyon Dolar fazla vermiştir.

Gelir Hesabı

‘Ücret ödemeleri’ ve ‘yatırım geliri’ kalemlerinden oluşan ödemeler dengesi “gelir hesabı” 2010 yılı ilk yarısında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 10.3 oranında bir daralmayla 3 milyar 851 milyon Dolar tutarında net çıkışla sonuçlanmıştır. “Yatırım geliri” kaleminin alt başlıklarını oluşturan “doğrudan yatırımlar”, “portföy yatırımları” ve faizlerden oluşan “diğer yatırımlar”da 2010 yılı Ocak-Haziran döneminde gerçekleşen net çıkışlar sırasıyla 1 milyar 142 milyon Dolar, 241 milyon Dolar ve 2 milyar 411 milyon

2010 yılı Ocak – Haziran döneminde uzun ve kısa vadeli kredilere ilişkin faiz giderleri, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 26.8 oranında azalmış ve 2 milyar 872 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Cari transferler

“CARİ transferler” kalemi 2010 yılının ilk yarısında geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 35.6 oranında azalarak 593 milyon Dolar net girişle sonuçlanmıştır. Bu kapsamda yer alan “Genel hükümet” kalemi 199 milyon Dolar, “diğer sektörler” kalemi altında yer alan “işçi gelirleri” kalemi 353 milyon Dolar giriş kaydetmiştir.

II.9.2.2. Sermaye ve Finans Hesapları

“Finans hesapları”nda 2009 yılı Ocak – haziran döneminde 671 milyon Dolar giriş olmuşken bu yılın aynı döneminde keskin bir artışla 21 milyar 585 milyon Dolar giriş kaydedilmiştir. Bu dönemde sermaye ve finans hesapları çerçevesinde gözlemlenen gelişmeler aşağıda özet halinde verilmektedir.

Doğrudan Yatırımlar

Bu kapsamda yabancı sermayeli şirketlerin yurt dışındaki ortaklarından kullandıkları kredileri ve yurt dışında yerleşik kişilerin Türkiye’de gerçekleştirdikleri gayrimenkul alımlarını da içeren ‘yurt dışında yerleşik kişilerin yurt içinde yaptıkları net yatırımlar’ 2009 yılının Ocak – Haziran döneminde 4 270 milyon Dolar olarak gerçekleşmişken, bu tutar 2010 yılının aynı döneminde yüzde 24.5 oranında dikkat çekici bir daralma ile 3 milyar 222 milyon Dolara düşmüştür. Yurt dışında yerleşiklerin 2010 yılının ilk yarısında Türkiye’de gerçekleştirdikleri net gayrimenkul alımları geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 83.2 oranında bir artışla 1 422 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’deki yabancı sermayeli şirketlerin yurtdışındaki ortaklarından kullandıkları kredilerle ilgili olarak 166 milyon Dolar net kredi kullanımını gerçekleştirmiştir.

Aynı dönemde yurt içinde yerleşik kişilerin yurt dışında yaptıkları net yatırımlar 949 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Bu şekilde doğrudan yatırımlar kaleminde gerçekleşen net girişler, 2009 yılı Ocak – Haziran dönemine göre yüzde 34.3 oranında bir azalmayla 2 milyar 273 milyon Dolara gerilemiştir.

Portföy Yatırımları

2009 yılının ilk yarısında 5 milyar 993 milyon Dolar net sermaye çıkışının gerçekleştiği “portföy yatırımları”nda 2010 yılının aynı döneminde 6 milyar 765 milyon Dolar net sermaye girişi gerçekleşmiştir.

‘Varlıklar’ başlığı altında yurt içinde yerleşik kişilerin yurt dışında menkul değer alım satımları ile ilgili olarak, 2009 yılı Ocak – Haziran döneminde 1 026 milyon Dolarını bulan net alımlar 2010 yılının aynı döneminde önemli bir düşüşle 920 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

‘Yükümlülükler’ bölümünde, yurt dışında ihraç edilmiş tahvillerle ilgili olarak, Genel Hükümet, Ocak – Haziran 2010 döneminde 1 248 milyon Dolar tutarında ana para geri ödemesinde bulunarak ve 2 milyar 396 milyon Dolar tutarında net borçlanma gerçekleştirmiştir.

2010 yılı Ocak –Haziran döneminde yurt dışında yerleşik kişilerce, hisse senedi piyasasında 751 milyon Dolar tutarında net alım gerçekleştirmişlerdir. Yurtdışı yerleşik kişilerce bu yılın ilk yarısında ‘DİBS’ piyasasında ise net 4 milyar 538 milyon Dolar tutarında alım gerçekleştirilmiştir.

Diğer Yatırımlar

Ticari ve nakit krediler ile mevduatlardan oluşan bu kalemden 2009 yılı ilk yarısında 6 milyar 817 milyon Dolar tutarında net çıkış gerçekleşmişken, bu yılın aynı döneminde çok dikkat çekici bir istikamet değişikliği ile 18 milyar 645 milyon Dolar tutarında net giriş gözlenmiştir...

Varlıklar

Ticari kredilerde, ihracat karşılığı yurt dışına açılan kredilerle ilgili olarak, bu yılın Ocak - Haziran döneminde 342 milyon Dolar tutarında net kredi geri ödemesi gerçekleşmiştir. Geçen yılın aynı döneminde net kredi geri ödemeleri 38 milyon Dolar olarak gerçekleşmişti.

Diğer taraftan nakit kredilerde 2009 ve 2010 yılları ilk yarılarında yurtdışında yerleşik kişilere sırasıyla 632 milyon Dolar ve 306 milyon Dolar tutarında net kredi açılmıştır.

'Bankaların yurtdışı muhabirleri nezdindeki döviz varlıkları' 2009 yılı ilk yarısında 115 milyon Dolar artış gösterirken, bu yılın aynı döneminde 7 milyar 549 milyon Dolar azalma göstermiştir.

Yükümlülükler

2009 yılının ilk yarısında 7 962 milyon Dolar azalışın olduğu yükümlülükler kaleminde bu yılın aynı döneminde çok keskin bir genişlemeyle 10 milyar 736 milyon Dolar artış meydana gelmiştir.

İthalat karşılığı sağlanan 'ticari krediler' kaleminde 2009 yılı ilk yarısında 1 603 milyon Dolar net geri ödeme gerçekleşmişken, bu yılın aynı döneminde 441 milyon Dolar net kullanım gerçekleşmiştir.

IMF kredileri ile ilgili olarak Genel Hükümet, 2010 yılı Ocak - Haziran döneminde 678 milyon Dolar net kredi geri ödemesinde bulunmuş, aynı dönemde yurt dışı piyasalar ve diğer uluslar arası kuruluşlardan sağlanan uzun vadeli kredilerle ilgili olarak 1 milyar 583 milyon Dolar tutarında net kullanım gerçekleştirmiştir. Bankacılık sektörünün yurt dışından sağladığı kredilerle ilgili olarak geçen yılın aynı döneminde 5 milyar 134 milyon Dolar geri ödeme ulunmuş olan

Bankacılık sektörü bu yılın Ocak - Haziran döneminde 3 milyar 288 milyon Dolar net kullanım gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda yer alan "Diğer sektörler" ise 2009 yılı Ocak - Haziran döneminde net 3 milyar 864 milyon Dolar geri ödeme yapmış-

ken, bu yılın aynı döneminde yapılan geri ödeme tutarı net 4 milyar 553 milyon Dolara yükselmiştir.

Yurt dışı yerleşiklerce Merkez Bankası ve yurtiçinde diğer bankalarda tutulan mevduatlar kaleminde geçen yılın ilk yarısında 3 070 milyon Dolar net giriş gerçekleşmişken, bu yılın aynı döneminde 10 milyar 441milyon Dolar tutarında net artış gerçekleşmiştir. Bu yılın ilk yarısında yurtdışı bankaların yurtiçinde tuttukları net mevduat tutarı 10 milyar 36 milyon Dolar tutarında artış göstermiştir.

Rezerv Varlıklar

Rezerv varlıklar kapsamında yer alan resmi rezervler, 2009 yılı ilk yarısında 4 430 milyon Dolar azalmışken, bu yılın aynı döneminde 6 milyar 98 milyon Dolar artış göstermiştir.

TABLO.II.9.4.
ÖDEMELER DENGESİ
(Milyon Dolar)

		2009	2010
		Ocak-Haziran	Ocak-Haziran
I -	CARİ İŞLEMLER HESABI	-7.383	-20.743
	Mal, Hizmet ve Gelir Dengesi(A+B+C)	-8.304	-21.336
	Mal ve Hizmet Dengesi (A+B)-4.010	-17.485	
A.	DIŞ TİCARET DENGESİ	-8.078	-20.823
	Toplam Mal İhracatı	51.398	58.506
	Toplam Mal İthalatı	-59.476	-79.329
1.	Genel Mal Ticareti	-11.479	-22.002
1.1.	<u>İhracat f.o.b.</u>	47.409	56.550
1.1.1.	İhracat f.o.b.	47.723	54.822
1.1.2.	Bavul Ticareti	2.415	2.724
1.1.3.	Uyarlama: Diğer Mallar	-2.729	-996
1.2.	<u>İthalat f.o.b.</u>	-58.888	-78.552
1.2.1.	İthalat c.i.f.	-62.367	-83.323
1.2.2.	Uyarlama: Navlun ve Sigorta	3.551	5.062

		2009	2010
		Ocak-Haziran	Ocak-Haziran
1.2.3.	Uyarlama: Diğer Mallar	-72	-291
2.	Parasal Olmayan Altın (net)	3.562	1.391
3.	Limanlarda Sağlanan Mallar	-161	-212
B.	HİZMETLER DENGESİ	4.068	3.338
	Gelir	11.631	12.313
	Gider	-7.563	-8.975
1.	Taşımacılık	100	-103
2.	Turizm	4.876	4.812
3.	İnşaat Hizmetleri	531	420
4.	Sigorta Hizmetleri	-249	-295
5.	Finansal Hizmetler	-84	-130
6.	Diğer Ticari Hizmetler	-681	-822
7.	Resmi Hizmetler	-509	-485
8.	Diğer Hizmetler	84	-59
C.	GELİR DENGESİ	-4.294	-3.851
	Gelir	2.930	2.125
	Gider	-7.224	-5.976
1.	Ücret Ödemeleri	-49	-57
2.	Yatırım Geliri	-4.245	-3.794
2.1.	Doğrudan Yatırımlar	-1.380	-1.142
2.2.	Portföy Yatırımları	19	-241
2.3.	Diğer Yatırımlar	-2.884	-2.411
2.3.1.	Faiz Geliri	1.038	461
2.3.2.	Faiz Gideri	-3.922	-2.872
2.3.2.1.	<u>Uzun Vade</u>	-3.600	-2.733
2.3.2.2.	<u>Kısa Vade</u>	-322	-139
D.	CARİ TRANSFERLER	921	593
II -	SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI	671	21.585

		2009	2010
		Ocak-Haziran	Ocak-Haziran
B.	FİNANS HESAPLARI	671	21.585
1.	Doğrudan Yatırımlar	3.462	2.273
1.1.	Yurtdışında	-808	-949
1.2.	Yurtiçinde	4.270	3.222
1.2.1.	Sermaye	3.238	1.634
1.2.2.	Diğer Sermaye (Net)	256	166
1.2.3.	Gayrimenkul (Net)	776	1.422
2.	Portföy Yatırımları	-404	6.765
2.1.	Varlıklar	-1.026	-920
2.1.1.	Genel Hükümet	-3	-2
2.1.2.	Bankalar	-378	176
2.1.3.	Diğer Sektörler	-645	-1.094
2.2.	Yükümlülükler	622	7.685
2.2.1.	Hisse Senetleri	1.224	751
2.2.2.	<u>Borç Senetleri</u>	-602	6.934
2.2.2.2.	Genel Hükümet	-602	6.934
2.2.2.3.	Bankalar	0	0
3.	Diğer Yatırımlar	-6.817	18.645
3.1.	Varlıklar	1.145	7.909
3.1.1.	Ticari Krediler	38	342
3.1.2.	Krediler	-632	-306
3.1.3.	Bankaların Döviz Varlıkları	-115	7.549
3.1.4.	Diğer Varlıklar	1.854	324
3.2.	Yükümlülükler	-7.962	10.736
3.2.1.	<u>Ticari Krediler</u>	-1.603	441
3.2.1.1.	Uzun Vade	-151	61
3.2.1.2.	Kısa Vade	-1.452	380
3.2.2.	<u>Krediler</u>	-9.617	-360

		2009	2010
		Ocak-Haziran	Ocak-Haziran
3.2.2.2.	Genel Hükümet	-619	905
3.2.2.2.1.	Uluslar. Para Fonu Kredileri	-680	-678
3.2.2.2.2.	Uzun Vade	61	1.583
3.2.2.3.	Bankalar	-5.134	3.288
3.2.2.3.1.	Uzun Vade	-1.926	9
3.2.2.3.2.	Kısa Vade	-3.208	3.279
3.2.2.4.	Diğer Sektörler	-3.864	-4.553
3.2.2.4.1.	Uzun Vade	-3.661	-5.117
3.2.2.4.2.	Kısa Vade	-203	564
3.2.3.	<u>Mevduatlar</u>	3.070	10.441
3.2.3.1.	Merkez Bankası	-342	-121
3.2.3.2.	Bankalar	3.412	10.562
3.2.4.	<u>Diğer Yükümlülükler</u>	188	214
4.	Rezerv Varlıklar	4.430	-6.098
4.2.	Resmi Rezervler	4.430	-6.098
4.2.1.	Döviz Varlıkları	386	-213
4.2.2.	Menkul Kıymetler	4.044	-5.885
III -	NET HATA NOKSAN	6.712	-842

PARA VE SERMAYE PIYASASI

III. PARA VE SERMAYE PİYASALARI

III.1. PARA POLİTİKASI

Yakın Geçmiş Dönemde Makroekonomik Görünüm ve Para Politikası

Ekonomik alanda istikrarsızlığın genelde hakim olduğu 90'lı yıllar Türkiye'de, yüksek enflasyonun kesintisiz hüküm sürdüğü, büyüme hızında önemli dalgalanmalar meydana geldiği ve ortalama büyüme hızının geçmiş dönemlerde sağlanmış olan düzeyin, hatta gelişmiş OECD üyesi ülkeler ortalamasının altında kaldığı bir dönem olmuştur. Söz konusu dönem boyunca dalgalanma göstermekle beraber reel faiz haddinin ve kamu kesimi borçlanma gereksiniminin giderek yükseldiği ve dönemin sonlarına doğru kamu maliyesinde bir 'borç - yüksek faiz - yüksek kamu açığı - borç' kısır döngüsünün ortaya çıktığı bir süreç yaşanmıştır. Sözü edilen bu dönemde yüksek reel faizler, varlıklı kesime ve kısa vadeli yabancı sermaye sahiplerine hesapsız kaynak aktarımına olanak sağlayarak fakirleşmeye ve gelir adaletsizliğine katkıda bulunmuştur. Diğer taraftan, 1994, 2000 ve 2001 krizlerinde Merkez Bankası'nın döviz kurlarını yersiz biçimde savunma çabası içine girmiş olması, ulusal servetin, başta yabancılar olmak üzere, bazı belirli kesimlere aktarılması sonucunu doğurmuştur.

Bütçe açığının yüksek maliyetli iç borçlanma ile karşılanması, faiz giderlerinin bütçe içersindeki payında, 2002 yılına kadar devam edegelen, sürekli bir artışa neden olmuştur. Kamu kesimi borçlanma ihtiyacının yüksekliği, özel bankaların, reel ekonomiye kaynak sağlamaktan uzaklaşarak kamu açıklarını finanse etmeye yönelmelerine - crowding out - yol açmıştır.

Yüksek seyreden ve dalgalanmalar gösteren enflasyon ile süratle artan kamu kesimi borç stoku neticesinde TL.'na olan güvende meydana gelen zayıflama ve TL.'nin, bir para biriminin önemli özellikleri olması gereken değer, servet saklama aracı ve uzun vadeli sözleşmelerde bir yükümlülük ölçüsü olma özelliklerini yitirmesi, beraberinde giderek ivme kazanan ve etkisini 2003 yılının ilk dönemine kadar sürdürmüş olan bir "para ikamesi" olgusunu getirmiştir.

Diğer taraftan yüksek reel faizler yabancı fonlar için bir cazibe merkezi oluşturmuş, bankacılık kesimini, yüksek faizli kamu kağıtlarını döviz açık pozisyonları ile fonlamaya özendirmiş, bu durum bir taraftan 1994 Eylülünde ve 2000 Kasımında ve 2001 Şubatında ve 2006 yılı Mayıs ve Haziran aylarında olduğu gibi ülkeyi ani sermaye hareketlerinin getireceği krizlere, diğer taraftan bankaları ve döviz kredisi kullanan özel sektör kuruluşlarını kur risklerine duyarlı hale getirmiştir. Günümüz-

de de TL.'nin değer kaybı süreci ve düşük faizler nedeniyle önemli düzeyde dış borçlanmaya gitmiş olan özel kesim, kur hareketlerine karşı önemli ve yıkıcı olabilecek bir risk üstlenmiş durumdadır.

Bu olumsuz ekonomik konjonktür içerisinde 1997 yılı sonlarına kadar Merkez Bankası'nın temel amacını, mali piyasalarda istikrarın sağlanması ve korunması oluşturmuştur. Ancak 1998 yılı ile birlikte, ekonomik ve sosyal yapı üzerinde onarılması güç tahribat oluşturan kronik enflasyonun kontrol altına alınarak belirli bir program dahilinde düşürülmesi de, para politikasının bir diğer temel amacı olarak benimsenmiştir.

Enflasyonun düşürülmesi programı IMF ile 26 Haziran 1998 tarihinde yapılan "Yakın İzleme Anlaşması" ile etkinlik kazanmıştır. Ne var ki bu program, Ağustos 1998'de patlak veren Rusya krizi, onun getirdiği sermaye kaçıışı, faizlerdeki tırmanma, iç ve dış talep daralması, hükümet değişikliği, siyasi belirsizlik ve öne alınan seçimler gibi bir dizi ekonomik ve siyasi değişiklikten olumsuz yönde, derin biçimde etkilenmiştir.

Merkez Bankası 1999 yılında uyguladığı para politikasını, 1998'de olduğu gibi, enflasyonun kontrol altında tutulmasına katkıda bulunma ve mali piyasalarda istikrarı sağlama hedefleri doğrultusunda belirlemiştir. Bununla beraber yılın ilk yarısında içinde bulunulan ekonomik ve siyasi belirsizlik para politikası uygulamalarını olumsuz biçimde etkilemiştir. 1999 Haziran ayında IMF ile yapılan görüşmeler sonucu, bir yıl önce yapılmış olan "Yakın İzleme Anlaşması"nın –Staff Monitored Program bir programa bağlı ve mali destek içeren bir "Stand-by Anlaşması"na doğru bir köprü görevi görmesi hususunda mutabakata varılmıştır.

Türkiye tarafından verilen "Niyet Mektubu"nun 22 Aralık 1999 tarihinde IMF İcra Direktörleri Kurulu'nca onaylanması ile, 2000-2002 dönemini kapsayan, 3 yıl süreli –17 nci –Stand-by Anlaşması yürürlüğe girmiştir.

Stand-by anlaşması ile belirlenen para ve kur politikası çerçevesinde, kur politikasının yalnızca enflasyon hedefine göre belirlenmesi, 2000 Ocak-2001 Haziran dönemini kapsayan ilk 18 aylık dönemde "enflasyon hedefine yönelik kur sepeti", izleyen dönemde ise "kademeli olarak genişleyen band sistemi" uygulanması öngörülmüştür..

17 nci Stand-by anlaşması çerçevesinde para politikasının temel araçları ve hedefleri de belirlenmiştir. Program çerçevesinde Merkez Bankası önceden açıklamış olduğu döviz fiyatları üzerinden, getirilen tüm döviz almaya, bu şekilde piyasaya döviz

karşılığı likidite vermeyi taahhüt etmektedir. Bu surette, Net İç Varlıklar sabit tutulduğu cihetle, TL. yaratma işleminin, sadece döviz satın alınarak yapılması ve para tabanındaki değişiminin, ancak ve ancak Net Dış Varlıklardaki değişim karşılığı olması öngörülmüştür.

Temel makroekonomik hedefler ve performans kriterleri açısından 2000 yılı uygulama sonuçlarına bakıldığında, TÜFE ve TEFE artış oranları ile dış ticaret dengesi ve cari işlemler açığı dışında diğer hedeflerde alınan sonuçlar olumlu olmuştur.

Ne var ki istikrar programı hedeflerindeki en büyük ve kritik sapma dış denge ve cari açık alanında yaşanmış ve bu sapma programın sürdürülebilirliğine en önemli darbeyi indirmiştir. Dış denge, Kasım 2000 itibariyle GSMH'nın yüzde 4.5'ini aşan ve tümü kısa vadeli dış borçlanma ile finanse edilen 9.1 milyar Dolar cari açıkla sonuçlanmış ve esasen 2000 yılı ilk yarısı sonlarından itibaren aşırı değerli hale gelen TL.'nin kurunun, programda öngörüldüğü gibi hedeflenen enflasyon paralelinde sürdürülebileceği hususundaki güven sarsılmış ve bir zorunlu devalüasyon beklentisi hakim olmaya başlamıştır. Kamu kesimi borçluluk oranı yüksekliği, kamu kesimi bankaları bilançolarında gizlenmekte olan kamu finansman açığı ve borç yükü, bankacılık kesiminin zayıflığı ve batık ya da banka sahiplerine kanalize edilmiş kredilerin yüksek boyutu, yabancıları daha da duyarlı hale getiren unsurlar olmuş ve Kasım krizi ile beraber büyük boyutlu sermaye kaçışı başlamıştır.

Kasım 2000'de mali sistemde yaşanan kriz sırasında ortaya çıkan yoğun likidite ihtiyacı ve baş döndürücü faiz hadleri, Merkez Bankasının piyasayı fonlamasını gerektirmiş, ancak daha sonra fazla likiditenin dövize yöneleceği kaygısıyla Banka, önceki uygulamasına dönmüştür. Ayrıca, bu dönemde, yerli ve yabancı yatırımcıların döviz talebindeki artış nedeniyle Merkez bankası yaklaşık 6 milyar Dolar tutarında net döviz satışı yapmıştır.

2000 yılı sonunda 2001 yılı para ve kur politikası ilan edilmiş; döviz kuru politikasının kriz öncesi dönemde belirlenen çerçevede yürütüleceği açıklanmıştır. Para politikasında ise, 2000 yılı için belirlenmiş olan genel ilkelerin korunacağı ve yılın ikinci yarısında geçilecek olan döviz bandı sistemi uygulaması sonucu, faiz politikasında belirli bir düzeyde kavuşulacak faiz esnekliği ile para politikasının daha etkin şekilde kullanımına başlanacağı belirtilmiştir.

Kasım kriziyle önemli şekilde artan risk priminin etkisiyle birincil ve ikincil piyasalarda faiz hadleri yüksek seviyesini korumuş ve krizin başta kamu bankaları olmak üzere bankacılık sisteminin mali yapısında oluşturduğu hasar, finansal sistemin kırılma noktasını arttırmıştır. Enflasyon oranı ile faiz oranlarının, döviz kuru sepetindeki

artıŖa göre yüksek seviyelerde devam etmesi ve cari iŖlemler hesabındaki açığın sürmesi, ısrarla uygulanmasına devam edilen mevcut kur rejiminin sürdürülebilirliği konusundaki kuŖkuları daha da yoĖunlaŖtırmıŖtır.

Ŗubat ayındaki kriz, Kasım ayından sonra artan mali kırılganlığın da etkisiyle, doğrudan mali sisteme olan güven kaybı ve yabancı paraya karŖı bir atak Ŗeklinde kendini gstermiŖ, ve yaklaŖık net 5 milyar Dolar tutarında bir döviz rezerv kaybı vuku bulmuŖtur. 22 Ŗubat tarihinde, Türk Lirası yabancı para birimleri karŖısında dalgalanmaya bırakılmıŖtır.

Türk Lirasının dalgalanmaya bırakılmasını izleyen günlerde Merkez Bankası piyasanın likidite ihtiyacını karŖılayarak, demeler sisteminin yeniden iŖler hale getirilmesine öncelik vermiŖ, bankalar arası para piyasasında alıŖ ve satıŖ kotasyonlarını dŖrmŖ, API (açık piyasa iŖlemleri) ile bankacılık kesimine likidite temin etmiŖ, döviz satıŖı yoluyla mali sistemin dıŖ yükümlülüklerini yerine getirmesine olanak saĖlamıŖtır.

15 Mart 2001 tarihinde Hükümet tarafından ‘‘Güçlü ekonomiye geiŖ Programı’’ yayınlanmıŖ, 3 Mayıs 2001 tarihinde verilen Niyet Mektubu, 15 Mayıs tarihinde IMF tarafından onaylanmış ve Türkiye’ye ilave yaklaŖık 8 milyar Dolar ek kaynak saĖlanmıŖtır.

18 nci Stand-by AnlaŖmasının IMF tarafından onaylandığı gün Merkez Bankası’nca, yılın kalan bölümünde uygulanmak üzere 2001 Yılı Para Programı yayınlanmıŖtır.

Kur politikası döviz fiyatlarının piyasada arz ve talep koŖullarına göre belirlenmesi ilkesine göre ŖekillendirilmiŖ, bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması ve dalgalı kur rejimi çerçevesinde, TL.nın değerindeki hızlı dŖŖn enflasyonist etkilerini sınırlandırmak amacıyla para politikasının daha etkin Ŗekilde kullanılması cihetine gidilmesi kararlaŖtırılmıŖtır.

Yıl içinde yapılan Merkez Bankası Kanunu deĖiŖikliĖi ile getirilen en önemli hükümlerden birini oluŖturan, Merkez Bankası’nca Hazineye ve kamu kurumlarına kredi açma yasağı 5 Kasım 2001 tarihinde baŖlamıŖtır.

2002 Yılı Para ve Kur Politikası çerçevesinde 2002 yılı para programı da önceki yılda olduğu gibi, parasal hedefleme çerçevesine dayandırılmıŖtır.

Para programında çapa olarak belirlenen Para tabanının, 2002 yılında enflasyon hedefi ve büyüme beklentisi ile tutarlı olarak yüzde 40 oranında geniŖlemesi ngrlmŖtir.

T.C. Merkez bankasının fiyat istikrarı amacı doğrultusunda en güçlü politika aracı olarak değerlendirdiği kısa vadeli faiz oranları 2002 yılı içerisinde altı kez düşürülmüş ve sonuncusu 11 Kasım 2002'de gerçekleştirilen bu değişikliklerle, gecelik faiz oranı yüzde 44'e, gecelik borç verme faiz oranı da yüzde 51'e indirilmiştir.

T.C. Merkez bankası Ocak 2003'te yayınlamış olduğu 2003 yılı Para Politikası Raporunda, para politikasının 2003 yılında da, Merkez Bankası Yasasında belirtilen fiyat istikrarı çerçevesinde oluşturulacağını ve temel para politikası aracı olan kısa vadeli faiz oranlarının sadece ve sadece enflasyon hedefine ulaşılması amacıyla etkin biçimde uygulanacağını açıklamıştır. Raporda, enflasyon hedeflemesine geçilene kadar 2002 yılında olduğu gibi örtük enflasyon hedeflemesi stratejisine devam edileceği, kısa dönemli faiz oranlarının gelecek dönem enflasyonu gözetilerek belirleneceği ve para tabanının yine ek bir çapa işlevi göreceği belirtilmiştir.

Para Politikası çerçevesinde öngörüldüğü gibi 2003 yılında kısa vadeli faiz oranları enflasyon beklentilerini yönlendirmek ve fonlama maliyetini belirlemek üzere Merkez Bankası tarafından etkin biçimde kullanılmıştır. Merkez Bankası 2003 yılı içerisinde altı kez kısa vadeli faiz oranlarını düşürmüştür. Bu şekilde, Nisan ayında yüzde 44 düzeyinde bulunan gecelik borçlanma faiz oranı ile yüzde 51 olan borç verme faiz oranı, Ekim ayı itibarıyla sırasıyla yüzde 26 ve yüzde 31 seviyesine çekilmiştir.

T.C. Merkez Bankası 2 Ocak 2004 tarihinde 2004 yılı için öngörülen Para ve Kur Politikasının genel çerçevesini açıklamıştır.

Açıklamada Merkez bankasının 2004 yılında da, dalgalı kur rejimi altında örtük enflasyon hedeflemesine devam edeceği, bu çerçevede parasal büyüklüklere de dikkat edileceği ancak önceliğin, gerçekleşecek olan enflasyonun hedeflenen düzeye yakınsamasına verileceği belirtilmiştir. Kısa vadeli faiz oranları temel para politikası aracı olmaya devam ederken, para tabanına yine ek çapa işlevi yüklenmiştir. 2004 yılı enflasyon hedefi olarak yüzde 12 düzeyi belirlenmiştir.

Merkez Bankası açıklamasında 2004 yılında da likidite politikasının fiyat istikrarı temel hedefi doğrultusunda gerçekleştirileceği ve dalgalı kur rejimine devam edileceği belirtilmiştir. Ayrıca döviz kurlarındaki oynamaların boyutunun ölçülmesindeki zorluğa değinilerek, Merkez Bankasının gerekli gördüğü hallerde döviz piyasasına müdahale edebileceği ve döviz rezervlerinin düzeyinin önemi dikkate alındığında, döviz alım ihaleleri düzenleyerek rezervleri artırma çabasında olabileceği ifade edilmiştir.

26 Nisan 2005 tarihinde IMF'ye verilen ve Mayıs 2005 – Mayıs 2008 dönemini kapsayan 19. Stand-by düzenlemesi ile ilgili Niyet Mektubunda, 2005 yılı para politikasına ilişkin performans kriterleri ve gösterge niteliğindeki hedefler verilmiş ve para politikası alanında program döneminde ana hedefin, enflasyonun, AB ülkelerindeki düzeylere indirilmesi olacağı ve TCMB'nin, dalgalı kur rejimi çerçevesinde hareket ederken, net uluslar arası rezervlerini güçlendirmeye çalışacağı belirtilmiştir.

Para tabanı artışının 2005 yılında da hızlı bir şekilde devam etmesi nedeniyle, Eylül 2005 sonu itibariyle net uluslar arası rezervler ve net iç varlıklara ilişkin hedefler tutturulurken, para tabanı gerçekleştirmeleri hedeflenen düzeyin üstünde kalmıştır.

Enflasyonla mücadele alanında Merkez Bankası 2005 yılında da, kısa vadeli faiz oranlarını temel politika aracı olarak kullanma doğrultusundaki politikasını sürdürmüştür.

2005 yılı başından itibaren enflasyon beklentileri doğrultusunda, 11 Ocak, 9 Şubat, 9 Mart, 11 Nisan, 10 Mayıs ve 9 Haziran tarihlerinde yapılan bu indirimler sonucu, gecelik borçlanma faizi yüzde 14.25'e ve borç verme faiz oranı da yüzde 18.25 düzeyine çekilmiştir.

Merkez Bankası 2005 yılı yaz ayları boyunca faiz indirimlerine ara vermiştir. Ancak hem Avrupa Birliği ile müzakere sürecinin başlaması kararının alınmış olması ve bu gelişmenin geleceğe yönelik beklentilerde yarattığı iyileşme ile sermaye girişlerini arttırıcı etkisi hem iç talepteki gelişmelerin enflasyon haddi üzerindeki arttırıcı etkisinin sınırlı kalabileceği yönünde edinilen izlenim, TCMB'nin Ekim ayından itibaren tekrar faiz indirimlerine başlaması üzerinde etkili olmuştur. Bu çerçevede TCMB, 11 Ekim, 9 Kasım ve 9 Aralık tarihlerinde faiz indirimlerine gitmiş, böylece yıl içinde yapılan faiz indirimlerinin sayısı 9'a yükselmiştir. Bu şekilde TCMB 2004 yılı sonuna göre Aralık 2005 sonu itibariyle, gecelik borçlanma faizini yüzde 18.0'den yüzde 13.5'e, borç verme faiz haddini ise yüzde 22.0'den yüzde 17.5'e düşürmüştür.

T.C Merkez Bankası 5 Aralık 2005 tarihinde "2006 Yılı Para ve Kur Politikası"nı yayınlamıştır. 2006 yılında uygulaması öngörülen para politikasının temel unsurları aşağıda ana çizgileriyle verilmektedir:

- TCMB, para politikası kurumsallaşma süreci çerçevesinde, 2006 yılında enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulamasına geçecektir.

- Enflasyon hedefi “nokta hedef” olarak belirlenmiş ve enflasyon hedefinin Tüketici Fiyat Endeksi üzerinden tanımlanması tercih edilmiştir.
- 2006 yılından itibaren üç yıllık bütçe uygulamasına geçilmiş olması durumu dikkate alınarak, enflasyon hedeflemesi rejiminin bu ilk aşamasında hedefler üç yıllık olarak ilan edilmektedir.
- Katılım öncesi ekonomik program ve üç yıllık bütçe planlarıyla uyumlu olarak, 2006, 2007 ve 2008 için yılsonu enflasyon hedefleri sırasıyla, yüzde 5, yüzde 4 ve yüzde 4 olarak belirlenmiştir.
- Para Politikası Kurulu toplantı özetleri de, Banka iletişim politikasının önemli araçlarından birisi olacaktır.
- Enflasyon hedeflemesi rejimine geçildiğinde, Para Politikası Kurulu para politikası kararlarında, “tavsiye veren” konumdan “karar alıcı” konuma geçecektir.

2006 yılı başlarında piyasalardaki istikrarlı görünümün sürmekte olması, yavaşlamakla beraber enflasyon haddinin düşme eğilimini koruması, Merkez Bankasını Ekim 2005’te tekrar başlattığı politika faiz hadlerini düşürme sürecini sürdürmesi yönünde cesaretlendirmiş ve Banka Aralık 2005 sonu itibariyle yüzde 13.5’e gerilemiş olan gecelik borçlanma faiz haddini 27 Nisan 2006 tarihinde 25 baz puan azaltarak yüzde 13.25’e düşürmüştür.

Ancak Mayıs-Haziran aylarında uluslar arası finans piyasalarında meydana gelen ve yeni yükselen piyasa ekonomileri arasında en çok Türkiye’yi sarsan dalgalanmanın esasen aşırı değerli durumda bulunan TL. üzerinde yaratacağı bir düzeltme hareketinin enflasyon haddi üzerinde meydana gelecek arttırıcı baskısını göze alamayan TCMB, hızlı bir tepki ile politika faiz hadlerini yükseltmek durumunda kalmıştır. Bu şekilde Merkez Bankası 7 Haziran’da 175 baz puan, 25 Haziran’da 225 baz puan ve son olarak ta 20 Temmuz tarihinde 25 baz puan olmak üzere gecelik borçlanma faizlerini toplam 425 baz puan arttırarak yüzde 13.5’ten, yüzde 17.5’e yükseltmiştir.(

Diğer taraftan 22 Kasım 2006 tarihinde 5. Gözden Geçirme çalışmaları ile ilgili olarak IMF’ye verilmiş olan Niyet Mektubunda ihtiyatlı bir para politikası sürdürüleceği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, Mayıs-Haziran aylarında finans piyasalarında yaşanmış olan dalgalanmanın yarattığı etkilere karşı Merkez Bankasınca alınmış olan önlemlere temas edilmiş, bu çerçevede, enflasyonu yukarı itecek risklerin mevcudiyeti nedeniyle sıkı para politikasının sürdürüleceği ve uluslar arası rezervlerin arttırılmasının para politikasının temel hedeflerinden birisini oluşturduğu ifade edilmiştir. Niyet Mektubunda ayrıca günlük döviz alım ihalelerine yeniden başlanılmış olduğu belirtilmiştir.

T.C. Merkez Bankası 13 Aralık 2006 tarihinde “2007 Yılı Para ve Kur Politikası”nı yayınlamıştır. Bankaca 2007 yılında uygulanması öngörülen para politikasının genel çerçevesi, 2006 yılında uygulanması öngörülmesi olan politikadan, not edilmesi gereken önemli bir farklılık arz etmemiştir. Bu kapsamda enflasyon hedeflemesinin ilk yılında bir dizi arz şokuyla karşılaşılması ve enflasyonun hedefle uyumlu patikanın üzerine çıkmış olduğu belirtilerek, daha önce yüzde 4 olarak belirlenen 2007 ve 2008 yılları enflasyon hedefleri korunmuştur. 2007 yılı için de enflasyon hedefi etrafındaki belirsizlik aralığı 2 puan olarak korunmuştur.

2007 yılının ilk sekiz ayında enflasyon düzeyinde gözlemlenen genel düşüş eğilimine rağmen Merkez Bankası öngörülebilir riskleri dikkate alarak Ağustos ayına kadar olan dönemde politika faizlerini değiştirmemiş ve Ocak-Ağustos döneminde yüzde 17.50 düzeyinde sabit tutmuştur.

Daha sonra kamu harcamalarındaki artışlara ve dış talebin güçlü olmasına rağmen toplam talepte yavaşlama meydana gelmiş olmasını, küresel ekonomide beklenen yavaşlamanın beklenenden daha erken görülmeye olasığının artmış olmasını dikkate alarak Merkez bankası, 13 Eylül tarihinde yapılan Para Politikası Kurulu Toplantısı ile kademeli olarak politika faizi indirimlerine başlamış ve ilki 0.25 baz puan, sonrakiler 0.50 baz puan olmak üzere yapılan dört indirimle faiz haddi yüzde 17.50’den, yüzde 15.75’e düşürülmüştür.

“2008 Yılı Para ve Kur Politikası” T.C. Merkez Bankası tarafından 18 Aralık 2007 tarihinde yayınlanmıştır. Yayında Bankanın 2007 yılında para politikasını enflasyon hedeflemesi rejimi esasları çerçevesinde uygulamaya devam ettiği belirtilmiş, 2007 yılının ilk üç çeyreğinde enflasyonun öngörüldüğü şekilde hedefle uyumlu patikanın etrafında oluşturulan belirsizlik aralığının içinde kaldığı, ancak yılın son çeyreğinde belirsizlik aralığının dışına taşıdığı ifade edilmiştir.

2008 Yılı Para ve Kur politikası çerçevesinde Merkez Bankasının 2008 yılında da enflasyon hedeflemesi ve dalgalı döviz kuru rejimlerini uygulamaya devam etmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda para ve döviz kuru politikalarının 2007 yılına ilişkin temel çerçevesi 2008 yılı için de korunmuştur. 2008 yılı için daha önce ilan edilen yüzde 4 hedefi korunmuştur, ayrıca 2010 yılı hedefi, 2008 ve 2009 yılları için olduğu gibi, yüzde 4 olarak belirlenmiştir. Enflasyon hedefi etrafında oluşturulan belirsizlik aralığının 2008 yılında da iki puan olarak korunması uygun görülmüştür.

Para Politikası Uygulamasında 2008 Yılı Gelişmeleri

Merkez Bankası Hükümete yazmış olduğu 30 Nisan 2008 tarihli mektup ile, ilk üç aylık dönemdeki enflasyon gelişmelerini ve uluslar arası piyasalarda gıda ve enerji

fiyatları ile ilgili olarak ortaya çıkan yeni riskleri dikkate alarak, yüzde 4 olarak belirlenmiş olan enflasyon hedefine ulaşılmasının, öngörülenden daha uzun süre alabileceği şeklinde görüş bildirmiştir

Merkez Bankası Hükümete yazdığı 3 haziran 2008 tarihli mektupta, enflasyon görünümünü etkileyen unsurlara ilişkin yaptığı değerlendirme sonucunda, para politikasının temkinli uygulaması altında dahi, yüzde 4 hedefine ulaşmanın oldukça uzun bir süre alabileceği kanaatine vardığını belirterek, enflasyon hedeflerinin güncellenmesi gerektiği hususuna işaret etmiştir. Bu çerçevede Merkez Bankası, enflasyon hedefinin 2009 yılı sonu için yüzde 7.5 ve 2010 yılı sonu için yüzde 6.5 ve 2011 yılı sonu için de yüzde 5.5 olarak revize edilmesini önermiştir.

2008 yılı ikinci üç aylık dönemi sonu itibarıyla yüzde 8.5 olan enflasyon hedefi belirsizlik aralığı üst sınırının, yıllık TÜFE artışının yüzde 10.61 olarak gerçekleşmesi ile aşılmış olması nedeniyle Merkez Bankası 28 Temmuz 2008 tarihinde Hükümete mektup yazarak, enflasyonun hedeflenen patikadan sapma nedenlerini ve enflasyonun tekrar hedefe ulaşması için alınan tedbirleri açıklamış ve bu mektubu kamuoyu ile paylaşmıştır.

Yılın ikinci çeyreğinde orta vadeli enflasyon beklentilerinde belirgin bir yükseliş baş göstermesi üzerine, Merkez Bankası enflasyon beklentilerindeki bozulmayı engellemek ve fiyatlama davranışlarına ilişkin riskleri dağıtmak amacıyla parasal sıkılaştırmaya gitmiş ve politika faizlerini Mayıs-Temmuz döneminde toplam 1.50 baz puan yükseltmiştir.

Parasal sıkılaştırma ile birlikte iç talepte süregelen belirgin yavaşlama, yılın üçüncü çeyreğinde enflasyon beklentilerinde meydana gelen düşmenin başlıca etkenleri olmuştur. Küresel piyasaları sarsan belirsizlikler Ağustos-Ekim aylarında para politikasında temkinli davranılması mecburiyetini doğurmuş ve kısa vadeli faiz oranları sabit tutulmuştur.

Küresel krizin giderek derinleşmesi ve ülkemiz üzerine olan olumsuz etkilerinin belirginlik kazanması tüketici ve iş alemi beklentilerinde bozulmaya neden olurken iç talepte ciddi bir yavaşlama ve dış talepte keskin bir daralma süreciyle karşı karşıya kalmıştır. Küresel finans piyasalarında güven kaybının derinleşmesi küresel likidite akışını olumsuz etkileyerek, özellikle Dolar talebini önemli ölçüde arttırmıştır. Söz konusu gelişme diğer gelişmekte olan ülke para birimlerinde olduğu gibi TL.'sını da önemli ölçüde değer kaybetmesine yol açmıştır. Döviz kurundaki bu gelişmelere karşın, toplam efektif talepteki belirgin gerilemenin ve emtia fiyatlarındaki düşmenin, döviz kurlarındaki artışın fiyatlara geçiş, yansıma etkisini fazlasıyla te-

lafı edebileceği bir durum hasıl olmuş ve bu gelişme de enflasyon beklentilerinin şekillendirilmesinde dikkate alınmıştır.

Bu olumsuz gelişmeler ekonomik faaliyet hacmi üzerinde daraltıcı bir etki doğururken enflasyon oranında da düşmeyi beraberinde getirmiştir. 2008 yılı son çeyrek döneminden itibaren enflasyonda hızlı bir düşüş olacağı öngörüsüyle Merkez Bankası, iktisadi faaliyet hacmi üzerinde hissedilen tahribatın boyutlarının sınırlandırılması üzerinde odaklanmıştır. TCMB bu süreçte bir yandan kısa vadeli faiz oranlarını süratli bir şekilde aşağıya çekerken, diğer yandan dengeleyici bir likidite politikası izlemek suretiyle kredi piyasasında yaşanan sıkışıklığın giderilmesine çalışmıştır.

Bu çerçevede 2008 yılının Kasım ayında başlayan bir yıllık süreçte politika faizlerinde 1.025 baz puan indirime gidilmiştir.

2009 Yılı Para Politikası

TCMB tarafından 2009 yılında uygulanması öngörülen para ve kur politikası 16 Aralık 2008 tarihinde açıklanmıştır.

2009 Yılı Para ve Kur politikası çerçevesinde Merkez bankasının 2009 yılında da enflasyon hedeflemesi ve dalgalı döviz kuru rejimlerini uygulamaya devam etmesi öngörülmüştür.

2009 yılında uygulanan para ve kur politikasının temel unsurları aşağıda özetle verilmektedir.

- 2009, 2010 ve 2011 yılları için 2008 yılı Haziran ayında güncellenen şekliyle yıl sonu enflasyon hedefleri sırasıyla yüzde 7.5, yüzde 6.5 ve yüzde 5.5 olarak belirlenmiştir.
- 2009 yılı için belirsizlik aralığı hedef etrafında iki puan olarak tespit edilmiştir.
- Enflasyonun üçer aylık dönemler sonu itibariyle belirsizlik aralığının dışında kalması durumunda TCMB sapmanın nedenleri ile hedefe tekrar ulaşılması için alınan ve alınması gereken önlemleri açıklayacaktır.
- Merkez Bankası 2009 yılında da dalgalı döviz kuru rejimi uygulamaya devam edecektir.
- Döviz kurlarının piyasa koşulları altında belirlenmesi ilkesi çerçevesinde Merkez Bankası döviz piyasasının likidite sorunları yaşamadan etkin bir şekilde çalışması için gerekli önlemleri alacaktır.

- TCMB likidite yönetimini, faiz hadlerinin Para Politikası Kurulu (PPK) tarafından belirlenen düzeyde ya da altında oluşmasını, faiz hadlerinde aşırı oynaklıkların önlenmesini ve ödemeler sisteminin kesintisiz çalışmasını sağlayacak şekilde yürütecektir.

Para Politikası Kurulu (PPK) Kararları

Para Politikası Kurulu Toplantı Tarihleri	Faiz Kararı	Faiz Oranı*
18 Eylül 2008	Değişiklik Yapılmadı	16,75
22 Ekim 2008	Değişiklik Yapılmadı	16,75
19 Kasım 2008	-0,50	16,25
18 Aralık 2008	-1.25	15.00
15 Ocak 2009	-2.00	13.00
19 Şubat 2009	-1.5	11.50
19 Mart 2009	-1.00	10.50
16 Nisan 2009	-0.75	9.75
14 Mayıs 2009	-0.50	9.25
16 Haziran 2009	-0.50	8.75
16 Temmuz 2009	-0.50	8.25
18 Ağustos 2009	-0.50	7.25
17 Eylül 2009	-0.50	7.25
15 Ekim 2009	-0.50	6.75
19 Kasım 2009	-0.50	6.50
17 Aralık 2009	Değişiklik yapılmadı	6.50

Kaynak : TCMB

(*) Bankalararası Para Piyasası ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Repo-Ters Repo Pazarında uygulanmakta olan gecelik borçlanma faiz oranıdır.

MERKEZ BANKASI ANALİTİK BİLANÇOSU
(Milyon TL. Olarak*)

	2008	2009	2010		
	Aralık	Aralık	Nisan	Mayıs	Haziran
Net Döviz Pozisyonu + Net İç varlıklar = Merkez Bankası Parası	54.001,1	50.731,8	61.471,5	58.951,0	57.866,0
Net Döviz Pozisyonu (NDP)	54.719,5	56.120,2	59.400,1	63.698,0	62.458,2
- Net Dış varlıklar	91.211,9	92.497,2	95.940,4	101.493,3	100.421,4
- İç Döviz Yükümlülükleri	36.492,4	36.376,9	36.540,3	37.795,3	37.963,2
Net İç Varlıklar (I +II)	-718,3	-5.388,4	2.071,5	-4.747,1	-4.592,2
I. Toplam İç Krediler (1+2+3+4+5)	7.519,0	4.121,6	10.295,6	3.223,4	3.895,5
1. Hazinesinin Borçları	13.722,4	8.645,8	12.101,9	7.068,8	7.988,0
a. DİBS	13.763,0	8.708,3	12.172,1	7.123,8	8.052,1
b. Dövizle Endeksli DİBS	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
c. Diğer	-40,6	-62,5	-70,2	-55,0	-64,1
2. Değerleme Hesabı	-6.203,7	-5.010,1	-2.309,8	-4.329,5	-4.609,4
3. IMF Acil Yardımı	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Bankalara Açılan Krediler	0,4	485,8	503,5	484,1	516,9
5. TMSF'na Kullanılan Krediler	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
II. Diğer	-8.237,4	-9.510,0	-8.224,1	-7.970,4	-8.487,6
REZERV PARA	55.812,5	64.723,5	62.497,3	62.694,0	67.203,5
Emisyon	32.724,8	38.340,3	40.242,0	41.818,2	43.560,8
Bankalar Zorunlu Karşılıkları	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Bankalar Serbest Mevduatı	22.933,9	26.178,7	22.072,3	20.676,3	23.539,8
Diğer	153,8	204,5	183,0	199,5	102,9
PARASAL TABAN	52.976,3	45.806,1	54.123,9	47.144,7	56.204,5
APİ'den Borçlar	-2.836,1	-18.917,4	-8.373,4	-15.549,3	-10.999,1
MERKEZ BANKASI PARASI	54.001,0	50.731,9	61.471,5	58.951,0	57.866,0
Kamu Mevduatı	1.024,7	4.925,8	7.347,6	11.806,3	1.661,6

* Rakamlar ayın son Cuma günü itibariyledir.

Kaynak :DPT. Ekonomik Gelişmeler, Temmuz 2010.

Para Politikası Uygulamasında 2009 Yılı Gelişmeleri

Ekonomide 2008 yılı son çeyrek döneminde başlayan daralmanın daha da şiddetlenmesi ve 2009 yılı ilk çeyreğinde rekor düzeyde küçülme belirtilerinin ortaya çıkması ayrıca talep daralması ve enerji ve emtia fiyatlarındaki düşüşler sonucu yıl sonu enflasyonunun beklentilerin altında kalması olasılığının yükselmesi üzerine yılın başından itibaren politika faiz oranlarındaki indirim süreci hızlandırılmıştır. Hızlı faiz indirimleri ile finansal koşullardaki sıkılaştırmanın telafi edilmesine katkı sağlanması ve yatırım talebindeki daralmanın yumuşatılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede 2009 yılının ilk dört aylık döneminde politika faiz oranları 525 baz puan indirilmiştir.

2009 yılı Mayıs ayından itibaren ekonomik faaliyet hacminde kısmi toparlanma belirtileri gözlemlenmiştir. Ancak, efektif talepteki canlanmanın gücüne ve kalıcılığına ilişkin belirsizliklerin devam etmesi ayrıca ekonomik toparlanmanın yavaş seyredeceği ve istihdam hacmindeki olumsuz gelişmenin etkilerinin daha uzun bir süre devam edeceği yolundaki beklentilerin ağırlık kazanması nedeniyle, politika faiz oranlarındaki indirim süreci devam ettirilmiştir. Böylece Kasım 2008- Kasım 2009 döneminde politika faiz oranlarında toplam 1.025 baz puan indirim gerçekleştirilmiştir. Daha açık bir deyişle, politika faiz oranları, küresel krizin olumsuz etkilerinin açık biçimde ortaya çıktığı 2008 yılının son çeyreğindeki yüzde 16.75 düzeyinden, bir yıllık süre içinde yüzde 6.50'ye gerilemiştir. Para Politikası Kurulu (PPK) politika faiz oranlarında son değişikliği (indirimi) yaptığı Kasım 2009 ayından bu yana Ağustos 2010 itibariyle her hangi bir değişikliğe gitmemiştir.

2009 yılı son çeyreğinde ekonomide ılımlı bir toparlanma ortaya çıkmış ve bu toparlanma 2010 yılı ilk çeyrek döneminde güç kazanmıştır. Bu olumlu gelişmeye rağmen, küresel ekonomideki sorunların tam giderilememiş, yılın ilk yarısında Euro Bölgesinde kamu finansmanı ve bankacılık sektöründe ciddi olumsuz gelişmeler yaşanmış ve dış talepteki durgunluğun sürüyor olması gibi nedenlerle Merkez Bankası, Kasım 2009'daki son indirimin ardından politika faiz oranlarında Ağustos 2010 ayına kadar yeni bir düzenlemeye gitmemiştir.

Küresel kriz dönemi boyunca Türkiye'nin finansal sisteminin görece olarak daha sağlıklı olması ve risk primindeki bozulmanın sınırlı kalması, Merkez Bankası'nın hem ekonomik faaliyet hacmindeki daralmayı sınırlı tutmak hem enflasyonun hedeflenen düzeye belirgin olarak sapsmasını engellemek amacıyla yüksek oranlı faiz indirimlerine gidebilmesine olanak sağlamıştır.

Enflasyon ve iktisadi faaliyet hacmi konusunda yaşanan gelişmeler politika faiz

oranlarındaki indirimin gerekliliğini teyit etmiş ve politika faiz oranlarındaki indirim paralel şekilde piyasa faiz oranlarında da belirgin bir düşüş gerçekleşmiştir. Tüketici kredisi faiz oranlarında da belirgin bir düşüş eğilimi gözlenmiştir.

2009 Yılı hedefle Uyumlu Enflasyon Patikası, Belirsizlik Aralığı ve Gerçekleşen Enflasyon

	Mart	Haziran	Eylül	Aralık
Belirsizlik Aralığı Üst Sınır	11,70	10.8	10.50	9.50
Hedefle Uyumlu Patika	9.70	8.80	8.50	7.50
Belirsizlik Aralığı Alt Sınır	7.70	6.80	6.50	5.50
Gerçekleşme	7.89	5.73	5.27	6.53

Küresel krizin ülkemiz ekonomisi ve finansal istikrar üzerindeki olumsuz etkilerinin sınırlı tutulmasına yönelik olarak TCMB, temel politika aracı olan kısa vadeli faizler yanında diğer politika araçlarını da kullanmıştır. TL. ve döviz piyasalarındaki sıkışıklığın giderilmesi ve bu piyasaların daha sağlıklı işlemesini teminen aşağıdaki önlemlere başvurmuştur.

- Mayıs 2008'den itibaren, piyasalarda ortaya çıkan TL.likidite sıkışıklığını gidermek üzere
- Düzenli olarak bir hafta vadeli repo ihaleleri gerçekleştirilmiştir.
- 29 Ocak 2009 tarihinde bankalara Likidite Desteği Kredisi kullandırılması koşulları, günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden düzenlenmiştir.
- 19 Haziran 2009 tarihinden itibaren, bir hafta vadeli repo ihale işlemlerine ek olarak üç aya kadar vadeli repo işlemlerinin de kullanılmasına başlanmıştır.
- 16 Ekim 2009 tarihinde yüzde 6.0 olan TL. zorunlu karşılık oranı yüzde 5.0'e düşürülmüştür.

2010 Yılı Para ve Kur Politikası

Merkez Bankası tarafından 10 Aralık 2009 tarihinde açıklanan 2010 yılına ilişkin para ve kur politikasında, önceki yıla göre not edilmesi gereken bir değişiklik yapılmamıştır.

2010 yılında uygulanması öngörülen para ve kur politikasının temel unsurları aşağıda özetle verilmektedir.

- Yıl sonu enflasyon hedefleri 2008 yılı Haziran ayında güncellenen şekliyle 2010 ve 2011 yılları için sırasıyla yüzde 6.5 ve yüzde 5.5 olarak belirlenmiştir. 2012 yıl sonu hedefi ise yüzde 5.0 olarak belirlenmiştir.
- 2010 yılı için belirsizlik aralığı hedef etrafında iki puan olarak tespit edilmiştir.
- Enflasyonun üçer aylık dönemler sonu itibariyle belirsizlik aralığının dışında kalması durumunda TCMB sapmanın nedenleri ile hedefe tekrar ulaşılması için alınan ve alınması gereken önlemleri açıklayacaktır.
- Merkez Bankası 2010 yılında da dalgalı döviz kuru rejimi uygulamaya devam edecektir.
- Döviz kurlarının piyasa koşulları altında belirlenmesi ilkesi çerçevesinde Merkez Bankası döviz piyasasının likidite sorunları yaşamadan etkin bir şekilde çalışması için gerekli önlemleri alacaktır.
- Par Politikası Kurulu (PPK) 2010 yılında da önceden ilan edilen takvim çerçevesinde aylık olarak toplanmaya devam edecektir.
- TCMB likidite yönetimini, faiz hadlerinin Para Politikası Kurulu (PPK) tarafından belirlenen düzeyde ya da altında oluşmasını, faiz hadlerinde aşırı oynaklıkların önlenmesini ve ödemeler sisteminin kesintisiz çalışmasını sağlayacak şekilde yürütecektir.
- 2010 yılında piyasadaki likidite koşullarını etkileyecek en önemli unsurlar, para tutarı artışı, TCMB'nin piyasa ile gerçekleştireceği TL. karşılığı döviz alış/satış işlemlerinin miktarı ve Bankanın DİBS alımları olacaktır.

III.2. KUR POLİTİKASI VE DÖVİZ PİYASASINDAKİ GELİŞMELER

2000 yılı Kasım ayında finansal piyasalarda yüzyüze kalınan şiddetli dalgalanma ve onun ardından 2001 yılı Şubat ayında yaşanan ekonomik kriz ertesinde dalgalı kur sistemine geçilmesi kararlaştırılmış ve döviz kurunun piyasa arz ve talep koşulları-

na göre belirlenmesi ilkesi benimsenmiştir. Bu çerçevede döviz kuruna müdahalelerin en alt düzeyde tutulması ve piyasaya yapılacak müdahalelerin aşırı ve geçici dalgalanmaları engellemeye yönelik olması ve dövizin uzun dönemli denge değerini bozucu nitelik taşınamaması yaklaşımı temel politika olarak benimsenmiştir. Bu politika çerçevesinde, gerektiğinde ve dalgalı döviz kuru rejimi ile bir çelişki doğurmayacak şekilde, döviz rezervlerinin arttırılmasına dönük yöntemlerin kullanılması cihetine gidilebilmesi de öngörülmüştür.

Merkez Bankası dalgalı kur sistemine geçiş ertesinde, özellikle 2001 yılının Ağustos ayına kadar döviz kurunda ani dalgalanmalar meydana geldiğinde piyasaya program dışı müdahalelerde bulunma ihtiyacını hissetmiş, Eylül ayından itibaren program kapsamında yapmakta olduğu döviz satış ihalelerini günlük olarak yapmaya başlamıştır.

Merkez Bankası 2 Ocak 2002 tarihinde Döviz ve Efektif Piyasaları'ndaki aracılık faaliyetine aşamalı olarak son vereceğini açıklamıştır. Bu uygulama ile işlem risklerinin piyasa katılımcıları tarafından üstlenilmesi ve piyasalarda risk algılamalarının tam olarak yansıtıldığı fiyatların oluşması hedeflenmiştir.

Merkez Bankası sadece kısa dönemli aşırı döviz kuru dalgalanmalarında piyasaya müdahale cihetine gitme ve bu müdahalelerin de kurların uzun dönem değerini etkilememesine özen gösterme şeklindeki bu politikasını, 2002 yılında döviz piyasasına sınırlı miktarlarda gerçekleştirdiği üç ayrı müdahale ile uygulamıştır. Bu kapsamda Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında düzenlenmiş olan döviz alım ihaleleri ile 695 milyon Dolar alımında bulunmuştur.

Merkez Bankası 2002 yılı Haziran ayı sonunda piyasalarda yaşanan gelişmeleri göz önüne alarak, Temmuz ayı başından itibaren programlı döviz alım ihalelerine geçici bir süre için ara vermiş, yılın kalan döneminde de döviz alım ihalesi yapılmamıştır.

Döviz kurunda ani ve aşırı dalgalanmalar meydana gelmesi durumunda piyasaya müdahalede bulunulması şeklindeki TCMB genel politikasının bir yansıması olarak, Merkez Bankasınca, Temmuz ve Aralık 2002 tarihlerinde, birincisinde satış, ikincisinde alım yönlü müdahalede bulunulmuştur. Aralık ayı sonlarına doğru iç ve dış gelişmeler sonucunda Türk Lirasında yukarı yönlü aşırı dalgalanmalar gözlenmiş ve Merkez bankası piyasalara satış yönlü müdahalede bulunmuştur.

2003 yılının ilk yarısında Irak Savaşına ilişkin belirsizlikler döviz kurlarının dalgalı bir seyir izlemesine neden olmuştur. Savaşın bitmesi ve belirsizliklerin azalması ile birlikte başlayan ters para ikamesi ve oluşan döviz arz fazlası, Doların Euro karşı-

sında önemli ölçüde değer yitirmesinin de etkisiyle, Türk Lirasının hızlı bir değer kazanma sürecine girmesine neden olmuştur. Yüksek getirisi nedeniyle TL. cinsinden yatırım araçlarına ilginin artması ve dolayısıyla döviz mevduatlarındaki duraganlık, bunun yanısıra yoğun şekilde bir sistem dışı döviz ve efektif girişi yaşanması döviz arzının artmasında başta gelen etkenler olmuştur. Haziran ayından itibaren ise döviz kurlarındaki düşüş hızı yavaşlamaya yüz tutmuş ve kur daha istikrarlı bir seyir izlemiştir. Bu dönemde Merkez Bankası benimsemiş olduğu kur politikası çerçevesinde Mayıs 2003 ayından itibaren döviz kurlarındaki aşırı oynaklığı önlemeye yönelik olarak beş kez doğrudan döviz alım müdahalesinde bulunmuş ve döviz rezervlerini arttırmaya yönelik olarak ta ihale yöntemiyle döviz alımları gerçekleştirmeye başlamıştır.

2004 Yılı Para Programında açıklanan kur politikası ile tutarlı olarak TCMB, döviz arzındaki gelişmeleri dikkate alarak, 23 Ocak 2004 tarihinden itibaren günlük döviz alım ihalelerine yeniden başlamıştır. Merkez Bankası program doğrultusunda devam ettirdiği döviz alım ihalelerinde geçerli olan miktarı, döviz arzındaki azalmaya dayalı olarak, 14 Nisan 2004 tarihinden itibaren düşürmüştür. Piyasalarda, uluslar arası piyasalarda faiz artırımını beklentisinden kaynaklanmış olan arz daralması nedeniyle Merkez Bankasınca, 27 Nisan tarihinden itibaren ihalelere ara verilmiştir. Ancak başta A.B.D.'nde FED'in izleyeceği faiz politikası ile ilgili beklentiler olmak üzere piyasalarda tedirginlik doğması ve para ikamesi sürecinin neden olduğu döviz likiditesi azalması sonucu döviz kurlarında meydana gelen aşırı oynaklık üzerine, Merkez bankası 11 Mayıs 2004 tarihinde döviz piyasasına doğrudan satım müdahalesinde bulunmuştur.

AB müzakere sürecinin olumlu gelişmesinin ülkeye yabancı sermaye girişini arttıracacağı ve ters para ikamesi sürecini daha da belirgin hale getireceği hususu dikkate alınarak 22 Aralık 2004 tarihinden itibaren Merkez Bankasınca döviz alım ihalelerine yeniden başlanılmıştır.

Aşağıdaki Tabloda Dolar ve Euronun TL cinsinden döviz kurları ile Euro/Dolar paritesindeki gelişmeler verilmektedir: (Yıl sonları ve ay ortalamaları itibariyle TCMB döviz alış kuru)

	Dolar / TL.	Euro / TL.	Euro / Dolar
Aralık 2001	1.4396	1.2681	0.881
Aralık 2002	1.6397	1.7189	1.048
Aralık 2003	1.3958	1.7450	1.250
Aralık 2004	1.3363	1.8233	1.364
Aralık 2005	1.3430	1.5904	1.184
Aralık 2006	1.4260	1.8830	1.32
Aralık 2007	1.1760	1.7130	1.457
Aralık 2008	1.5430	2.0920	1.356
2009 Yılı			
Ocak	1.5930	2.1200	1.331
Şubat	1.6560	2.1210	1.280
Mart	1.7090	2.2240	1.302
Nisan	1.6080	2.1220	1.320
Mayıs	1.5560	2.1170	1.361
Haziran	1.5440	2.1640	1.402
Temmuz	1.5170	2.1370	1.408
Ağustos	1.4830	2.1140	1.435
Eylül	1.4890	2.1630	1.453
Ekim	1.4660	2.1720	1.482
Kasım	1.4840	2.2119	1.490
Aralık	1.5930	2.2000	1.463
2010 Yılı			
Ocak	1.4700	2.1020	1.430
Şubat	1.5090	2.0690	1.371
Mart	1.5320	2.0810	1.358
Nisan	1.4910	2.9940	1.344
Mayıs	1.5300	1.9440	1.264
Haziran	1.5740	1.9230	1.221
Temmuz	1.5400	1.9610	1.273

Kaynak : TCMB

Merkez Bankasının ihaleler ve müdahaleler yoluyla döviz piyasasında meydana gelen aşırı hareketlenmeleri ve oynaklıkları gidermeye yönelik faaliyetleri daha sonraki dönemlerde, günümüze kadar sürmüştür. 2005 yılı içinde, ihaleler ve müdahaleler yoluyla alımı yapılan toplam döviz tutarı 22 milyar 008 milyon Dolar, 2006 yılında ise 6 milyar 543 milyon Dolar olmuştur. Böylece 2003 – 2006 döneminde gerçekleştirilen toplam net döviz alım tutarı 44.4 milyar Dolara ulaşmıştır.

TCMB, 5 Aralık 2005 tarihinde yayınlamış olduğu 2006 yılına ilişkin “Para ve Kur Politikası” duyurusunda, bir önceki yıl 20 Aralık 2004 tarihli duyurusunda yer verilen kur politikasına ilişkin genel çerçevenin 2006 yılı için de geçerli olduğunu belirtmiştir.

Hernekadar Banka 2006 yılında döviz kurlarının piyasada arz ve talep koşulları tarafından belirleneceği hususunu, temel bir politika uygulama yöntemi olarak benimsemişse de, Mayıs ayı ortalarından itibaren küresel ekonomide yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin fon çıkışına yol açmak suretiyle Türkiye’yi derinden etkilemesi, TCMB’ni ciddi bir şekilde döviz piyasasına müdahalede bulunma durumunda bırakmıştır.

Petrol fiyatı yüksek düzeyini korurken ve daha da yükselme riski taşırken temel mal fiyatlarında gözlemlenen hızlı artışların dünyada enflasyon seviyesinde yükselmeye yol açacağı ve bu yükselmenin faiz hadlerini de yükselterek küresel büyüme hızını olumsuz yönde etkileyeceği yolundaki kaygıların yoğunluk kazandığı bir ortamda, FED’in ve diğer bazı Merkez Bankalarının faiz artışına gitmeleri, yatırımcıların, fonlarını, risk priminin ve getiri düzeyinin yüksek olduğu ülkelerden, riski düşük, daha güvenli varlıklara yönlendirmelerine yol açmıştır. Bu gelişme hemen tüm gelişmekte olan ve yeni yükselen ekonomilerde fon çıkışlarına ve ulusal paraların değer kaybetmesine yol açmıştır. Ancak küresel düzeydeki bu likidite daralmasının etkisi diğer ülkelere göre, geçmiş iki-üç yıllık dönemde önemli tutarda cari işlemler hesabı açığı vermiş, ulusal parası değer kazanmış ve mevcut cari işlemler açığının sürdürülebilirliği konusunda ciddi soru işaretlerinin gündeme gelmiş olduğu Türkiye’yi daha derinden etkilemiştir.

Yüksek getiri peşindeki spekülasyon yabancı sermayenin, hem yüksek faiz geliri hem değer kazanan TL: nedeniyle döviz satarak girdiği TL. bazı varlıklardan çıkıp, döviz alıp çekilme çabası içersine girmesi, borsada ve döviz piyasasında ani bir çalkantıya yol açmış ve borsa endeksi önemli ölçüde gerilerken döviz fiyatları yükselmiş ve TL. önemli oranda değer yitirmiştir. – Aynı senaryo 2004 yılının ikinci çeyreğinde de FED faiz artırımını sinyali verdiği zaman cereyan etmişti. – Ancak ani ve ciddi düzeydeki döviz kuru yükselmelerinin, bankaların açık pozisyonlarının fazla olma-

masına karşılık reel sektörün yakın geçmiş dönemde dış borçlanmayla yüksek boyutlu makine – ekipman yatırımına gitmiş ve dövizle borçlanıp TL. cinsinden kredili satış yapmış olması nedeniyle reel kesim üzerinde yarattığı ciddi kaygı, onları Merkez Bankası üzerinde piyasaya müdahale etmesi yönünde baskı kurmaya yöneltmiştir. Son üç yıllık dönemde enflasyon haddinin gerilemesinde TL.’nin önemli oranda değer kazanmış olmasının etkilerini ve bir dış şok neticesinde TL. değerinde meydana gelebilecek bir düzeltme hareketinin enflasyon üzerinde yaratacağı önemli olumsuz etkiyi gözardı ederek 2006 yılında enflasyon hedeflemesi rejimini benimseyen T.C. Merkez Bankası, bir süre direndikten sonra döviz piyasasına doğrudan müdahale etmek durumunda kalmıştır.

Merkez Bankası 2006 yılı içinde döviz kurlarında görülen aşırı oynaklık üzerine bir defa döviz alım, üç kez de döviz satım yönünde olmak üzere doğrudan müdahalede bulunmuştur.

2006 yılı Mayıs-Haziran aylarında mali piyasalarda yaşanan dalgalanmaların durulması ve küresel likidite koşullarındaki düzelmelerin ardından döviz piyasasının görece bir istikrara kavuşması üzerine Merkez Bankası, Mayıs 2006 ayında ara vermiş olduğu döviz alım ihalelerine 10 Kasım 2006 tarihinde yeniden başlamıştır.

TCMB Para Politikası Kurulu piyasalarda başgösteren çalkantıyı önlemek, spekülatif yabancı sermayenin yurt dışına çıkışını engellemek, döviz kurlarındaki tırmanışı önlemek ve enflasyon hedeflemesine geçmiş olmasının getirdiği kurumsal sorumlulukla döviz kurlarındaki artışın enflasyonu yukarı çekici etkisini dikkate alarak 4 Haziran ve 25 Haziran tarihlerinde faiz hadlerini 425 baz puan artırmış ayrıca bu dönemde yoğun şekilde piyasaya döviz satmıştır. Bu şekilde Banka borçlanma ve varlık satışı yoluyla finanse edilen ve üretim ile istihdamın yurtdışına yönelmesine yol açan çok yüksek düzeydeki cari işlemler açığının devam etmesine razı olmuştur.

T.C.M.B. 13 Aralık 2006 tarihinde yayınlamış olduğu 2007 yılına ilişkin “Para ve Kur Politikası”nda da önümüzdeki dönemde enflasyon hedeflemesinin yanı sıra, dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam edeceğini duyurmuştur.

Merkez Bankası döviz piyasasındaki arz ve talep koşulların olanaklar ölçüsünde düşük düzeyde etkilemek için , 2006 yılından itibaren döviz alım ihalelerini önceden açıklanan programa uygun olarak ve yine önceden ilan edilmiş limitler dahilinde gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu çerçevede günlük alım miktarı 15 milyon Dolar ihale ve yüzde 200 oranında opsiyon olmak üzere en fazla 45 milyon Dolar olarak belirlenmiştir. 2007 yılı Temmuz ayından itibaren döviz arzının artacağı öngörüsüyle ve rezerv birikimini hızlandırmak amacıyla günlük döviz alım ihale tutarı 40 milyon Dolara ve opsiyon tutarı ise 80 milyon Dolara yükseltilmiştir.

Merkez Bankasının döviz alımları sonucu oluşan piyasadaki likidite fazlası 2007 yılında da devam etmiş ve banka piyasadaki fazla likiditeyi, asıl olarak bünyesinde faaliyet gösteren Bankalararası Para Piyasası'ndaki TL. depo işlemleri ve İMKB Repo-TersRepo Pazarı'ndaki repo işlemleri ile gecelik vadede çekmeye devam etmiştir.

MERKEZ BANKASI DÖVİZ PİYASASI İŞLEMLERİ (Milyon Dolar)

Yıl	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Satım Müdahaleleri	Toplam Net Döviz Alımları
2002	795	-	16	12	799
2003	5.652	-	4.229	-	9.881
2004	4.104	-	1.283	9	5.378
2005	7.442	-	14.565	-	22.007
2006	4.296	1.000	5.441	2.105	6.632
2007	9.960	--	-	9.906	
2008	7.584	100	-	-	7.484
2009	4.314	900	-	-	3.414
2010*	115	-	-	-	115

Kaynak : TCMB

(*) 5 Ocak 2010 itibariyle.

Merkez Bankası 18 Aralık 2007 tarihinde yaptığı açıklamayla 2008 yılında enflasyon hedeflemesinin yanı sıra dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam edeceğini beyan etmiştir. Merkez Bankası 2008 yılında da döviz piyasasının etkin çalışması ve döviz likiditesinin desteklenmesine yönelik önlemler almıştır. Küresel finans piyasalarında derin biçimde yaşanan krizin Türk bankacılık kesiminin döviz likiditesi üzerinde yaratabileceği olumsuz etkileri en aza indirebilmek amacıyla Merkez bankası 2008 yılı son çeyreğinden başlayarak bir dizi kararlı önlem almaya yönelmiştir. Bu çerçevede Merkez Bankası özellikle 9 Ekim 2008 tarihinden itibaren kendi ara-

cılığı ile işletilen bankalar arası Döviz ve Efektif Piyasaları Döviz Depo Piyasasını yeniden açmıştır. İzleyen dönemlerde bankaların söz konusu Depo Piyasasındaki işlem limitlerini önemli ölçüde arttırarak 10.8 milyar Dolara yükseltmiştir. Diğer taraftan TCMB tarafından bankalara sağlanabilecek döviz depolarının vadesi 1 haftadan 1 aya uzatılmış ve bankaların döviz borçlanma faiz oranları yüzde 10.0'dan, Dolar için yüzde 7.0'ye, Euro için yüzde 9.0'a düşürülmüştür.

5 Aralık 2008 tarihinde yabancı para zorunlu karşılık oranları yüzde 11.0'den yüzde 9.0'a düşürülmüştür.

2006 yılı Kasım ayında yeniden başlanan döviz alım ihalelerine 2008 yılı Ekim ayına kadar programlı olarak devam edilmiştir.

Küresel finans piyasalarındaki sorunlar nedeniyle Türk bankalarının döviz likidite durumlarını güçlendirmek amacıyla alınan önlemler çerçevesinde Merkez Bankası'nca , 16 Ekim 2008 tarihinde döviz alım ihalelerine ara verilmiştir. Diğer taraftan özellikle yılın sonlarında döviz piyasasındaki sağlıksız fiyat oluşumlarını önlemek amacıyla 24-30 Ekim tarihleri arasında piyasaya , döviz satım ihaleleri yoluyla 100 milyon Dolar tutarında likidite sağlanmıştır. 2008 yılında alım-satım ihaleleri yoluyla net 7.5 milyar Dolar tutarında alım yapılmıştır.

Merkez Bankası 16 Aralık 2008 tarihinde yaptığı açıklamayla 2009 yılında enflasyon hedeflemesinin yanı sıra dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam edeceğini beyan etmiştir. Bu çerçevede Bankaca

- Döviz kurunun ne bir hedef ne de bir politika aracı olmadığı,
- Güçlü döviz pozisyonuna sahip olmanın taşıdığı avantajlar ışığında döviz arzının, döviz talebine kıyasla arttığı dönemlerde Bankanın rezerv biriktirme amaçlı alım ihaleleri gerçekleştireceği,
- Döviz kurlarının piyasa koşullarında belirlenmesi ilkesi çerçevesinde döviz piyasasının likidite sorunları yaşamadan etkin bir biçimde çalışabilmesi için gerekli önlemlerin alınacağı

açıklanmıştır.

2009 Yılı Döviz Piyasası Gelişmeleri

Küresel ekonomideki gelişmeler çerçevesinde 10 Mart 2009 tarihinden itibaren günlük 50 milyon Dolar tutarlı olmak üzere döviz satım ihalelerine yeniden başlanmıştır. İzleyen dönemlerde küresel piyasalardaki olumlu gelişmelerin döviz pi-

yasasındaki derinliğe ilişkin kaygıları azaltmasıyla, 3 Nisan 2009 tarihinde döviz satım ihalelerine ara verilmiş, bu süre zarfında gerçekleştirilen 18 ihalede toplam 900 milyon Dolar satılmıştır.

Küresel ekonomiye ilişkin olumlu beklentilere bağlı olarak döviz likiditesi ve risk iştahı düzeyinin yükselmesi ve döviz piyasasının istikrara kavuşmasıyla, Merkez Bankası'nca 16 Ekim 2008 tarihinde ara verilen döviz alım ihalelerine 4 Ağustos 2009 tarihinde yeniden başlanılmıştır.

İhalelerde alımı yapılacak tutar günlük 30 milyon Dolar ihale ve 30 milyon Dolar opsiyon hakkı olmak üzere en fazla 60 milyon Dolar olarak belirlenmiştir.

Diğer taraftan Merkez Bankası'nca krizden olumsuz biçimde derinden etkilenmiş olan reel sektörü desteklemeye yönelik olarak,

- İhracat reeskont kredisi limitleri yükseltilmiş ve bu kredilerin kullanımına kolaylıklar getirilmiştir,
- 20 Mart ve 17 Nisan 2009 tarihlerinde ihracat reeskont kredisi uygulamasının yaygınlaştırılmasına ilişkin yeni düzenlemeler yapılmıştır.

III.3. PARA PİYASASINDAKİ GELİŞMELER

III.3.1. PARA ARZI

Küresel krizin ulusal ekonomi üzerindeki tahribatını sınırlı tutmak amacıyla TCMB 2008 yılı son baharından itibaren genişletici bir para politikası uygulamaya başlamış politika faiz oranlarında süratli ve kesintisiz bir indirim sürecini başlatırken döviz likiditesini arttırıcı ciddi önlemler almıştır.

2009 yılında Para Arzı M1 önceki yıllara göre çok hızlı bir genişleme göstermiştir. Bu kapsamda önceki yıla göre dolaşımdaki para yüzde 12.5 oranında artarken, TL cinsi vadesiz mevduat hacmi yüzde 47.1 ve yabancı para cinsi vadesiz mevduat hacmi ise yüzde 24.5 oranında genişleme sergilemiştir.

Vadesiz mevduat hacmindeki bu hızlı genişlemede mevduat faiz oranlarında yıl içinde gözlemlenen ciddi boyuttaki gerileme de önemli bir rol oynamıştır.

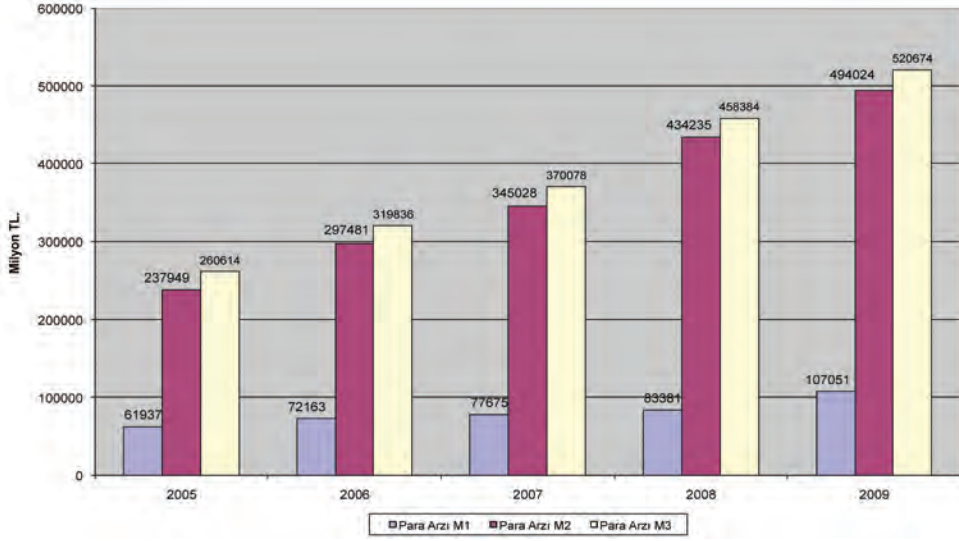
TABLO.III.3.1.
BAŞLICA PARASAL GÖSTERGELER
(Bin TL.)

	2007	2008	2009	Değişim		
				2007	2008	2009
M1	77.674.822	83.380.932	107.051.398	7,6	7,3	28,4
Dolaşımdaki Para	26.072.505	30.468.001	34.289.353	6,0	16,9	12,5
Vadesiz Mevduat (TL)	29.427.691	30.403.738	44.737.540	22,8	3,3	47,1
Vadesiz Mevduat (YP)	22.174.626	22.509.194	28.024.504	-6,1	1,5	24,5
M2	345.028.428	434.205.424	494.024.148	16,0	25,8	13,8
Vadeli Mevduat (TL)	178.863.316	238.494.346	266.610.255	26,2	33,3	11,8
Vadeli Mevduat (YP)	88.490.290	112.330.146	120.362.496	5,9	26,9	7,2
M3	370.077.665	458.383.776	520.674.414	15,7	23,9	13,6
Repo	4.293.366	3.442.654	3.599.806	21,3	-19,8	4,6
Para Piyasası Fonları	20.755.872	20.735.698	23.050.460	10,3	-0,1	11,2

Kaynak : TCMB

2009 yılı zarfında Para Arzı M2 ve Para Arzı M3 nominal bazda sırasıyla yüzde 13.6 ve yüzde 13.8 oranında ve reel anlamda da yaklaşık aynı düzeyde yüzde 6.9 oranında bir genişleme göstermişlerdir. Ancak Para Arzı M2 ve Para Arzı M3'ün 2009 yılı genişleme hızları yukarıdaki Tablodan izlendiği gibi önemli bir yavaşlama sergilemiştir. Özellikle 'Repo İşlemleri' hacmi önceki yıla göre yüzde 4.6 ile reel bir daralma göstermiştir. Bu gelişmede faiz hadlerindeki gerilemenin bu grup işlemlerin çekiciliğini önemli ölçüde azaltması etkili olmuştur.

YILLAR İTİBARIYLA PARA ARZI DEĞİŞİMİ (Yıllık Nominal % Değişim)

III.4. BANKACILIK SEKTÖRÜ GELİŞMELERİ

III.4.1. MEVDUATLAR

Mevduat Bankaları mevduat hacminde 2009 yılında meydana gelen gelişmelere bakıldığında enflasyon ve faiz hadlerinde gerçekleşen ciddi boyuttaki gerilemenin de etkisiyle dikkat çekici bir yavaşlamanın ortaya çıktığı görülmektedir.

2008 yılında yüzde 28.1 oranında genişlemiş olan TL. cinsi mevduat hacmi 2009 yılında yüzde 13.5 oranında bir büyüme gösterirken önceki yıl yüzde 22.7 oranında artmış olan yabancı para cinsi mevduat hesabı (DTH-döviz tevdiat hesabı) hacminde ise yüzde 9.0 oranında bir artış gözlemlenmiştir.

2009 yılında mevduat bankalarındaki toplam mevduat ise bir önceki yıla göre yüzde 12.1 oranında bir genişleme göstermiştir.

Bankalardaki toplam mevduat, önceki iki yıl büyüme hızlarının altında, nominal yüzde 12.1, reel yüzde 5.5 oranında genişlemiş ve yıl sonu itibarıyla 444 535 milyon TL.'na ulaşmıştır.

Toplam mevduat hacmi içerisinde 179.9 milyar TL. tutarıyla en yüksek paya sahip olan TL. cinsi vadeli mevduat, 2009 yılında nominal yüzde 7.5 oranında genişleyen, yüzde 33.3 olan önceki yıl büyüme hızına göre dramatik bir yavaşlama sergilemiştir.

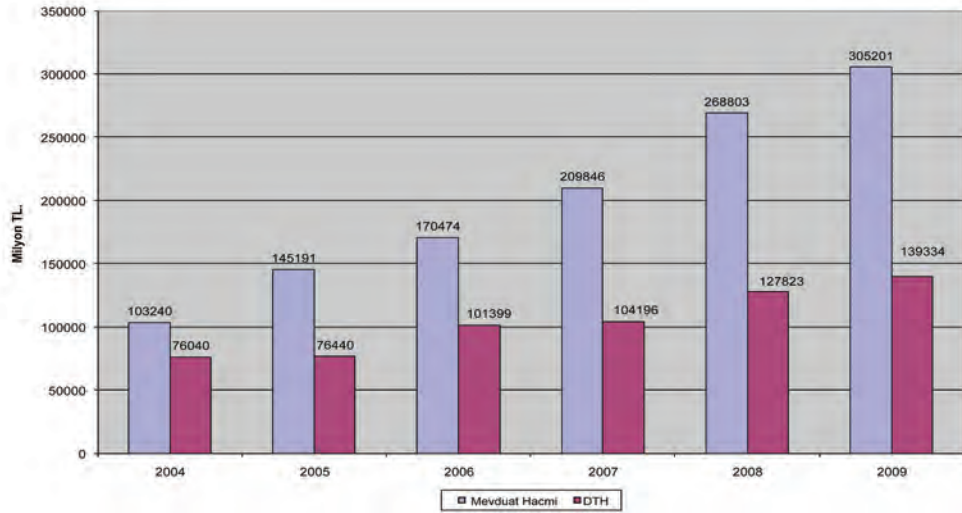
TABLO III.4.1.
BANKALARDAKİ MEVDUAT
(Bin TL. Olarak)

	2006	2007	2008	2009	Değişim (%)		
					2007	2008	2009
TL Mevduatı	170.474.497	209.845.693	268.802.517	305.200.507	23,1	28,1	13,5
Tasarruf Mevduatı	109.295.339	136.403.291	179.739.211	196.692.553	24,8	31,8	9,4
Vadeli	100.125.894	125.479.394	164.315.185	179.902.350	25,3	33,3	7,5
Vadesiz	9.169.445	10.924.897	12.424.026	16.790.203	19,1	13,7	35,1
Ticari Mevduat	31.654.960	40.196.901	51.205.165	66.246.214	27,0	27,4	29,4
Vadeli	21.538.607	27.046.729	39.693.690	49.483.951	25,6	46,8	24,7
Vadesiz	10.116.353	13.150.172	11.511.475	16.761.263	30,0	-12,5	45,6
Resmi Mevduat	10.007.716	12.121.030	17.511.807	21.178.199	21,1	44,5	20,9
Vadeli	4.614.344	7.077.819	9.457.020	11.418.013	53,4	33,6	20,7
Vadesiz	5.393.372	5.043.211	8.054.787	9.760.186	-6,5	59,7	21,2
Diğer Mevduat	19.516.482	21.124.471	20.346.334	21.084.541	8,2	-3,7	3,6
Vadeli	15.989.548	18.546.712	17.177.353	18.074.346	16,0	-7,4	5,2
Vadesiz	3.526.934	2.577.759	3.168.981	3.010.195	-26,9	22,9	-5,0
Yabancı Para (DTH) Mev.	101.399.057	104.196.140	127.822.562	139.333.516	2,8	22,7	9,0
Vadeli	79.167.636	83.004.647	106.373.067	112.950.341	4,8	28,2	6,2
Vadesiz	22.231.421	21.191.493	21.449.495	26.383.175	-4,7	1,2	23,0
Toplam Mevduat	271.873.554	314.041.833	396.625.079	444.534.023	15,5	26,3	12,1

Kaynak. TCMB

TL. cinsi mevduat hacminin toplam mevduat hacmi içindeki payında son üç yıllık dönemde gözlemlenen yavaş büyüme 2009 yılında da devam etmiş ve önceki iki yılda sırasıyla yüzde 66.8 ve yüzde 67.8 olan payı yüzde 68.7'ye yükselmiştir.

Bankalardaki TL. Mevduat Hacmi (Milyon TL.)

TABLO.III.4.2.
BANKA MEVDUATLARININ TL VE
YABANCI PARA OLARAK DAĞILIMI
(Bin TL. olarak)

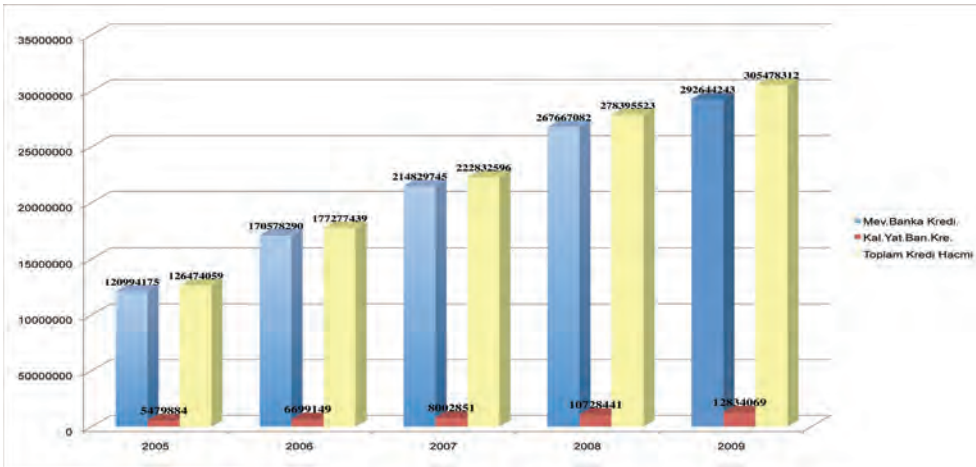
Yıllar	TL Mevduat	Yabancı Para Mevduat (DTH)	Toplam	Pay (%)	
				YTL	DTH
2005	145.191.416	76.440.441	221.631.857	65,5	34,5
2006	170.474.497	101.399.057	271.873.554	62,7	37,3
2007	209.845.693	104.196.142	314.041.835	66,8	33,2
2008	268.802.517	127.822.562	396.625.079	67,8	32,2
2009	305.200.507	139.333.516	444.534.023	68,7	31,3

Kaynak. TCMB

III.4.2. MEVDUAT VE YATIRIM BANKALARI KREDİLERİ

Yakın geçmiş dönemin başlıca karakteristiği olan yüksek kamu finansman açığı ve bunun sonucu olarak devletin banka kredilerinin tek müşterisi haline gelmesi faiz hadlerinin reel anlamda çok yüksek düzeylere çıkması sonucunu doğurmuş ve bu yüksek kredi faizleri yatırımcıları, işletme sahiplerini ve tüketicileri kredi kullanamaz duruma getirmiştir. Diğer bir ifade ile yüksek kamu finansman açığı ve borçlanması açık bir “crowding out” etkisi doğurmuştur. Diğer taraftan ekonomik durgunluk nedeniyle kredi borçlularının zora düşerek (veya düşmeyerek ard niyetle) borçlarını ödeyemez duruma düşmeleri, bankaları kredi taleplerini karşılama yönünde isteksiz davranmaya ve tüm olanaklarını yüksek faiz hadleri ile devlete hasretmeye yöneltmiştir. Kredi hacminin azalmasında çok sayıda bankanın faaliyetten çekilmiş olması ile banka kredileri konusunda getirilen daha sıkı koşullar da etkili olmuştur.

Bankalardaki TL. Mevduat Hacmi (Milyon TL.)

Banka kredilerinin yakın geçmiş dönemde giderek reel anlamda hızla daralma süreci 2003 yılına kadar devam etmiştir.. Ancak 2002 yılından itibaren yeniden ekonomik büyüme sürecine girilmesi, özellikle 2003 yılında faiz hadlerinde gerçekleşen önemli düşme ve tüketicilerin ve iş aleminin geleceğe dönük beklentilerindeki iyileşme, ayrıca TL:’nin değer kazanmasının ithal mallara olan talebi arttırması gibi nedenlerle, uzun bir aradan sonra bankalarca açılan kredi hacminde 2003 yılından başlayarak dikkat çekici reel bir genişleme meydana gelmiş ve bu gelişme daha sonraki yıllarda devam etmiştir. Yurtiçi net kredi hacminde yakın geçmiş dönemde tanık olunan hızlı büyüme 2009 yılında yavaşlamaya yüz tutmuş ve nominal yüzde 9.7 ve reel yüzde 3.2 oranında genişleme göstermiştir. (12 aylık ortalamalara göre 2009 yılı TÜFE artışı = yüzde 6.25) Bu yavaşlamada ekonomik faaliyet hacmindeki ciddi daralmanın yanı sıra bankaların kredi vermekte daha seçici davranmaları da etkili olmuştur.

TABLO.III.4.3.
BANKA KREDİLERİ
(Yurtiçi, Bin TL.)

	2006	2007	2008	2009	Değişim (%)		
					2007	2008	2009
Mevduat Bankaları Kredi.	170.578.290	214.829.745	267.667.082	292.644.243	25,9	24,6	9,3
Ticari ve Bireysel Kredi.	158.719.297	200.640.461	250.458.694	272.613.618	26,4	24,8	8,8
İhtisas Kredileri	11.858.993	14.189.284	17.208.388	20.030.625	19,6	21,3	16,4
Tarımsal Krediler	5.194.385	6.171.350	7.684.922	9.440.971	18,8	24,3	22,9
Küçük Esnaf ve Sanatkar Kredileri	4.902.961	5.858.298	6.908.771	8.005.188	19,5	17,9	15,9
Konut Kredileri	1.124.159	1.216.616	1.196.682	1.184.299	8,2	-1,6	-1,0
Diğer	637.488	943.020	1.418.013	1.400.167	47,9	50,4	-1,3
Kalkınma ve Yatırım Bankaları Kredileri	6.699.149	8.002.851	10.728.441	12.834.069	19,5	34,1	19,6
Türkiye İhracat Kredi Bankası	1.206.703	1.184.774	1.437.938	1.950.478	-1,8	21,4	35,6
Diğer	5.492.446	6.818.077	9.290.503	10.883.591	24,1	16,3	17,1
Yurtiçi Net Kredi Hacmi	177.277.439	222.832.596	278.395.523	305.478.312	25,7	24,9	9,7

Kaynak. TCMB

2009 yılında politika faiz oranlarında ve mevduat ve kredi faiz hadlerinde meydana gelmiş olan ciddi boyuttaki gerilemeye rağmen bankalarca sağlanan kredi hacminde gözlemlenen yavaş büyüme daha da dikkat çekici durum kazanmaktadır. Esasen banka kredi hacminde 2009 yılında gerçekleşen ılımlı genişleme yılın son çeyrek döneminde ekonomik faaliyet hacminde gözlemlenen toparlanma ile kredi talebinin, özellikle ticari kredi talebinin artmasıyla gerçekleşmiştir.

III.5. ULUSLARARASI REZERVLER

2000 yılı Kasım ayına kadar yükselme eğilimi içinde olan Merkez Bankası döviz rezervleri, Kasım 2000 krizinde yabancıların net 4.637 milyon Dolar tutarında menkul kıymet satışı ile dövize yönelmeleri ve bankaların pozisyon kapamaya yönelik döviz taleplerinin etkisiyle 18.820 milyon Dolara kadar gerilemiş, daha sonra Aralık ayında IMF'nin sağladığı kredinin etkisiyle 2000 yılı sonu itibarıyla 22.172.2 milyon Dolar olarak gerçekleşmiş ve bir evvelki yıl sonu tutarı olan 23.177.4 milyon Dolara göre yüzde 4.3 oranında daralma ortaya koymuştur. Merkez Bankası ve bankacılık kesimi döviz rezervlerindeki erime özellikle Şubat ayında yaşanan yoğun sermaye çıkışının da etkisiyle, 2001 yılında da devam etmiş ve Merkez Bankası rezervleri 18 milyar 787 milyon Dolara kadar düşmüştür.

Ancak 2002 yılında Merkez Bankası döviz rezervleri 8.2 milyar Dolar düzeyinde yüksek bir artış göstermiş ve yıl sonu itibarıyla 26.8 milyar dolara yükselmiştir. Bu artışta iki önemli etken rol oynamıştır. Birincisi, 2002-2004 dönemini kapsayan Stand-by anlaşması çerçevesinde IMF'den kullanılan 9.1 milyar Dolar tutarındaki kredi diliminin, Hazine'nin Merkez Bankası nezdindeki Döviz Olarak Takip Olunan Mevduat hesabına geçmiş olmasıdır. Merkez Bankası rezervlerinde diğer önemli artışlar, 2002 yılı başından itibaren ters para ikamesi sürecinin başlaması ile birlikte piyasada oluşan döviz arzı fazlalığının, Merkez Bankası tarafından "Döviz Alım İhaleleri" düzenlenerek sterilize edilmesi yoluyla gerçekleşmiştir. Merkez bankasının döviz rezervlerinde gözlemlenen artışın bir diğer nedeni ise finansal piyasalarda meydana gelebilecek dalgalanmalarda karşı, karşıya kalınabilecek aşırı döviz taleplerinde veya kısa vadeli yabancı sermayenin TL.'nden çıkma kararı verdiği durumlarda, piyasada istikrarın korunmasını güvence altına alma politikasıdır.

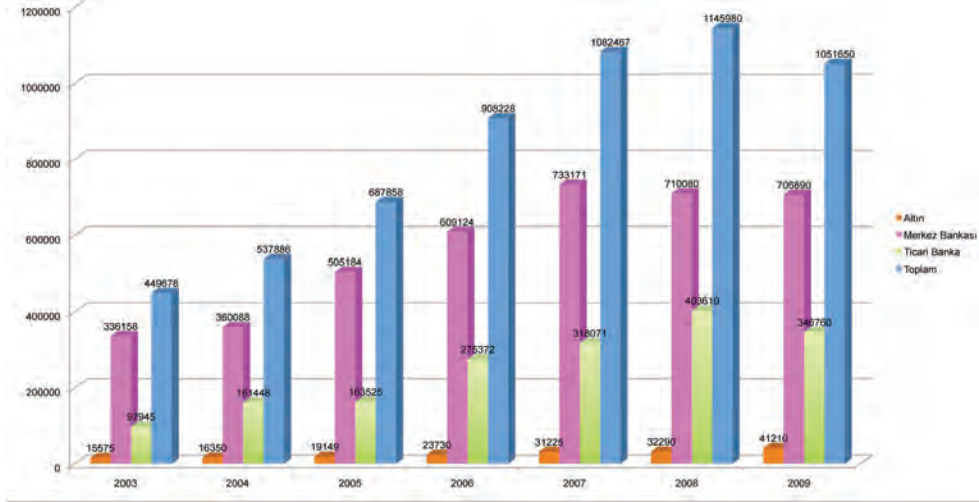
TABLO III.5.1.
ULUSLAR ARASI REZERVLER
(Milyon Dolar)

Yıl	Altın	Brüt Rezervler		Toplam
		Merkez Bankası	Ticari Bankalar	
2000	1.005.9	22.172.2	11.006.9	34.185.0
2001	1.032.1	18.787.1	10.392.4	30.211.6
2002	1.279.4	26.806.7	9.980.2	38.066.3
2003	1.557.5	33.615.8	9.794.5	44.967.8
2004	1.635.0	36.008.8	16.144.8	53.788.6
2005	1.914.9	50.518.4	16.352.5	68.785.8
2006	2.373.0	60.912.4	27.537.2	90.822.8
2007	3.122.5	73.317.1	31.807.1	108.246.7
2008	3.229.0	71.008.0	40.361.0	114.598.0
2009	4.121.0	70.689.0	34.676.0	105.165.0

Merkez bankasının döviz piyasasındaki arz fazlalığını gidermeye ve aşırı oynamaları önlemeye ayrıca döviz rezervlerini güçlendirmeye dönük müdahaleleri daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Banka, gerek piyasa müdahaleleri gerek döviz alım ihaleleri yoluyla 2003 yılında 10 milyar 461 milyon Dolar, 2004 yılında 5 milyar 387 milyon Dolar, 2005 yılında 22 milyar 008 milyon Dolar, 2006 yılında 6 milyar 543 milyon Dolar, 2007 yılında 9 milyar 907 milyon Dolar, 2008 yılında 7 milyar 484 milyon Dolar ve 2009 yılında da net 3 milyar 414 milyon Dolar tutarında döviz alımı gerçekleştirmiştir.

2009 yılında da, TCMB döviz rezervleri tutarındaki azalış oranı, ithalat hacmindeki azalış oranının altında gerçekleşmiştir. Bu nedenle, ithalat tutarı ve Merkez Bankası rezervlerinde meydana gelen gelişmeler sonucu, 2008 yılında 4.2 ay olan Merkez Bankası rezervlerinin ithalatı karşılama oranı, önemli bir artışla 2009 yılı itibariyle 6.0 aya yükselmiştir..

Uluslararası Brüt Rezervler (Milyon Dolar)

III.6. SERMAYE PİYASASI

2009 yılında ihraç edilen menkul kıymet tutarı önceki yıla göre belirgin bir artış göstermiştir. Küresel krizin ekonomik faaliyet hacmi üzerinde yarattığı tahribatı sınırlamak üzere hükümetin genişletici bir maliye politikası izlemesi ayrıca yine aynı nedenle vergi gelirlerinde yaşanan daralma, 2009 yılında kamu kesimince ihraç edilen menkul değerler tutarının 2008 yılına göre yüzde 29.1 oranında yükselmesinde rol oynayan başta gelen etkenler olmuştur. Özel kesimce ihraç edilen menkul kıymet tutarının artışında ise 'Menkul Kıymet Yatırım Fonu Katılım Belgesi' ile 'Emeklilik Yatırım Fonu Katılım Belgesi' ihraçlarındaki, sırasıyla yüzde 879.1 ve yüzde 13.9 oranındaki artışlar rol oynamıştır. 2009 yılında özel kesimce ihraç edilen menkul kıymet tutarındaki artış 2008 yılına göre yüzde 54.8 olurken, toplam menkul kıymet ihracı artış oranı ise yüzde 37.9 olmuştur. Toplam menkul kıymet ihracı 2008 yılında yüzde 65.7 olan kamu kesimi payı 2009 yılında yüzde 61.5'e gerilemiştir. Diğer taraftan 2008 yılında canlı seyreden özel kesim hisse senedi ihraçları ekonomik krizden olumsuz biçimde etkilenmiş ve 11 696 milyon TL.'ndan, 2009 yılında 4 453 milyon TL.'na gerilemiştir.

2009 yılında kamu kesimince ihraç edilen menkul kıymetler içinde tahvil ihracının payı bir önceki yıla göre belirgin bir artış göstererek yüzde 63.2'den yüzde 78.7'ye yükselmiştir.

TABLO III.6.1.
MENKUL KIYMET İHRAÇLARI

	2007		2008		2009	
	Bin TL.	% Pay	Bin TL.	% Pay	Bin TL.	% Pay
Kamu Kesimi	56.365.368	84.2	52.321.172	65.7	67.575.197	61.5
Devlet Tahvili	36.237.788	54.2	33.094.878	41.5	53.193.893	48.4
Hazine Bonosu	19.150.537	28.6	18.131.044	22.8	14.381.305	13.1
Dövizde Endeksli Senet.	977.043	1.5	1.095.250	1.4	-	-
Özel Kesim	10.542.283	15.8	27.349.685	34.3	42.348.588	38.5
Hisse senedi	7.863.768	11.8	11.695.190	14.7	4.453.088	4.1
Tahvil	150.210	0.2	200.000	0.3	140.400	0.1
Finansman Bonosu	230.000	0.3	50.000	0.1	50.000	0.1
Katılma Belgesi	1.848.305	2.8	2.370.162	3.0	23.205.100	21.1
Yab. Yat.Fonu Kat. Bel.	17.329	0.0	393.957	0.5	-	-
Emek. Yat. Fon. Kat. Bel.	450.000	0.7	12.639.377	15.9	14.400.000	13.1
Toplam	66.907.651	100.0	79.670.857	100.0	1109.923.785	100.0

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Mayıs 2010.

2007 yılında 991 700 milyon TL düzeyinde gerçekleşen menkul kıymetler ikinci el işlem hacmi 2008 yılında yüzde 18.8 oranında bir gerilemeyle 804 823 milyon TL. düzeyine inmiş, 2009 yılında ise yüzde 29.8 oranında önemli bir genişlemeyle 1 044 milyar TL. düzeyine çıkmıştır.

İkinci el piyasasında 2009 yılında kamu kesimi menkul kıymet işlem hacmi yüzde 19.2 oranında büyürken, özel kesim menkul kıymet hacmi yüzde 44.8 oranında genişlemiştir. Özel kesim menkul kıymetleri işlem tutarındaki hızlı artış sonucu, 2008 yılında yüzde 41.3 olan özel kesim menkul kıymetlerinin toplam ikinci el işlem tutarı içindeki payı 2009 yılında yüzde 46.1'e yükselmiştir.

TABLO III.6.2.
MENKUL KIYMET İKİNCİ EL PİYASASI
(Bin TL.)

	Değeri			Pay %			Değişim %	
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2008	2009
Kamu Kesimi	603.924.292	472.209.095	562.784.715	100,0	100,0	100,0	-21,8	19,2
Devlet Tahvili	561.183.234	447.099.185	536.355.398	92,9	94,7	95,3	-20,3	20,0
Hazine Bonosu	42.741.058	25.109.910	26.429.317	7,1	5,3	4,7	-41,3	5,3
Özel Kesim	387.776.132	332.614.149	481.632.979	100,0	100,0	100,0	-14,2	44,8
Hisse senedi	387.776.132	332.614.149	481.632.979	100,0	100,0	100,0	-14,2	44,8
Toplam	991.700.424	804.823.244	1.044.417.694	-	-	-	-18,8	29,8

Kaynak: Sermaye Piyasası Kurulu

ABD ‘mortgage’ piyasasında 2007 yılı ortalarında beliren sorunlarla ilk belirtileri ortaya çıkan ve 2008 Eylül ayında Lehman Brothers Şirketinin iflasıyla patlak veren küresel finans piyasalarındaki kriz ve ertesinde başta gelişmiş ülkelerde olmak üzere reel ekonomilerde yaşanan durgunluk ve resesyona, 2008 yılı sonlarından itibaren ülkemizi de derin biçimde etkilemiştir.

Diğer taraftan uluslararası kredi piyasalarında yaşanan sıkışma ve risk algılamalarının artması da İMKB’ni olumsuz biçimde etkilemiştir. Küresel finans piyasalarında 2007 yılı ortalarından itibaren hissedilen gerilim ülkemiz finans piyasalarında olumsuz etkilerini daha hızlı bir biçimde göstermiştir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası endeksi 2007 yılı ikinci yarısında seyrettiği 50 000’li seviyelerden Ocak 2008’de 40 000’li seviyelere gerilemiş ve Eylül ayına kadar olan dönemde, Haziran ayı dışında, 40-45 000 düzeyini korumuştur. Ekonomik faaliyet hacmindeki daralmanın ve beklentilerdeki bozulmanın İstanbul Menkul Kıymet Piyasası üzerindeki etkileri Kasım ayıyla birlikte derin bir biçimde hissedilmiş ve borsa endeksi yılı, yüzde 51.6 oranında dramatik bir kayıpla, 28 864 puan düzeyinde kapatmıştır.

2008 yılı son çeyreğinde başlayan ekonomik küçülme ve 2009 yılı ilk çeyrek döneminde yaşanan rekor düzeydeki daralma Borsa üzerinde de etkili olmuş ve Şubat ayında 24 026.6 puanla en düşük düzeyini görmüştür.

**İSTANBUL MENKUL KIYMET BORSASI ENDEKSİ
VE GETİRİ DURUMU**
(Ocak 1986 = 100.0)

	İMKB 100 Endeksi	Aylık Bazda Nominal Getiri	Reel Getiri		Nominal Getiri	Yıllık Bazda Reel Getiri		
			ÜFE	TÜFE		ÜFE	TÜFE	Dolar
2003 Aralık	18 533	26.8	26.2	26.2	78.7			
2004 Aralık	24 972	11.1	12.3	10.7	34.7	16.8	23.2	38.1.
2005 Aralık	39 778	4.4	4.5	4.0	59.3	55.2	47.9	60.6
2006 Aralık	39 118	2.5	2.6	2.2	-1.7	-11.9	-10.3	-6.1
2007 Aralık	55 538	2.4	2.3	2.2	42.0	34.0	31.0	72.1
2008 Aralık		4.5	8.3	4.9	-51.6	-55.3	-56.1	-63.2
2009								
Ocak	25 934	-3.5	-3.7	-3.7	-39.3	-43.7	-44.5	-56.6
Şubat	24 027	-7.4	-8.4	-7.0	-46.3	-49.6	-50.2	-62.1
Mart	25 765	7.2	6.9	6.1	-34.0	-36.2	-38.8	-48.3
Nisan	31 652	22.8	22.1	22.8	-27.2	-26.9	-31.4	-40.7
Mayıs	35 003	10.6	10.6	9.9	-12.4	-10.2	-16.9	-31.1
Haziran	37 625	5.6	4.6	5.4	5.3	7.3	-0.4	-15.8
Temmuz	42 641	15.4	16.2	15.1	1.0	5.0	-4.1	-20.5
Ağustos	46 551	9.2	8.7	9.5	16.8	18.1	10.9	-8.2
Eylül	47 910	2.9	2.3	2.5	32.9	32.3	26.2	10.8
Ekim	47 185	-1.5	-1.8	-3.8	69.5	69.2	61.3	78.4

	İMKB 100 Endeksi	Aylık Bazda Nominal Getiri	Reel Getiri		Nominal Getiri	Yıllık Bazda Reel Getiri		
			ÜFE	TÜFE		ÜFE	TÜFE	Dolar
Kasım	45 350	-3.9	-3.9	-5.1	76.4	73.7	67.1	85.9
Aralık	51 668	16.5	15.7	15.9	96.6	85.6	84.6	101.2
2010								
Ocak	54 651	3.5	2.9	1.6	110.7	98.2	94.8	132.2
Şubat	49 706	-9.0	-10.5	-10.3	106.9	93.7	87.9	123.7
Mart	56 538	13.7	11.6	13.1	119.4	102.1	100.3	141.5
Nisan	58 959	-7.8	-6.7	-7.4	55.4	42.3	42.4	52.2
Mayıs	54 385	0.8	1.3	1.4	48.4	37.9	37.0	43.8

* Getiri, dönem sonu itibarıyla bir önceki dönem sonuna göre hesaplanmaktadır.

Kaynak: DPT, Mali Piyasalarda Gelişmeler, Mayıs 2010.

2009 yılı ikinci çeyrek döneminden itibaren ekonomik küçülme hızının azalma sürecine girmesi ve hafif te olsa toparlanma belirtilerinin ortaya çıkmasıyla İMKB endeksi Nisan 2009 ayından itibaren tekrar yükselme süreci içine girmiş ve Temmuz ayıyla birlikte 40 000’li seviyelere ulaşmıştır. Endeksteeki artış küçük dalgalanmalarla yıl sonuna kadar sürmüştü ve yılı nominal bazda yüzde 96.6 getiriyle kapatmıştır. İMKB borsası 2009 yılında reel bazda ÜFE, TÜFE ve Dolar bazında sırasıyla yüzde 85.6, yüzde 84.6 ve Dolar bazında da yüzde 101.2 oranında çok yüksek getiri sağlamıştır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası 2010 yılında da güçlü konumunu korumuştur.

III.7. FİYAT HAREKETLERİ

Birinci petrol krizinden sonraki 30 yıllık dönemde enflasyon sorunu, Türkiye’nin ekonomik gündeminde sürekli olarak ön sıralarda yer almış ve 90’lı yılların sonunda öncelikle çözümlenmesi gereken bir sorun niteliği kazanmış ve enflasyonun düşürülmesi temel makroekonomik politika hedefi olarak belirlenmiştir. Başlangıçta petrol fiyatındaki aşırı yükselmenin yarattığı arz şoku ile gündeme oturan enflasyon daha sonraları, büyük boyutlu kamu finansman açıklarının yarattığı talep baskısıyla en başta gelen ekonomik sorun olma niteliğini korumuştur.

17 nci Stand-by Anlaşmasına dayalı olarak 2000 yılı başında uygulamaya konulmuş olan istikrar programında; 2002 yılı sonuna kadar olan üç yıllık bir süre zarfında , istikrarlı bir ekonomik büyümenin de gerçekleştirilmesi ile birlikte, enflasyon oranının kademeli biçimde tek haneli rakamlara düşürülmesi hedeflenmiştir.İstikrar programı çerçevesinde oniki aylık tüketici fiyatları ve toptan eşya fiyatları artış hızlarının sırasıyla, 2000 yılında yüzde 25 ve 20, 2001 yılında yüzde 12 ve 10 ve program döneminin son yılı olan 2002 de de yüzde 7 ve yüzde 5'e düşürülmesi hedeflenmiştir. Diğer taraftan 2000 yılı için TEFE Yıllık Ortalama artış hızının yüzde 38.5 ve GSYİH Deflatörünün yüzde 42.5 olması hedeflenmiştir.

Bu iddialı enflasyon hedeflerini tutturabilmek amacıyla maliye, gelirler, para ve kur politikaları kapsamında ve birtakım yapısal düzenlemeleri de içeren köklü önlemler uygulamaya konulmuştur.

2000 yılında Toptan Eşya Fiyatları Endeksindeki değişme bir önceki yıl sonuna göre yüzde 32.7 olarak gerçekleşmiş ve bir önceki yıla ait yüzde 62.9 oranına göre önemli bir düşme sergilemiştir. Ancak Tablo III.7.1.de görüldüğü gibi 12 aylık ortalama değişmeler bazında, toptan eşya fiyat artışıdaki yavaşlama çok daha sınırlı olmuş ve bir önceki yıl yüzde 53.1 olan TEFE yıllık ortalama artış hızı 2000 yılında ancak yüzde 51.4'e gerilemiştir.

2000 yılında enflasyonun altında seyir izleyen döviz kurları girdi maliyetlerini, dolayısıyla TEFE'yi olumlu etkilerken, belirgin şekilde tırmanan petrol fiyatları olumsuz etkide bulunmuştur.

2000 yılında GSYİH Deflatörü yüzde 51.6 olarak gerçekleşmiştir.

2000 yılında Tüketici Fiyatları Endeksi artışı yılın başında uygulamaya konulan geniş kapsamlı istikrar programı ile önceki yıla göre belirgin ve önemli yavaşlama göstermiştir. 12 aylık ortalama yüzde değişme bazında bir önceki yıla ait yüzde 64.9 oranından yüzde 54.9'a gerileyen tüketici fiyatları, Aralık 2000 itibariyle bir önceki yılın Aralık ayına göre sadece yüzde 39.0 oranında artış göstermiş ve bu şekilde 1999 yılında yüzde 68.8 olan artış hızına göre önemli bir yavaşlama göstermiştir.

Aralık 2000 ayı itibariyle yüzde 51.4'e kadar gerileyen Toptan Eşya Fiyatları Endeksi, düşme eğilimini Nisan 2001 ayına kadar sürdürmüş ve yıllık bazda yüzde 41.8'e kadar gerilemiştir.Ancak TÜFE daha sonra, ekonomik krizin ve özellikle Şubat ayında geçilmiş olan ve TL'nin yüksek oranlı devalüasyonu ile sonuçlanan "Dalgalı Kur" rejiminin yarattığı arz şoku ile, Mayıs ayından itibaren, tekrar yükselme eğilimi içine girmiştir.

Şubat krizi şokunun atlatılması ile birlikte enflasyon, talep daralmasının da etkisiyle belirgin bir yavaşlama süreci içersine girmiş ise de, önceki yıllara göre çok yüksek bir tırmanma göstermiş ve 2001 yılında Toptan Eşya Fiyatları Endeksindeki değişme, bir önceki yıl sonuna göre yüzde 88.6 olarak gerçekleşmiştir. TEFE de on iki aylık ortalamalar bazında yükselme daha az keskin olmuş ve önceki iki yıla göre yaklaşık on puanlık bir artışla yüzde 61.6 olarak gerçekleşmiştir.

2001 yılında yıllık ortalama TÜFE artışı yüzde 54.4 ile yaklaşık bir önceki yıl seviyesinde (yüzde 54.7) kalırken, bir önceki yıl sonuna göre TÜFE artışı 2000 yılındaki yüzde 39.0 düzeyinden yüzden 68.1 düzeyine sıçramıştır.

2001 yılında GSMH Deflatörü yüzde 57.8 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO III.7.1.
TÜKETİCİ VE TOPTAN EŞYA FİYATLARI (TEFE ve TÜFE)
(1994 = 100)

	Yıllık Ortalama % Değişme					Yıl Sonuna Göre 12 Aylık % Değişme				
	2000	2001	2002	2003	2004	2000	2001	2002	2003	2004
TÜFE	54.9	54.4	45.0	25.3	10.6	39.0	68.5	29.7	18.4	9.3
TEFE	51.4	61.6	50.1	25.6	11.1	32.7	88.6	30.8	13.9	13.8

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü

18 Ocak 2002 tarihinde IMF'ye verilen ve 4 şubat tarihinde yürürlüğe giren Niyet Mektubunda ise 12 aylık dönem sonları itibariyle, 2002, 2003 ve 2004 yılları için Tüketici Fiyatları Endeksi artışının yüzde 35, yüzde 20 ve yüzde 12, Toptan Eşya Fiyatları endeksi artışının ise aynı yıllar itibariyle, sırasıyla yüzde 31, yüzde 16.2 ve yüzde 12'ye düşürülmesi öngörülmüştür.

TEFE ve TÜFE artış hızlarında 2002 yılında keskin bir düşüş gerçekleşmiş ve enflasyon öngörülen hedefin altında seyretmiştir. TEFE'de o tarihe kadar ki son 16 yılın, TÜFE'de ise son 20 yılın en düşük düzeylerine inilmiştir.

Para ve maliye politikalarının kararlılıkla uygulanması, başta Merkez Bankası Yasası'nda yapılan değişiklik olmak üzere gerçekleştirilen yapısal reformlar, 2001 yılı

krizinin istihdam hacmi ve tüketim davranışları üzerine getirdiği etkilerin hafiflemekle beraber sürüyor olması, enflasyonist beklentilerde meydana gelen iyileşme ve gıda grubu fiyat artışlarının dikkat çekici şekilde düşük gerçekleşmesi, 2002 yılında enflasyon alanında elde edilen başarılı sonuçta önemli rol oynayan başlıca etkenler olmuşlardır.

Toptan eşya fiyatları endeksi (TEFE) 2002 yılında on iki aylık ortalamalara göre yaklaşık bir önceki yıl düzeyini korurken 12 aylık yüzde değişme olarak keskin bir düşüş sergilemiş ve bir önceki yıla ait yüzde 88.6 düzeyinden, yüzde 30.8'e gerilemiştir.

Tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) 2002 yılında on iki aylık ortalamalara göre bir önceki yıla ilişkin yüzde 54.4 düzeyinden yüzde 45.0 düzeyine gerilerken, on iki aylık yüzde değişme olarak aynı yıllar itibariyle yüzde 68.5'ten yüzde 29.7'ye düşmüştür.

2002 yılında GSMH Deflatörü yüzde 43.8 olarak gerçekleşmiştir.

Fiyat artışlarındaki yavaşlama eğilimi 2003 yılında da sürmüştür. 2003 yılında toptan eşya fiyatları endeksi artış oranı, bir önceki yıla göre 16.9 puan düşerek yüzde 13.9'a gerilerken, öngörülen hedefin 2.6 puan altında kalmıştır. 12 aylık ortalamalara göre 2002 yılında yüzde 50.1 olan TEFE artış hızı, 2003 yılında 24.5 puan düşerek yüzde 25.6 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Fiyat artışlarındaki belirgin yavaşlama eğilimi 2003 yılında tüketici fiyat endekslerine de yansımıştır. 12 aylık ortalamalara göre bir önceki yıl 45.0 olan TÜFE endeksi 2003 yılında yüzde 25.3'e, yüzde 29.7 olan 12 aylık yüzde değişme oranı ise yüzde 18.4'e düşmüştür.

2003 yılında GSMH Deflatörü yüzde 22.5 olarak gerçekleşmiştir.

2004 yılı Türkiye'de uzun yıllardan sonra yıllık fiyat artışlarının tekrar tek haneli rakamlara düştüğünün görüldüğü bir yıl olmuştur.

2004 yılında toptan eşya fiyatları endeksi, 12 aylık ortalama yüzde değişme olarak bir önceki yıla ilişkin yüzde 25.6 düzeyinden yüzde 11.1'e gerilemiş, ancak Aralık ayları itibariyle 12 aylık yüzde değişme olarak yüzde 13.8 oranı ile yaklaşık bir önceki yıl düzeyini korumuştur.

2004 yılında TÜFE endeksine bakıldığında ise, bir önceki yıl sonuna göre Aralık ayı sonu itibariyle 12 aylık fiyat değişiminin ilk kez tek rakamlı hale gelerek yüzde 9.3

olarak gerekleŖtiđi, ve 12 aylık ortalama olarak ise bir önceki yıla iliŖkin yüzde 25.3 düzeyinden, yüzde 10.6'ya gerilediği gözlemlenmiŖtir.

2004 yılında GSMH deflatörü yüzde 9.5 olarak gerekleŖmiŖtir.

Devlet İstatistik Enstitüsü, bu güne kadar fiyat istatistikleri düzenlenmesinde baz yılı olarak kullanılan 1997 yılından buyana hanehalklarının ve toplumun tüketim kalıplarında meydana gelmiş olan belirgin değişimi dikkate alarak, 2005 yılı başından itibaren fiyat gelişmelerinde 2003 yılını baz yılı olarak alma yönüne gitmiştir. 1997 yılını temel alan TÜFE'de 10 ana grupta 410 maddenin (daha sonra 442'ye yükseltilmiştir), TEFEden ise dört ana sektörden 678 madde (daha sonra 762'ye yükseltilmiştir) endeks kapsamına alınmış idi. 2003 yılını temel alındığı iki endeksten birisi eskiden olduğu gibi "Tüketici Fiyatları Endeksi" (TÜFE), diğeri ise fiyat değişikliklerini üretici aşamasında ölçmeyi amaçlayan "Üretici Fiyatları Endeksi" (ÜFE). Yeni TÜFE'de 12 ana grup altında 44 bölüm ve 447 madde bulunuyor.

2003 yılını baz alan TÜFE ve ÜFE'de 1997 yılı bazlı olanlara göre grupların toplam içindeki ağırlıklarında değişikliğe gidilmiştir. Eski endekste yüzde 31.09 oranında ağırlığa sahip olan gıda içecek ve tütün grubunun ağırlığı yeni endekste yüzde 34.09'a yükseltilirken, eski endekste yüzde 25.8 ağırlığı olan konut, su, elektrik vb. başlıklı grubun ağırlığı yeni endekste yüzde 16.9'a düşürülmüŖtür. Bu kapsamda TÜFE endeksi içinde ulaşımın payı yüzde 9.30'dan yüzde 10.42'ye, eğitim harcamalarının payı yüzde 1.59'dan, yüzde 2.15'e, eğitim kültür harcamalarının payı yüzde 2.95'ten yüzde 3.60'a ve lokanta pastane ve otel harcamalarının payı yüzde 3.07'den yüzde 5.87'ye yükseltilmiştir.

ÜFE'de de grup ağırlıklarında değişiklikler yapılmıştır. Örneğin tarımın payı, yüzde 22.22'den, yüzde 20.65'e gerilerken, imalat sanayii, elektrik, gaz, su grubunun ağırlığı arttırılmıştır.

2003 yılını temel yıl olarak alan ÜFE'de fiyatlar, yurtiçinde üretimi yapılan ve satışı sunulan ürünlerin, KDV ve benzeri satış vergileri hariç peşin satış fiyatları olarak belirlenmiştir. 2003 yılı bazlı bu endekste kamu – özel kesim ayırımı kaldırılmış ve KDV ve benzeri vergilerdeki değişikliklerin satış fiyatlarına olan etkisi kaldırılmış ayrıca 1994 yılı bazlı TEFEden endeksine göre tarım ve madencilik sektörlerinin ağırlıkları azaltılırken, imalat sanayii ve enerji sektörlerinin ağırlıkları arttırılmıştır.

2003 yılını baz alan TÜFE'de farklı sektörlerde meydana gelebilecek ve genel fiyat düzeyi üzerinde belirgin etkisi olabilecek Ŗokların belirlenmesi ve enflasyon eğilimi

üzerinde oluşturacakları etkilerin ölçülebilmesi için 9 adet özel kapsamlı TÜFE göstergesi açıklanmaya başlanmıştır. Söz konusu özel kapsamlı TÜFE göstergeleri değişik sektörlerle ilişkin fiyat gruplarının endeksten çıkarılmasına dayanan dışlama yönteminin kullanılması suretiyle oluşturulmuştur.

Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri

- A. Mevsimlik ürünler hariç TÜFE,
- B. İşlenmemiş gıda ürünleri hariç TÜFE,
- C. Enerji hariç TÜFE,
- D. (B) ve (C) hariç TÜFE,
- E. (C) ve alkollü içecekler ve tütün ürünleri hariç TÜFE,
- F. (E) ve fiyatları yönetilen/yönlendirilen diğer ürünler ve dolaylı vergiler hariç TÜFE,
- G. (B) ve (F) hariç TÜFE.
- H. Enerji, alkollü içecekler ve tütün ürünleri, işlenmemiş gıda ve altın hariç TÜFE
- I. (C) alkolsüz ve alkollü içecekler ile tütün ürünleri ve altın hariç TÜFE

Enflasyondaki azalma eğilimi 2005 yılında da sürmüştür. Enflasyon oranındaki düşme 2005 yılında ÜFE'de daha hızlı olmuştur. Yıl sonları itibariyle 2004 yılında yüzde 15.35 olan ÜFE artışı, 12 puanın üzerinde dikkat çekici bir azalışla 2005 yılında yüzde 2.66'ya düşmüş ve yıl programında öngörülmüş olan yüzde 8.0 düzeyindeki hedefin de 5.34 puan altında kalmıştır. On iki aylık ortalamalara göre ise, 2004 yılında yüzde 14.57 olan ÜFE artış hızı 2005 yılında yine dikkat çekici bir azalmayla yüzde 5.89'a gerilemiştir.

2005 yılında GSMH deflatörü yüzde 5.3 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2006 yılında özellikle karşı, karşıya kalınan arz şoklarının etkisiyle enflasyon oranında yükselme meydana gelmiştir. Üretici fiyatları artış endeksi bir önceki yıla göre keskin bir artış göstererek 2005 yılına ilişkin yüzde 2.66 oranından 2006 yılı sonunda yüzde 11.58'e tırmanmıştır. On iki aylık ortalamalara göre 2005 yılında yüzde 5.89'a kadar gerileyen ÜFE artış oranı 2006 yılında yüzde 9.34'e çıkmıştır.

Tüketici Fiyatları endeksi artışı da 2006 yılında bir önceki yıla göre belirgin bir tırmanma sergilemiş ve yüzde 7.72'den yüzde 9.65'e yükselmiştir.

2006 yılı Haziran ayından itibaren uygulamaya konulan parasal sıkılaştırma 2007 yılında temel enflasyon göstergelerinde belirgin bir düşüş sağlamıştır. 2007 yılı genelinde petrol ve gıda ürünleri hariç imalat sanayi fiyatları belirgin bir değişim göstermemiştir. TL.'ndeki birikimli güçlenmenin de etkisiyle ara, sermaye ve dayanıklı tüketim malları fiyatlarında, yukarıdaki Tablodan görüleceği gibi, gerileme gözlenmiştir. Ancak enerji ve gıda fiyatlarındaki yükselmeler TÜFE üzerinde yukarı yönlü baskı yaratan temel unsurlar olmuştur.

2007 yılında üretici fiyatları endeksi ÜFE bir önceki yıla göre dikkat çekici bir yavaşlama sergilemiş ve önceki yıla ilişkin yüzde 11.58 düzeyinden, yüzde 5.94'e düşmüştür.

2007 yılında tüketici fiyatları yıllık artış oranı yüzde 8.39 olarak gerçekleşmiş ve önceki yıla göre biraz gerilemiş olsa da, Aralık ayı itibariyle hedefle uyumlu patika etrafında oluşturulan belirsizlik aralığının üstünde kalmıştır. Özellikle Eylül-Kasım döneminde TÜFE'de gözlemlenen artışta, işlenmiş gıda ürünleri ile fiyatları yönetilen, yönlendirilen ürünlerdeki yüksek oranlı fiyat artışları etkili olmuştur. Ayrıca uluslararası piyasada petrol fiyatlarında tanık olunan keskin yükseliş ile artış gösteren enerji fiyatları enflasyonun seyrinde yukarı yönlü seyrinde belirleyici unsurlardan biri olmuştur.

2007 yılı genelinde mal grubu enflasyonu bir önceki yıldaki yüksek seyrini korurken, hizmet grubu enflasyonunun önceki yıllara kıyasla önemli oranda iyileşme gösterdiği gözlemlenmiştir. TL.'nin güçlü seyri, petrol fiyatlarındaki hızlı artışların yurt içi fiyatlara yansımaları büyük ölçüde sınırlamıştır.

Enflasyonun 2008 yılı boyunca izlediği seyirde daha ziyade küresel ekonomide yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Yılın ilk üç çeyrek döneminde enerji ve diğer emtia fiyatlarında gözlenen sert artışlar, yerini, son çeyrek dönemde küresel krizin derinleşmesiyle ve dünya ekonomisinde tanık olunan belirgin yavaşlamayla keskin bir düşüşe bırakmıştır. Bu doğrultuda yılın son çeyreğinde yurtiçi enerji ve işlenmiş gıda fiyatlarının artış hızında kayda değer bir gerileme gözlemlenmiştir. Bununla beraber emtia fiyatlarında geçmiş dönemde gerçekleşen yüksek oranlı artışların birikimli etkileri enflasyonun görece olarak yüksek düzeylerde seyretmesi sonucunu doğurmuştur.

2008 yılı ortalarından itibaren küresel piyasalarda petrol ve temel emtia fiyatlarında meydana gelen çarpıcı gerilemeler ve talep koşullarındaki zayıflamanın etkileri Kasım ayından itibaren tüketici ve üretici fiyat gelişmeleri üzerinde belirgin şekilde gözlenmeye başlamıştır. Diğer taraftan döviz kurlarında meydana gelen artışın tüketici fiyatları üzerinde yarattığı kısa dönemli etki, gerek ekonomik faaliyet hacmindeki belirgin yavaşlama gerek ithalat fiyatlarındaki gerileme ile, geçmişte yaşanan kur artışlarına göre daha sınırlı kalmıştır.

Gıda ve enerji kalemlerinin yıllık enflasyona yaptığı katkı 2008 yılının son çeyreğinde gerilemiş olmakla beraber yıl genelinde yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir. 2008 yılının son çeyreğinde maliyetlerdeki azalma ve iç talepteki yavaşlamaya bağlı olarak hizmet fiyatlarının yıllık enflasyona yaptığı katkıda düşüş gözlemlenmiştir.

Yılın ikinci yarısında gıda fiyatlarında belirgin bir yavaşlama gözlenmişse de bu grup ürün fiyatları son iki yıldaki yüksek seyrini 2008 yılında da sürdürerek enflasyon haddinin yüksek düzeyde seyrinde etkili olmuştur. Akaryakıt ve elektrik fiyatlarındaki yükselişler nedeniyle enerji grubunda önceki yıllara göre oldukça yüksek artışlar izlenmiştir. Yıl sonu itibariyle yüzde 10.1 olarak gerçekleşen enflasyon haddinin yaklaşık 6.2 puanı gıda ve enerji fiyatlarındaki artışlardan kaynaklanmıştır.

2008 yılında ÜFE bir önceki yıla ilişkin yüzde 5.94 oranından yüzde 8.11'e yükselmiştir. Tüketici fiyatları endeksi TÜFE ise 2008 yılında önceki yıla göre artış göstererek yüzde 8.39'dan yüzde 10.06'ya çıkmıştır. Oniki aylık ortalamalara göre 2008 yılında ÜFE artışı yüzde 12.72, TÜFE artışı ise yüzde 10.44 olarak gerçekleşmiştir.

2008 yılı ortalarından itibaren küresel piyasalarda petrol ve temel emtia fiyatlarında meydana gelen çarpıcı gerilemeler ve talep koşullarındaki sert zayıflamanın etkileri Kasım ayından itibaren tüketici ve üretici fiyat gelişmeleri üzerinde belirgin şekilde gözlenmeye başlamıştır. Diğer taraftan o dönemde döviz kurlarında meydana gelen artışın tüketici fiyatları üzerinde yarattığı kısa dönemli etki, gerek ekonomik faaliyet hacmindeki belirgin yavaşlama gerek ithalat fiyatlarındaki gerileme ile, geçmişte yaşanan kur artışlarına göre daha sınırlı kalmıştır.

2008 yılının son çeyreğinde enflasyon haddinde gözlemlenen düşme eğilimi 2009 yılı boyunca da etkisini sürdürmüştür. 2009 yılı Aralık ayı sonu itibariyle Tüketici Fiyatları Endeksi'nde önceki yılın Aralık ayına göre yüzde 6.53 ve on iki aylık ortalamalara göre yüzde 6.25 oranında artış meydana gelmiştir.

Bir önceki yılın aynı ayına göre Aralık 2009 ayı sonu itibariyle tüketici fiyatları endeksinde en yüksek artış yüzde 20.91 ile ‘alkollü içecekler ve tütün’ harcamalarında gerçekleşmiş, onu yüzde 13.75 ile ‘çeşitli mal ve hizmetler’, yüzde 9.26 ile ‘gıda ve alkolsüz içecekler’ yüzde 8.92 ile ‘eğlence ve kültür’ harcamaları, ve yüzde 7.89 ile ‘ulaştırma’ harcamaları izlemiştir.. Bir önceki yılın aynı ayına göre ‘ev eşyası’ fiyatlarında yüzde 2.68 oranında gerileme meydana gelmiştir.

TABLO III.7.2.
ÜRETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ (ÜFE)
(2003 = 100)

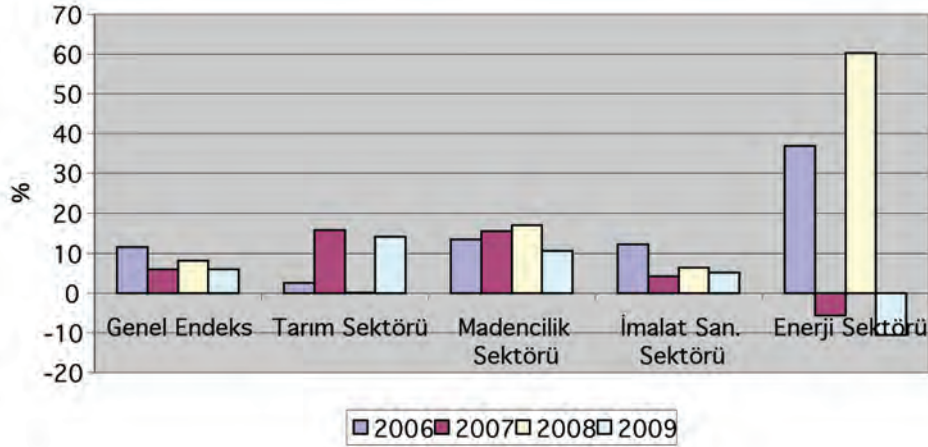
	Yıl Sonuna Göre 12 Aylık % Değişme			Yıllık Ortalama % Değişme		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Genel ÜFE Endeksi	5.94	8.11	5.93	6.31	12.72	1.23
Tarım Sektörü	15.70	0.18	14.22	7.58	11.61	2.34
Madencilik Sektörü	15.49	16.93	10.58	9.34	22.85	8.17
İmalat sanayi Sektörü	4.27	6.38	5.20	5.58	11.75	-0.58
Enerji Sektörü	-5.59	60.28	-10.50	10.93	26.21	16.08

2009 yılında Üretici Fiyatları Endeksi de, tüketici fiyatlarına benzer, çanak şeklinde bir seyir izlemiş, ancak küresel piyasalarda enerji ve temel emtia fiyatlarında gözlemlenen keskin düşüş doğrultusunda, fiyat artışları yavaşlama eğilimi Ağustos 2008 ayından itibaren başlamıştır.

Üretici fiyatları endeksi bir önceki aya göre artış oranları Nisan – Eylül 2009 döneminde negatif değerler taşımıştır. Aralık 2009 ayı sonu itibariyle Üretici Fiyatları Endeksi’nde, önceki yılın Aralık ayına göre yüzde 5.93 ve on iki aylık ortalamalara göre ise yüzde 1.23 oranında artış meydana gelmiştir. Üretici fiyat endeksinin bir önceki yıla göre yaklaşık tüketici fiyatları artış oranında yükselmesinde, endekse konu toplam mal kapsamı içinde yüzde 17.76 oranında ağırlığa sahip tarım ürünleri fiyatlarının son bir yıllık dönemde yüzde 14.22 oranında artmış olması etkili olmuştur.

Zira diğer üst başlığı oluşturan ve yüzde 82.24 oranında ağırlığa sahip sanayi malları fiyat endeksinde önceki yılın aynı ayına göre meydana gelen yükselme yüzde 4.14 (imalat sanayi yüzde 5.20) gibi düşük bir düzeyde kalmıştır. Sanayi ürünleri kapsamı toplamında yüzde 2.20 oranında ağırlığa sahip madencilik ve taşocakçılığı fiyat endeksi yüzde 10.58 oranında ve yüzde 73.75 oranında ağırlığa sahip imalat sanayi ürünleri fiyat endeksi yüzde 5.20 oranında artış gösterirken, yüzde 6.29 oranında pa-ya sahip elektrik gaz su fiyat endeksi aynı dönemde yüzde 10.50 oranında gerileme sergilemiştir.

SEKTÖRLER İTİBARIYLA ÜRETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ DEĞİŞİM ORANLARI (Yıl Sonuna Göre 12 Aylık % Olarak)

2009 yılında hizmet grubunda en yüksek fiyat artışı yüzde 7.31 ile 'lokanta ve oteller'de gözlemlenirken, mal grubunda en önemli ve endeksi doğrudan etkileyen artış işlenmemiş gıda ürünlerinde meydana gelmiştir. İşlenmiş gıdalarda yüzde 1.24 oranında cüzi bir fiyat artışı gözlemlenirken, gıda ve enerji dışı mallardaki yıllık artış yüzde 6.15 olmuştur.

TABLO.III.7.4.
MAL VE HİZMET GRUBU FİYATLARI
(Üçer Aylık ve Yıllık Yüzde Değişim)

	2008		2009				
	IV	Yıllık	I	II	III	IV	Yıllık
TÜFE	0,03	10,06	1,05	0,77	0,34	4,26	6,53
1. Mallar	3,61	9,93	1,22	0,60	-0,22	5,32	7,01
Enerji	1,91	19,81	-0,28	-1,90	2,32	4,54	4,64
İşlenmemiş Gıda	12,45	7,87	13,29	-3,68	-4,90	15,00	19,35
İşlenmiş Gıda	-0,20	15,46	-0,93	0,09	0,61	1,27	1,04
Enerji ve Gıda Dışı Mallar	3,04	3,75	-1,89	4,21	0,17	3,65	6,15
Dayanıklı Mallar	2,45	5,54	-0,27	-2,76	2,70	4,18	3,76
(Altın Fiyatları Hariç)	0,61	3,19	-2,49	-2,23	2,83	3,25	1,22
Yarı Dayanıklı Mallar	3,42	11,54	-3,46	4,55	-1,65	5,33	4,55
Dayanısız Mallar	4,07	9,99	5,21	-1,22	0,04	5,62	9,80
2. Hizmetler	1,39	10,46	0,53	1,27	1,96	1,28	5,13
Kira	2,25	11,85	1,51	1,14	1,43	1,10	5,28
Lokanta ve Oteller	2,34	13,44	1,88	1,19	1,73	2,32	7,31
Ulaştırma Hizmetleri	1,54	16,89	-1,29	1,43	1,15	1,25	2,53
Diğer Hizmetler	0,49	6,40	0,13	1,31	2,57	0,87	4,96

Kaynak : TÜİK, TCMB

2009 yılı enflasyonuna olumlu katkıda bulunan bir önemli mal grubu da dayanıklı tüketim malları olmuştur. Dayanıklı tüketim malı fiyatları yıl genelinde bir önceki yıllarla kıyasla, ortalama döviz kurundaki artışa rağmen gerek ithalat fiyatlarındaki düşüşün gerek ekonomik faaliyet hacmindeki daralmanın etkisiyle, cüzi oranda yüzde 1.22 oranında artış göstermiştir.

Dayanıklı Tüketim Malları Grubu Fiyat Gelişmeleri
(Üç Aylık ve Yıllık Yüzde Değişim)

	2008		2009				
	IV	Yıllık	I	II	III	IV	Yıllık
Dayanıklı Mallar (Altın Fiyatları Hariç)	0,61	3,19	-2,49	-2,23	2,83	3,25	1,22
Mobilya	-1,31	9,17	-3,17	-7,61	1,03	7,86	-2,51
Elektrikli ve Elektriksiz Aletler	6,04	8,13	-4,26	-2,54	3,53	-1,11	-4,47
Otomobil	-2,30	-2,56	-1,36	-0,11	3,20	4,72	6,49
Diğer Dayanıklı Mallar	2,27	4,29	0,36	0,20	1,81	0,41	2,79

Kaynak : TÜİK, TCMB

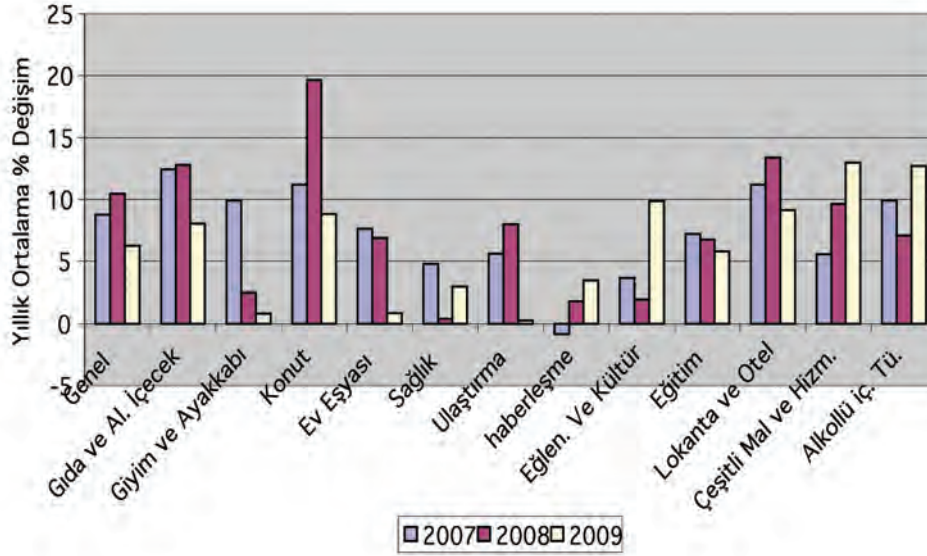
Tüketici fiyatları 2009 yılı gelişmelerine ana harcama grupları itibariyle bakıldığında en yüksek fiyat artışının yüzde 20.91 ile 'alkollü içecekler ve tütün'de gerçekleştiği, onu yüzde 9.26 ile 'gıda ve alkolsüz içecekler'in, yüzde 8.92 ile 'eğlence ve kültür'ün ve yüzde 7.89 ile 'ulaştırma'nın izlediği gözlemlenmektedir.

2009 yılında ev eşyası fiyatlarında yüzde2.68 oranında düşme meydana gelmiştir.

TABLO III.7.5.
TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ (TÜFE)
(2003 = 100)

	Yıl Sonuna Göre % Değişme			12 Aylık Ortalama % Değişme		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Genel TÜFE Endeksi	8.39	10.06	6.53	8.76	10.44	6.25
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	12.03	11.90	9.26	12.42	12.79	8.02
Alkollü İçecekler ve Tütün	17.20	0.32	20.91	9.92	7.07	12.71
Giyim ve Ayakkabı	4.08	-1.54	3.39	4.52	2.49	0.81
Konut	11.48	22.88	2.31	11.21	19.54	8.82
Ev Eşyası	4.17	10.37	-2.68	7.60	6.89	0.87
Sağlık	0.85	2.01	2.44	4.77	0.41	2.94
Ulaştırma	5.26	2.37	7.89	5.61	7.97	0.24
Haberleşme	-1.78	5.74	3.35	-0.84	1.81	3.44
Eğlence ve Kültür	-1.26	6.98	8.92	3.66	1.95	9.85
Eğitim	5.96	7.32	5.47	7.21	8.76	5.80
Lokanta ve Oteller	10.87	13.44	7.31	11.19	13.38	9.15
Çeşitli Mal ve Hizmetler	5.08	11.66	13.75	5.66	9.63	12.97

**ANA HARCAMA GRUPLARI İTİBARIYLA TÜKETİCİ FİYATLARI
ENDEKSİ DEĞİŞİM ORANLARI**
(Oniki Aylık Ortalama % Değişme)

Oniki aylık ortalamalara göre bir önceki yıla göre 2009 yılında fiyat artış hızı ‘alkollü içecekler ve tütün’, ‘sağlık’, ‘haberleşme’ ‘eğlence ve kültür’ ve ‘çeşitli mal ve hizmetler’ harcama gruplarında artış gösterirken, diğer harcama gruplarında yavaşlamıştır.

2010 Yılında Fiyat Hareketleri

Ekonomik toparlanma ile birlikte gözlemlenen talep artışı ve emtia ve enerji fiyatlarında görülen yükselmelerle geçen yılın son çeyreğinde tırmanan enflasyon haddi etkisini bu yılın ilk iki ayında da hissettirdikten sonra aylık olarak yüzde 0.50 – 0.60 aralığına gerilemiş, Mayıs – Temmuz döneminde ise (-) değerler almıştır. Genelde fiyatı istikrarsız bir nitelik taşıyan ‘işlenmemiş gıda ürünleri’ fiyatlarında 2009 yılı son çeyreğinde gözlemlenen yüzde 15.0 oranındaki yükselmenin yüzde 13.40 ile bu yılın ilk çeyrek döneminde de etkisini sürdürmesi Ekim 2009 – şubat 2010 döneminde enflasyon haddinin görece olarak yüksek seyretmesinde etkili olmuştur. Aynı durum enerji grubu mallar içinde söz konusu olmuş aynı çeyrek dönemlerin fiyat artışı sırasıyla yüzde 4.54 ve yüzde 5.08 olmuştur.

TABLO.III.7.6.
MAL VE HİZMET GRUBU FİYATLARI 2010 YILI GELİŞMESİ
(Üçer Aylık ve Yıllık Yüzde Değişim)

	2009				2010	
	II	III	IV	Yıllık	I	II
TÜFE	0,77	0,34	4,26	6,53	3,93	-0,33
1. Mallar	0,60	-0,22	5,32	7,01	4,50	-0,38
Enerji	-1,90	2,32	4,54	4,64	5,08	0,21
İşlenmemiş Gıda	-3,68	-4,90	15,00	19,35	13,40	-12,76
İşlenmiş Gıda	0,09	0,61	1,27	1,04	1,93	-0,62
Enerji ve Gıda Dışı Mallar	4,21	0,17	3,65	6,15	1,81	5,07
Temel Mallar	5,55	-2,32	4,08	2,56	-3,27	6,16
Dayanıklı Mallar	-2,76	2,70	4,18	3,76	1,32	1,30
(Altın Fiyatları Hariç)	-2,23	2,83	3,25	1,22	1,32	0,36
Yarı Dayanıklı Mallar	4,55	-1,65	5,33	4,55	-0,73	6,20
Dayanısız Mallar	-1,22	0,04	5,62	9,80	9,17	-5,08
2. Hizmetler	1,27	1,96	1,28	5,13	2,32	-0,17
Kira	1,14	1,43	1,10	5,28	0,96	0,65
Lokanta ve Oteller	1,19	1,73	2,32	7,31	3,30	2,28
Ulaştırma Hizmetleri	1,43	1,15	1,25	2,53	2,44	1,32
Diğer Hizmetler	1,31	2,57	0,87	4,96	2,42	-2,13

Kaynak : TÜİK, TCMB

İstikrarsız bir görünüm sergileyen ‘giyim eşyası’ fiyatları ise Temmuz 2010 ayı sonu itibarıyla son bir yıllık dönemde yüzde 5.86, ilk yedi aylık dönemde ise yüzde 5.86 oranında yükselme kaydetmiştir. Toplam hanehalkı harcamaları içinde yüzde 5.31 oranında paya sahip olan ‘alkollü içecekler ve tütün’ grubu ürün fiyatlarında Ocak – Temmuz döneminde yüzde 26.41 oranında yükselme meydana gelmiş olması 2010 yılı ilk yarı yıl enflasyon gelişmelerinde dikkate alınması gereken bir diğer unsur olmuştur.

TABLO.III.7.7.
TEMEL MAL FİYATLARI 2010 YILI GELİŞMESİ
 (Üçer Aylık ve Yıllık Yüzde Değişim)

	2009				2010	
	II	III	IV	Yıllık	I	II
Temel Mallar	5.55	-2.32	4.08	2.56	-3.27	6.16
Giyim	23.00	-11.91	10.27	3.39	-12.62	23.73
Dayanıklı Mallar (Altın Fiy.Hariç)	-2.23	2.83	3.25	1.22	1.32	0.36
Mobilya	-7.61	1.03	7.86	-2.51	1.41	3.76
Elektrikli ve Elektriksiz Aletler	-2.54	3.53	-1.11	-4.47	-0.16	-1.01
Otomobil	-0.11	3.20	4.72	6.49	2.17	-0.11
Diğer Dayanıklı Mallar	0.20	1.81	0.41	2.79	0.56	2.17
İlaç	7.65	0.00	-1.51	6.02	-1.77	0.00
Diğer	0.86	0.72	0.34	3.14	-0.86	0.12

Kaynak : TÜİK, TCMB

Aşağıdaki bölümlerde 2010 yılı Ocak-Temmuz dönemi TÜFE ve ÜFE gelişmeleri verilmektedir.

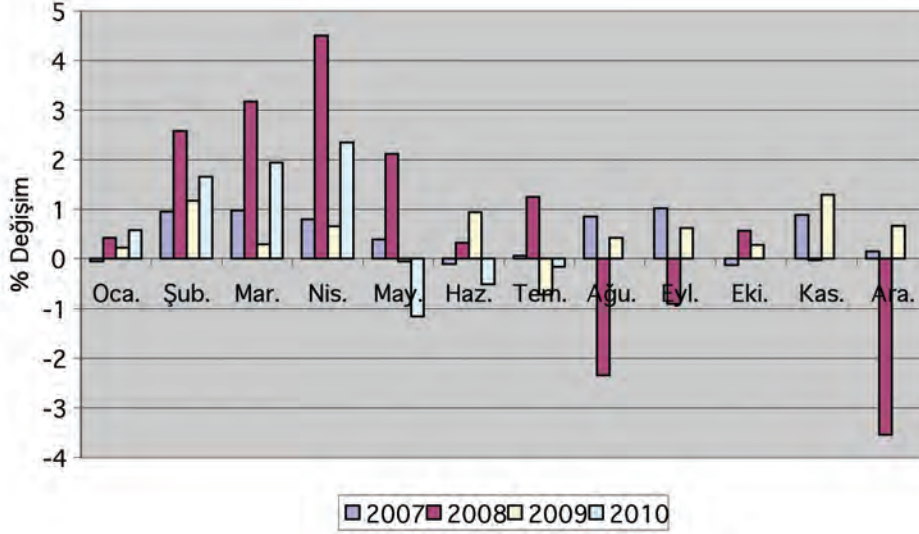
2010 yılı Temmuz ayı itibariyle üretici fiyat endeksi ÜFE (2003 = 100), bir önceki yılın Aralık ayına göre yüzde 4.79 ve 2009 yılının aynı ayına göre yüzde 8.24 oranında, enflasyon hedefinin üstünde bir yükselme göstermiştir. Oniki aylık ortalamalara göre ise Temmuz ayı itibariyle ÜFE artış oranı yüzde 5.33 olmuştur.

TABLO III.7.8.
2010 YILI ÜFE DEĞİŞİM ORANLARI
(Temmuz Ayı İtibariyle % değişim, 2003 = 100)

	Bir Önceki Yılın Aralık Ayına Göre	Bir Önceki Yılın Temmuz Ayına Göre	Oniki Aylık Ortalamalara Göre
Genel	4.77	8.24	5.33
Tarım	7.81	15.70	14.08
Sanayi	3.72	6.56	3.42
Madencilik, Taşocakçılığı	4.76	7.50	7.78
İmalat Sanayii	2.85	6.05	3.87
Elektrik, Gaz , Su	11.95	9.65	-5.74

Geçen yılın aynı ayına göre fiyat artışının en yüksek olduğu sanayi alt sektörleri “metal cevheri1 8% 28.62), “ana metal sanayii” (% 22.38), “kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri” (% 17.70), “kağıt ve kağıt ürünleri” (%14.09) ve “ham petrol doğal gaz çıkarım’ (% 10.94) üretimi alanları olmuştur.

Bir Önceki Aya Göre Üretici Fiyatları Değişim Oranı (%)

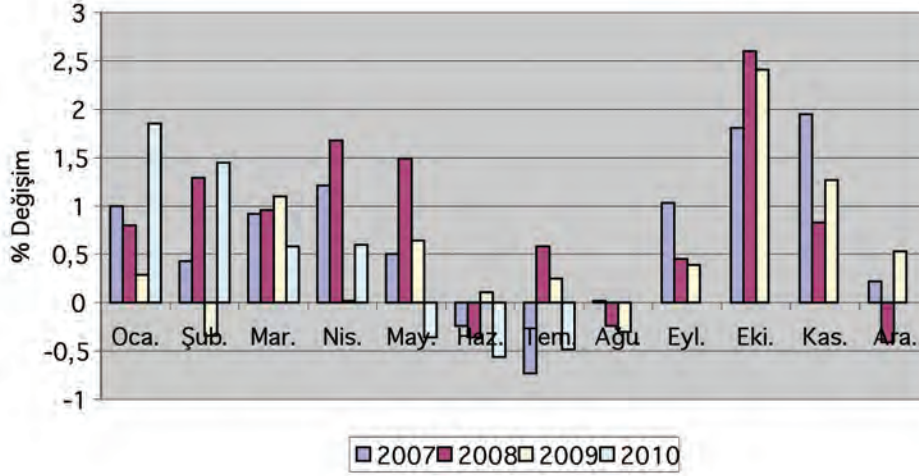
Yılın ilk dört aylık dönemi itibariyle 2008 yılı değerlerinin altında ancak 2009 yılı değerlerinin üstünde seyreden üretici fiyatı aylık gelişmeleri, Temmuz 2010 ayı itibariyle, son üç aylık dönemde (-)değer taşımıştır.

Temmuz ayı itibariyle tüketici fiyat endeksi (TÜFE) (2003 = 100), bir önceki yılın Aralık ayına göre yüzde 3.09 oranında bir yükselme kaydederken, son oniki aylık dönemde yüzde 7.58 oranında yükselmiş, oniki aylık ortalamalara göre TÜFE artışı ise yüzde 7.59 olmuştur.

TABLO III.7.9.
2010 YILI TÜKETİCİ FİYATLARI DEĞİŞİM ORANLARI (TÜFE)
(Temmuz Ayı İtibariyle % Değişim, 2003 = 100)

	Bir Önceki Yılın Aralık Ayna Göre	Bir Önceki Yılın Temmuz Ayna Göre	Oniki Aylık Ortalamalara Göre
Genel	3.09	7.58	7.59
Gıda ve alkolsüz içecekler	-0.55	5.52	8.46
Alkollü içecekler ve tütün	26.61	28.91	33.94
Giyim ve Ayakkabı	2.43	5.86	3.22
Konut	3.39	8.32	4.91
Ev Eşyası	2.96	3.75	9.36
Sağlık	0.90	0.64	1.72
Ulaştırma	4.83	10.11	8.09
Haberleşme	-2.71	-0.28	2.47
Eğlence ve Kültür	-1.58	1.17	7.46
Eğitim	2.91	5.97	5.64
Lokanta, Otel	6.01	9.88	8.43
Diğer	0.77	6.34	10.84

Bir Önceki Aya Göre Tüketici Fiyatları Değişim Oranı (%)

2010 yılının ilk iki aylık döneminde önceki iki yıla göre daha yüksek setreden enflasyon sonraki dönemde hızlı bir düşüşe geçmiş Temmuz ayı itibariyle son üç ayda ise önceki aya göre düşüş kaydetmiştir.

Temmuz 2010 ayı itibariyle “Özel kapsamlı TÜFE Göstergeleri”nde gerçekleşen değişimler ise şu şekildedir.

Grup	Bir Önceki Aya Göre	Bir Önceki Yılın Aralık Ayna Göre	Bir Önceki Yılın Aynı Ayna Göre	Oniki Aylık Ortalamalara Göre
A	0.39	4.14	8.35	7.82
B	-0.28	4.02	7.47	8.33
C	-0.59	2.71	6.65	7.63
D	-0.36	3.75	6.33	6.09
E	-0.63	1.14	5.17	6.04
F	-0.67	1.03	4.38	6.08
G	-0.42	1.87	3.48	3.94
H	-0.33	1.83	4.20	3.81
I	-0.51	1.90	4.50	4.41

Yukarıdaki Tablodan izlendiği gibi gerek önceki yılın aynı ayna göre gerek oniki aylık ortalamalara göre en yüksek fiyat artışları “mevsimlik ürünler hariç”, “işlenmemiş gıda ürünleri hariç” ve “enerji hariç” özel kapsamlı tüketici harcamaları gruplarında gerçekleşmiştir.